

BULGÁRIA ÉS TÖRÖKORSZÁG GAZDASÁGI ÉS JOGI VISZONYAI.

A M. KIR. KELETI KERESKEDELMI AKADÉMIÁN AZ 1915—16.
ISKOLAI ÉVBEN TARTOTT ISMERETTERJESZTŐ ELŐADÁSOK,

Dr. NAGY FERENC ELŐSZAVÁVAL.

BUDAPEST

PESTI KÖNYVNYOMDA RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG

1916.

ELŐSZÓ.

A már közel két év óta dúló világháborúnak reánk nézve kedvező fordulatai között a jövőre is kiható legnagyobb jelentőségű, Törökországnak és Bulgáriának a központi hatalmakhoz való csatlakozása. Ennek köszönhetjük, hogy közvetlen területi kapcsolatba jutottunk velük s hogy az a faji rokonságon alapuló testvéreztetés, mely köztünk és a török és bolgár nemzet között már eddig is létezett, a sikeresen együtt vívott háborúban soha ki nem irtható mély gyökeret vert. S ez a kettős eredmény oly fényes perspektívát tár fel előttünk a keletre irányuló kulturális és gazdasági törekvéseink számára, minőt a háború előtt képzelni sem mertünk. Ha még hozzávesszük, hogy Magyarország földrajzi helyzeténél fogva arra is hivatva van, hogy hatalmas német szövetségünk kereskedelmét közvetítse a kelettel: akkor annál több jogosultsággal nézhetünk nagy jövő elé, minél jobban ismerték meg azt az erőt és kitartást, melyet a magyar nemzet a háború alatt kifejtött s mely a békében teljesítendő munkában sem fog lankadni.

Ezt a kecsegtető jövőt azonban alaposan elő kell készítenünk gazdasági és ipari termelésünk fokozásával, közlekedési eszközeink tökéletesítésével, kulturális intézményeink gyarapításával és mindazon ismeretek megszerzésével, melyek bennünket arra képesítenek, hogy török és bolgár testvéreinkkel minél bensőbb érintkezésbe lépjünk s őket minél állandóbban magunkhoz vonjuk. Meg kell tanulnunk nyelvüket, meg kell ismernünk jellemüket, szokásaikat, igényeiket s kellően tájékozva kell lennünk állami, társadalmi és gazdasági viszonyaikkal, ami nélkül rendszeres, és biztos alapon nyugvó kereskedelem és szellemi közösség lehetetlen.

Ezeknek az ismereteknek terjesztésére állítatott fel a Keleti Kereskedelmi Akadémia, mely éppen most ünnepli 25 éves fennállását s ezen idő alatt már tekintélyes számú jeles készülségű

ifjút nevelt a keleti kereskedelem számára, a háború után pedig még fokozottabb mérvben fogja ebbeli hivatását a magyar kormány hathatós támogatásával teljesíteni. E mellett kiváló buzgó tanárai arra is vállalkoztak, hogy a rendes tanítási időn túl sorozatos előadásokban az intézetén kívül álló érdeklődő közönséget is tájékoztassák a török és bolgár viszonyokról. Az első ilyen, szép számú hallgatóság előtt tartott, előadási sorozat, melyet még igen látogatót nyelvtanfolyamok egészítettek ki, a lefolyt tanévben rendezetét s ezek az előadások oly magas színvonalon mozogtak s oly alapos tájékozást nyújtottak, hogy érdekessé váltak arra, miszerint a jelen kiadványban az olvasó közönségnek is hozzáférhetővé tétessenek. A jövőben ezek az intézeti tanterven kívüli szabad előadások folytattni fognak s nem kétlem, hogy a dicső szövetségeseinkkel győzelmesen befejezett háború után mind nagyobb érdeklődést fognak kelteni s lényegesen hozzá fognak járulni, hogy a keleti viszonyok ismerete minél szélesebb körökben elterjedjen.

Budapest, 1916. július 1-én.

Dr. Nagy Ferenc

*az Akadémia felügyelő bizottságának
elnöke.*

NÉHÁNY SZÓ INTÉZETÜNKRŐL.

– Bevezetésül. –

Írta : Kúnos Ignác dr.

Negyedszázados multjára tekinthet immár vissza intézetünk. Azok a nemzetforgalmi perspektívák, melyek gazdasági és kereskedelmi törekvéseink huszonöt év előtti életéből voltak előbontakozóban, a többek közt egy szerényen nekiinduló kis intézménynek, a keleti kereskedelmi tanfolyamnak adtak, noha még szűkös határok közé ékelt életet. A legnagyobb magyarnak sikoltott ismétlen elő a jelszava és a »Keletre magyar« igéje valóra lesz vala váltandó. Az az érzelmi kapcsolat, mely a Balkán Keletje felé vonzotta történeti multunkból és a jelen megértéséből kisarjadzó vágyakozásainkat, értelmi kapcsolattá kezdett nekiizmosodni. Balkáni aspirációink mintegy természetszerűleg kezdtek új életökre éledezni és világforgalmi igyekezeteink Kelet felé keresték közgazdasági irányzataikat. Hisz ipari rátermettségeknek az a fényes tűzpróbája, mely az 1885-iki kiállításunkat az európai műveltség ünnepévé avatta, és amely nemzeti erőforrásunk versenyzőképességét is előbontakoztatta, egyben további haladásunk útjára és irányára is rávilágított. A szent kegyelet áhitatos megemlékezésével hajtjuk meg lobogónkat a nagy eszme első kinyilatkoztatójának és intézeti életünk mai határkövénel megilletődött tisztelettel tekintünk halhatatlan alapítónk Baross-téri szobrára.

Jelentős feladatoknak lettünk iskolai várományosaivá. A Balkán és a szűkebb értelemben veit Levánte egyes államainak kereskedelmi, jogi, nép- és földrajzi, nemkülönben nyelvi és gazdasági

megértése immár elodázhatatlannak látszott. Új és eddig homályban maradt ismereteket kellett gazdasági és kereskedelmi köztudatunkba beleilleszteni és a Kelet megismerésére vonatkozó tanulmányoknak utat egyengetni. Ilyen célokat volt hivatva életre serkentett intézetünk szolgálni. És amily mértékben viharzottak az egyre forrongóban levő balkán néptestek politikai és etnikai alakulatai, azonképpen haladt intézetünk fokozatos és az új szükségleteknek alkalmazkodni igyekvő fejlődése.

Keleti intézetünk eddigi története és haladásának folyamata a balkáni alakulatból tükröződik vissza. Mintegy vibráló idegszála-ként azoknak a Kelet felé húzódozó kulturális és közgazdasági törekvéseinknek, melyek az európai térfoglalás nemzetközi versenyében küzdötték ki megillető részesedésüket.

Huszonöt esztendőnek a munkája kívánja az elszámolását. Hosszú idők sorozata egy iskolai intézet történetében, tűnő momentum világgazdasági problémák vajudó megoldásában. És ha történt valamelyes térfoglalása a magyar gazdasági belátás ama több évtizedes igyekezetének, mely ipari és kereskedelmi produktumaink útján a Balkán Keletjére és egyben kivitelünk fejlesztésére is termékenyítőleg hatott, akkor az eddig elért eredmények egyik részeséül, az ő iskolai határai közt mozgó, de feladatának nagy távlatát annál inkább ismerő intézetünk is jelentkezhetik. Megismertetni és a Keletet megkedveltetni volt didaktikai módszerünk egyik kiinduló pontja. Kiváló szakelőadóknak közvetlen megismerésekből merített tudása, a keleti szintérrel évenként rendezett tanulmányi utazások alapján való megbarátkozás és annak a kapcsolatoknak a keresése, mely az elméleti ismereteket a gyakorlati útján való elsajátításával kötötte egybe, volt egy másik és nem kevésbé hathatós pedagógiai eszközünk. Ehhez járult majdnem minden egyes növendékünknek abbeli fanatikus készsége és arravalósága, hogy lemondván a nyugoti életmód nyújtotta kényelmességről, a Kelet különböző és az európai műveltség igényeit kevésbé kielégítő pontjain volt képes hivatása ideálját minden más tekinteteknek alárendelni. És szintén nemzeti vonássá kristályozódott a magyar ifjakkal a keleti életmódhoz és a Keleten élő különféle népfajokhoz való simulékonysága. Hisz mindannyiszor ünnep volt számunkra, ha Szófia katedráljának kettős keresztje és a konstantinápolyi kalifátus napkeleti félholdja élénk csillámlott és a testvéri

üdvözlések igaz őszinteségével csak ifjaink lelkesedése vetekedhetett. A bolgár és a török metropolis kiválóképen vonzotta magához intézetünket. Aminthogy ma már alig van kereskedelmileg számottevő telepe úgy a közeli Balkánnak, mint a távolabbi Levántenak, ahol intézetünkől kikerült ifjaink ne buzgólkodnának keleti törekvéseink valóra váltásában. Övék a hivatottság: keleti térfoglalásunk megvalósítása, miénk a kötelesség: az ehhez szükségesnek mutakozó ismeretek nyújtása.

Jubiláris megemlékezéseknek nemzetek és népfajok öldöklertes tusájának közepette nincs helye. Világterror pusztító rémségei kötik a nemzetek szabad fejlődésének akaratát gúzsokba és míg ifjaink egy része karddal kezében védelmezi hazájának létében való megfenyegetettségét, addig másfelől az itthon maradottakra vár a feladat, hogy a béke utáni jövő nagy gazdasági küzdelmeire felszerelődjék. Az iskolának kibővülnek a feladatai és a közélet problémáiba kell, hogy belekapcsolódjanak. És elsőkül az elsőeknek a mi intézetünké a kötelesség, hogy a világforrongások keleti és hazánkkal kapcsolatos vonatkozásai a kadetrán kívül is megvilágíttassanak és hogy a nemzeti köztudatba beleilleszthetők legyenek. Főleg gazdasági, nyelvi és néprajzi vonatkozásaiban. Intézetünk ily irányú működését már a világháború első hónapjaiban sikerült megindítanunk és a megértő közönség részére rendezett előadásainkban, főleg a velünk szövetséges nemzetek felé fordítottuk a mély érdeklődést keltett figyelmet. Bulgária és Törökország az ő történeti multjával s politikai jelenjével, ipari és gazdasági életének s küzdelmének tárgyilagos méltatásával, etnikai és vallási kialakulásának megrajzolásával és főleg a magyarsággal való nyelvi és őstörténeti kapcsolataival méltán megnépszerűsített anyaggal gazdagította ismertető előadásaink sorozatát. Tanári testületünk majdnem minden tagja kivette a megillető részét a munkából. A véres küzdelemben álló nemzetek tizenegy nyelvét akkép csoportosítottuk egy a jótekonyság céljait szolgáló füzetbe, hogy orvosaink és ápolóink részére az idegen ajkú, sőt ellenséges táborokból is hozzánk került sebesültekkel a legszükségesebb nyelvi érintkezés lehetővé váljék. Kivettük részünket azokból a jobbára vidéken tartott felolvasások és előadások sorozatából, melyek jövedelme a bolgár vörös kereszt és a török vörös félhold céljaira lesznek fordítandók. Ez előadások valamennyije a szövetséges országok ismeretét terjesztette, nemkülönben a hazai és külföldi

napi és időszakai sajtóban megjelent közleményeknek ama sorozata, mely jórészt *Strausz Adolf* tollából került napvilágra.

Szokatlan és nagyobb körű érdeklődést keltett a balkán nyelvek megismerésére irányuló igyekezetünk. Intézetünk, mely az összes balkán-, sőt a távolabb fekvő keleti nyelvek tanítómestereivel dicsekedhetik, e tekintetben is teljesítette hivatottságának megfelelő kötelességét. Jórészt ingyenes kurzusaira hívta fel mindazoknak a kereskedőknek, iparosoknak és minden rendű tisztviselőnek a figyelmét, akik bolgárul, törökül vagy szerbül akarnak, főleg gazdasági szempontokra való tekintetből megtanulni. A jelentkezők tekintélyes száma a legvérmesebb várakozásainkat is meghaladta. *Ötszáznál több* oly hallgató töltötte meg esténként előadó termeinket, akik a balkán nyelvek valamelyikét, öt hónapot meghaladó időn át, nem lankadó buzgalommal és kitartással igyekezett, amennyire csak lehetséges, megtanulni. A tanulás célja tisztára gyakorlati lévén, a tanítás is ennek megfelelően gyakorlati irányban történik. Aminthogy a gyakorlati nyelvtanulás célját szolgálják azok a nyelvkönyvek is, amelyek intézetünk segédkönyvei gyanánt fognak a közel jövőben megjelenni és amelyek közül egyelőre a bolgár és török nyelvkönyvek vannak legközelebbi soron.

Az időszakai sajtó, mely méltánylólag figyelte ezirányú törekvéseinket, több ízben mutatott rá intézetünknek beigazolódott jelentőségére. „Egészséges gondolat volt már akkor — írja egyik Szemlénk — amikor a mai helyzet képe még távolról sem mutatkozott, belső súrlódásaink is szinte csüggesztőleg hatottak jövő terveinkre, megalapítani a Keleti Akadémiát. Közgazdasági céllal indult; de apró szivárgó csatornákon át a nagy világ előtt ma is ismeretlen mértékben, de általunk már érezhető eredménnyel teremtett érzelmi kapcsolatot kötünk s a Kelet közt, aminek van bizonyos befolyása a politikai érdekközösség felismerésének megerősödésében is. Üdvözljük tehát a most megnyílt balkán nyelvi tanfolyamot is, amely eredetileg szintén közgazdasági célt szolgál ugyan, de kívánjuk, hogy ne csak azok látogassák és húzzanak hasznot belőle, akik a Kelettel gazdasági összeköttetésbe szándékoznak lépni, hanem mások is, akik majdan társadalmi és politikai téren érvényesíthetik a Keletről szerzett ismereteiket, aminek egyik hathatós, sőt alapeszköze a nyelv ismerete, minthogy az ottani viszonyok megismerése a nyelv nem tudása miatti mindenestre

hiányos lenne. Minden olyan eszközt, mely bennünket jobban összeköthet a Kelettel, ahová most politikai és gazdasági érdekeink útja vezet, meg kell ragadni Magyarországon, hogy épp oly mértékben forduljon majd a Kelet figyelme is felénk.”

A gazdasági és kereskedelmi irányban való továbbképzés kérdését sem hagytuk figyelmen kívül. Sürgős tennivalóink közé számítottuk, hogy már a háború folyamán meginduló kereskedelmi versengésekben részt vegyünk, hogy gazdasági jövőnk küszöbön álló érdekeit megalapozzuk és hogy már most kezdjünk a munkához, az időközönként felmerülő szükségletek kielégítésére módokat keresendő. Mindenekelőtt a munkához látni akarókat kellett az adott helyzetekkel megismertetni. E célból az 1916. év február hó elejétől április hó végéig terjedő időre egy „Balkán-kereskedelmi és gazdasági kurzust” nyitottunk meg, hogy azon kereskedőket, hivatalnokokat és általában a kereskedői pályán működőket, kik a Balkánra utazni, vagy azzal kereskedelmi összeköttetésbe lépni óhajtanak, megismertessük egyelőre Bulgária és Törökország gazdasági és kereskedelmi viszonyaival, a gyakorlati szempontok állandó szem előtt tartása mellett. A kurzusokat hetenként kétszerre terveztük és pedig az esti órákban oly célból, hogy a nap folyamán más irányú elfoglaltsággal bíró érdekeltség azokon minél nagyobb számban vehessen részt. E kurzusokra mintegy *százhetvenen* jelentkeztek, többnyire banktisztviselők, kereskedelmi és gyári alkalmazottak, vámtisztviselők és magánhivatalnokok.

Az előadások sorozatát intézetünk felügyelő-bizottságának hervadhatatlan érdemű elnöke, *dr. Nagy Ferenc* úr Önnagyméltósága volt kegyes megnyitni, világosan áttekintő képét adván világtörténeti küzdelmeinknek és ékesen szólóan vázolván azokat a kereskedelmi és gazdasági feladatokat, melyek a háború befejeztével a balkán-országokhoz való viszonylatunkban megoldandók lesznek. Ünnepi dísztermünkben hangzottak el a nagyjelentőségű szavak, melyek élénk és lelkes visszhangot keltettek a termünket zsúfolásig megtöltött hallgatóságban. Sorozatos előadásainknak a következő tárgyai voltak:

1. Bulgária néprajzi viszonyai és kulturája.
2. Bulgária gazdasági viszonyai, mezőgazdaság, ipar, kereskedelem.
3. Bulgária kereskedelme és a főbb kereskedelmi cikkek szokványai.

4. Bulgária vámtechnikája és vámtarifája.
5. Bulgária közlekedési viszonyai.
6. Bulgária közigazgatási rendszere és jogszolgáltatásának különlegességei.
7. Bulgária valutaviszonyai és bankjai.
8. Bulgária kereskedelmi és váltójoga.
9. Az iszlámológia.
10. Törökország gazdasági viszonyai, mezőgazdaság, ipar, kereskedelem.
11. Törökország kereskedelme és a főbb kereskedelmi cikkek szokványai.
12. Törökország valutaviszonyai és bankjai.
13. Törökország vámtechnikája.
14. Törökország közlekedési viszonyai.
15. Törökország közigazgatási rendszere és jogrendszerének különlegességei.
16. Törökország kereskedelmi és váltójoga.

Tudós tanáraink szakszerű és gyakorlati fejtegetései mindvégig lekötötték a hallgatóság érdeklődő figyelmét. A nagy gonddal és hozzáértéssel kidolgozott előadásokat szélesebb körök részére is hozzáférhetőkké óhajtván tenni, könyvalakban bocsátjuk közre, intézetünk egyik kiadványakép, a felolvasásoknak szánt és előadott dolgozatokat. Egyrészt tartalmának időszerűsége, másrészt pedig gazdasági érdekű adathalmazza tette kívánatosná, hogy felettes hatóságunknak és a kereskedelemügyi m. kir. minisztériumnak támogatásával nagyobb nyilvánosság elé vigyük intézetünk háborús munkásságának emez egyik eredményét. Ime megjelent kötetünk története.

Intézetünk tanárai egyébként is értékesítették szakszerű tudásaikat. Egész sorozatát állíthatnók össze azoknak a részint önállóan, részint pedig időszakai folyóiratokban megjelent dolgozataiknak, melyek megannyija nemzeti ügyünk kulturális céljait szolgálja. Nagyjában csak a következő munkálatok megemlézésére szorítkozom: *Kúnos Ignác* dr.: 1. A nyugoti kultúra hatása a török irodalomban. A m. tud. akadémia kiadása. Budapest, 1916. 2. Tatár foglyok táborában. Jelentés a mohamedán foglytáborokban végzett tanulmányokról. Akadémiai felolvasás. Budapest, 1916. 3. Török nyelvkönyv. Nyelvtan, olvasmányok, beszélgetések, szójegyzék.

Az Athenaeum kiadása, 1916. (sajtó alatt). *Ásbóth Oszkár* dr.: Bolgár nyelvtan. Rényi kiadása. Budapest, 1916. (sajtó alatt). *Alexics György* dr.: Román-magyar és magyar-román zsebszótár. Budapest. Schenk kiadása, 1916. *Germanus Gyula* dr.: 1. A szent háború (dsihád). Budapest, 1915. 2. Turán. Budapest, 1916. *Latzkó Hugó* dr.: 1. Thomas Heywood. Budapest, 1915. 2. Irók harca Shakespeare korában. 1916. *Popovits Iván*: Szerb nyelvtan olvasmányokkal. Schenk kiadása, 1916. (sajtó alatt). *Meszlény Artur* dr.: A csődönkívüli kényszeregyesség rendszeres magyarázata. Budapest, Athenaeum 1916. *Strausz Adolf*: 1. Bolgár nyelv és társalgó. Budapest, Rozsnyai kiadása, 1916. 2. Die Bulgaren. Das osmanische Reich, (sajtó alatt). *Szende Gyula*: A tenger szabadsága. Budapest, 1916. *Vikár Béla*: Tábortüzek. Német csatadalok műfordítása. A Vörös Félhold bizottságának kiadása. Budapest. 1915.

Vázlatos képet adtunk a fentebbiekben intézetünk huszonötödik esztendejének munkásságáról. Hisz a véres jelenben, nemzeti erőpróbank világháborújában a multak chaotikus története tükröződik vissza, és a ma fenséges küzdelme jövőnk fejlődését lesz hivatva irányítani. Intézetünk ezutáni alakulása a jövő nagy eseményeivel válik kapcsolatosná. Mint fegyverrel hódító részesei balkánfélszigeti tagoltságoknak, egyúttal részeseivé lettünk a művelődésbeli hódításokkal járó kötelezettségeknek is. Államiságunknak már is nyomatékosabbá lett a megnyilatkozása, és győzedelmes fegyvereink nyomában a magyarság értéke méltányoló felismerőire talált. Kulturánkat ma már nemcsak emelhetjük, hanem osztogathatjuk is. Főleg azokon a részint meghódított, részint szövetséges területeken, amelyekre gazdasági jövőnket kell, hogy ráépítsük. Nyelvünkkel együtt műveltségünknek is bővülnek a határai, és a Kárpátoktól az Adriáig terjengő magyar kulturáramlatok már-már hegyeken és tengereken túlra is átcsaponganak.

Intézetünknek, a jövő keleti Akadémiájának, a bekövetkezendő időkkel kell hogy lépést tartson. Főleg abban a vonatkozásában, melynek a Kelettel összefüggő ismeretek kultiválása és terjesztése jutott osztályrészül, és annak a földirati alakulatnak a kihasználásában, mely bennünket a Balkán legközvetlenebb szomszédosává helyezett. Szent István birodalmára háramlott a Porta Orientalis alapzatának gazdasági bástyafalakkal való kiépítése. És mi-

képp a messze multakban történt, azonképpen kell a közel jövőnkben is ama történeti hivatásunk betöltésére készülődünk, mely bennünket a nyugati művelődésnek a keleti világfelfogással való összeegyeztetésére és közvetítésére mintegy természetszerűleg ráutal. Már földrajzi helyzetünkől és etnikai alakulatunkból kifolyólag is. A munkának az iskola szerény falaiból is meg kell indulnia. Nyugoti tudásokat kell a Kelet számára megszerezni, és Keletről szóló ismereteket Nyugat részére továbbítani. Így válhatik negyedszázados intézetünk a gyakorlati szak- és nyelvműveléseknek ama forráshelye, melyből a Kelettel való kapcsolatainkhoz szükséges ismeretek nemcsak az iskolán belül, hanem annak falain kívül is meríthetők lehetnek. Ilyen céloknak áll a szolgálatában keleti múzeumunk is, összehordván benne a keleti izlésnek és szükségleteknek ipari és kereskedelmi céljainkra felhasználható anyagát. Fonétikai laboratóriumunk pedig a keleti nyelvek élő megjelenítéséhez vezet bennünket közelebb. Készek és felszereltek a szervezkedés nagy munkájára, bizalommal és Istenbe vetett hittel állunk jövő feladataink magasztossága előtt.

I. BULGÁRIA.

MAGYAR-BOLGÁR ÖSTÖRTÉNETI ÉRINTKEZÉSEK.

Írta : **Strausz Adolf.**

Az összehasonlító ural-altáji nyelvészet terén tett kutatások eredménye elvitázhatatlan tényül kimutatta, hogy a magyar szókincsben előforduló török elemek másai főleg a Volga vidékén lakó csuvasok nyelvében találhatók meg. A Volga melletti régi bolgár birodalom területén talált feliratok pedig azt bizonyítják — amint ezt Ilminszky és Radloff orosz tudósok már rég kimutatták — hogy a csuvasok mai nyelve a régi bolgár nyelv újabb képzése. Már 922-ben a volga-bolgárok felvették az izlam-vallást és amint arab írók tudósítanak, nyelvük a kazárokéval rokon volt; tehát török nép volt, mely a népvándorlás idejekor a szomszédos ugor népekre nagy művelődési befolyást gyakorolt. Ibn Rosteh, kinek tudósításai a magyar nép legrégibb ismert történelmi korszakára vonatkoznak, a madzar-okat, mint a bolgárok szomszédjait ismeri. A Volga vidékén legújabb időben ismeretessé vált földrajzi nevek: Madjar, Madjarovo, Mozarovo, Mozarka, Mozáry stb., valamint a régi orosz kéziratokban előforduló népnév: mozar, mazar, mazarin, mozerjan amellet szólnak, hogy ez korántsem valami képzelődés, amit Julián-szerzetes tudósítása a Volga vidékén fekvő „Magna Hungaria“-ra vonatkozólag tartalmaz. Ezen az alapon tehát történelmileg is egész biztonsággal a magyaroknak a bolgárokkal való szo-

ros érintkezése vándorlásaik közben feltételezhető. A csuvas alakú török elemek a magyar nyelvben még régibb jeleget árulnak el, mint azt a volga-bolgárok keletkezésére kronologice általában megengedik.

Már az a körülmény, hogy a magyar nyelv török kölcsön-szavai csak délibb vidéken válhattak ezen nyelv alkotórészévé (v. ö. oroszán, teve, gödény, kaplan, parducz, szőlő, búza, borsó, körte, tengeri stb.), határozottan ezen feltevés ellen szól, másrészt pedig korántsem lehet kimutatni, hogy a magyarok valaha nagy tömegben a Volga vidékén tartózkodtak volna. A legrégebbi görög tudósítás őket Lebediában ismeri, a Fekete-tenger partján és ugyanazon területen a régibb források az ugorokat is ismerik. Az ugor törzsek ottani telepeiről egészen határozottan Zemarchosz tudósít bennünket útleírásában, midőn 568-ban az Aral- és Kaspi-tó vidékéről a török fejedelem udvarából Byzanczba visszatérve, az Adil (Volga) és Kphen (Kuban) folyók közt az ugorok földjén áthalolt, mely ugor népben más körülmények egybevetése mellett a magyarokat ismerhetjük fel.

Nagyon korán, néhány századdal időszámításunk előtt kezdődött az ugorok kivándorlása az őshazából. A legrégebbi tudósítást erre vonatkozólag a Kr. e. első században élő Strabónál olvassuk, ki szerint „az egész tenger melléki vonalon a Borysthenes (Dnjeper) és Istros (Duna) között legelőbb a gétiák pusztasága fekszik; azután a tyrigéthák tartománya következik, ezután a szarmák jazygeké, ezután a királyiaknak nevezetké t. i. a királyi szkitháké, ezután az urgoké (Ovgyoi). Ők nagyobb részt nomádok; kevesen földműveléssel is foglalkoznak. Gyakran laknak állítólag az Istros két partján is. A magyarok egy része már az őshazából kivándorolt és az Istros partjain kóborgott, míg végre mostani hazáját elfoglalta; másik rész pedig az őshazában visszamaradt, a bolgárok tözsomszedságában. Az ugor törzset a hunoktól kiszorított avarok, jobban mondva az emezektől szorongatott szabirok zavarták ki ősi lakhelyeikről s akkor történhetett, hogy a vogulok és osztjákok, sőt úgylátszik, egyes magyar nemzetségek is északra a Tobol, Irtis és Ob vidékeire szorultak, a legdélibb ungor-magyar ág pedig legalább nagyobb részében az Alsó-Volga és Kaukasz közti vidékekre költözött, mely hazájukról Zemarchosz hagyott fönn számunkra értesítést. Itt jutottak ez utóbbiak a bol-

gárok szomszédságába, kiknek a bizanczi írók tanúsága szerint Kuvrát alatt 635 tájt alattvalói is voltak s kikkel amúgy is igen szoros kulturális érintkezésben állottak, amint ezt a magyar szókincsnek bolgár-csuvas jellegű török elemei bizonyítják.

Tudvalevőleg a Kr. u. VI. századbéli volga-bolgár birodalom Kuvrat fejedelem halála után, — kinek birodalma a Fekete-tengertől észak felé terjedt — támadt népvándorlással összefüggött, midőn t. i. a bolgárok egy része Asparuch fejedelem alatt Mösiába vándorolt és ott a mai Bulgáriát alapította; a másik rész pedig Bathai vezérlete alatt a mai Kazán vidékén és annak környékén, a Volga és Kama közelében, új honra talált.

Az összes nyelvi adatokat egybefoglalva, azon feltevést fogadhatjuk el, hogy a magyar nyelv csuvas, tehát ó-bolgár elemei nemcsak a két népnek a Volga vidékén történt érintkezéséből, hanem a Fekete-tenger északi partvidékeinek a bolgárok által való elfoglalása idejéből származnak. Ép úgy azon körülmény is, hogy a magyarokkal politikailag szövetséget kötött bolgároknak elszakadása a voltaképeni okot szolgáltatotta arra, hogy a magyarság egy része szintén a Moesia felé vonuló bolgárokat követte a kazárok szomszédságába; a másik része pedig az észak felé vonuló bolgár töredékekkel indulva, a Volga vidékén letelepedett; végül az ú. n. „Nagy Magyarország“ szomszédsága a volga-bolgár birodalommal, a legrégebbi bolgár-magyar szövetséggel összeesik. Egynémely író a Nagy Magyarországot Nagy Bulgáriának is nevezi. De mivel a nyelvi érintkezés nagyon intenzív természetű lehetett, mely a primitív kulturfogalmakon kívül (marhatenyésztés, földművelés, írás, hadászat stb.), az ige- és viszonyszókra is kiterjedt, úgy ezen nyelvi befolyás csakis a szoros ethnikai érintkezésből magyarázható meg. Észereint a bolgár nép ethnikumában azon ethnikai anyag oldódott fel, mely ezer év előtt a hönfoglaló magyaroknak kulturális vonásait képezte.

Ez okból még a mai bolgár és magyar néphitben meglepően hasonlatos vonásokra találunk.

Kézai Simon krónikája történeti jelentőségű hagyományt őrzött meg abban az érdekes népmondában, mely a magyarok eredetéről szólván, azt regéli, hogy a Maeotis ingoványai közt lakott ősatyák egykor elragadták *Belár* fiainak pusztában sátorozó nejeit s gyermekeiket s foglyaik közt találván *Dula* fejedelemnek is leá-

nyait, ezeket Húnor és Mogor vezérek feleségül vették, úgy hogy ily módon ezek a nők lettek ősanýái az egész magyar népnek.¹⁾

Belar, illetve más írásváltozataiban *Biler*, *Bular*, tudvalevőleg a középkori latin íróknál a *bolgárok* jelzése (pl. Plan Carpinnál: *Byler id est Magna Bulgaria*); *Dulo* a híres bolgár fejedelmi jegyzékben az első bolgár fejedelmek nemzetségének neve. Világos tehát, hogy e monda visszaemlékezés a magyar nép kezdő fejlődésének ama korszakára, melyben *bolgár* fajta törzsek s az *alánok* népe a magyarral szorosabb földrajzi s ethnikai érintkezésben állottak s egymással a régi korok módja szerint *nőrablás* útján is összeházasodtak. Ez érintkezés színtere a monda szerint az Azov-tenger tája volt.

Tényleg e táj felé, illetve a Kaukázus északi vidékeire vezetnek mindama történeti és nyelvi nyomok, melyeken a magyarok őshazáját okszerűen kereshetjük. Utalhatunk erre nézve Munkácsi Bernátnak „Alán nyelvemlékek szókincsünkben“ (Ethnographia XV. évf.) és „A magyar őshaza kérdése“ (u. o. XVI. évf.) című tanulmányaira, melyeknek bő anyagából itt röviden csak azt emeljük ki, hogy a „magyar“ névvel jelzett legrégibb földrajzi nyomok a Kaukázus északi táján találhatók. A Derbend-nameh szerint a VI. század első felében építtette Anusirvan perzsa király Kiči-Mažar és Ulu-Mažar városokat a Kuma mellékén, már a VIII. században ismert hely volt Mažari, sőt Theophylactus Simocatta szerint Heraklios császár idejében, tehát a VII. század elején Persis felé a magyaroknak bizonyos erőssége (*τὸ Ματζαρον φρούριον*) romladozóban volt s ezt a görögök helyreállították. Sokszor említenek Madsar-féle helyneveket későbbi történetírók is. De még világosabban szóló bizonyosságai a magyarok kaukázusvidéki őshazájának, hogy a magyarok nyelvében jelentékeny számban találkoznak *alán* és *kaukázusi* elemek. A mai *asszony* szó

¹⁾ Az eredeti latin szöveg: Paludes autem Maeotidas [Hunor et Moger] adeuntes annos quinque immobiliter ibidem permanserunt. Anno ergo sexto exeuntes in deserto loco, sine maribus in tabernaculis permanentes, uxores ac pueros filiorum Belar casu reperiunt, quos cum rebus eorum in paludes Maeotidas cursu celeri deduxerunt. Accidit autem principis Dule Alanorum duas filias inter illos pueros comprehendi, quarum unam Hunor et aliam Mogor suam sumpsit in uxorem. Ex quibus mulieribus omnes Hunni originem assumpsere. (L. A Magyar Honfoglalás Kütfői, 1900 ; 479. l.) A Bécsi Képes Krónikában az utóbbi szavak megmagyarázva : Hunni sive *Hungari*.

tudvalevőleg a Halotti Beszédben *achszin* ejtésű s az oszétben, az alán nyelv mai maradékában az „úrnő, gazdasszony“ szava: *axsin*, az *ezüst* szó az oszétban: *äwzist*, a *gazdag*: oszét *ghazdug*, a *hid*: oszét *xid*, a *kert*: oszét *kärt*, a *keszeg*: oszét *käsag*, a *méreg*: oszét *marg*, a *részeg*: oszét *rasig*, a *tölgy*: oszét *tuldz*, az *üveg*: oszét *avg*, a *verem*: oszét *värm*, a *vért*: oszét *vart*, stb. S ki fogná tagadóba vonni, hogy a magyar *só* (tö: *sav*.) egyező a kabardin *šugh*, abcház *šugu*, a magyar *réz* szó, az avar *rez*, a *konda* („disznócsorda“) az andi *xunta* „disznó“ s a magyar *makk* több kaukázusi nyelvnek *max*, *mäghv*, *mikk* „tölgy“-féle szavával?! Ámde az alánok országát illetőleg biztos adatunk van már az I. század idejéből Josephus Flavius könyvében s ez is a Kaukázus északi táján ismeri e földet, amint bizonyos, hogy a mai kaukázusi népek is csak e vidéken lakhattak időszámításunk elején is. Nem lehet tehát másképp, minthogy a magyarok e jövevényszavakat csakis a Kaukázus északi vidékén vették át nyelvükbe.

Azonban sokkal nagyobb hatással mint az alán és kaukázusi nyelvek volt a magyarra a *török-bolgárok* nyelve. Ezeknek kaukázusi őshazájáról már nem pusztán következtetések, hanem hiteles és világos történeti adatok alapján van tudomásunk. A Chorenaci Mózesnek tulajdonított, de Anania Širakači örmény írótól származó földleírásban (VII. sz.) találjuk az erre vonatkozó legrégibb emlékeztetést. Eszerint a Kaukázus északi táján laknak a *Turk*-ok és a *Bulgar*-ok, még pedig az utóbbiaknak folyóvidékeik szerint nevezett következő törzsei: a *Kupi-Bulgar*-ok (vagyis a *κωπις*, azaz Kubán-mellékiek), a *Duci-Bulgar*-ok, a bevándorlott *Ö-Xontor-Blkar* és a *Č'dar-Bolkar*-ok (a *bolgár* népnév a négy törzs táj-ejtése szerint négyféleképp írva). Marquart, híres berlini tudós, ki „Osteuropäische und Ostasiatische Streifzüge“ művében (57. l.) e helyet fejtegetvén azt véli, hogy a *Turk* jelzés a magyarokra vonatkozik, aminthogy tudvalevőleg a bizanci írók is *turkok*-nak nevezik a keletről előnyomuló magyarokat. A bolgár népvándorlásnak Nikephoros és Theophanes műveiben (IX. sz.) található mondája későbbi korra vonatkozik, amidőn a bolgárok legkeletibb ismert ága az Azovi tenger vidékén lakott; de megtartotta emlékét mai napig is a kaukázusi bolgároknak nevében a hegyi tatár *bal-kar* törzs, mely épp úgy vette föl e nevet a vidék régiebb uraitól, mint ahogy a kazáni tatárok is magukat *bulgar*-oknak szeretik

nevezni ez ország régiebb urai után. A kaukázusi bolgároknak a kaukázusi magyarokkal való benső ethnikai érintkezéséről a magyar nyelv régi török jövevényszavai tanuskodnak. Hogy ezek bolgár eredetűek a következőkép derült ki:

Már 1864-ben észrevette Hunfalvy Pál s megírta „Vogul föld és nép“ című könyvében, hogy a magyar nyelvben található régi török elemek két különös hangsajátsága az egész törökség köréből csupán a Volga mellékén lakó *csuvas* nép nyelvében található meg. Ezek egyike a *z r* változás, mint pl. magyarul ökör, mely az egész törökségben ökü; magy. *borju* = török *buzagu*, de *csuvas poru*; magy. *iker* = török *ikiz*, de *csuvas jégér*; *szűr-* = török *süz-*, de *csuvas sér-*; magy. *sár* = török *saz*, de *csuvas sor*; *ir-* = török *jaz-*, de *csuvas 'sir-* (régibb **jir-*), *gyűrű* = török *jüyük*, de *csuvas 'sörö* (régibb: **jörö*). Hasonlók még: magyar *görény* = török *küzän*, magy. *tenger* = török *tengiz*, magyarul *karó* = tör. *kazuk*, magy. *sárkány* = tör. *sazagan*, magyarul *tar* = török *taz*, magy. *tűr-* = tör. *tüz-*. A másik sajátos magyar-csuvas hangváltozás a *-k* képző mássalhangzójának beleolvadása az előtte álló magánhangzóba, melynek következtében emez hosszú *-ó*, *-ő*, vagy *-ú*, *ü* alakot ölt. Ilyen példák az előbbiektől a *gyűrű* és *karó* szók; hasonlóak még: *borsó* = török *burčak*, de a *csuvasban perza* (az *-a* végzet régibb *-au*, *-ag*, *-ak* helyett); *komló* = tör. *kumlak*, *csuvas xomla*, *seprő*, (üledék) = török *cüpräk*, *csuvas 'seprü*, *ünő* = tör. *inäk*, *csuvas enä* stb. Budenz egy harmadik sajátos *csuvas-magyar* hangváltozást vett észre, azt hogy a török szókezdő *j* a magyarban és *csuvasban sz*-féle hang e szóban *szél* „Wind“ = *csuvas 'si*!, török *jil*. Hasonlónak ismerte fel Munkácsi a magy. *szőlő* = *csuvas 'sirla*, török *jizläk* „bogyó“ és magy. *szűcs* = *csuvas süzé* = tatár *jöučü* „szabó“ szavakat. Ugyancsak Munkácsi egy negyedik közös magyar-csuvas hangtulajdonságot vett észre, azt t. i. hogy köztörök *a*, *u* tőhangzó ellenében a magyarban és *csuvasban néha i*, vagy *ë* (*é*) hang található, pl. e szókban: *tinó* = köztörök *tana*, de *csuvas tina*, stb.

E feltűnő, sajátos hangközösségek bizonyossá teszik, hogy a magyar nyelv régi török elemei csak olyan néptől valók lehetnek, melytől a *csuvas* is származik. A magyar nép őstörténetében ebből folyólag fontos kérdéssé vált, hogy honnan ered a *csuvas nép*.

Ez a kérdés rendkívül nehéznek mutatkozott sokáig, mert a *csuvas* népnév csak a XVI. században merül föl, miután Rette-netes Iván a kazáni khánságot megsemmisítette; de egyszerre nem remélt világosságot derített e problémára, hogy a volgamelléki Bolgárország *Bulgar* nevű fővárosának romjai közt egy sereg sír- emléket találtak, melyeken elvéve bolgár-török szavak is voltak az arab felírásban.

Világos lett ezek nyomán, hogy a *csuvas* nyelv és nép a bolgárnak származéka. Ez eredményeket Ašmarin kazáni tudós foglalja össze „Bolgary ji Cuvaši“ című becses művében, melyet nálunk kiegészítő észrevételekkel Munkácsi ismertetett tüzetesen (Ethn. XIV). Ettől fogva Munkácsi állandóan hirdeti, hogy a magyar nyelv régi török elemei voltakép bolgár jövevényszók s e felfogás most már az egész tudományos világ elfogadott nézete lett.

Csupán a bolgár—magyar nyelvi hatás s ethnikai érintkezés *székhelyére* vonatkozólag van lényeges nézeteltérés. Nyelvészek és történészek körében az a nézet uralkodó, hogy a magyarok ősi hazája a történeti Jugriától, vagyis a vogulok és osztjákok lakó- helyeitől délre, a mai baskir földön volt s szerintük itt alkalmasan vehették át a *volgai bolgároktól* a régi török *csuvas* hangjellegű elemeket is. Ezzel szemben Munkácsi több értekezésében azt bizonyítja, hogy azok a magyarok, kik egy évezreddel ezelőtt e mai Magyarországot elfoglalták, sohasem laktak Baskiriában, nem érintkeztek a volgai bolgárokkal, sőt, hogy a vogulok, oszt- jákok, votjákok és zürjének sem őslakói annak a földnek, melyen ma lakóhelyei vannak, amint ezt kétségtelenül igazolja az a tény, hogy a földrajzi nevek mind e helyeken idegenek s az ott élő mai nyelvek alapján meg nem fejthetők. Ellenben a valamennyi finn-magyar nyelvben található árja s különösen osztét-alán, úgy- szintén kaukázusi nyelvekből való elemek arra vallanak, hogy az ókorban e népek hazája a Kaukázus közelében lehetett, amint hogy ott találjuk a magyaroknak is legrégibb történeti és földrajzi nyomait. De ellene szól annak a felfogásnak, hogy a magyar nyelv régi török jövevényszavai a volgai bolgárból erednének, az a tény is, hogy azok közt vannak ilyenek is, mint *oroszlán* = tör. *arislán'* *teve* = tör. *tāvā, dāvā, gödény* = tör. *kütän, szölő, bor* s külön- nösen a *tenger* szó, melyek mind délibb vidékre mutatnak. Némely török-magyar szó mása csakis kaukázusvidéki török nyelvjárásban

található meg. Ily nyelvi egyezések csakis magyar, kaukázusi bolgár és alán ethnikai érintkezés alapján érthetők, de nem magyarázható az oszét-alán egyezés a volgai bolgár hatás fölvétele alapján.

De nevezetes dolog, hogy a *volgai bolgárság közelében is volt magyarság*, melyet Julián barát 1235-ben tett keleti útja alkalmával megtalált s velük magyarul is beszélhetett. Vámbéry nyomán sokáig azt hitték, hogy a Julián-féle tudósítás költemény, de Pauler Gyula „A magyar nemzet története Szt. Istvánig” művében (2491.) igazolta hitelét, Munkácsi pedig *Madjar, Madjarovo, Možarovo, Možarka, Mažarka, Mažary* helyneveket mutatott ki bizonyágául annak, hogy a bolgár lakta Volga és Káma vidékén tényleg laktak magyarok (Ethn. V. 175 és VI. 140). Még egy 1539-ből való oklevél is említi a volga-melléki magyarokat, hol t. i. arról van szó, hogy Kugusev fejedelemnek jog adatik „régí mód szerint biróilag ítélettel sujtani és megkötnözi a *tarchanok, baskirok és mozerjanok* közül való *tatárokat* (*Tatar iz Tarchanovi, Baskircevi Mozerjan*), kik Tjemnikovban laknak” (Ethn. VI. 140). Itt egy-szersmind látható, hogy 1539-ben e magyarokat, kik akkor már nyelvileg bizonyára nem különböztek a szomszéd tatároktól, „tatároknak” veszik. Ezek a magyarok csak egy elszakadt, kis töredékét alkothatták annak a magyarságnak, mely a IX. században a Kaukázus felől nyugatra vonul. Nagyon hihető, hogy e magyarok mint a bolgárok szövetségesei együtt költöztek ki emezekkel a Kaukázus-, illetve Maiotis-vidéki őshazából s vonultak a Volga középtája felé, hol utóbb a bolgároktól keletre a Káma vidékén nyertek külön lakóhelyet.

A bolgároknak ez a vándorlása a Maiotistól a Közép-Volga felé egybefügg azokkal a népmozgalmakkal, melyekkel Theophanes szerint a bolgárok történeti szereplése kezdődik. *Kubrát* halála után (636—8 közt) ugyanis öt fia közül csak egy, a legidősebbik, *Bajan* maradt meg a Maiotis-vidéki őshazában, míg *Kotrag* fia átkelt a Donon s vele szemben telepedett meg. Hihető, hogy ez a *Kotrag*-féle horda volt az, mely tovább kelet felé folytatta útját s a magyarok egy töredékét is magával ragadva, a Közép-Volgánál alapított birodalmat. A magyarok nagy része természetesen tovább ott maradt a Maiotis vidékén, mert Lebedia, ahol Konst. Porghyrog. szerint még a IX. század elején is laktak, csak ezen a tájon lehet. Az ottmaradt kisszámú bolgárság egyesült s egybeolvadt a magya-

rokkal s ösztönzői voltak annak a vállalkozásnak, hogy induljanak ők is ama dicső bolgár ősök útjára, kik *Isperich*, vagy *Asparuch* — Kubrát harmadik fiának — vezérlete alatt nyugat felé vonultak, átkeltek a Dunán s 679-ben meghódították Moesiát. A magyarok is Lebediából *Etelközbe* költöztek s az *Alduna* felől nyomultak be Pannoniába. A magyar monda is tud róla, hogy a magyarokat az őshazából való fölkerekedésre s új haza szerzésére az ősök — szerintük a „hunnok“ — példája vonzza. Közelebbi példa volt a bolgároké!

Tehát egy része a magyarságnak a bulgárokkal ment Moesiába, a másik részen eljött Pannoniába. De mindenesetre a magyarok idejövételét Pannoniába részben a bulgárok okozták.

(*Bolgár eredetű magyar jövevényszók.*)

I. *A földművelés köréből*: eke, tarló, sarló, boglya, kéve, szérű, aratás, szórni, ocsu, örölni, búza, árpa, dara, kender, csalán, tiló, csöpű, orsó, borsó, alma, körte, dió, som, bors, bor, szőlő, csigér, söprő.

II. *A baromtenyésztés köréből*: bika, ökör, tulok, tinó, borjú, ünő, kos, ürű, toklyó, gypájú, kecske, olló-kecske, disznó, ártány, serte, köpű, sajt, túró, író, gyúrni.

III. *Ipar, mesterség*: gyártani, szűcs, ács; kapu, kút, karó, szék, kancsó, szapu, seprő, tengely, balta, bicsak, csákány, gyűrű, gyűszű, kölyű.

IV. *Ruházat köréből*: köpönyeg, süveg, saru, gyöngy, tükör.

V. *Társadalmi intézmények köréből*: törvény, béke, sereg, tanu, bélyeg, bér, barom, kelengye, kölcsön, tor, gyász, érdem, erkölcs, ildom, erő, ok.

VI. *Hit és szellemi élet*: bölcs, ige, igéz, báj, bájol, bű, bűvöl, betű, ír, szám, boszorkány, sárkány.

VII. *Halászat, vadászat*: cége, gyalom, szál, hurok, tőr, oroszlán, borz, bölény, görény, gözü, ürge, keselyű, ölyű, karvaly, turul, csóka tuzok, béka, csabak-hal, szunyog, böglyö.

BULGÁRIA GAZDASÁGI VISZONYAI.

Írta : **Szende Gyula.**

Bulgária gazdasági életének gerincét a mezőgazdaság képezi. Ennek helyes felismerésében a bolgár kormány minden figyelmét a mezőgazdaság fejlesztésére és erősítésére fordítja és e célra budgetjében évente jelentékeny összegeket szerepeltet. Az ipar a fejlődésnek csak első stádiumában van, szószeros értelmében vett nagykereskedelemtől pedig Bulgáriában még alig beszélhetünk. Így tehát minden gazdasági faktor, minden energia a mezőgazdaságban központosul, abban látván a gazdasági és kulturális prosperálás legbiztosabb alapját és biztosítékát. Ez a körülmény magyarázza meg egyidejűleg amaz örömdetes tényt is, hogy Bulgária gazdasági helyzete és jóléte, a sok évi háborúskodás, az azzal járó nagy vér- és anyagi áldozatok dacára nem rendült meg különösebben. A mezőgazdaság u. i. távolról sem szenvedett a háború alatt annyit, mint a gazdasági élet többi faktora, mert a hadban lévő férfiak helyett az asszonyok és idősebb gyermekek látták el a földmunkát, úgy, hogy pl. az 1913. évi jó termésnek több mint 70%-át tényleg be is hordták.

Mezőgazdaság.

El kell ismernünk, hogy mindazon intézkedések, amelyeket a bolgár kormány a mezőgazdaság emelése és fejlesztése érdekében eddig fogantba vett, észszerűek és célhoz vezetőek voltak. A helyzet helyes felismerésében elsősorban is az *agrárhitel* reformálásához fogaott. A körülmények és feltételek, amelyek mellett a tökeszegény parasztgazda azelőtt kölcsönhöz juthatott, rendkívül súlyosak voltak, ezért a kormány töle telhetőleg előmozdítja és tá-

mogatja a mezőgazdasági szövetkezetek létesítését és fejlesztését. Ezen szövetkezetek, melyeknek alapját a kis részben még ma is fennálló családközösségek, a *Zadrugák* vetették meg, szépen prosperálnak. Az állam e szövetkezeteket közvetlenül és közvetve igen hathatós erkölcsi és anyagi támogatásban részesítette, minden nagyobb városban és kerületi székhelyen létesített mezőgazdasági pénztárak által, melyek a német Raiffeisen pénztárak mintájára működtek. Ezen pénztárak azonban idővel nem feleltek meg a bolgár gazda igényeinek, főleg személyi hitel dolgában, mert üzleti tevékenységük túlságosan sokoldalú és adminisztrációjuk olyan komplikált volt, hogy az intézőség nem ismerhette minden kölcsönkérő anyagi viszonyait és személyi tulajdonságait, tehát személyi hitelt csak egészen biztos s így, csak nehezen szerezhető garanciák és biztosítékok ellenében volt hajlandó engedélyezni. Ennek következtében ez az organizáció nem volt célhoz vezető. 1904-ben végül megoldotta a kormány e kérdést, amennyiben az összes mezőgazdasági pénztárakat a *Banque Agricole*-ban egyesítette és központosította. Ez a bank a szövetkezeteknek a szükséges tőkéket rendelkezésére bocsátja, miáltal azoknak is módjukban van a gazdának az eddigénél jóval kedvezőbb feltételek mellett kölcsönöket nyújtani. Míg azelőtt magas kamatláb mellett és csak két jótálló kezessége mellett juthatott a gazda személyi hitelhez, addig most egyrészt a kamatláb jóval alacsonyabb, másrészt 1000 frcs. kölcsönösszegig a gazdának egyáltalában nincs szüksége kezesre. Ez az intézkedés főleg a kis parasztgazda helyzetén (kinek igen gyakran nincs is szüksége nagyobb összegre) könnyített nagy mértékben.

A mezőgazdaság fejlesztését célzó állami meliorációk többek között a megművelt területek egy részének racionális öntözését tervezik, megfelelő csatornák építése által. A kultúrák védelmét fokozni akarják, folyószabályozások, mocsarak kiszárítása stb. által. E célra speciális alapokat létesítettek a földművelésügyi minisztériumban és a pénzügyminiszter 1912-ben felhatalmazást nyert arra, hogy a nemzeti banknál egy vízszabályozási kölcsönt vehessen fel és az érdekelt gazdaktól e kölcsön kamatterheire és törlesztésére vízdíjakat szedhessen.

Ó-Bulgária területéből *termőterület* 7,119.352 hektár, vagyis a 9,634.000 hektárt kitevő összterületnek kb. 74⁰/o-a, ebből szántó-föld 3·8, erdő 2·8, rét és legelő 0·36, kert, gyümölcsös és szőlő 0·1 mill. hektár. A művelés alatt álló területből 1913-ban be volt vetve búzával kb. 1 mill. hektár, rozsszal 0·3, árpával 0·2, zabbal 0·2, kukoricával kb. 0·6 mill. hektár. Tulajdon szerint a földek 36⁰/o-a állami, községi és egyházi birtok, a többi magán birtok, mely 555.000 birtokos kezében van. A gazdaságok 77⁰/o-a 20 hektárnál kisebb, kis- és törpegazdaság 18⁰/o-a 20 hektárnál nagyobb, de 100 hektárnál kisebb, kis- és középbirtok és csak 5⁰/o-a 100 hektárnál nagyobb birtok; a mi fogalmaink szerinti nagybirtokról Bulgáriában alig beszélhetünk.

A birtokok számos, egymástól távolabb eső kis parcellából állanak. Összesen van az országban kb. 7 millió ilyen parcella, átlag 1 hektár terjedelemben, az 5 hektárnál kisebb birtokok átlag 8 parcellából állanak, de még a nagyobb birtokok is nagyrészt sok apró, egymástól távol eső parcellából állanak. Ilyen körülmények között nagyobb és egységes mezőgazdasági üzemekről alig beszélhetünk Bulgáriában. Szociális szempontból ennek a rendszernek megvan a maga nagy előnye, amennyiben csaknem teljesen kizárja a paraszt proletariátust, másrészt azonban kétségtelen, hogy ugyancsak ennek a rendszernek tudható be, hogy Bulgáriában a föld megművelési módja ezidőszert még annyira primitív. A magasabban fekvő és a főbb közlekedési vonalaktól távolabb eső helyeken az uralkodó gazdasági rendszer ma még mindig a hármás, sok helyütt pláne még a kettős forgó rendszer, vagyis vetés felváltva ugarral. Itt még gyakran találkozunk a faekével, melyből ma még mintegy 400.000 darab van az országban használatban. A használatban lévő modern vasekék számát ezidőszert még csak 100.000 darabra becsülik, ezeket, mint általában modern mezőgazdasági gépeket, csak különösen termékeny, nagy forgalmú gócpontok közelében lévő vidékeken, ill. gazdaságokban találunk.

Hogy e tekintetben a gazdaságok mennyire nincsenek még felszerelve és ellátva, azt a következő számadat bizonyítja legjobban: 100 gazdaságban átlagban 108 eke van használatban, vagyis 7 hektár megművelt földre jut egy eke. A műtrágya behozatala nem számottevő, sőt, még az istállótrágya alkalmazása is nagyrészt

ismeretlen és pedig főleg azért, mert a kisgazdaságokban alig van a mi fogalmainknak megfelelő istálló és az állatok nagyrésze a szabadban telel. Dacára mindezen bajoknak és hiányoknak, megállapítható, hogy a kormány céltudatos mezőgazdaság-fejlesztési politikája folytán máris a javulás biztos jelei mutatkoznak. A talajművelés szépen halad előre, az ugarföldek területe csökken és azok helyébe nyári kultúrák, mint bab, cukorrépa, stb. lépnek, a gazdák körében nagyobb hajlandóság mutatkozik modern gazdasági gépek beszerzése és alkalmazása iránt, sokat tesznek a legelők és rétek megjavítása, műtrágyával való kísérletezés stb. tekintetében is. Elismerésre méltó munkát végeznek azonkívül kormány, hatóságok és az érdekeltség egyaránt a *mezőgazdasági ismeretek* népszerűsítése terén. E célra szolgálnak a gazdák részére rendezett gyakorlati kurzusok, előadások és demonstrációk. Vándortanítók járnak községről községre és kioktatják a parasztgazdákat. Ezidőszerint kb. 1.000 ilyen földművesiskola van az országban, mintegy 60.000 hallgatóval. Ezen iskolákkal kapcsolatosan, vagy azoktól függetlenül, mintagazdaságokat és kísérleti állomásokat rendeztek be. A földművelésügyi minisztérium budgetjében állandóan szerepelnek tételek, melyek a külföldre, tanulmányútra kiküldött fiatal gazdák anyagi támogatására és segélyezésére szolgálnak. Van azonkívül az országban számos, a mezőgazdaság fejlesztésére alakult társaság, egyedül a sofiaiinak több, mint 13.000 tagja van.

Bulgária 1913. évi termése a következő volt: búza 16·2, rozs 4·1, kétszeres 1·25, árpa 3·6, zab 2 és tengeri 10·2 millió q. A burgonyatermés egészen jelentéktelen volt és alig tett ki 100—200.000 q. Nincs is a burgonyának, mint népelelmezési cikknek Bulgáriában olyan jelentősége, mint pl. a közép- és nyugateurópai államokban. Főleg csak a városokban fogyasztják, míg a vidéken, — mert drága — inkább csak luxus fogyasztási cikk jellegével bír. 1914. év elején, tehát még jóval a háború kitörése előtt a burgonya átlagos ára Sofiában 15 centimes volt.

Igen fontos terméke Bulgáriának a gabonán kívül a *bab* is, hozadéka 1914-ben kb. 800.000 q volt, ami az előző évekkel szemben 150%-os emelkedést jelent. A bab a háború kitörése után igen keresett cikk lett és a hadviselő államok valósággal fantasztikus árakat fizettek érte.

A *cukorrépa* jelentőségének emelkedése lépést tart a fejlődő

cukoriparral. 1889-ben a sofiai cukorgyár alapítása alkalmával hozták be a cukorrépát először Bulgáriába és azóta kultúrája csaknem az egész országban elterjedt, mert úgy a talaj, mint a klimatikus viszonyok kedveznek neki. Az 1914. évi hozam kb. 3 millió q volt, cukortartalma kb. 12—14⁰/₀ volt.

A *takarmánynövények* között első helyen áll a lóhere, jóval kevesebb a takarmányköles és takarmányrépa.

A *rizsföldek* hozadéka úgy minőségileg, mint mennyiségileg kielégítő. A philippopoli és Tatar Bazardzsiki kerületek hozadéka 1914-ben kb. 50.000 q volt.

A *dohánytermelésnek* azelőtt Bulgáriában nem volt nagyobb jelentősége, amióta azonban Dedeagatch és Gümöldzsina Bulgáriához tartoznak, azóta a dohánynak Bulgária közgazdasága és külkereskedelme szempontjából fontos szerep jutott. Ezen területek eddigi átlagos hozadékát alapul véve, Bulgária ma sorrendben ötödik dohánytermő országa Európának. Ezen dohánytermő területek értéke annnyival nagyobb, miután tudvalevőleg a Xanthy vidékéről való „fleur de Xanthy“ név alatt ismert dohányt Európa legfinomabb és legértékesebb dohányminőségének tartják. A háború előtt ennek a dohánynak kilójáért szívesen fizettek 7 frankot is, holott a többi török fajták ára átlag 4—4¹/₂ frank volt. Ezeken a vidékeken a dohányművelés a lakosság legfontosabb kereseti forrását képezi, azonkívül az államnak, a már részben keresztülvitt reformok alapján megállapított dohányadók, idővel igen tekintélyes jövedelmet fognak hozni. 1914-ben Ó-Bulgária hozadéka dohányban körülbelül 150.000 q volt, az újonnan okkupált területekét pedig 60—70.000 q-ra becsülték.

Mákok főleg a küstendsei és a strumicai kerületben kultiválnak, az ópium idővel fontos exportcikke lesz Bulgáriának.

Jelentékeny a *káposzta-* és *hagymatermése* is. Végül kisebb mennyiségben termel az ország *kendert, lent, repcét, szézámot, ánizst, gyapotot, borsót és lencsét.*

Borban a hozadék csak ritkán kielégítő, miután úgy a szőlőpenész, mint a peronospora és filloxera rendszerint nagy pusztításokat végez a szőlőben, különösen a várnai kerületben és Soflu vidékén, ahol a kultúrák csaknem teljesen elpusztultak. Legjobb a hozadék Gümöldzsina környékén, a strumicai, Tatar Bazardzsik-i és widdini kerületekben. Sok helyen kísérleteztek amerikai venyi-

gével, de nem sok eredménnyel. Ehhez képest a szőlő ára is megfelelően drága, kivéve azokat a vidékeket, a honnan a szőlőt közlekedési eszközök és megfelelő utak híján elszállítani nem lehet. Bulgária átlagos évi bortermelése kb. 1 millió hektoliterre tehető.

A gyümölcstermelésre azelőtt nem fektettek nagyobb súlyt Bulgáriában, újabban, különösen azokon a vidékeken, ahol a gabonatermés ki nem elégítő, kezdik felkarolni a gyümölcs, főleg a görög- és cukordinnye, szilva, dió, szeder kulturáját. Ebben a törekvésében a gazdát úgy az állam, mint a hatóságok hathatósan támogatják, elégséges, ha e tekintetben csupán a várnai gyümölcstermelő szövetkezetre és a provadiai állami gyümölcsfaiskola közreműködésére utalunk.

A kertészet magas színvonalon áll; a bolgár kertész bejárja az egész világot, szorgalmával, szakértelmével mindenhol megállja a helyét és jól prosperál. Normális időkben hazánkban, főleg Budapesten és környékén állandóan tartózkodik 3—4.000 bolgár kertész. A rózsakultúra, illetve a rózsaoil előállítására világhírű különlegessége Bulgáriának. Leghíresebb rózsakertek Kazanlik és Stara Zagora vidékén vannak, ahol a rózsaoil-készítés a lakosság legfontosabb kereseti forrását képezi. Az évi kivitel értéke rózsaoilban 6—8 millió frank között ingadozik. Az export e cikkben legfőképpen Németország, Franciaország, Anglia, az Egyesült-Államok, Törökország és Egyiptom felé irányul.

Az erdők még a régi török rendszer nyomait mutatják, mely ápolást és védelmet nem ismert, az erdőket rendszertelenül irtotta és kitétte azokat a kecskék és juhok pusztításainak. Újabban úgy az állam, mint a többi hatóságok nagyobb gondot fordítanak az állami erdőségek védelmére és racionálisabb módon való kiaknázására, a fák kivágása hatósági ellenőrzés alá helyezett. Ezáltal az erdők rentabilitása némileg megjavult, bárha még távolról sem tekinthető kielégítőnek. Az állami és községi erdőségek jövedelme, melyek az összes erdőségek 83%-át teszik ki, teljes és racionális kiaknázás esetén igen jelentékeny lehetne, csupán a várnai erdőségek jövedelme, a mai csak részleges exploitalás mellett is 1914-ben épületfában, tűzelőfában és faszénben 2¹/₂ millió frank volt. A bolgár erdőségek fája jó minőségű, sűrű rostú, szép színű és tartós. Leggyakoribb fajták a tölgy, bükk, jávor, jegenye, fenyő, hársfa stb.

A fatermelésnek még tökehiánynyal és sok helyütt a mostoha közlekedési viszonyokkal kell megküzdenie, mely megnehezíti az erdőségek kiaknázását és a fa elszállítását.

Állattenyésztés.

A gabonatermelés mellett az állattenyésztés relative jelentéktelen. Ennek oka a történelmi fejlődésben keresendő. A politikai viszonyok évszázadokon át bizonytalanok voltak, a barom pedig kényelmes adótárgy volt, úgy, hogy nagyobb állatállományok tartása nem volt különösen indikálva. A sertésenyésztésnek azonkívül útját állották a mohamedán vallás szabályai és előírásai. Azonkívül fontos szempont volt a külföldi fogyasztási piacok hiánya is. Nyugat- és Középeurópa állategészségügyi okokból el volt zárva, az út tehát csakis Törökország felé volt nyitva, mely azonban nem bizonyult eléggé jelentékeny és főleg nem eléggé megbízható fogyasztási piacnak. Mindazonáltal megállapítható, hogy a helyzet az utóbbi évtizedekben lényegesen megváltozott. A gazdák belátván az állattenyésztés rentabilitását, mind nagyobb gondot fordítanak annak fejlesztésére, úgy, hogy ma már az ország több kerületében az állattenyésztés képezi a falusi lakosság jólétének alapját. A takarmányviszonyok általában nem kedvezőtlenek, kedvező hatással vannak az állattenyésztés fejlesztésére a nagy kiterjedésű legelők is. Az utolsó évek nagy háborúi természetesen lényegesen megapasztották az állományokat, úgy hogy ezidőszert a kormány egyik főfeladatát azok mielőbbi kiegészítése és pótlása képezi. Káros hatással voltak a különféle állatbetegségek, főleg a Törökországból behozott marhavész is. A szarvasmarhát jórészt csak igavonó állatnak használják. A mi fogalmaink szerinti rendszeres hizlalást Bulgáriában alig ismernek, csak egynehány szeszfinomítóval és cukorgyárral kapcsolatosan létesítettek ilyen hizlaldákat, de azokban sem történik a hizlalás az egész éven át, hanem csak 3—4 hónapig. A marha megfelelő istálló hijján, rendszerint a szabad legelőn telel. Mindezek folytán az állatok természetesen alacsonyok és nagyrészt gyengék, húsup pedig kisebb értékű. A kormány általában nagy gondot fordít az állattenyésztés fejlesztésére is. Energikus intézkedésekkel máris sikerült neki a már erősen elharapódzott marhavésznek gátat vetni. Az állattenyésztés emelését célzó törvények kötelezik a

községet, hogy az állattenyésztés fejlesztésére külön alapokat létesítsenek és azokat évről évre gyarapítsák.

1910-ben (azóta nem rendeztek összeírást) Bulgária állatállománya a következő volt: ló 478.000, öszvér, számár 130.000, szarvasmarha 2,018.000, sertés 527.000, juh 8,632.000, kecske 1,459.000.

Amint e számokból is kitűnik, Bulgária állattenyésztésének legfontosabb ága a juhtenyésztés; a juhnak legjobban felel meg Bulgária klímája és az bírja el aránylag legjobban a részben még mindig fennálló mostoha viszonyokat. A juh Bulgáriában úgy a népelelmezés, mint a kiviteli kereskedelem szempontjából is elsőrendű fontosságú.

A *tejgazdaság* még kezdetleges, legfontosabb terméke a juh-tej és az abból készült közismert kaschkaval sajt. A tehén- és bivaly-tejnek csak elenyészően csekély része kerül feldolgozásra. Az állam az utóbbi években sokat tett a fajok nemesítése és az állati termékek racionálisabb kihasználása érdekében. Tenyésztőtelepeket létesítettek a ménesekkel és gazdasági iskolákkal kapcsolatosan és a szövetkezeti alapon működő tejgazdaságok állami támogatásban részesülnek.

A *lótenyésztés* tekintetében visszaesés tapasztalható, az anyag minőségileg ki nem elégítő, a bolgár ló alacsony és gyenge. Dacára a nagy anyagi áldozatoknak, amelyeket a kormány a ló-anyag megjavítására, a philippopoli, starazagorai, plevnai stb. állami ménesekben fordított, a kívánt eredmény elmaradt.

A *szárnyas* tenyésztés igen jelentékeny. Úgy a klimatikus viszonyok, mint a mezőgazdaság üzemi viszonyai kedveznek neki. A szárnyas állomány közel 7 millió, ebből kb. 6 millió tyúk. Minőségileg a bolgár szárnyas ugyancsak mögötte áll a többi balkán szárnyasnak, nagyrészt kicsiny és sovány, és 1 tyúk átlagban csak 50–60 tojást rak egy évben.

A *méhtenyésztés* az országban primitív, csak a legutóbbi években hoztak be egy pár száz modern kassát.

A *selyemhernyótenyésztés* Bulgáriában elég jelentékeny, miután annak prosperálásához megvannak az országban az összes előfeltételek és az állami részéről is hathatós támogatásban részesül, adómentesség, mezőknek szederfaültetés céljából való ingyenes átengedése stb. által. Délbulgária selyemhernyó-tenyésztésének

központja Soflu, mely 1914-ben egymaga kb. 300.000 gubót exportált.

A *halászat* Bulgáriában erősen fejlődik. Az ujonnan okkupált részek sekély tengerpartjai, valamint a Maritza torkolatvidéke gazdagok a legkülönbözőbb tengeri és édesvízi halakban. A halászat Dedeagatch és Porto Lagos környéke lakosságának egyik legfontosabb kereseti forrását képezi. Azelőtt a halászat kizárólag a görögök kezében volt, azok kivándorlása után, a macedon lakosság körében mindjobban elterjedt ez a kereseti ág, mely viszonylagosan eléggé jövedelmezőnek mondható. Azelőtt a Dette Publique Otiomane az egész ország halászati jogáért 23 ezer török font bérösszeget kapott, a bolgár kormány pedig a balkán háború után egyedül a Porto Lagos-i halászati jogot 560.000 leva évi bérért adta ki egy belga társaságnak. Nagy akadály a halászat jobb kiaknázásának egyrészt a rossz közlekedési viszonyok, másrészt a nagy jéghiány, továbbá hogy a halak füstöléséhez és besózásához szükséges berendezések még hiányzanak, amiért is a halak legnagyobb részét csak friss állapotban kerülnek eladásra.

Bányászat.

A bányászati termékek relative kevésbé vannak kiaknázva. A törvény értelmében a Bulgária területén nyert ásványi termékek a kormányt illetik. A Balkán hegység vidéke gazdag ásványi termékekben. A Zajetsár melletti Bor-i rézbányát nagyságra nézve ma Európa második rézbányájának tartják.

Barnaszenet több helyen bányásznak. A *kőszénbányák* közül legnagyobb a Pernik-i állami bánya, mely 1911-ben kb. 300.000 tonnát produkált, említendőek azonkívül a Trewma-i, Orel-i, Tschurkorovo-i és Rhodope-i, valamint a Bobow Dol-i szénbányák. A Németország részéről nyújtott előző államkölcshöz alkalmából, a berlini Disconto Gesellschaft biztosította magának a Pernik-i és Bobow Dol-i állami szénbányák exploitalási jogát, kötelezván magát, hogy a modern és intenzív üzemhez szükséges tőkét előteremti és magát az állami ellenőrzésnek aláveti.

A burgasi területben lévő *sóbányák* 1914-ben közel 90.000 q sót szállítottak, az ár 3 és 7 frank között ingadozott 100 kg.-kén, a dedeagatschi területben lévő sóstavak 40—50.000 q sót adnak évente, ezeket a kormány 106.000 frankért bérbeadta. Azelőtt a

Dette Publique Ottomane exploitalta azokat. Az Anchialo-i sóbányában 180.000 q-át, az Atanasköj-iben pedig 40.000 q-át termeltek 1914-ben.

Ipar.

A török uralom idejéből Bulgária csak a szerény háziiparból fejlődött és nagyrészt még az azokon alapuló üzemeket vette át, ilyenek elsősorban a gajtángyárak, melyekben a vidéki népesség által annyira kedvelt paszományszerű zsinórok készülnek, továbbá a pokróc- és lódenszövődék, cserzőműhelyek, mezőgazdasági malmok, az ismert rózsaoilajelőállítás stb. Szorosan vett iparfejlesztési mozgalom tulajdonképpen csak a 80-as évek végén, illetve a 90-es évek elején a politikai viszonyok teljes konszolidációja után indult meg. Egy nagyszabású iparpártolási és iparfejlesztési állami program alapján kidolgozott törvény 1894-ben, illetve 1896-ban megvetette az alapját egy fejlődőképes és komoly iparfejlesztési akciónak. Külföldi tőke mindjobban érdeklődött az ország iránt és ez bátorítólag hatott a bolgár tőkére is. E mozgalmat, mely szorosan függ össze a balkán államok gazdasági politikájával, úgy nemzeti, mint pénzügyi szempontok vezették. A balkán államoknak fejlődésükhöz pénzre volt és van szükségük, miután azonban a nagyrészt parasztokból álló parlamentek természetesen elleneztek a parasztgazda nagyobb mérvű megterhelését, tehát új, fizetőképes adóalanyok után kellett nézniök. E célra legalkalmasabbnak bizonyultak az ipar, főleg az államjövedéki cikkeket előállító ipar és a közvetett megadóztatás szempontjából tekintetbe jöhető iparágak. Ezért fektettek fősúlyt elsősorban is a dohány, cukor, szesz stb. ipar fejlesztésére. Befolyással volt e kérdésnél az a szempont is, hogy egy ország csak akkor lehet politikailag független, ha katonai felszerelési és egyéb szükségleti cikkeit lehetőleg maga állítja elő. Így keletkeztek az arzenálok, posztógyárak, cipőgyárak stb. Hozzájárultak továbbá általános gazdasági okok is, aminők a fizetési és kereskedelmi mérleg megjavítása, a belföldi munkaerők foglalkoztatása, a kivándorlás csökkentése, az ország nyersterméseinek lehetőleg magában az országban való feldolgozása, végül az iparfejlesztési törvény nagy könnyítései. Ezekben részesülhet minden belföldi gyár, mely legalább 20 munkást foglalkoztat, vagy amely legalább 25.000 frank tőkével dolgozik. Ezen kedvezmények

közül felemlítendőek: 15 évi adómentesség, bélyeg- és szabadalmi illetékmentesség, az ipari feldolgozáshoz szükséges nyers árúk, valamint gépek vámmentes behozatala és azok 35⁰/₀-os tarifális kedvezménye a vasutakon, a szükséges telkek, valamint a vizierő díjtalan átengedése, állami szállítmányoknál a belföldi ipar előnyben való részesítése még az esetben is, ha az 15⁰/₀-kal drágább a külföldi versenynél stb. Bizonyos gyáraknak a törvény 10—20 évre szóló monopolisztikus jogokat biztosított telepük rayonjára. Ebben a kedvezményben főleg papir-, textil-, üveg-, cement-, gyertya-, szappan-, cukorgyárak és hasonló szakmák részesültek. Azonkívül egyes cikkek után gyártási és kiviteli prémiumokat is fizet a kormány.

Idővel azonban ezek az intézkedések nem bizonyultak elegendőknek. Különösen a kisebb üzemek látták érdekeiket veszélyeztetve, amiért is 1905-ben ezen iparfejlesztési törvény rendelkezései oly értelemben módosítottak, hogy az abban biztosított kedvezmények kiterjesztettek minden olyan ipari vállalatra, „mely az országnak hasznára válik, amennyiben a nemzeti jólét emeléséhez és az árúk olcsóbbá tételéhez a maga részéről is hozzájárul“. A kikötés csupán az volt, hogy az illető telep legalább is 5 lóerejű vizierővel vagy motorral dolgozzék, legalább 15 munkást foglalkoztasson az év 6 hónapján át és legalább 20.000 fr. értékű gép- és egyéb berendezés felett rendelkezék. Kiterjesztettek nevezett törvény kedvezményei végül mindazon termelőszövetkezetekre is, amelyeknél legalább 20 ember van alkalmazva. Ezzel szemben viszont kötelezte a törvény új formájában a kedvezményben részesülőket arra, hogy telepük terjedelmének megfelelő munkásbalesetbiztosítási alapokat létesítsenek, vagy pedig a munkásokat valamely belföldi biztosító intézetnél baleset ellen biztosítsák. A biztosítási díjakhoz természetesen a munkásoknak is megfelelően hozzá kell járulniuk. Kötelesek továbbá ezen vállalatok minden évben kimerítő jelentést tenni a kormánynak működésükről, munkásállományról, bérekről, termelésükről, felhasznált belföldi és külföldi nyersárúkról, stb. Végül kiköti az iparfejlesztési törvény — és ebben a vonatkozásában tisztára nemzeti szempontot szolgál —, hogy minden a törvény által biztosított kedvezményben részesülő ipartelep köteles alapításának második évében felerészben, a harmadik évben háromnegyed részben, azután pedig kizárólag csak bolgár alatt-

valókat munkásokul alkalmazni. 1909-ben a törvény újból módosított oly formában, hogy az előző törvényekben foglalt kedvezmények némileg korlátoztattak, illetőleg szigorítottak.

Nagyban szolgálják az ipar és kereskedelem érdekeit a sofiai, ruszcsuki, várnai és philippopoli kereskedelmi és iparkamarák és az 1898-ban Sofiában alapított kereskedelmi és iparmúzeum.

A sofiai kamara 1914-ben szakkurzusokat tartatott az ország különféle helyein kézművesek és iparosok részére, 18 fiatal iparost küldött ki segélylyel tanulmányútra Ausztriába, Magyarországra, Németországra és Franciaországra.

Állami beszerzésekről rendszerint nyilvános árlejtések útján gondoskodik a kormány, állami munkáknak „kéz alatti” rövid úton való kiadása ritka eset. A nyilvános árlejtések a törvényesen előírt formák szerint történnek. A lepecsételt ajánlatnak tartalmaznia kell annak az igazolását, hogy az illető pályázó képes szállítási kötelezettségének eleget tenni, erre legalkalmasabb az illető kereskedelmi és iparkamara, vagy valamely állami hivatalnak — melynek az illető pályázó már szállított — a bizonylata. Csatolni kell továbbá a Banque Nationale de Bulgarie nyugtáját, az óvadékképen lefizetett 5⁰/₀-ról, végül, ha a pályázó külföldi, még egy nyilatkozatot is kell mellékelnie, a melyben kijelenti, hogy vitás esetekben aláveti magát a bolgár törvényeknek és lemond a konzuli intervenció jogáról. Külföldi cégek egyébként jól teszik, ha ajánlataikat bolgár vagy Bulgáriában letelepedett cégek nevében és azok közvetítésével nyújtják be, mert ellenkező esetben az ipartörvény értelmében a belföldi pályázóval szemben nagy hátrányban vannak.

A bolgár iparfejlesztési törvény célszerűsége abban dokumentálódik legjobban, hogy annak életbeléptetése óta 166 új ipartelep létesült az országban, ebből 65 esik az élelmezési iparra, 23 a fémiparra, 19 a vegyészeti iparra, 17 a textiliparra és 15 a kerámiai iparra. 1914-ben összesen 388 ipari üzem részesült az iparfejlesztési törvény állami kedvezményében. Ami az ipartelepek elhelyezését illeti, úgy Bulgáriában nem észlelhető bizonyos iparágaknak egy meghatározott helyen való koncentrálásának tendenciája. Kivételt e tekintetben csak a textil- és malomipar képez. Így például Slivno és Gabrovo a textilipar és Devna a malomipar központjának tekinthető. Egyébként a többi ipartelep az egész

országban elszórtan fordul elő. Az ipartelepek legnagyobb részének csak lokális jelentősége van és csak a helyi, illetve környékbeli szükséglet fedezésére szolgál. Az ipari export jelentéktelen és csaknem kizárólag Törökország felé irányul. A legnagyobb ipari centrumok Sofia és Tirnovo.

Úgy az üzemek számát, mint az azokba investált tőkét illetően első helyen áll az *élelmiszeripar*, mint malom-, cukor-, szesz-, konzerv-, tészta-, söripar, szóval oly üzemek, melyek szoros nexusban állanak a mezőgazdasággal és csaknem kivétel nélkül belföldi nyersárút dolgoznak fel. Ezen iparágaknak van tehát leginkább meg a fejlődéshez szükséges bázisuk.

Az iparfejlesztési törvény kedvezményei a *malomipar* fejlődésére is előnyös hatással vannak, bárha ezt az iparágat első sorban a mindenkori terméseredmény irányítja. Egyes malmok, melyek a hadi területen vagy annak közelében voltak, kénytelenek voltak üzemüket beszüntetni, mások, a hadsereg fokozottabb igényei folytán intenzívebb üzemmel dolgoztak. Így pl. a két viddini gőzmalom lényegesen fokozta produkcióját és 1914-ben körülbelül 600 waggon lisztet termelt. Nagyobb a termelése a dedeagatschi és a gümöldzsinei malmoknak is. A bolgár malmok 00, 0, 1, 2, 3, 4, 5 és 6-os számú lisztet gyártanak.

A *cukorgyárak* száma 1914-ben ismét kétfelével szaporodott, (Philippopolban és Kajaliban, Burgas mellett) úgy, hogy ma az országnak már öt cukorgyára van, a mely 1914-ben körülbelül 1700—1800 waggon finomított cukrot termelt. Ebből esik a három régebbi gyárra (Rustsukban, Sofiában és Gorna Orechovicában) körülbelül 85⁰/₁₀₀. A cukoripar rentabilis, a kereslet cukor iránt mindinkább emelkedik, a külföldtől való emancipálás tendenciája mindinkább előtérbe lép, az elért árak kielégítőek, csupán a répa beszerzése ütközik nehézségekbe, a termelők és gyárosok közötti gyakori differenciák miatt. Ezért egyes gyárak, mint pl. a philippopoli is, elhatározták, hogy maguk fogják a szükséges répát termelni. A burgas melletti kajali gyár az 1914-ben termelt 125 waggon cukrát átlag 91 frankos árban adta el.

A *söripar* fejlődése igen jelentékeny és bárha a gyárak száma 26-ról (1895-ben) 18-ra apadt le, a termelt mennyiség mégis 35.000 hl.-ről 200.00 hl.-re emelkedett. A philippopoli kerületben levő két sörgyár 1914-ben 18.000 hl. sört gyártott, ennek fele hordókban,

fele palackokban került eladásra. Előbbinek 44, utóbbinak 62 frank volt az átlagára. A palackokat csaknem kizárólag Ausztria-Magyarországból szállította. A lomi sörgyár évi produkciója körülbelül 15.000 hl. A várnai kerületnek is van két modernül berendezett sörgyára, mely exportra is dolgozik. A kosvai gyárat, mely egy ideig üzemben kívül állott, ismét üzembe helyezték. Némileg hátrányosan befolyásolja a söripart a fogyasztási adónak további 4 frankkal való felemelése, valamint az utóbbi idők túl magas árparái.

Szeszipar. Az 1914-ben termelt szeszmenyiséget 160.000 hl.-re becsülik. Ennek 92%-a a viddini kerületben levő két szeszgyárra esik. A philippopoli és stanimakai gyárak produkciója egészen jelentéktelen. Az eladási ár átlag 2·50—2·60 frank volt literenként, amely árban a két frank 14 centimes fogyasztási adó is bennfoglaltatik. A katounicai szeszgyár csődbe jutott. Rum, cognac, likőr és mastixpálinka előállításával a várnai és sumlai gyárak foglalkoznak. Várnában van egy gyár, amely *lenolajat* és *c linderolajat* állít elő, kizárólag a helyi szükséglet részére.

Textilipar. Várnában, illetve a környéken van három nagyobb textiltelep. A *fnódát* angolok alapították 1899-ben másfél millió frank alaptőkével, melyet később 2 millóra emeltek. E telep 300 munkással és 12.000 orsóval dolgozik. Angol módra sodroti fonalakat állít elő és pedig 4—18 számúzásúakat. A gyár a belső szükséglet nagy részét fedezni képes. A *pamutszövőde* 200 szövőszékkel dolgozik, 3—400 munkást foglalkoztat és főleg úgynevezett kabotokat állít elő. A harmadik telep egy *jutaszövőde*, mely 40 szövőszékkel dolgozik és kb. 50 munkást foglalkoztat. Jutaszönyegetek, jutavásznát, kender- és lenzsákokat stb. állít elő. Van azonkívül a várnai kerületben egy nagyobb gőzüzemű és 12 kisebb *fonalfestő* műhely is. Megemlítendő végül a két *selyemszövőde* Sofiában, mely évente kb. 15.000 kg. tiszta selymet termel.

Kalapgyártás. Várnában volt négy gyár, ezek közül kettő szalmafonat híján kénytelen volt üzemét beszüntetni. A két üzemben levő telep közül az egyik nagyobb szabású szalma- és nemezkalapok előállításával foglalkozik, 35—40 munkást foglalkoztat, évi termelése kb. 10.000 tucat.

Bőripar. A gyárak teljes üzemben vannak. Produkciójuk a lényegesen kisebb import következtében relative jelentékeny és jó

árakat érnek el. A három szófiai gyár főleg talpbőrt, borjúbőrt, tehénbőrt és blankbőrt állít elő. A várnai két gyár közül a nagyobbik 80—90 munkást foglalkoztat. Ennek évi termelése kb. 250.000 kg. Főleg indiai és egyiptomi marha- és bivalybőröket dolgoz fel. Sófiában van két *cipőgyár* is, mely modern berendezéssel bir és jobb divatárúkat is gyárt.

Faipar. Várnában egy pár évvel ezelőtt létesült egy bútorgyár, mely nagyobb keretekben dolgozik, azonkívül van az országnak több bútorkészítő- és asztalosműhelye is.

Építőipar. Téglavető. A nagyszámu téglavető nagyrészt primitív berendezésű. A burgasi téglagyár kb. 6,000.000 darab téglát előállítására van berendezve, az átlagos ár 1914-ben 38—frank volt 1.000 db.-ként, frankó gyár. *Cementipar.* A gyárak teljes mértékben foglalkoztatva voltak és alig tudták a szükségletet kielégíteni. Túlnyomóan járdalapokat, vízvezetéki és csatornázási csöveket állítanak elő és egy-egy gyár átlag 40—50 munkást foglalkoztat.

Üvegipar. Bulgáriának ezidőszerint egyetlen egy üvegyára van Gebedzsében, Várna mellett, 60—70 munkással, teljes üzemben áll és főleg poharakat és palackokat, továbbá lámpaüvegeket és csiszolt service üvegeket állít elő.

Fémipar. A gyárak főleg vasbádogot és abból készült vödöröket, továbbá lapátokat, konzervdobozokat, tüskésdrótot, különféle gépalkatrészeket stb. állítanak elő. Burgasban van egy drótszeggyár is, mely napi 4—5.000 kg. gyártására van berendezve. Az árak 26—35 leva közt ingadoztak, 100 kg.-ként, frankó gyár.

Nyomdaipar rendkívül fejlett, ennek az iparnak központja természetesen Sófia. 1914-ben kb. 40 nyomdavállalata volt Sófiának, az államnyomda igen modern berendezésű, nagy vállalat. A szófiai nyomdák több mint 1.000 munkást foglalkoztatnak.

Szappangyártás. Van az országnak több szappanfőző műhelye, mely a belföld szükségletét csak kis részben képes fedezni.

Az ipari termelés értéke Bulgáriában 1911-ben 115 millió frank volt. Az államilag támogatott bolgár ipari vállalatokba befektetett tőke ugyanez évben 84 millió frankot tett ki, ennek körülbelül 22%-a idegen, főleg belga és francia tőke volt. Az állami támogatásban részesült gyárak ugyanez évben körülbelül 15.000 munkást foglalkoztattak, ezeknek kb. 80%-a férfi volt. A feldol-

gozoított nyersárúk értéke kb. 76 millió frank volt, ebből 27% külföldi származású. A produkciónak mintegy 80%-a a belföldön került fogyasztásra és 20%-a jutott kivitelre, főleg Törökországba.

Mindezek előrebocsátása után megállapítható, hogy dacára a gyáripar terén eddig elért eredményeknek, Bulgáriában ezidőszereint még mindig a házi, valamint a kézműipar képezik az ipari tevékenység súlypontját, vagyis a gazdasági élet mezőgazdasági jellege ebben a vonatkozásban továbbra is fennáll. A kereskedelmi statisztika adatai bizonyítják legjobban, hogy bizonyos iparcikkek, főleg a textil-, fém-, gép-, bőr-, papir- stb. árúk ma is nagyrészt a külföldről kerülnek behozatalra. Mindazonáltal kétségtelen, hogy a kormány ezirányú erélyes munkájának már eddig is szép sikere van, amennyiben sikerült egy modern ipar alapját megvetni, a melyet további céltudatos munka és egyéb, az iparfejlesztésnek kedvező faktor idővel kétségtelenül a kívánt nivóra fog emelhetni.

Kereskedelem.

Bulgária gazdasági élete csaknem kizárólag a mindenkori mezőgazdasági termelés alakulásától és a termés-, mennyiség- és minőségbeli eredményétől nyeri impulzusát. A termés-eredmények gyakori és jelentékeny ingadozásai magyarázzák tehát a bolgár kereskedelmi mérlegek rendszertelenségét is. Így pl. míg a múlt század utolsó tizedében átlag 3–4 millióval passzív volt Bulgária kereskedelmi mérlege, addig a reá következő évtizedben átlag 11–12 millió frankkal volt aktív. A legújabb években a kereskedelmi mérleg ismét lényegesen passzív, különösen 1913-ban, amikor a behozatal 96 millióval volt nagyobb, vagyis kétszer akkora volt, mint a kivitel. Az 1913. év azonban nem tekinthető mérvadónak. 1911-ben pl. az arány a behozatal és kivitel között csupán 100 : 92,6 volt.

Ha Bulgária jelenlegi összereskedelmi forgalmát a 25 év előtti adatokkal hasonlítjuk össze, úgy azt látjuk, hogy az ezen idő alatt 165%-os emelkedést tüntet fel.

A második balkáni háború befejezése után a kereskedelmi forgalom a legkedvezőbb auspiciumok között indult meg. A kereskedők, kik különösebb megrázkódtatások nélkül estek át a gazdaságilag legkritikusabb időkn, hozzáfogtak a nagyrészt teljesen üres raktárak pótlásához és kiegészítéséhez. Jelentékeny rendelése-

ket irtak át, melyek azonban csak kis részben kerültek effektuáláshoz, miután közben kitört a világháború, mely úgy a behozatalt, mint a kivitelt rendkívüli módon megnehezítette. Egyrészt az egyes hadviselő- és semleges államok részéről kibocsátott kiviteli tilalmak, másrészt — és talán még nagyobb mértékben — a szállítással járó rendkívüli nehézségek csaknem teljesen megakasztották a kereskedelmi forgalmat. Várna és Burgas forgalma, a Dardanellák elzárása folytán, teljesen megszűnt, Dedeagatsch — amennyire kezdetleges kikötő berendezései megengedték, — kezdetben bonyolított le valamelyes forgalmat, ez azonban — Bulgáriának még a háborúba való belépése előtt is — az entente blokádjá folytán megszűnt, a Duna teljesen el volt zárva, úgy, hogy csakis a Románián át való vasúti szállítási mód jöhetett tekintetbe. E tekintetben azonban tudjuk, hogy mily legyőzhetetlen nehézségekkel járt egyrészt a Románián át való tranzitálás — ez országnak nem mindig barátságos magatartása miatt — másrészt mily nagy nehézségeket okozott és okoz még ma is a nagy vagonhiány, melyet a közben elrendelt mozgósítás még csak fokozott. Az 1914. év első felében, sőt később a világháború kitörése után is — a mennyire ezt a fentebb vázolt szállítási nehézségek megengedték — az 1913. évi kielégítő gabona- és hüvelyestermést igen jó — Bulgáriában eddig még nem ismert árakon adták el a külföldnek, ezenkívül kivitelre kerültek — mindaddig, míg a kiviteli tilalmak ezt meg nem gátolták — takarmányneműek, különösen korpa, cserzőanyagok, főleg sumach, tojás, zsír stb. A kereskedők helyzete általában nem rendült meg különösebb módon, fizetésképtelenségek alig fordultak elő, ami főleg a kormány óvintézkedéseinek, moratóriumi- és a kereskedelmet védő egyéb rendelkezéseinek volt köszönhető.

Bulgária 1913. évi kereskedelmi forgalma :

	Behozatal	Kivitel
Ausztria-Magyarország --- --- --- ---	54,863.000	14,412.000
Németország --- --- --- --- ---	37,079.000	16,884.000
Oroszország --- --- --- --- ---	31,671.000	581.000
Angolország --- --- --- --- ---	16,881.000	7,950.000
Franciaország --- --- --- --- ---	12,987.000	5,085.000
Románia --- --- --- --- ---	8,787.000	1,191.000
Olaszország --- --- --- --- ---	6,589.000	4,185.000

	Behozatal	Kivitel
Törökország	6,379.000	4,228.000
Belgium	4,118.000	15,060.000
Egyéb országok	10,076.000	23,629.000
Összesen	189,421.000	93,205.000

Behozatal 1913-ban cikkek szerint csoportosítva :

Textilárúk és nyersanyagok... ..	38,458.000
Gépek... ..	27,808.000
Gyarmatárúk	13,743.000
Fémek és fémárúk	13,515.000
Nyersbőrök és bőrárúk	11,300.000
Gyanták és ásványolajok	7,333.000
Élő állatok	5,472.000
Droguák és vegyi cikkek	5,299.000
Faárúk	5,225.000

Kivitel 1913-ban cikkek szerint csoportosítva :

Gabona és liszt	54,391.000	(1911-ben 130 millió volt)
Állati élelmi cikkek	9,486.000	
Rózsaoaj	7,738.000	
Gyarmatárúk	6,917.000	
Nyersbőrök	4,113.000	
Textilárúk... ..	2,878.000	

Magyarország külkereskedelmi forgalma Bulgáriával 1913-ban a következő volt :

Behozatal 3·7 millió korona, ebből nagyobb összeg csupán tengerirre esik, kisebb összegekkel szerepelnek : repce, dohány, szárnyasok, tojás, korpá, dió, köles stb. Kivitel 11·6 millió korona ; nagyobb összeggel szerepelnek : cukor, széna, liszt, kikészített bőrök, kisebb összegekkel szerepelnek : hántolt rizs, gépek, fűrészelt fa, cement, vasárúk, jutaszövetek, paprika, köszén, pamutszövetek, papír, pamutfonalak, gyapjuszövetek, kőso, hasított fa, pléhlemez, rudvas stb.

* * *

Részletek Bulgária kereskedelmi forgalmáról :

Kivitel: Bulgária kiviteli cikkei közül első helyen áll a *gabona*, mely 1911-ben 130 millió frank értékben jutott kivételre. A későbbi években ez a szám visszaesést mutat, aminek oka rész-

ben a Dobrudzsa elvesztésében keresendő, mely Bulgária gabona-kereskedelme szempontjából mindig nagy szerepet játszott. Ennek a területnek évi gabonatermelése 350–400.000 métermázsát tett ki. A gabona részben a dunai úton, részben Várnán és Burgason át jut kivitelre. Legnagyobb a forgalma Várna kikötőnek, ahonnan 1912-ben kb. 1,800.000 métermázsza gabona került elhajózásra. Várna kivitelét véve alapul, a kivitelre került gabonamennyiségekből esik búzára kb. 30%, rozsra 3%, kukoricára 65% és zab és árpára 2%. Kb. ugyanez az arány a dunai úton kivitelre kerülő egyéb gabonamennyiségekre nézve is. A *kukorica* Észak-Bulgária legfontosabb mezőgazdasági terméke. A kiviteli mennyiségek legnagyobb része Belgiumba, Angliába és Franciaországba került, kisebb mennyiségek jutottak Egyiptomnak, Görögországnak, Hollandiának, Olaszországnak, Ausztria-Magyarországnak és Törökországnak. 1914-ben a tengeri árak átlagban 100 kg.-ként 11½ és 13¾ frank között ingadoztak. A maximális ár májusban 15½ frank volt. Sorrendben a második fontosságú kiviteli cikke Bulgáriának a *búza* (téli). Mivel az 1913. évi termés igen jó minőséget adott, a kereslet a bolgár búza iránt nagy volt. Az 1914. évi termés azonban minőségre nézve 50%-kal rosszabb volt. 1913-ban a bolgár búza 90%-a Belgiumba, 5% Angliába, 3% Németországba és egy-egy percent Franciaországba és Görögországba került. A búza árak 1914-ben átlagban 17¼ és 20 frank között ingadoztak. Az év végén azonban az ár 32 frankig szökött fel. Ilyen árat Bulgáriában búzáért még soha sem fizettek. *Rozs.* Az 1913. évben kivitelre került mennyiség 70%-a Belgiumba, 25%-a Németországba és 5%-a Hollandiába került. Az ár 100 kg.-ként 14 és 15¼ frank között ingadozott. *Árpa.* A kivitel 88%-a Belgium, 8%-a Anglia és 4%-a Németország felé irányult. Az ár 13 és 14½ frank között ingadozott. *Zabból* csak egy pár ezer métermázsza jutott kivitelre, főleg Belgiumba. Az ár átlagban 13½ frank volt. *Liszt.* Bulgária fejlett malomipara nagy lisztmennyiségeket juttat a kivitelnek. A kivitel főleg Törökország felé irányul. Elsősorban Konstantinápoly és Smyrna a legnagyobb vevők, azonkívül Görögország és Egyiptom. 1914. év közepén a lisztárak kb. a következők voltak: 00 = 34 frank, 0 = 32 frank, 1 = 30 frank, 2 = 29 frank, 3 = 28 frank, 4 = 27½ frank, 4½ = 26 frank, 73 kg.-os zsákokban. *Korpa.*

Kivitele emelkedőben van. A vevő országok között első helyen áll Németország, azután Belgium, Ausztria-Magyarország, Törökország és Franciaország. A kevert (50% durva és 50% finom) korpá ára 1914-ben átlag 10 frank volt 100 kg.-ként.

A gabonakereskedelem organizációja. A gabonakereskedelem közvetítők kezében van. A kiskereskedő megveszi a gabonát a termelőtől, eladja a nagykereskedőnek, ez viszont az exportőrnek, aki végül eljuttatja a külföldi importőrhöz. Gyakran még a termelő és kiskereskedő között is egy ügynök közvetíti az üzletet. A közvetítő az üzlet megkötésekor előleget ad a parasztnak, a gabonát egy meghatározott helyen — ahová a paraszt azt kocsin elhozza — átveszi, a vételár hátralevő részét kifizeti, azután behozza a városba és a kereskedőnek eladja. Vannak esetek, amikor a paraszt a gabonát a piacokra hozza, ahol községi tisztviselők felügyelete alatt, minőségek szerint osztályozva, az árú árverés útján kerül eladásra. Végül előfordul az is, hogy a kereskedő irodájában jön létre az üzlet, ahova a paraszt elhozza az eladásra szánt árú mintáit.

A gabonauzsora természetesen Bulgáriában is meglehetősen dívik, bárha a kormány erélyes intézkedései az agrárhitel megjavítása terén e bajon már lényegesen enyhítettek. Rendszerint azonban a kis parasztgazda az aratás előtt kénytelen a falusi szatócshoz vagy korcsmároshoz fordulni kölcsönért, ez pedig csak úgy hajlandó a kért összeget megadni, ha a gazda kötelezi magát, hogy termését a piaci árnál olcsóbban engedi át neki. Ez az olcsóbb ár mintegy kamatja a kölcsönnek.

Bulgária legfontosabb exportkikötői Várna és Burgas. Várnában az ottani gabonanagykereskedők egyesülete 1906-ban gabonatőzsdét alapított, mely a gabonakereskedelmet szabályozza. Az üzleteket e helyeken a tőzsde által választott ügynökök közvetítik. A minőségeket a tőzsdén letett minták alapján állapítják meg; a vételék és eladások lajstromozva és publikálva lesznek. Az árakat 100 kg.-ként levákban állapítják meg. Differenciák esetén a tőzsde választott bírósága ítélkezik. A kivitelre kerülő gabonák nagyrészt a külföldi cégeknek Várnában és Burgasban letelepedett ügynökei, valamint a brailai és galaci román kereskedők veszik meg. A tőkehiány, a sok közvetítő kéz és végül a gabonaüzlet még tökéletlen szervezete természetesen hátrányosan befolyá-

solják a bulgár gabona versenyképességét és a paraszt hasznát is lényegesen megnyirbálják. Nagy hátránya továbbá a gabona-kereskedelemnek megfelelő raktárak hiánya is, amiért a gabona a nagyobb gócpontokon a szabadban fekszik és csupán vízmentes ponyvákkal van letakarva, amelyeken a víz nagyobb esőzések és huzamosabb raktározás után természetesen keresztülhatol. Végül hátrányos befolyással vannak a bulgár gabona versenyképességére a rossz utak, a kedvezőtlen közlekedési viszonyok és a nagy hiány vasúti kocsikban.

A lisztüzlet rentabilitásának is a sok közvetítő állja útját. A bulgár lisztexportőrnek rendszeren van egy képviselője Konstantinápolyban, akinek a lisztet bizományba elküldi. Az ügynök az árú megérkezésekor megfelelő előleget ad az árúra és amennyiben egy pár napon belül eladni nem tudja, akkor az exportőr számlájára beraktározza. A bulgár liszt versenyképességét Konstantinápolyban még megnehezíti az a körülmény is, hogy ott szemben találja magát a világversenynyel. A bulgár lisztexportőrök több ízben kongresszusra gyűltek össze, hogy bajaik orvoslásáról tanácskozzanak, export-szindikátus létesítését is tervezték, de megegyezésre jutni eddig még nem tudtak.

* * *

Köles: kivitele emelkedőben van. Főleg Franciaország, másodsorban Törökország és Görögország vásárolják. *Repcéből* csak egy pár száz métermázsa jut kivitelre Belgiumba. *Bab*, az utóbbi években igen keresett cikkévé vált Bulgáriának. A háború kitörése után nagy spekulációk történtek benne. Míg 1914. elején az ár 20—21 frank volt, az év végén az ár 35, sőt 40 frankra is emelkedett. Főleg Törökország, Németország és Ausztria-Magyarország vásárolják. Normális időkben a babkivitel elsősorban Belgium, azután Franciaország felé irányult. Törökországnak és Görögországnak csak kis mennyiségek jutnak. *Gyümölcs.* Az *aszalt szilvát* nagyrészt a belföldi szilvóriumgyártásra használják fel, úgy, hogy csak kis része jut kivitelre. 1914-ben kb. 20 waggont exportált Bulgária, nagyrészt Románián át Ausztria-Magyarországba. Az ár 1914. elején 40—48 frank között ingadozott, később 60—65 frankra szökött fel, 100 kg.-ként franko Rustsuk. *Dohány.* Délbulgáriának

igen fontos terméke. 1914-ben kb. 2·6 millió kg. jutott kivitelre, főleg Olaszországba, Németországba, Ausztria-Magyarországba, Szerbiába, Angliába, Egyiptomba. Fontos kiviteli cikke Bulgáriának azonkívül a *sumach* nevű cserzőanyag is.

Élő állatok. A marhavész nagyban gátolta az utóbbi években Bulgária kivitelét élő állatokban. 1914-ben Várnából mindössze 222 nem hizlalt szarvasmarha jutott Törökországba kivitelre. Az ökör ára átlag 115 frank, a tehéné 92 frank volt darabonként frankó Várna. Juhokból 1914-ben 6.791 drb. jutott kivitelre ugyancsak nagyrészt Törökországba. Az ár átlag 15 frank volt. Itt is tekintetbe veendő, hogy az 1913. év nem vehető alapul, mert pl. 1911-ben az élőállat kiviteli értéke kb. 8¹/₂ millió frank volt.

Nyers bőrök tudvalevőleg Bulgária kiviteli cikkei között igen fontos helyet foglalnak el. A kivitelre került nyersbőrök értéke normális években 3—4 millió frankot tesz ki; főleg bárány, juh, gödölye és kecskebőrök, valamint irhák jönnek tekintetbe. Ezek között első helyen állanak a levegőn szárított *báránybőrök*, amelyeket csaknem kizárólag Ausztria-Magyarországba és Németországba exportálnak, prémfeldolgozásra. A legjobb minőségű báránybőröket Sófia, Philippopol és Nova- és Stara-Zagora vidékei szolgáltatják. Északbulgáriában pedig Vidin, Tirnovo és Plewna vidéke jönnek tekintetbe. A várnai és burgasi provenienciát sötétebb színénél fogva másodrangú minőségnek tekintik. A báránybőrök árai minőség és eredet szerint váltakoznak. Az első minőségért 4—4·30, a második minőségért 3·60—3·80 frankot fizetnek páronként, frankó gyűjtőhely. A *juhbőröket* főleg a belföldi timárok veszik, kik azokból opanka bőrt készítenek, kivitelre csak mintegy 200.000 drb kerül. Az ár a levegőn szárított árúért 1·60—1·80 frank, a sózottért 1 frank kilónként. *Gödölye bőrökből* Bulgária kb. 500.000 drbot exportál egy évben. Vevő Franciaország, Németország és az Egyesült Államok. 1914-ben a sózott gödölyebőrök ára 5·80—6.— frank között ingadozott. Levegőn szárított árú ára kb. 6·20—6·70 frank volt páronként. *Kecskebőr* csak kevés van Bulgáriában, mert a kecske tenyésztésére általában kevés gondot fordítanak és a kecskeállomány állandóan csökken. Kb. 250.000 drb jut kivitelre, csaknem kizárólag Amerikába. Az ár páronként 6·80—7.— frank volt. *Marha- és bivalybőrök.* A piacra kerülő árúkat a belföldi bőrgyárak dolgozzák fel. Miután ezek azonban távolról sem elegendők

a szükséglet fedezésére, minden évben tekintélyes mennyiségek még behozatalra is kerülnek.

Belek. A kivitel belekben az utóbbi években, amióta a hentesárúk fogyasztása nagyobb mérveket öltött és így a belföldi fogyasztás nagy, egészen jelentéktelen. Így pl. Várna kivitele 1914-ben sózott és szárított belekben mindössze 2000 kg. volt.

Sörték. A belföldi fogyasztás a fejlődő kefe-kézműipar folytán emelkedik, úgy, hogy exportfelesleg alig van. Kisebb mennyiségeket vásárolt Bécs és Lipcse. Az ár minőségek szerint 6.50 és 12.— frank között váltakozott, kg.-ként frankó Várna.

Sajt. Legfontosabb kiviteli cikk a juhsajt, mely főleg Törökországba, Egyptomba és Görögországba kerül kivitelre. 1914 közepén a piaci ár 1.13 frank volt per kiló. *Kaskaval* sajtban igen nagy az üzlet. Főleg 5 kg.-os cipókban jön forgalomba. Jelentékeny Bulgáriának a *vajtermelése* is.

Selyemgubók. Normális időkben a kivitel jelentékeny, főleg Olaszország felé.

Szárnys. A monarchia behozatali és átviteli tilalma 1914-ben nagy mértékben akadályozta a bulgár kivitelt. Várnán keresztül csekély mennyiségű tyúk és liba került kivitelre Görögországba és Franciaországba. Az árak igen magasak voltak. Tyúk ára 1.30—2.— frank, libáé 2.85—3.— frank, kacsáé 1.25—1.50 frank volt. *Tojás.* A kivitel igen jelentékeny, főleg Németország, Belgium és a Svájc felé. 1914. év elején az árak 150—155 frank között ingadoztak ládanként. Júniusban 100, sőt 95 frankra is visszaestek. Az év végével ismét 150—160 frankra emelkedtek. A szállítás részben vasúton és a Dunán, részben a tengeren Várnán és Dedeagatschon át történt. Várna tojáskivitele 1914-ben kb. 11.000 láda volt, (à 1.440 drb.) Ennek 40⁰/₀-a Németországba, 34⁰/₀-a Belgiumba, 20⁰/₀-a Svájcba, 4⁰/₀-a Franciaországba és 2⁰/₀-a Ausztria-Magyarországba jutott.

A bolgár tojás közép nagyságú, fehér és jóízű, átlag 20—25 grammot nyom. A tojáskereskedelemben is a sok közvetítő nyírbálja meg a termelő hasznát. A tojásüzlet központja Sofia. Az ottani kereskedőknek a vidéken vannak képviselői, kik a tojást a környéken összevásárolják. A tojás 1440 drbot tartalmazó ládákban kerül kivitelre. A kisebb értékű, kiselejtezett árú a belföldön kerül fogyasztásra. A tojáskereskedelmet hátrányosan befolyásolják a

felületes osztályozás és a kedvezőtlen közlekedési viszonyok, miáltal az árú nem érkezik meg oly friss állapotban rendeltetési helyére, mint ahogyan az kívánatos volna. Pár évvel azelőtt Sofiában tojástőzsdét alapítottak, azóta a tojáskereskedelem némileg szervezve van.

Textilárúk. A textilipar az exportnak fontos cikket szállít és pedig az ismert *Schajak* és *Aba* szöveteit, különféle szőnyegeket, továbbá gyapjúból készült zsinórokat (*Gajtan*). A kivitel e cikkekben csaknem kizárólag Törökország felé irányul. A török kereskedő a „Lazove” eljön Bulgáriába és megveszi az iparostól az árúkat. Az export szempontjából főleg a slivnoi gyár jön tekintetbe.

A *rőzsaolaj* egyike Bulgária legfontosabb kiviteli cikkeinek. 1913-ban a kivitel értéke megközelítette a 8 milliót. A szállítás jól eizárt $\frac{1}{4}$ —3 kilót tartalmazó rézedényekben történik. A kivitel főleg Németország, Franciaország, Anglia és az Egyesült-Államok felé irányul.

Behozatal. *Textilárúk, pamutárúk.* A bolgár textilipar a szükséges *nyers pamutot* Anglián keresztül és Törökországból importálja. Az egyik várnai fonóda 1914-ben 500 tonna nyers pamutot importált. A bolgár államvasutak, valamint az ipar szükségletét *tisztítógyapokban* főleg osztrák és magyar cégek látják el. *Vattát* úgy ipari, mint sebészi célra ugyancsak a monarchia szállít. *Enyvezett vattát*, ú. n. *wattelint* Németország szállít. Az ár minőség szerint 72 pfennig és 1·05 márka között ingadozott kg.-ként. Fizetési feltétel: 6 havi hitel. *Pamutfonal* iránt igen nagy a kereslet. A fogyasztás jelentékeny. A jobb minőségeket Anglia szállítja 11·20—11·50 frank árban, per csomag franko Sofia. Olcsóbb minőségű olasz árút 9—9·80 frank árban vásárolnak. *Nyers és fehérített mullfonalban* az olasz árú dominál, 8·20—8·70 frank árban, fizetési feltétel: 60—90 napi hitel. Ezen cikket egyébként Ausztria és Magyarország is szállítják, főleg a jobb minőségeket. A várnai Boris-szövőde 1914-ben körülbelül 108.000 csomag jó minőségű ilyen fonalat állított elő és azt minőség szerint 18·25—19·75 frank árban adta el csomagonként. *Cérnában* a fejlett szabó kézműiparra való tekintettel, a kereslet jelentékeny. A behozatalban első helyen áll Anglia ismert és jól bevezetett márkáival. Német, osztrák és magyar árú jóval kisebb mennyiségben jut behozatalra. A Coats-féle árú 200 yardos gom-

bolyagokban 46·80–53·20 frankos árban került eladásra per gross. A *kötőszerszükségletet* a sofiai gyár csak részben tudja ellátni. A behozatal élén Németország áll. *Fehér- és bélésárúkban* az angol és olasz árúk domináltak. *Sifonban, kretonban, shirtingben, molinoban, piquetben*, főleg finom és középfinom árúban az osztrák gyártmányt veszik. *Ágyneműhöz* valót is Ausztria, valamint Magyarország is szállít, ennek ára 150 cm. szélességben 1·10 K per m. Olcsó árút Olaszország szállít. *Molinókat* 75 cm. szélességben 41 fillér árban per méter, szintén a monarchia szállít. A háború kitörése óta a szállítás nagyrészt postacsomagokban történik. *Kabotnak* nagy a kelendősége Bulgáriában. A belföldi produkció e cikkben fejlődik, mindazonáltal az ország nagy behozatalra szorul, főleg Olaszországból és Angliából. Az árak minőség és szélesség szerint 20 és 60 centimes között váltakoznak. Jobb, fehérített minőséget Ausztria és Magyarország is szállít. Olcsó *kattunokat* Angliából és Olaszországból vásárolnak. A jobb minőségűeket ugyancsak Ausztria és Magyarország szállítja, a mi árunkat a szebb adjusztálás és izléses desseinek miatt előnyben részesítik. Ugyanez vonatkozik az *oxfordokra, zefírekre és barchentokra* is. *Bársonynak* nagy a kelendősége, mert a nemzeti viselethez, illetőleg ruhadarabokhoz sok bársony kell. A behozatalban résztvesz Franciaország, Németország, Ausztria-Magyarország és Anglia. *Pamutcsipkéket* Anglia, Németország és Ausztria-Magyarország szállít. *Pamuthimzéseket* Svájc szállít.

Len-, kender- és jutaárúk. A *lenszövetekben*, főleg *vitortlávásznakban, kendertömlőkben, vízmentes ponyvákban és sátorvászonban* Ausztria és Magyarország árúja dominál. Exportja e cikkekben igen jelentékenynek mondható. Németország és Belgium kivitele sokkal kisebb. *Kötélárúk.* *Kötelekben és spárgákban* Olaszország áll első helyen, mely olcsó alsóbbrendű árút szállít. Jobb árút Ausztria szállít, sőt utóbbi években több magyarországi gyár is szállított Bulgáriába nagyobb mennyiségeket a vevők legnagyobb megelégedésére. Spárgák ára minőség szerint 145–170 frank között ingadozott 100 kg.-ként. *Kendertömlőket és hessiánt* is csaknem kizárólag Ausztria-Magyarország szállít. *Jutazsákokban* nagy a szükséglet. A bolgár piacot az osztrák jutaipar meglehetősen uralja. Importra kerül még angol és kevés olasz árú. Ugyanez áll *jutaszőnyegekre* is. *Kokosz-gyékényeket* főleg Olaszország szállít.

Gyapjúárúk kis mennyiségben kerülnek behozatalra a monarchiából és Németországból. *Műgyapjút* kizárólag Ausztria szállít több millió frank értékben. *Gyapjúfonalakat* Németország szállít. *Gyapjúsawlokat* nagy mennyiségben vásárol a bolgár parasztság, a behozatal 250—300.000 frankot tesz ki, főleg Németországból és Ausztria-Magyarországból. A *gyapjú és félgyapjú divatszövetek*, férfi- és női ruhák részére főleg a finom és középfinom minőségűek nagyon keresettek. A behozatalban első helyen áll a monarchia, főleg *seviot- és kamgarmszövetekben*. Az angol, belga és német szöveteket kevésbé keresik. *Kötött gyapjúkabátok* behozatalában Németország áll első helyen.

Selyemárúk. Varró- és himzőselymet Bécs szállít, *selyem- és félselyemszöveteket* Franciaország. Az árak 3·05—4·20 frank között ingadoznak. Fizetési feltételek: 6 havi váltó 10% rabattal. Félselyemszöveteket Ausztria is szállít.

Konfekció. Férfikalapokat, főleg *puha gyapjúkalapokat* Olaszország, *velourskalapokat* Ausztria és Magyarország, *kemény kalapokat* Anglia és részben Ausztria-Magyarország szállítanak. *Szalma-kalapokban* Olaszország áll első helyen. Az olcsó minőség ára 20—40 frank, a finomabbé 60—84 frank per tucat, 5 havi váltó. *Kész ruhák* behozatalában első helyen áll Ausztria és Magyarország. A felemelt vámok, melyek a belföldi szabóipar védelmét szolgálják, nagymértékben megnehezítik a kész ruhák behozatalt.

Női konfekció-cikkek. Az olcsó árút Németország, a jobb minőségűt, de főleg a bundaárúkat bécsi és budapesti cégek szállítják. Francia import is van, de aránylag jelentéktelen, s az is a kereskedelem kikapcsolásával, a mennyiben a bolgár vevő párizsi divatcikkeit rendszerint közvetlenül Párizsban rendeli meg.

Fehérneműt kizárólag Ausztria-Magyarország szállít. Jó minőség, izléses kivitel és olcsó árak folytán az osztrák és magyar árú igen kedvelt. Azonkívül az e szakmában tekintetbe jövő cégek utazóikat az év folyamán többször is leküldik Sofiába, ami nagy mértékben hozzájárul a forgalom emeléséhez. *Tricotárúkat* Németország szállít.

Csipkéket a Svájc, *nyakkendőket* a szükséglet legnagyobb részét a belföldi gyárak fedezik. A csekély behozatalt Németország, valamint Ausztria-Magyarország látja el. A magas behozatali vám miatt csak drágább árúkat importálnak.

Vas- és vasárúk. Rúdvasban Németország dominál a sofiai piacon.

Az ár 15–16 frank per métermázsra franko Sofia. *Vastraverzekben* a legtöbb rendeltést osztrák és magyar cégek kapták. *Drótszegekben* a fogyasztás nem jelentéktelen. A behozatalban Ausztria-Magyarország, Németország és Belgium vesznek részt. Az árak $22\frac{1}{2}$ – $23\frac{1}{2}$ frank között váltakoznak per métermázsra franko Sofia. *Öntöttvasárúkban* úgy a behozatal, mint a fogyasztás emelkedőben van. Olcsó árúknban, főleg *kályhákban*, *takaréktűzhelyekben* magyar cégek csinálnak jelentékenyebb üzletet. *Lakatokban és veretekben* gyáraink ugyancsak jól vannak bevezetve a bulgár piacokon. Németország csak második helyen áll. *Bádógárúkat* főleg Anglia és Belgium szállít. Előbbi feketebádógokat 30–60 inches nagyságban, utóbbi fehérbádógot. *Zinkbádógot* Németország szállít. *Vaságysakat* azelőtt, főleg az olcsó minőségeket Anglia szállította, újabban hazai gyáraiknak sikerült az angol versenyt – mely árait mintegy 20%-kal felemelte – kiszorítani. *Kaszákat* főleg a Stájer és felsőausztriai gyárak, *tűskésdrótot* Németország, Ausztria és Belgium szállít.

Ólmot csövekben Németország szállít 54 frank árban cif Várna, 4 havi váltóval. *Ónt rudakban* Anglia 204–206 livre sterling árban, cif Várna. Igen jelentékeny behozatali cikke Bulgáriának a *zománcozott vasedény*, melyet csaknem kizárólag Ausztria és Magyarország szállít. Főleg II^a és selejtárút keresnek, a szállítások rendszerint à la rinfusa történnek, egész kocsirakományokban, fizetési feltételek rendszerint 6–9 havi váltó.

Mezőgazdasági gépek. Mezőgazdasági gépekben a szükséglet állandóan emelkedik és pedig abban a mértékben, amint maga a mezőgazdaság is intenzívebbé alakul. Bárha az ország legnagyobb részében még a lehető legkülterjesebb gazdaság folyik, nagyrészt fából készült mezőgazdasági eszközök vannak használatban, mégis minden kétséget kizárólag megállapítható, hogy a behozatal modern mezőgazdasági gépekben az utóbbi években lényegesen emelkedett. Nagy segítségére voltak ezen üzletág fejlesztésének a kormány különböző — a mezőgazdaság helyzetének megkönnyítését célzó — intézkedésein kívül a nagy gépszállító gyárak és cégek is, a melyek, a viszonyaihoz képest átlagban, anyagilag, jól fundált bolgár parasztgazdának, fizetés tekintetében nagy koncessziókat és könnyítéseket tettek. Általában véve az eladási feltételek Bulgáriában a mezőgazdasági gépeknél a következők: Kis

gépeknél 4—6 havi hitel, arató- és kéveköttő-gépeknél az ellenérték kiegyenlítése rendszeren két őszi rátában esedékes váltóval történik, cséplőgarnitúrákat, motorokat, malmokat 3—4 évi hitellel adnak el 6⁰/₀ kamattérítéssel. A hitelviszonyok nagyjában kielégítők. A nagyobb vásárlásokat rendszerint a mezőgazdasági szövetkezetek végzik, az eladó tulajdonjoga közjegyzőileg biztosítva marad mindaddig, míg a gépek ellenértékét teljesen meg nem kapta. *Ekék.* Első helyen német, második helyen osztrák és magyar cégek állanak. *Vetőgépeket* is főleg osztrák és magyar cégek szállítanak. *Arató- és keveköttőgépekben* a szükséglet állandóan emelkedik. 1912-ben csupán a rustsuki kerület 1500, illetve 250 darabot vásárolt, főleg amerikai, német, osztrák (cseh) és magyar gyártmányt. Ujabban jobban keresik a kéveköttőket az aratógépek rovására. Jól asszortált bizományi raktárra nagy szükség volna. *Gőzcséplőgarnitúrák.* A rustsuki kerület átlag 400 garnitúrát importált az utolsó években. Első helyen állanak osztrák és magyar gyárak, főleg 9—11 lóerejű kis garnitúrákban, azután angol, amerikai és német gyártmányok. *Trieurök* fogyasztása csökkent. A *paraszt-malmokhoz* szükséges *malomberendezéseket*, valamint *turbinákat* nagyrészt a belföldi, főleg a rustsuki malomépitő vállalat szállítja. A behozatalban első helyen Németország áll. *Gőzgépet* és *kazánokat* Németország szállít. *Szívógázmotorokat* 20—70 lóerejűeket Anglia, Németország, Ausztria és Magyarország szállít. *Benzinmotorok* ritkák, mert a benzin Bulgáriában aránylag drága. *Nyers olajmotorokban* a piacot Németország uralja főleg 4—60 HP motorokban, azután Anglia, Svédország és Ausztria-Magyarország jönnek tekintetbe. Kísérletek tétettek sikerrel Stock és Rumely *traktorokkal*. *Szivattyukat* Anglia és Ausztria szállít.

Ipari gépekben az iparfejlesztés folytán nagy a kereslet, főleg *cukorgyári berendezésekben*, melyeket Ausztria és Németország szállít, ugyanez országok szállítják a *dynamókat* ipartelepek és kinematográfok részére, valamint *központi fűtési berendezéseket* is. Nagy a kereslet *téglyavető berendezések* iránt is, főleg németországi gyáraknál.

Varrógépeket Amerika és Németország szállít, *automobilok* iránt emelkedik a kereslet, főleg személyszállításra szolgáló motorokban. Olcsó amerikai kocsik a legkelendőbbek, azonkívül német, francia, osztrák és olasz gyártmányok is kerülnek behozatalra.

A *kerékpárokat* a műhelyekben állítják össze az Angliából, Németországból és Ausztria-Magyarországból importált alkatrészekből.

Hangszereket Németország, Ausztria és Magyarország szállítanak.

Sebészeti szereket Németország és Franciaország szállít.

Írógépekben a szükséglet igen nagy, főleg amerikai, angol és német látható írású gépeket keresnek, francia, német, valamint bulgár nyelvű (cyrill betűs) levelezés számára.

Órák. Zsebórák kizárólag a Svájcban, *fali és álló órák* nagyrészt Németországból kerülnek behozatalra.

Bőr és bőráruk. A behozatal bőrből igen jelentékeny. 1911-ben körülbelül 13 millió frank volt. *Sózott és szárított nyers bőrökben* a behozatal, tekintettel a belföldi bőripar emelkedő szükségletére, számottevő, főleg indiai eredetű bőrökben. Marveco nyersbőr ára 173—183 frank volt cif Várna, fizetendő konosszament ellen. *Vachettek* ára 180—190 frank, *Vache* fejfel 265, fej nélkül 275 frank volt. A legfontosabb behozatali cikk a kész bőrök között a *talpbőr*. Ebben a forgalom igen jelentékeny. Legkedveltebbek a már jól bevezetett és előnyösen ismert magyar és osztrák gyártmányok. A bőrök súlya féldarabonként átlag 8 kg., 10 félbőr egy bálába csomagolva. 1914. második felében a talpbőrök árai a rendes árak háromszorosára emelkedtek. Ezáltal jobban érvényesültek a belföldi gyártmányok, melyek ugyancsak 10—12 frank árat értek el kilónként. Nagyobb az import talpbőrökben normális időkben Franciaországból és Olaszországból is. *Felső bőrök* között első helyen említendő a *Boxcalf*, melyet nagyrészt Németország szállít, főleg erős és középerős minőségekben, 1·20—1·50 márka árban per négyzetláb. Ausztriának és Magyarországnak e cikkben aránylag jelentéktelen a kivitele Bulgáriába. A felső bőroket tucatonként csomagolják, az árat rendszeren négyzetlábanként jegyzik, kivéve a borjúbőrt, melynek árat kg.-ként állapítják meg. *Kipsbox* is behozatalra kerül főleg gyermekcipők előállítására szolgáló árúból. E cikkben is az osztrák és magyar cégek állnak első helyen a behozatalban. A német árú kevésbé keresett, mert drága. Az árak minőség szerint 80 fillér és 1 korona között ingadoztak. *Chevreaux* Franciaország és az Egyesült-Államok szállítottak. E cikkben főleg az erős árú kelendő. *Barna és síma borjúbőrben* a belföldi produkció emelkedik. 1914-ben az ár 11—12 frank volt. A be-

hozatal sem jelentéktelen, azt is Ausztria és Magyarország látja el. Ugyanez áll *fekete plankbőrre* is, melyből a belföldi árú 1914-ben 6·50—8·50 frankos árat ért el különként. *Kész cipők*. A divatcipők fogyasztása — dacára a magas áraknak — emelkedett. A közönség főleg az izléses és jó minőségű árút keresi. A behozatalban első helyen áll a monarchia, azután következnek Németország és az Egyesült-Államok. *Bőrkezttyüket* Németország, fehér tisztikezttyút Oroszország szállít.

Gyarmatárúkbán 1911-ben a körülbelül 10½ millió frank értékű behozatalt főleg Ausztria - Magyarországból és Olaszországból látták el. *Kávét*. A szükségletet triesti és genuai cégek fedezik, kis mennyiségeket szállít London és Antwerpen. Főleg az olcsó Rio-fajták kelendők. Az ár 1914. év első felében fr. 140—160 volt, per 100 kg. cif Várna, 3 havi váltó vagy készpénz 2½%. *Teát*. Az olcsó minőségeket Hamburg szállítja. Középmínőségű árút a kiskereskedelem részére csomagolva, adjusztálva, Oroszország szállít; kisebb mennyiségben jutnak behozatalra indiai teák is. Utóbbiakat 40—50 kg.-os ládákban csomagolva szállítják. A hamburgi árú ára 1914-ben 50 kg.-os ládákba csomagolva, Sofiában különként 1·00—2·65 frank volt cif Várna, 6 havi hitel. *Fűszerek* közül első helyen áll a *fekete bors*, melyet Várna és Burgas Triestből kap. A szükségletet csaknem kizárólag Triest látja el és pedig főleg Singapore - borsból. Csak egészszemű árút vásárolnak, miután a bors festése szigorú ellenőrzés alatt áll. A triestiek kis tételekben egyes zsákokat is adnak el, ezért közvetlen singaporei behozatok alig fordulnak elő. 1914. első felében Trieszt kb. 10—11.000 kg. fekete borsoi szállított Bulgáriának. *Paprikát* azelőtt kizárólag Macedónia szállított. Ujabban nagy mennyiségű magyar árú is jut behozatalra (1913-ban kb. 25.000 kg.). A szükséglet legnagyobb részét azonban az ország saját produkciója fedezi. Szaloniki olcsó fajtát szállít 80—90 frank árban. *Pimentet*, *szegfűszeget* és *babérlevelet* ugyancsak Triest szállít. *Szentjános kenyeret* Törökország szállít. Jobb minőségek Krétából jönnek. Előbbiért 11—12, utóbbiért 13—14 frankot fizetnek. *Pisztáciát* Marseille szállít, 50—60 kg.-os zsákokban, 100 kg.-ként 44—45 frankos árban. *Oliva* nagy fogyasztási cikk Bulgáriában, főként a nagy bőjt idején. Törökország szállítja 80—90 kg.-os hordókban, vagy kosarakban. Az ár, az árú minősége

szerint 60 centimes és 100 centimes között ingadozott kg.-ként cif Várna. *Cukor.* A háború után az eddigi behozatal, melyet csaknem kizárólag Ausztria és Magyarország látott el, a Dunán és vasuton, előreláthatólag teljesen meg fog szűnni, feltéve ugyanis, hogy addigra a belföldi gyárak produkcióképességüket teljesen ki fogják tudni használni és a répatermések is kielégítőek lesznek. Ez esetben ugyanis kb. 35–50 millió kg. belföldi produkció várható, mely nemcsak a belföldi, körülbelül 25 millió kilogrammra rugó szükségletet lesz képes teljesen fedezni, hanem még jelentékeny exportfelesleget is fog adni. Az 1914. év első felében Ausztria és Magyarországból főleg Szomóvit és Lompalánkán át behozatalra került cukorért 29–31 koronát fizettek 100 kg.-ként franko gyár. A háború kitörése után a behozatal megszűnt, ezért a belföldi gyárak 105 frankos árakat is el tudtak érni. A cukorkagyárosok nagymennyiségű *glukosét* és *szirupot* is importáltak, főleg Ausztriából. Egyedül Várna 1914-ben körülbelül 1.340, illetve 404 q-t importált e cikkekből. *Rizs.* A fogyasztást, mely igen jelentékeny, a belföldi produkció csak kis részben képes ellátni. Legnagyobb mennyiségű rizst Olaszország szállít. Az árak a háború kitörése előtt 38–40 frank között mozogtak, cif Várna vagy Burgas. Azonkívül behozatalra került még rizs Rangoonból, Triestből, Genuából és Romániából. Ezen fajták között legtöbb fogyott a legolcsóbb Rangoon minőségekből. A román rizs ára 33·25, illetve 35·70 frank volt. A génuai rizs 35¹/₂–40 frank áron kelt el. Triest 1914-ben kb. 6–7 waggon rizst szállított Várnába. *Oliva-olaj* nagy keresletnek örvend. Az ajvali minőségért 180–185 frankot, a mitilenei minőségért 160–165 frankot fizettek 100 kg.-ként franko Várna, hordóért külön 4–5 frank. *Szezam- és arachid-olajat* főleg Franciaország szállít 180–200 kg.-os hordókban, 88–95 frank árban 100 kilónként cif Várna, 4–6 havi elfogadvány ellenében. *Napraforgó-olaj* szintén keresett cikk. Főleg Oroszország szállítja, 90–92 frank árban, 200–350 kg.-os hordókban.

Növényi zsírt főleg Franciaország szállít. *Csukamájolajat* Norvégia szállít, Bécsen és Berlinen át. *Pálma- és kókuszolajat* a szappangyárak főleg Franciaországból vásárolnak.

Élelmiszerek. *Bisquit.* Dacára annak, hogy Bulgáriában is előállítják, a behozatal Angliából mégis jelentékeny. Kis mennyiségeket Franciaország is szállít. Az angol bisquitet 4 kg.-os

pléhdobozokban szállítják. Legkeresettebb az olcsó minőség, melynek ára 1·32—2·88 frank között ingadozik. A dobozért külön 84 centimes fizetendő. Olcsó *tésztaneműeket* nagyrészt a belföldön állítanak elő, azonkívül Triestből is kerülnek behozatalra. A detaillisták főleg olasz árút vesznek 50—60 frank árban 100 kg.-ként, frankó Várna, 10 kg.-os ládákban. Belföldi árúért 60—62 frankot fizetnek. *Szalámit* a háború előtt főleg Szerbia és a budapesti gyárak szállítottak. *Sajt*. A külföldi sajtok közül főleg ementáli, rokefort és imperiál sajtok kerülnek behozatalra. *Vaj*. A közönséges minőséget a belföld szállítja, finomabb minőségeket Oroszország, Magyarország és Olaszország szállít. *Halak*. Úgy sózott, mint szárított és füstölt állapotban nagy keresletnek örvendenek és főleg Törökországból, Oroszországból és Romániából kerülnek behozatalra. A *halkonzervek*, főleg *szardiniák* bádogdobozokban Portugáliából kerülnek importra. (Ezt az üzletet azonban többnyire marseilli cégek közvetítik. A legelterjedtebb a Zakuska márka, ára 40 frank volt 100 dobozt tartalmazó ládánként, frankó Várna, 4 havi hitel.) Azonkívül spanyol és norvég árú is került behozatalra. *Kaviár*. Az olcsó vörös Taraman árút Oroszország szállítja. *Kakaót* Hollandia és a Svájc szállít. A jobb minőség $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{4}$ és $\frac{1}{2}$ kg.-os dobozokban, az olcsóbb minőség 50 kg.-os hordókban kerül szállításra. Az előbbi ára 2·50—3·00 frank, az utóbbié 1·80—1·90 frank per kiló, frankó Várna. *Csokoládét* kizárólag a Svájc szállít. *Cukorkaárú*. Közönséges minőségeket a belföld állít elő, a finomabb minőségeket Bécs és Oroszország szállítja. *Déli gyümölcs*. A behozatal legnagyobb részét Törökország látja el, kisebb mennyiségű narancsot és citromot Olaszország szállít. 1914-ben a *citrom* ára 8—12 frank volt ládánként. *Narancsot* Jaffa és Olaszország szállítanak. Az ár 8—10 frank között mozgott, 160—270 darabos ládákban, cif Várna. *Fügét* kizárólag Smyrna szállít, olcsó minőségeket zsákokban, jobb minőségeket ládákban. Az előbbinek ára 32—34, utóbbié 38—40 frank volt 100 kilónként. *Datolyát* Bulgária közvetlenül Bassorából importált, főleg orosz hajókon. Az ár 8—12 shilling között ingadozott, csomagolás 30 kg.-os ládákban. *Mazsolát* is Törökország szállít, főképp az olcsó tschesme minőségek kelendők, 40—42 frank árban frankó Smyrna.

Italok. Sőr. Legnagyobb a fogyasztása a belföldi gyártmány-

nak. Külföldi sör fogyasztása korlátozott és csak a nagyobb városokban van kelendősége. A behozatalban első helyen áll Ausztria és Magyarország, azután Bajorország. 1914-ben a Dréher-féle kőbányai serfőző kb. 60 waggon sört szállított Sofiába. München, Budweis, Pilsen kb. 20 waggont szállítottak. Várna behozatali szükségletét Triest fedezte főleg bajor sörökben (1914-ben kb. 500 hl.-t). *Bor.* Hordó-bort főleg Olaszország és Franciaország szállítanak. Gyógyborokban a szükséglet igen csekély. Ezt Ausztria-Magyarország és Franciaország látja el. *Pezsgőt* kis mennyiségekben szállít Franciaország és Magyarország. *Szesz.* A túl magas adók és illetékek a szeszbehozatalt rendkívül megnehezítik. A közönséges és középminőségű szeszben a szükségletet a belföldi gyárak fedezik. Jobbminőségű árút Oroszország szállít. *Cognacot* Görögország, *likőröket* Franciaország és Olaszország szállítanak. *Ásványvíz.* A legnagyobb kelendőségnek örvend a *Giesshübl.* Nagy a behozatal *karlsbadi* vízben és *Hunyadi János* keserűvízben. Általában ásványvizekben a szükséglet túlnyomó részét a monarchia látja el. A többi országok között csak Franciaország jön tekintetbe, mely a *vichi* vizet szállítja kisebb mennyiségben. Utóbbi években az orosz *borzon*-víz is keresletnek örvend. Magának az országnak is van egy ásványvíz forrása a *Meritschleri*, mely természetesen jóval olcsóbb, mint a külföldről importált vizek.

Maláta. A magas behozatali vám az importot e cikkben rendkívül megnehezíti, úgy, hogy a behozatal jelentéktelen, azt is Csehország látja el. A szükséglet legnagyobb részét a belföldi sörgyárak maguk állítják elő.

Komlót főleg Csehország szállít kis mennyiségben, második helyen áll Németország. Bulgária produkciója egészen jelentéktelen.

Vegyészeti cikkek közül főleg *rézgálic, vasgálic, szóda, borkősav, timsó és karbolsav* kerülnek behozatalra. *Rézgálicot* Anglia, *vasgálicot* Németország, *timsót, szódabikarbónát* ugyancsak Anglia, *kristálysódát* Belgium, *karbolsavat* Magyarország és Franciaország szállítanak. *Anilinfestéket* Németország és Belgium, *földfestékeket* Németország, Ausztria és Magyarország, *horganyfehért* jó minőségben ugyancsak Ausztria és Magyarország szállítanak. *Folyékony festékeket, kencéket és lakkokat* a belföldi ipar állít elő. Az import e cikkekben jelentéktelen, azt is a monarchia látja el.

*Gyógyszerési cikkek*et Németország szállít. Ausztria, Franciaország és Olaszország behozatala e cikkekben jelentéktelen. *Gyógynövényeket* Ausztria, Magyarország és Németország szállítanak.

Illatszereket német, francia és holland cégek szállítanak. Újabban az osztrák illatszerek is kezdenek tért hódítani.

Szappan. *Mosószappant* a belföld termel. *Illatos szappant* főleg Franciaország (Marseille), Angolország, Ausztria és Magyarország szállítanak.

A behozatalra kerülő *gyertyák* főleg belga és holland eredetűek. *Paraffin*. Miután a cerezinnek túl magas a behozatali vámja, paraffin fokozottabb mennyiségben kerül behozatalra, nagyrészt Ausztriából, Magyarországból, Romániából és az Egyesült-Államokból. Az árú 50/52, 54/55 és 56/57 fokos. Szállítás 60 kg.-os zsákokban. Az árak 1914-ben 54—70 frank között mozogtak.

Viaszk. A szükséglet meglehetősen nagy. A behozatalt a túl magas vámok megnehezítik, ezért a szükséglet legnagyobb részét a belföldi termelés látja el. *Lenolaj*. A szükséglet jelentéktelen, nagyrészt a várnai lenolajgyár fedezi. *Kátrányt* Románia szállít, ára 9 frank 100 kg.-ként netto kassza, 15 kg.-os pléhdobozokban. *Szurok* kis mennyiségekben kerül behozatalra Törökországból. *Kolofonium* Franciaországból 28 frank árban, 4 havi hitelre. *Terpentint* Oroszország szállít. Jobb minőségeket Görögország. A Mastix-pálinka előállításához szükséges *mastix-gyantát* Törökország (Smyrna) szállít. *Tömjént* kizárólag Triest szállít.

Petróoleumot Bulgária jelentékeny mennyiségben importál. A jól bevezetett orosz petróleumnak újabban erősen érezhető versenyt csinál a román árú. A románok Bulgária több forgalmasabb helyén rezervoárokat emeltek. 1914-ben a petróleum átlagára Szófiában 45 centimes volt per liter. A behozatalt főleg Várna, Rustsuk, Sistow, Burgas és Somoviton át eszközlik. Újabban az Egyesült-Államok is fellépnek jó minőségű áruval és engedélyt is nyertek Várnában egy nagy gyűjtőtartány építésére. Az orosz (Batum) petróleum ára 5½ frank volt. 29 kg.-os, két pléhdobozt tartalmazó ládánként. A román és amerikai árú 30—40 centimes-el olcsóbb. Ausztria és Magyarország kivitele Bulgáriába petróleumból jelentéktelen. *Kenőolajat* Románia szállít. Ugyanaz szállít *benzint* is. Ára 1914-ben 28 frank volt 100 kg.-ként franko Rustsuk.

Fa. A behozatalban első helyen a *fenyődeszkák* állanak, melyeket főleg román fűrészek szállítanak. Főképen az úgynevezett galaci deszkákat keresik. $2\frac{1}{2}$ és $2\frac{3}{4}$ '' vastagságban, 10—11'' szélességben és 4—6 méter hosszban. A fát Galacból Várnába és Burgasba a Magyar Keleti Tengerhajózási Társaság hajói viszik.

Kőszén. A perniki állami bánya csak részben képes az államvasutak szükségletét kielégíteni, ezért rendszerint nagyobb mennyiségű angol szén is kerül behozatalra Cardiff-ból. A Dunamelléki helyeket, valamint a Dunán közlekedő hajókat magyar kőszénnel fűtik. A perniki szén ára átlag 24 frank volt per tonna. Az angol széné 34—36 $\frac{1}{2}$ frank cif Varna. Télen rendszerint szénhiány uralkodik, mi alatt főleg az ipar szenved. *Brikettet* szintén Anglia szállít 26/9 árban. *Kokszt* is Anglia szállít 28/3—33/9 árban. *Antracit-szénben* a fogyasztás csekély.

Cserzőanyag iránt, tekintettel a mindjobban fejlődő bőriparra, nagy a kereslet, főleg osztrák és német gyárak szállítják. *Degras-t* Franciaország szállít. Az I—IV. minőség ára 41—65 frank között ingadozik 100 kg.-ként, 4 havi váltó vagy készpénz 3% engedménnyel.

Kefaárúk, a vám magas, ezért csak a drágább árú kerül behozatalra, főleg Magyarországból. *Kosárárúk* behozatala Ausztriából és Németországból jelentéktelen.

Papir és papíráru. *Nyomdaipar.* A főüzlet osztrák és magyar cégek kezében van, amelyek főleg finom és középfinom minőségeket szállítanak. Ezekben a papirokban a monarchia csaknem az egész behozatalt látja el. *Közönséges rotációs nyomdapapirban* Németország áll első helyen. *Közönséges irodapapírt* ugyancsak osztrák és magyar cégek szállítanak. *Levélpapírt* Német- és Olaszországok, *fogalmazó papírt* 34/42 nagyságban kizárólag Ausztria és Magyarország szállít. Ugyancsak a monarchia szállítja a *csomagolópapírt* kétszeres és négyszeres alakban, főleg a színes cellulose csomagolópapir iránt nagy a kereslet. *Ítatóspapírt* ugyancsak a monarchia szállít, úgyszintén az *irodaszereket*, kivéve az *író tollakat*, a melyeket nagyrészt Anglia szállít.

Kaucsukárúk. *Sárcipőket* Orosz- és Svédországok szállítanak, az amerikai árú nem vált be. *Gummiköpenyegek* osztrák és német eredetűek. *Linoleumban* a szükségletet csaknem kizárólag Anglia fedezi. A legkelendőbbek a 2, 3 és 4 yardos szélességűek.

Üvegárúk. *Ablaküvegben* azelőtt Belgium dominált. A belga árút azonban újabban osztrák és részben magyar cégek is kiszorították. *Öblös üvegekben* a behozatal jelentékeny, mert az egyetlen belföldi gyár Gebedzsében a szükségletet távolról sem tudja fedezni. Úgy osztrák, mint magyar gyárak főleg középfinom asztali készleteket, préselt és csiszolt üvegárúkat szállítanak. Ugyancsak első helyen állnak a monarchia cégei sörös és boros *palackok* behozatalában is. *Limonádé* és *syphon-üvegeket* ellenben Anglia szállít.

Márványköveket lépcsők és síremlékek részére Görögország, *márványlapokat* pedig Magyarország szállít. *Cementben* és *hydraulikus mészen* a belföldi produkció az eddigi jelentékeny osztrák-magyar, francia és belga importot már csaknem teljesen kiszorította. *Agyag- és porcellánárúk.* *Tetőfedéshez használt téglát* főleg Franciaország szállít. Az ár 1000 drb.-ként 80—90 frank között ingadozik. Kézpénz 2% skontóval. Nagyobb tételeknél 10% engedmény. Egyébként a belföldi árú is igen keresett. *Porcellánárúból* a finom minőségeket cseh és magyar gyárak szállítják. Olcsóbb árúkat Németország szállít. Ugyanez áll *fayance-árúkra* nézve is. *Keramiai cikkekben* Németországnál első helyen. *Agyagárúokban*, főleg tányérokban, tálakban stb. az olcsó árak miatt az osztrák és magyar gyártmányok a legkeresettebbek.

Fabútorok. A közönséges puhafa bútorokban a szükségletet a belföldi ipar fedezi, melyet magas vámok védenek. Finomabb bútorokban a behozatal a magas vámok dacára állandóan emelkedik. Első helyen az osztrák és magyar gyárak árúi állanak. Csak másodsorban jön a német bútor tekintetbe. Még nagyobb mértékben áll ez a *hajlított fabútorokra* nézve. *Léceket, hordókat, dongákat, kaptafákat* a belföldi műhelyekben állítanak elő. A belföldi produkció a szükségletet teljesen fedezni képes. *Furnirot* főleg osztrák cégek szállítanak. *Cipésszegekben* az Egyesült-Államok állanak első helyen.

Általános határozatok.

A mai, még teljesen ki nem forrott és ki nem alakult helyzet dacára megállapítható, hogy a bolgár kereskedelem szolid alapokon nyugszik és hogy teljesen kiérdemelte azt a bizalmat, melyet a külföld általában beléje helyezett. Igen nagy azon bolgár

cégek száma, mely a moratóriumot igénybe sem vette és attól függetlenül, pontosan eleget tett fizetési kötelezettségeinek, amit annyival is inkább tehettek, miután az alacsony korona-kurzus folytán leva tartozásukat 25–30%-kal olcsóbban tudták kiegyenlíteni.

Mindazonáltal ajánlatos, hogy ha egy előttünk ismeretlen bolgár céggel összeköttetésbe lépni óhajtunk, úgy a helyi viszonyokat jól ismerő és a vevőközönségnél jól bevezetett, megbízható ügynök közvetítését vegyük igénybe. Különösen áll ez az újonnan okkupált területekre nézve, ahonnan régi, jól fundált cégek részben eltűntek és helyükbe új, ismeretlen cégek jöttek. Feltétlenül szükséges, hogy üzletkötés előtt meggyőződjünk az illető kereskedő megbízhatóságáról és anyagi helyzetéről, annyival is inkább, miután Bulgáriában cikkek szerint általában 3—4—6 és 8 hónapos hiteleket szoktak engedélyezni. Ehhez azonban nem elegendő egykét — esetleg részrehajló — magáninformáció, hanem tanácsos, hogy e célra hivatalos jellegű s így teljesen tárgyilagos és megbízható információkat szerezzünk be. E célra legalkalmasabbak egyrészt az illető helyeken működő osztrák-magyar konzulátusok, másrészt a m. kir. kereskedelmi múzeum, melynek levelezői információszolgáltatás tekintetében az érdekeltségnek bármikor díjtalanul rendelkezésére állanak. A m. kir. kereskedelmi múzeumnak ezidő szerint a következő bolgár helyeken vannak levelezői: Sofia, Rustschuk, Varna, Burgas, Philippopol és Dedeagatch.

BULGÁRIA

VÁMTECHNIKÁJA ÉS VÁMTARIFÁJA.

Írta : Takács János.

Minden vámterületet a vámvonal zárja be. A vámvonal rendszerint az ország határával esik össze. Ott azonban, ahol több állam területe közös vámterületté van egyesítve, a vámvonalat az a határ képezi, mely a vámterületet más országok területétől elválasztja.

A vámterületre árukat csak vámutakon és vámhivatalokon át lehet bevenni.

Azok az utak, amelyeken vámárúk szállítása nincs megengedve, mellékutaknak nevezetnek. Bizonyos esetekben a vámutak is mellékutakká válnak, például, ha a vámvonalon fekvő vámhivatal az illető árú vámkezelésére nincs feljogosítva, vagy ha a kérdéses árú forgalma korlátozva van.

Vámárúnak azt a szállítmányt nevezik, amely a behozatali, illetőleg kiviteli vámtarifa szerint vámdíjfizetésének kötelezettsége alá esik, avagy úgy a behozatalban, mint a kivitelben tilalom alatt áll.

Azokat az árukat pedig, amelyek azon forgalomra nézve, amelyben a vámvonalat átlépik, sem vámdíj fizetésének kötelezettsége alá nem esnek, sem pedig tilalom alatt nem állanak: vámmenteseknek nevezik.

A vámmentesség vagy feltétlen, vagy feltételes.

A feltétlenül vámmentes tárgyak a vámtarifában „vámmentes” szóval vannak megjelölve, míg a feltételesen vámmentes cikkeket — melyeknek vámdíjfizetés-kötelezettsége nélkül a szabad forga-

lomba való bocsátása bizonyos feltételek betartásától vagy bizonyításától van függővé téve — a vámtarifatörvény sorolja fel.

A vámárúk forgalom[†] tekintetében behozatali, kiviteli és átviteli (transito) árúkra oszlanak fel aszerint, amint a vámterületen elfogyaszthatnak, vagy onnan kivitetnek, illetőleg azon csak átvitetnek.

Minden külföldről behozott árú, tekintet nélkül arra, hogy vámköteles vagy vámmentes: vámkezelési eljárásnak alá van vetve.

*

Bulgáriában a forgalmi korlátozás alá nem eső árúkat a vámhatáron át-behozni, illetőleg onnan kivinni és a bulgár vámterületen átvinni lehet.

E forgalomhoz képest a vámtarifa csak behozatali és kiviteli részre oszlik fel, mert Bulgáriában az árúk átvétele alkalmával vámilletéket nem kell fizetni.

A behozatali tarifa XXXI. osztályából és 562 tarifaszámból, a kiviteli pedig 18 tarifaszámból áll.

Kiviteli vám alá esnek: az igavonó állatok, a bőrök, a gyapjú, az állati hulladékok, a gabona, a diófa, a tűzálló agyagföld, a rózsaolaj, a fémhulladékok, az ócska ruhák, a bőrhulladékok, az ócska cipők, a tölgyfa és a tölgy-vasuti talpfa.

A többi a kiviteli tarifában név szerint fel nem sorolt árú után kivitelük alkalmával vámot nem kell fizetni.

A vámtarifa súlyegysége a 100 kg., vannak azonban árúk, melyek darabszám, illetőleg érték után vámoltnak meg.

A vámokat a tisztasúly után szedik be, kivéve, ha az árúk 100 kg.-ként 10 Levánál kevesebb vámot fizetnek, vagy ha a vámtarifa e tekintetben másképpen intézkedik. A folyadékok mindig a tartállyal együtt — tehát teljsúly szerint — vámoltnak meg.

Darabszám után fizetik a vámot: az állatok, a gyökeres élő növények, a pezsgőbor (palack után), a szalmakalapok, a malomkövek, a téglák (1.000 darabonként), mindenféle nyereg, a bőrkecstyűk (tucatonként), a zsebórák, a kocsik, a csónakok, a nap- és esernyők és a mellfűzők.

Érték után vámoltnak meg: a lokomotivok, a szerkocsik, a fedett vasuti teherkocsik, a motoros- és minden más vasutikocsik, valamint a közuti vasutikocsik is (15^{0/0}).

Az árúk után a vámtarifában megállapított vámokat kell fizetni. A bevitelben vámmentes és a kivitelben akár vámmentes, akár pedig vámköteles árúk után azok értékének megfelelő u. n. félpercentes illetéket is kell még fizetni, kivéve a postacsomagokat és a tarifatörvény értelmében vámmentes árúkat. Rózsaohaj után azonban, ha az posta útján vitetik is ki a külföldre, ezen $1/20$ -os illetéket meg kell fizetni.

A pénzügyminiszter fel van hatalmazva, hogy szükség esetén az élelmiszerek, az állatok, mindenféle gyógyszerek, és — elemi csapások alkalmából behozott — egyéb tárgyak vámmentességét időlegesen elrendelhesse. Ezen intézkedését azonban a „Narodno Sobjanje“-nek utólag bejelenteni tartozik.

A tarifatörvényben felsorolt feltételeken vámmentes árúk közül: az uralkodó és családja részére érkező árúk, továbbá a külföldi diplomáciai személyeknek és konzuloknak saját személyes használatára rendelt tárgyai, valamint a visszatérő bulgár diplomáciai személyek és tisztviselők holmijai meg szemlélés nélkül adatnak ki; a többi ilyen feltételeken vámmentes tárgyakat azonban szabályszerű vámkezelési eljárásnak kell alávetni.

Feltételeken vámmentes tárgyak a többi közt például: a bevándorlók és utazók holmija, a tértitárúk, a Bulgáriában még elő nem állítható tanszerek és istentiszteleti tárgyak, az áruminták, a hullák a koporsókkal és koszorúkkal együtt, a rendjelek, stb.

A kivitelben vámmentesek: a kiviteli tarifában fel nem sorolt árúk, valamint a vámköteles árúk közül azok, melyek vámilletéke az egy Levát meg nem haladja, nemkülönben a vámraktárakban tározó megvámolatlan árúk.

Úgy a behozatalban, mint a kivitelben a vámilleték fizetése alól fel vannak mentve: a belföldi- és megvámolás által nemzetiessített azon külföldi árúk, melyek a vámvonalat érintő forgalomban az egyik kikötőből a másikba szállítatnak, továbbá az átviteli (transzitó) árúk és a kikészítés végeit vagy más célból időlegesen behozott tárgyak.

*

A vámtarifában a vámtételek „Leva“-ban vannak megállapítva. Egy Leva 100 Stotinkira oszlik fel.

A vámhivatalok nemcsak a vámilletékeket, hanem a vám-

kezelési eljárással egyidőben esedékes egyéb illetékeket is beszedik.

Ilyen egyéb illetékek: a raktárdíj, a pecsét díj, statisztikai illeték, fémjelzési díj, engedélyilleték, zárjegydíj, fogyasztási adó, községi adó és vámkezelési eljáráshoz szükséges, kiszolgáltatott anyagokért (bevallás, kísérvény stb.) fizetendő illetékek.

Minden illetéket aranyban kell fizetni, kivéve azokat, melyeknek ezüstben való fizetését külön törvény engedi meg és a 10 Leván aluli összegeket, melyek szintén ezüstben fizethetők.

Váltópénzt csak 50 Stotinki erejéig fogadhatnak el a vámhivatalok.

A behozatali és kiviteli vámilletégeket minden áru után, tehát az állam- és községi intézmények részére behozott, illetőleg ezek által kiszállított vámköteles áruk után is meg kell fizetni.

A vámtarifa királyi rendelettel is megváltoztatható, ezt az intézkedést azonban a legközelebbi Sobranje-i ülésnek be kell jelenteni.

Ha a pénzügyminisztérium a vámtarifát illetőleg valamely rendeletet ad ki, az a hivatalos lapban — Državen Vjestnik — való közzététel után 15 nap múlva lép hatályba.

*

A pénzügyminisztérium fel van hatalmazva bizonyos árúknak forgalmát egészségi-, biztonsági- és egyéb okokból korlátozni, továbbá az ú. n. harci vámok alkalmaztatását is elrendelni.

A harci vámok a vámköteles árúknál a kettős vámot, az érték szerint kezelendő árúknál az érték 100%-át, illetőleg a vámentes árúknál ezek értékének 50%-át nem haladhatják meg.

A forgalmi korlátozás alá eső áruk közül elsősorban az állam-egyedárúság tárgyait kell megemlíteni. Ezek: 1. a mindenféle só; 2. a gyufák és 3. a szivarkapapiros és hüvelyek, melyeket magánszemélyek a külföldről egyáltalában nem hozhatnak be. Továbbá a dohány és a dohánygyártmányok. Ezeknek a feldolgozását és előállítását a pénzügyminisztérium megengedheti, de forgalomba hozataluk csak hivatalos zárjegyek alkalmazása után történhetik meg. 3 kg. dohány és 1 kg. burnót behoztatásához nem kell engedély. Hasonlóképpen a játékkártyákat is a külföldről csak az állam vagy megbízottja hozhatja be és ezek is csak a zárjegyek alkalmazása után jöhetnek a forgalomba.

A végrehajtási utasítás szerint a következő árúk esnek még ezidő-szerint behozatali tilalom alá :

1. Külföldi ezüst- és rézpénz.
2. Bolgár ezüst-, réz- és nikkelpénz, ha magánosok ezekből 100 Levánál egyszerre többet hoznak be.
3. Török és osztrák-magyar pénzek, ha mint ékszerek hozatnak be.
4. Robbanó gyufák.
5. Magánosok által templomi célokra behozott viaszgyertyák.
6. 100 drbnál több vadászfegyver és forgópisztoly.
7. Szerb szarvasmarha és háziállat.
8. Pamutmagolaj (denaturálva, ipari célra nem esik korlátozás alá).
9. Tisztátalan viasz.
10. Ócska ruha és cipő, ha ezeket eladásra hozzák be.
11. Anilinfestékek, ha tartályaikon nincs kitüntetve, hogy „fémmérgektől, különösen pedig arzenikumtól mentes“.
12. Külföldi cégek faktura nyomtatványai, ha e cégeknek Bulgáriában nincs házuk.
13. Külföldi, egészségügyi bizonyítvány nélkül érkező sörök.
14. Ecet-, szilvórium- és boresszenciák (eceteszenzia jodoformmal denaturálva, ipari célokra behozható).
15. Saccharin.
16. Balzsamok, ha összetételük az orvosi tanács előtt ismeretlen.
17. Különféle, névszerint felsorolt orvosságok.
18. Külföldi sorsjegyek, ezek prospektusai és a hirdetmények.
19. Dohány helyett használható füvek.
20. Állatok és állati termékek egészségügyi bizonyítvány nélkül.
21. Halászhálók, melyeknek kötési közei 1 és fél cm.-nél kisebbek.
22. Szőlő és más phylloxeragyanus növény.
23. Kénéther, ha tartályai használati utasítás és vegyelemzési adatokkal nincsenek ellátva.
24. Ételre való olajok, név és minőség megjelölése nélkül.

Itt említhető meg, hogy Bulgáriában a következő árúk után kell fogyasztási adót fizetni. Még pedig :

A szeszes italok, a bor, a sör, a szódavíz és limonádé, a cukor, a cukrosságok, a petroleum, a kávé és kávépótlók, a tea, a fekete kaviár, a hal- és élelmiszerkonzervek, minden élvezhető növényolaj, az illatos- és pipereszappan, minden étherikus- és illa-

tos olaj, víz és pomádé stb., a luxus-stearin gyertyák, a zsebgyújtószerszámok, az égetésre való szesz és a világításra való villamos erő (az érték 10⁰/o-ával) után.

*

Vámhivatalok úgy a határszélen, mint a belterületen vannak felállítva. A pénzügyminisztérium — mint a vámhivatalok legfelsőbb hatósága — fel van jogosítva új vámhivatalokat és ezek mellé laboratóriumokat felállítani, illetőleg a meglevőknek székhelyét és hatáskörét megváltoztatni.

A vámhivatalok csak munkanapokon és a megállapított hivatalos órákon belül vannak nyitva. Utiholmikát és sürgős árúkat azonban bármikor lehet kezelteni. Napizárlat előtt egy órával és a hónap utolsó napján a havi zár elkészítése miatt nincs megvámolás.

Vámárúkat a vámhivatalokon át csak a nappali időben lehet szállítani.

A vámvonaltól 3 km.-en belül a pénzügyminiszterium engedélye nélkül gyárat, vendéglőket és nyilvános helyeket építeni nem szabad. Ha ilyenek volnának, azok bezárhatók. Épen így nem lehet a Dunán sem engedély nélkül vízi- (úszó)malmokat felállítani, avagy ezeknek helyét változtatni.

A bolgár vámterületre árúkat vizen és szárazon és pedig: hajóval, vasuttal, póstán és közutakon lehet bevinni.

A tengeren érkező árúknak hajónyilatkozattal (manifesztummal) kell ellátva lenni, amelyet a hajó megérkezése utáni nap déli 12 óráig a vámhivatalnak át kell adni. A manifesztum idegen nyelven is lehet kiállítva, ekkor azonban hozzá bolgár fordítást kell csatolni.

A manifesztumnak tartalmazni kell: a hajó nevét és zászlajának megnevezését, a hajóvezető nevét, a hajó ürtartalmát, az indulási kikötőt, a csomagok számát, azok nemét, tartalmát és származását, valamint átvevőjük nevét.

A kizárólag bolgár kikötők közt közlekedő hajók árúiról manifesztum nem szükséges.

A vasuti és póstai szállítmányokat ezen szállítási vállalatok kötelesek a vámhivatal elé állítani. A közutakon behozott árúk pedig a vámvonaltól, ha ott közvetlenül vámhivatal felállítva nincs,

a határőrizettel megbízott közegek által kísérve állíttatnak a határ-vámhivatal elé.

A bolgár vámterületről árukat kivinni úgy vizen, mint szárazon szintén csak vámkezelési eljárás után lehet, azonban a tengeren kivitt árukról manifesztumot kiállítani nem kell.

*

A vámhivatalos raktárakba elhelyezett áruknál az elemi csapások okozta károkért a vámhivatal felelősséget nem vállal. Az áruk megőrzéseért szállítmányonként külön-külön minden napra és teljsúlyú 100 kg. vagy ennek tört részei után kikerekítve 10 Stotinki raktárdíjat kell fizetni. Az áruk raktárdíj-kötelezettsége azok elkönyvelésétől számított 10-ik napon áll be. Ha pedig a megvámolás után az áru a raktárból két nap alatt nem vitetik el, újból raktárdíjkötelessé válik.

Raktárdíjat a következő esetekben nem kell fizetni:

ha az áru a rakjegyzékek helytelen kiállítása miatt más raktárba rakatott ki;

ha nem a fél kívánságára történt az elraktározás;

a póstacsomagoknál;

a vegyelemzés miatt elraktározott áruknál;

magasabb döntés leérkeztéig elhelyezett áruknál;

lefoglalt áruknál;

a Duna befagyása miatt elraktározott; és

a partravetett áruknál. Ez utóbbiak azonban 3 hónapon belül kell hogy megvámoltassanak vagy elárvereztessenek.

A betárolt áruk 6 hónapig őriztetnek a vámhivatalos raktárban. E határidő eltelte után a fél felhivatik, hogy árujával 15 napon belül rendelkezzen, mert különben az el fog árvereztetni. Ha a fél lakóhelye ismeretlen, a felszólítás a hivatalos lap útján történik és ekkor az árverést 30 nap múlva tartják meg.

Az árverés a rendes eljárás szerint foganosítottat olyformán, hogy az áru, ha több vevő jelenkezik, részletekben is eladható. Az árverezőknek 10%-os bánatpénzt kell letenni.

Ha valamely árverező az árverés előtt a kikiáltási árnál 5% kal többet kínál fel és e tekintetben biztosítékot is nyújt: új árverést kell kiírni és ha ezen az új árverésen vevő nem jelentkeznék, akkor az ajánlattevő köteles a felajánlott árért az árut átvenni. Ha

az árút 3 nap alatt ezután át nem veszi: a hivatal harmadik árverést rendel el, melyen az ajánlattevő terhére az árú olcsóbban is eladható.

Magasabb eladási ár elérése szempontjából a pénzügyminiszterium engedélyével az árúkat árverezés végett más vámhivatalhoz is el lehet szállítani.

Forgalmi korlátozás alá eső árúkat azonban csak a külföldre való kiszállítás feltétele mellett lehet elárverezni, kivéve ha a pénzügyminiszterium azoknak a belföldön való forgalomba hozatalát megengedi.

Az árverésen elért jövedelemből sorrendben a következő kiadások fedeztetnek: 1. a póstadíj, 2. az árverési költség, 3. a partravetett árúk szállítási díja, 4. a vám- és egyéb illetékek, 5. a szállítási díj és biztosítás, 6. a raktárdíj, 7. a kikötő rendőri törvény értelmében a jutalmazás, 8. az utánvét. Az ezután felmaradó rész a jogos tulajdonos javára egy évig letétben őriztetik s ha ez idő alatt annak kiadását senki sem kéri, az az államkincstár részére bevételként elszámoltatik.

Romlandó árúkat, valamint a felek kívánságára más árúkat is a megszabott határidő előtt is el lehet árvereztetni.

*

Minden egyes fél részére érkező árút külön-külön bolgár nyelven írásosan kell bevallani.

Az árúbevallásban ki kell tüntetni: az egyes csomagok számát, nemét, jelzését és teljsúlyát, továbbá az árúk származását (kivitelnél a rendeltetési helyet), azok tisztasúlyát, esetleg más mértékét és darabszámát, valamint kereskedelmi és tarifális elnevezését, végül az egységárat és az egyes árúnemek összértékét. Az összsúlyt és összértéket betűkkel is ki kell írni.

Ha a bevallott árúk kedvezményes vámkezelési eljárást igényelnek, ezt a vonatkozó igazoló iratok bemutatása mellett az árúbevallásban szintén ki kell tüntetni.

A különböző árúkat külön-külön kell bevallani.

Az árúbevallást a szabályrendelet nyomtatványon két egyező példányban kell a félnek, illetőleg helyette alkalmazottjának vagy megbízottjának kiállítani és sajátkezűleg aláírni.

Az árúbevallások megszerkesztését és a vámkezelésre vonat-

kozó teendőket a felek helyett egyes vámhivataloknál a pénzügyminisztérium által meghatalmazott vámügynökök (közvetítők) teljesíthetik.

Ezt a megbízatást csak polgári és politikai jogainak gyakorlásában levő azok a bolgár állampolgárok nyerhetik el, akik a hivatalos bolgár nyelvet szóban és írásban bírják, jövedékileg megbízhatók, fizetőképesek, ragadós betegségben nem szenvednek, középiskolai végzettséget tudnak felmutatni és az előírt vizsgálatot letették vagy megelőzőleg legalább 5 évig — legkevesebb 1.200 Leva évi fizetéssel — vámtisztviselők voltak.

A polgári jog gyakorlását, a cégjegyzést, valamint a kereseti adó fizetését okmányilag igazolni kell.

Kisebbségi hivataloknál, hol vámközvetítők nincsenek, az árúbevallásokat a fél bemondása alapján és felelőssége mellett a vámtisztviselők is kiállíthatják.

Az árúbevallásokhoz a szállítólevelet és fakturát is csatolni kell.

Az árúbevallás benyújtása előtt a csomagokat felbontani tilos. Ha azonban a fél szállítmányának tartalmát nem ismeri, kérelmére a hivatal főnöke megengedheti, hogy az árúbevallás megszerkeszthetése céljából csomagja vámtisztviselő jelenlétében felbontassék. Ilyenkor azonban csomagonként 2 Leva, illetőleg azoknál a postacsomagoknál, melyek kereskedők részére érkeznek, csomagonként 50 Stotinka külön illetéket kell az állam javára fizetni.

Magánfelek postacsomagjai után, valamint ha a csomagokból általában, egészségügyi szempontból, vegyelemzés végett vétetnek az árúbevallás benyújtása előtt minták, ezt a külön illetéket nem kell fizetni.

Írásbeli árúbevallást benyújtani nem kell :

1. a tarifatörvény értelmében vámmentes áruk egy részénél ;
2. a vámmentes beviteli áruknál, ha értékük az 500 Levát, a kivitelieknél pedig ha értékük a 2.500 Levát nem haladja meg ;
3. más törvényes intézkedés alapján vámmentes áruknál, ha azok tarifaszabály szerinti vámilletéke az 50 Levát nem haladja meg ;
4. az olyan helyre érkező postacsomagoknál, ahol vámhivatalnál nincs, és
5. a behozatalban és a kivitelben vámköteles áruknál, ha az utánuk fizetendő vámilleték 10 Leván alul van.

Bár a most felsorolt esetekben írásbeli árúbevallás benyújtása nem kell, a vonatkozó fakturát azonban — a kiviteli árúk kivételével — minden esetben be kell mutatni.

Az elkészített írásbeli árúbevallást a raktár gondozásával megbízott tisztviselőnek kell beadni, aki azt a hivatal főnökéhez továbbítja. Ez utóbbinak rendelkezése alapján azután a szemletisztviselők az árúkat a hivatalos raktárban megvizsgálják.

*

A vámárúk megsejmlélése csak a fél vagy megbízottja jelenlétében történhetik meg, kivéve, ha megromlott vagy lefoglalt árúról van szó, amidőn az a szállítóintézet képviselőjének jelenlétében jegyzőkönyv felvétele mellett két tisztviselő által szemléltetik meg.

A szemlénél minden csomagot fel kell nyitni. Ha azonban az árú egynemű, egyformán van csomagolva és a csomagok egyforma súlyúak és értékűek, valamint ha a faktura szabályszerűen van kiállítva, meg van engedve a úgynevezett próbaszemle, amidőn a fél befolyása nélkül a csomagok egy részét, de legalább is egy negyed-részét nyitják fel.

A szemle kiterjed a csomagolás módjának, a teljsúlynak, az árú minőségének, származásának és értékének megállapítására.

Ha a szemle alkalmával az árú romlottnak vagy az egészségre ártalmas minőségűnek mutatkozik, erről az egészségügyi hivatal képviselőjének jelenlétében jegyzőkönyvet vesznek fel és az árút a fél 3 nap alatt köteles vagy a külföldre visszashállítatni, vagy pedig az hivatalos felügyelet mellett megsemmisítetik. Ez utóbbi esetben a félnek a megsemmisítés és esetleg a hivatalos helyiség tisztítási költségeit is meg kell téríteni.

A hivatal főnökének a titkár társaságában joga van az árúkat, míg azok a hivatalos raktárból el nem vitétek, után-sejmlélni.

Ismételt utószemle is gyakorlatban van és pedig a felügyelők és a pénzügyminiszterium kiküldöttjei részéről még akkor is, ha az árú útban van az átvevő raktárhelyiségig.

Azok az árúk, melyek nem a vámhivatalos raktárba helyeztettek el, házi szemle útján is megsejmlélhetők. Ily esetben azonban, ha e hely a hivaltaltól 5 km.-nél távolabb van, köteles a fél

a szemletisztviselők és esetleg az utószemle költségeit (napidíjat, fuvarpénzt) megtéríteni.

*

Az árúk tarifa szerinti minőségének elbírálása bírói eljárás tárgyát nem képezheti.

Ha a fél a szemletisztviselő minősítésével nincs megelégedve, ezt a bevallásra feljegyzí és ilyen esetben — ha már ez előbb meg nem történt volna — a főnök a titkár kíséretében köteles utószemlét teljesíteni. Ha a fél az utószemle eredményével sem ért egyet, akkor:

a) ha érték szerinti megvámolásról van szó: a főnöknek joga van vagy a vámot természetben beszedni, vagy pedig az árút a bevallott értékért, hozzászámítva még 5%-os felpénzt, megvenni, de ezt csak akkor teheti, ha biztos felőle, hogy a megvett árú rövid időn belül a megvételi árért eladható lesz és ha az árú értéke 1.000 Leván alul van, mert 1.000 Levánál értékesebb árúk megvételéhez előbb a pénzügyminisztérium hozzájárulását kell kieszközölni.

b) más esetekben, ha lehetséges, mintavétel mellett e vitás tarifális kérdés eldöntését a szakértői bizottságtól kieszközölni.

E bizottság a pénzügyminiszterium által egy évre kinevezett két tisztviselőből és a sofiai kereskedelmi és iparkamarának esetről-esetre kiküldendő egy tagjából áll. A bizottság határozathozatal előtt más szakértőket is meghallgathat és határozata végérvényes, többé meg nem felelbezhető.

Ha a vitás kérdés tárgyát képező árúból mintát venni nem lehet, a pénzügyminiszterium az árú tározási helyére is kiküldhet bizottságot.

A vitás kérdés eldöntése alkalmával minden esetben a döntést kérő fél 10 Levát köteles fizetni.

Döntés előtt az árút tulajdonosa csak a legmagasabb vámilleték biztosítása mellett viheti ki a vámraktárból.

A hivatal főnöke által megvett, vagy a természetben szedett vámilleték fejében visszatartott árúk nyilvános árverésen eladatnak. Az árú címzettje ilyen esetben azonban az esedékes raktárdíjat, a bevallás bélyegilletékét és a vámhivatalhoz való szállítás díját megfizetni köteles.

A hivatalos szemle megejtése után az esedékes vám- és egyéb

illetékek kiszámíttatnak és azok befizetéséről a fél szabályszerű nyugtát kap.

A hivatalos raktárból a megvásárolt árukat csak a vámnyugta és az árúbevallás másodpéldányának felmutatása, valamint az átvételnek írásos igazolása mellett lehet kivinni.

*

Útipodgyászok már a határszéli vámhivataloknál vizsgáltatnak meg. E vizsgálat alól csak a futárok által kísért „Expedition officielle” felírási viselő, hivatalos pecséttel ellátott podgyászok mentesek.

Útasok útközbeleni használatra illetékfizetés nélkül vihetnek magukkal:

50 db szivarkát vagy

15 „ szivarát,

50 gr. vágóit- vagy pipadohányt,

25 „ burnótot.

1 könyvecske szivarkapapirost, amelyben 100 lapnál több nincs,

1 doboz (100 darabnál nem több) gyufát és

a vámmentes, de fogyasztási adó alá eső cikkekből annyit, amennyi után a fogyasztási adó egy Levát nem tesz ki.

Utazóknak testi motorozása is meg van engedve (még pedig férfiaknak férfiak, illetőleg nőknek nők által), de csak a hivatalfőnök jelenlétében.

Belföldi kikötők közti közlekedő hajók utasainak podgyászaik akkor nem esnek vámvizsgálat alá, ha tulajdonosaik azokat az indulás alkalmával hivatalos zár alá helyeztetik. Ez esetben azonban a pecsétdíjat meg kell fizetniük.

Utazóknak magukkal vitt vámköteles áru szabályszerű elbánás alá esnek.

*

Számítási hibából eredő különbségek a félnek sem előnyére, sem hátrányára nem lehetnek. Ennek következtében, ha valaki téves számítás folytán az esedékesnél kevesebb vámot fizetett, az, ha a hivatal erre 3 hónapon belül felszólítja, köteles megfizetni. Három hónap letelte után a félnek közvetlen fizetési kötelezettsége megszűnik ugyan, mert ilyenkor a hiányt a hibát elkövetett tisztviselő-

től szedik be, de ez a tisztviselő kérheti a hivatal főnökét, hogy ez az általa befizetett összeget a féltől behajtsa. Ennek megítélését a szabály azzal a hozzátoldással engedi meg, hogy az ilyen nehézségek még az örökösöktől is behajthatók.

Viszont ha a fél a törvényesen esedékes vámilletéknél bármilyen módon többet fizetett be, a többlet neki, ha ezt hat hónapon belül kéri, visszafizettetik. 100 Leván felüli ilyen összegek csakis a pénzügyminiszterium hozzájárulásával fizethetők vissza.

*

A vámraktárba betárolt árúk a fél kérelmére megvámolási kényszer nélkül hat hónapon belül a külföldre visszaszállíthatók. Ilyen esetben csak a raktárdíjat, a statisztikai illetéket, az $1/20$ -os illetéket és esetleg a birságot kell megfizetni.

Ha a vámhivatalnak tudomására jut, hogy a hivatalos raktárban elhelyezett áru forgalmi korlátozás alatt áll, a felet fel kell hívni, hogy árúját egy hónap alatt vigye vissza a külföldre. Ha a fél a felhívásnak eleget nem tesz, akkor az áru a külföldre való elszállítás kötelezettségével elérverezhető, vagy a pénzügyminiszterium hozzájárulásával megsemmisíthető.

*

Bizonytalan eladásra a külföldre kiszállított belföldi árúkat a vámmentes visszahozatalra, valamint mintául behozott külföldi árúkat a vámmentes visszakivitelre elő lehet jegyezni. Az előjegyzés alkalmával az árúk azonosságukra nézve megjelöltetnek és az utánuk esedékes vámilletéket csak biztosítani kell. Az $1/20$ -os illetéket, valamint a statisztikai illetéket, a raktárdíjat és a pecsételési illetéket azonban feltétlenül meg kell fizetni.

A visszahozatalra, illetőleg a visszkivitelre — ami más vámhivatalon át is megtörténhetik — három hónapi határidő van megállapítva.

Javításra és kikészítésre behozott árúk visszavételének — azonosságuk megállapítása után — hat hónap alatt kell megtörténni.

A térti árúk a visszahozatalnál vámmentesek, ha azonosságuk megállapítható és a kiviteli nyilatkozattal, illetőleg a kiviteli vám megfizetését igazoló nyugtával fedezve vannak. E feltételek hiányá-

ban a térti árúk vámmentes bebocsáttatását csak a pénzügyminiszterium engedheti meg.

Borral, szesszel, sajttal és hasonlókkal, valamint gabonával, liszttel és mezőgazdasági terményekkel töltve a külföldre kiszállított üres tartályok, hordók és zsákok visszahozataluknál, ha térti küldeményeknek jelentetnek be és a szabályszerű feltételek megvannak, vámmentesen bocsáttatnak be. Viszont megtöltésre, illetőleg már megtöltve a külföldről behozott ilyen tartályok — a behozatalkor biztosított vámilleték visszatérítésének igénye mellett — ha azonosságuk biztosítható — hat hónapon belül visszashallíthatók.

Ugyancsak a határszéli vámhivataloknál külföldi kocsik, lovak és más állatok, az azonosság és az esedékes vámilleték biztosítása mellett, hat hónapra előjegyezhetők.

Minden egyes ilyen előjegyzésnél a vámkezelés alakiságait be kell tartani.

*

Nem minden vámhivatal mellett van egyuttal vámhivatalos raktár is. A pénzügyminiszterium állapítja meg azokat a hivatalokat, amelyek mellett raktárak is legyenek.

Ilyen raktárakba csak az oly mennyiségű árúk tározhatók be, melyeknek vám- és egyéb illetékei az 5000 Levát meghaladják.

A vámraktárakból ki vannak zárva a könnyen gyuló és romlandó árúk.

Minthogy a vámraktárakba betározott árúknál elemi csapások okozta károkért a hivatal szavatosságot nem vállal: ez oknál fogva a felek tartoznak a betározott árúkat biztosítani.

Kereskedelmi érdekek szempontjából a pénzügyminiszterium engedélyével magánraktárak tartása is meg van engedve, melyekbe gabona, mezőgazdasági termények, nyers termékek, tömegárúk és nagyobb gépek — az esedékes vámilletéknek kezesség útján való biztosítása és ellenzár alkalmazása mellett — betározhatók.

Ugy a hivatalos, mint a magánraktárakba a betározás csak bevallás benyújtása mellett eszközölhető; a kitározás pedig csak vagy megvámolás után vagy pedig transitálási eljárás során engedtetik meg.

A hivatalos raktárakba betározott árúkat két év múlva, a

magánraktárakba elhelyezett árukat pedig egy év múlva vagy meg kell vámolni, vagy pedig a külföldre visszaszállítani.

Ezeket a határidőket a pénzügyminiszterium még egy fél évvel meghosszabbíthatja. Különben is a magánraktárak tartásának engedélyezése alkalmával a pénzügyminiszterium a tározási határidőt rendszeresen mindig meg szokta állapítani.

Ha a tározási idő lejárt, a hivatalos raktárakba elhelyezett áruk tulajdonosait a vámhivatalok felhívják, hogy áruikkal rendelkezzenek, különben azok nyilvános árverésen el fognak adatni.

A magánraktárba elhelyezett áruk vámmilletékeért a tulajdonos lopás, romlás és elemi csapások esetén is felelős. Egyébként pedig e raktárakra is a hivatalos raktárakra nézve előirt szabályok mérvadók.

*

A vámszabályok és törvények be nem tartása vagy kijátszása jövedéki áthágást képez. Ez áthágásokkal szemben az eljárás jegyzőkönyv felvételével és a büntárgy lefoglalásával indítatik meg.

Jövedéki áthágások felfedezésére nemcsak a vámtisztviselők, hanem a pénzügyőrség, az adóhivatalok, a rendőrség és a határt őrző katonaság tisztjei is illetékesek. Ez utóbbiak, ha jövedéki áthágást fedeznek fel, a tettest a felvett jegyzőkönyvvel és a lefoglalt büntárggyal együtt a legközelebbi vámhivatalnak, illetőleg, ha ez nagyon messze volna, a legközelebbi községi előljárásnak adják át.

A jövedéki keresetek a bűncselekmény elkövetésétől számított egy éven belül megindíthatók és ha megindítottak, akkor már nem évülnek el.

A vámtisztviselőknek csempészett áruk után nyilvános helyeken kutatási joguk van. Magánházakban ezt csak akkor tehetik meg, ha biztos adataik vannak arra, hogy ott csempészett dolgok vannak elrejtve.

Ha a vámhivatal a jövedéki kihágás megállapításához elegendő bizonyító adatot a saját hatáskörében nem tud beszerezni: a vizsgálati iratokat e célból átteszi az illetékes állami hatósághoz.

A jövedéki kihágásoknál a bűnrészesek a tettesekkel egyformán büntetettnek. Több tettes egy cselekményért egyetemlegesen szavatol.

Ha a pénzbüntetésre elítélt fizetni nem tud, szabadságvesztésre ítéltető el és pedig minden 4 Leva után egy napi elzárásra. Az elzárás azonban egy évnél hosszabb időre nem terjedhet. Egyetemleges szavatosságnál az elzárás csak akkor alkalmazható, ha egyik bűnrészes sem tud fizetni, akkor azonban mindenik bűnrészeset külön-külön épen úgy elzárják, mintha egymaga követte volna el az áthágást.

Ha idegen alattvaló ellen indítatik meg jövedéki kihágás miatt az eljárás, ez az ítélet meghozataláig a rendőrség által előzetes letartóztatásba vehető. A letartóztatásban így eltöltött idő azután megfelelő arányban a pénzbírságba betudatik.

A jövedéki eljárás során alkalmazható pénzbüntetések közül tájékoztatásul a következők említhetők fel:

Minden hamis bevallásnál a megrövidített vámilleték kétszerese a büntetés; forgalmi korlátozás alá eső áruknál pedig az elkobzás és a kétszeres érték.

Hivatalos zársértés esetenként 20—100 Levával büntetetik.

A szállítási vállalatok által vámkezelés nélkül kiadott áruknál minden csomag után 100 Leva, illetőleg ha ülos árúról van szó, minden bruttó kg. után 10-50 Leva büntetés fizetése van megállapítva.

A vámhivatalos szemle alkalmával, ha a csomagban oly áru találatik, amely bevallva nem volt, vagy ha duplafenekű hordókban ezek közé elrejtett árúk találtnak, ezek elkoboztatnak s amellet még a megfelelő bírságot is meg kell fizetni.

Ha egy kereskedő a neki kiadott vámnyugtába utólagosan azért ír be árúkat, hogy ezeket a vámraktárból ily módon vámfizetés nélkül kivihesse: ezek az árúk elkoboztatnak.

Az árúk lefoglalása alkalmával kifejtett fegyveres ellenállás a jövedéki büntetésen kívül az általános büntetőtörvények szerint is büntetetik.

Azokat a kereskedőket, közvetítőket és szállítókat — akik jövedéki kihágásban bűnösöknek találtattak — a pénzügyminiszterium egy bizonyos időre, vagy pedig egyszersmindenkorra a vámkezelési eljárásnál való közreműködésből kizárhat.

Mindazon esetekben, amidőn az elkövetett jövedéki áthágás megtorlására meghatározott pénzbírság megállapítva nincs: 10 – 200 Leváig terjedő büntetést lehet alkalmazni.

BULGÁRIA KÖZLEKEDÉSI VISZONYAI.

Irta : **Trozoniy Ferenc.**

A Balkán vasuti hálózatának törzsét az a kétágú nemzetközi fővonal alkotja, amely Budapestről kiindulva, Belgrád és Nis érintésével egyfelől Bulgárián keresztül Konstantinápolyig, másfelől Macedónián át Szalonikiig vezet. Ezt a fővonalat csak úgy értékelhetjük kellőképpen, ha rövid visszapillantást vetünk annak keletkezésére.

Az 1877/78-iki török-orosz háború idejében Európai-Törökország akkori területén csak három vasúti vonal volt üzemben: a konstantinápoly—bellovai, a szaloniki—üszküb—mitrovicai és a várna—ruscsuki. E három zsákpálya hivatása az volt, hogy a Balkán három főkikötőjét hátsó területének egy részével összekösse.

A Balkán belseje a közforgalom számára csaknem teljesen hozzáférhetetlen volt. Csupán a dunamenti és tengerparti vidékek voltak az akkor még kevésbé fejlett hajózás útján valamelyest belekapcsolva a nemzetközi forgalomba. A közutak nagymérvű elhanyagoltsága vagy hiánya teljessé tette a középkori elmaradottságot, amelyben a Balkán sinylődött.

A nagyhatalmak 1878-ik évi berlini kongresszusa, mely a keleti kérdést rendezte és Bulgáriát megalkotta, elhatározta azt is, hogy a Balkánt Európa gazdasági vérkeringésébe belekapcsolja és ezzel a balkáni népek polgárosodásának és megerősödésének legnagyobb akadályát, az elszigeteltséget megszünteti. Kötelezte tehát a monarchiát, Szerbiát, Bulgáriát és Törökországot arra, hogy a budapest—belgrád—nis—konstantinápolyi és nis—szaloniki-i vasúti kapcsolat létesítése dolgában szerződjenek egymással.

A szerződés 1883-ban Bécsben létre is jött és „*convention à quatre*“ vagy „négyes egyezmény“ név alatt vált ismeretessé.

A négyes egyezmény, melyet a világháború széttépett, nemcsak arra kötelezte a szerződő államokat, hogy a vasúti kapcsolat létrehozásához szükséges vonalaknak saját területükre eső részét kiépítsék, hanem fontos díjszabási politikai határozmányokat is tartalmazott.

Így például oly közvetlen vasúti tarifák szedését írta elő, amelyek Bécsről Konstantinápolyig, illetve Szalonikiig — függetlenül a belföldi vasúti tarifáktól — minden államban egyazon kilométerenkinti egységtételeken alapulnak. Ez mélyen belenyúlt a részes államok felségjogába és favorizált helyzetet biztosított a Balkánnal való vasúti forgalom számára.

A négyes egyezmény azt is kimondta, hogy a részes államok egymás forgalmát az egyezményes vasúti vonalakon a vasúti tarifák és szállítás dolgában legalább is olyan elbánásban kötelesek részesíteni, mint a saját forgalmukat; a szerződésen kívül álló államok forgalmát pedig nem részesíthetik kedvezőbb elbánásban, mint az egyezményes forgalmat.

A berlini kongresszus határozata a messze jövőbe látó politika szüleménye volt. A Balkán megerősítését európai érdekek ismerték fel. E végből pedig mulhatatlanul szükséges volt a Balkánt Közép-Európához kötő fővonalnak megteremtése és vele kapcsolatosan oly határozmányok lefektetése, amelyek a Balkánnal való kereskedelmi forgalom fejlesztésére alkalmasak.

Az új vasúti kapcsolat első sorban monarchiáknak állott gazdasági és politikai érdekében. Tudniillik Oroszország színén közvetlen vasúti összeköttetésbe szeretett volna jutni Bulgáriával és azon át Törökországgal, hogy expansiv törekvéseinek a Balkánon útját egyengesse. A berlini kongresszus ennek egyelőre útját vágta: nem juttatott szerepet Oroszországnak az Európa és a Balkán közötti vasúti kapcsolat létrehozásánál.

Az orosz diplomácia még sokáig intrikált terve érdekében. Mindenféle alacsony eszközzel arra akarta reábirni a bolgár fejedelmet, hogy ejtse el a Szófiától a szerb határig építendő vonal tervét és ehelyett Szófiától egyfelől a román—bolgár Aldunáig, Szvistovig, másfelől a macedon határig, Küsztendilig építsen vasutakat.

Ha Oroszország terve akkor sikerül, jó időre elmaradt volna Bulgária és Törökország vasúti kapcsolata a közép- és nyugat-európai hálózattal és e helyett Románián keresztül Oroszország jutott volna közvetlen vasúti összeköttetésbe Szalonikival és Konstantinápolylyal.

Pusztán bolgár érdekből tényleg sürgősebb lett volna az ország belsejét az Aldunával összekötő vonal kiépítése, hogy a bolgár agrártermények a legrövidebb úton érkezhessenek el az olcsó vízi úthoz. A monarchia és Anglia erős diplomáciai ellennyomása végre is rászorította Bulgáriát vállalt kötelezettségének teljesítésére.

Tíz évvel a berlini kongresszus után, 1888-ban végre az egész egyezményes vasúti vonal átadható volt a forgalomnak. Ezzel létrejött a közvetlen transzkontinentális sinösszeköttetés egyfelől az Atlanti Óceán, másfelől az Égei-tenger és Márvány-tenger között.

A budapest—nis—konstantinápolyi és nis—szaloniki-i vasúti fővonal rendes nyomtávú, egyvágányú főpályának épült ki. Csak magyar részén járnak igazi gyorsvonatok, a szerb, bolgár és török részen csak mérsékelt sebesség kifejtésére alkalmas a pálya. A sok hosszú tartózkodás a vámhatárállomásokon még jobban lassítja a közlekedést. A négyes egyezmény, a tartózkodások betudásával, 35 km.-es óránkénti minimális sebességet irt elő. A normális időben közlekedő ú. n. konvencionális gyorsvonat éppen csak hogy eléri ezt, sőt a keleti expresszvonat átlagos sebessége is csak 38 km. óránként. A nis—szaloniki-i vonalrészen gyorsvonat egyáltalában nem jár. Mindez nem változtat e kétágú főpályára nagy közgazdasági jelentőségén, mert hisz ez mindmáig az egyetlen sinút, mely a Balkánt Európa ipari központjaival összeköti.

Fölösleges hangoztatni, hogy a nemzetközi sinút megteremtésével új korszak virradt a Balkán államainak nemzeti és közgazdasági fejlődésére egyaránt.

Bulgária a nemzetközi fővonal kiépítése után nagy körültekintéssel látott hozzá vasúti hálózatának kiépítéséhez. Ez annál nehezebb feladat volt, mert Bulgária és a vele egyesült Kelet-Rumélia földje a szárazföldi közlekedés elé számos akadályt gördít. Az ország közepén húzódik a Magas- és Kis-Balkán szakadékos sziklahegysége, mely a tőle északra és délre fekvő vidékek

között természetes akadályt alkot és a forgalmat gyakran nagy kerülőkre kényszeríti. A Balkán előnyúlványai az ország számos más vidékeit is kedvezőtlen térszínre teszik vasutak építésére. Ezért Bulgária jelenlegi vasutainak jó része hegyi-pálya jellegű. A 20—25‰-es emelkedésű vonalrészek nem ritkák. Ez a forgalom lebonyolítását nehezíti és költségessé teszi.

A bolgár vasúti hálózat törzse a budapest—konstantinápolyi fővonalnak bolgár területre eső része, mely a szerb határtól Czárigródtól a török határig Kuleli—Burgaszig terjed és 420 km. hosszú. A fővonal Czárigródtól Bellova vidékéig hegyi-pálya jellegű, majd Bellovától kezdve a Maricza termékeny völgyében halad a török határig. A fővonal főállomásai: *Szófia*, a bolgár vasúti és közúti hálózat csomópontja, *Plovdiv* (Philippopolis, Filippopolis) Kelet-Rumélia közlekedési központja, *Tirnovó-Szejmen* és *Drinápoly* (Edirne, Andrinople).

A fővonalból két hosszú mellékvonal ágazik ki kelet felé. Ezek a szófiai—várnai és a plovdiv—burgászi vonalak. Az első Észak-Bulgária, a második Kelet-Rumélia közlekedési életere, mely az ország belsejét a forgalom fekete-tengeri két kapujával: Várna és Burgasz kikötőkkel köti össze.

A szófia—várnai vonal (a bolgár központi vasút) 540 km. hosszú, tehát nem sokkal rövidebb, mint a budapest—fiumei fővonal. Ez a vonal Bulgária forgalmára nézve azért is nagy fontosságú, mert észak felé kiágazó szárnyvonalai révén a Dunával köti össze Szófiát és az ország belsejét. Főállomásai, illetve szárnyvonalainak kiágazó pontjai: Mezdra—Vrácza, Jasszen, Plevna (Pleven), Levszki, Gorna—Orehovicza, Sumla (Sumen), Kaszpicsán és Gebedzse.

Dunához vezető szárnyvonalai közül a mezdra—vrácza—lompalánkai vonal (a Berkoviczához vezető szárnyvonallal), mely nemrég nyílt meg, a legrövidebb összeköttetést biztosítja Szófiának a Dunával. Lompalánka ilyenformán a Duna felszabadulása óta igen élénk átrakodási forgalom színhelye. A lompalánkai vonalból kiágazólag épül a Vidinig vezető vasúti vonal, mely már a közel jövőben elkészül és Vidint is jelentős átrakodó állomássá fogja tenni. A jasszen—szomovití szárnyvonal (30 km.) kevésbé jelentős, mert Szomovit, mely a lompalánkai vonal elkészültéig Szófia dunai kikötője volt, a Duna árterületében fekszik és emiatt

a vonal egy része néha víz alá kerül. Télen, ha a Duna zajlik, egyáltalában nincs forgalma a szárnyvonalnak. Újabban Nikopolig való meghosszabbítását tervezik, hogy ezeken a bajokon segítsenek. A levszki—szvistovi szárnyvonal (51 km.) Szvistovot, ezt a jelentős átrakodási helyet kapcsolja be a forgalomba.

Bulgária legnagyobb dunai kikötőjének Ruscsuknak két irányban is van vasuti összeköttetése az ország belsejével a gorna—orahovicza—ruscsuki (116 km.) és a kaszpicsán—ruscsuki (140 km.) szárnyvonalak révén. Ruscsuk egyszersmind a rumán-bulgár csereforgalomnak is transitó helye. A szemben fekvő rumán Gyurgyevóval nincs ugyan a Dunát áthidaló vasúti kapcsolata, de a forgalom e két nagy kereskedelmi gócponton keresztül mégis nagyon élénk. A csereforgalmat hajók közvetítik; a kétszeri átrakodás meglehetősen lassítja és drágítja a forgalmat, azonban a Duna áthidalását hadászati okokból következetesen mellőzik a bolgárok.

Újabban mégis létesült közvetlen sínösszeköttetés a bolgár és a rumán hálózat között, még pedig a Várna közelében kiágazó gebedzse—oboriste—bazargici (dobricsi) (72 km.) bolgár szárnyvonal révén. Ezt a vonalat, melynek végállomása már a Rumánia által Bulgáriától elhódított területen fekszik, a rumánok a most folyó háború alatt sietve meghosszabbították és Medzsidiánál bekapcsolták konsztanczai fővonalukba. Medzsidia a Duna jobb partján fekszik. Így a Duna áthidalása nélkül lehetővé vált a két ország vasúti hálózatának összeköttetése. Ez az új összeköttetés nagyon is excentrális fekvésénél fogva békés időben nem lesz nagyon jelentős a nemzetközi forgalomra nézve. Inkább arra való, hogy a bolgároktól elhódított termékeny Dobrudzsát a rumán anyaországhoz fűzze. A világháború alatt azonban elég fontos szerep jutott osztráyrészeül, kivált míg az Alduna és a Szerbián át vezető fővonal Bulgária nemzetközi forgalma előtt el volt zárva.

A plovdiv—burgászi (293 km.) vonal főbb belállomásai: Sziara-Zagora, Nova-Zagora és Zimnicza, mely utóbbiától Szlivno (Szlivén) városáig vezet egy szárnyvonal. A fővonalat Nova-Zagorával (62 km.) egy Tirnovo-Szejmentől kiágazó mellékvonal is összeköti.

A várnai és burgászi vonalakat középtájon egy fontos transverzális pálya köti össze. Ez a közelmúltban épült transbalkáni

vasút, mely Gorna-Orahovica-tól indul ki és Szia-ara-Zagorában végződik (142 km.). Rendkívül nehéz üzemű pálya, mely a balkán hegységen a Sipka-szoros-tól keletre hatol. Jelentősége abban áll, hogy Észak-Bulgária és Kelet-Rumélia között a legrövidebb vasúti összeköttetést alkotja. Egy kis szárnyvonala Careva - Livádától Gabrovoig vezet (18 km.).

A fővonalból délnyugati irányban két szárnyvonal ágazik ki: a szófia—güsevoi és a kuleli-burgasz—dedeagacsi vonalak.

A Szófiától Radomir érintésével Güsevoig a régi török-bolgár határig vezető (136 km.) vonalnak nemcsak közgazdasági fontossága, hanem hadászati jelentősége is nagy. Segítségével sikerült a balkáni háborúban és a világháborúban Maczedónia ellen gyorsan felvonultatni a bolgár hadsereget.

Ha ezt a vonalat a szaloniki—mitroviczai vonalig meghosszabbítanák, létrejönne a legelőnyösebb vasúti összeköttetés Szófia és Szaloniki között.

A kuleli-burgasz—dedeagacsi vonal (113 km.) egész hosszában csak a legutóbbi török-bolgár határrendezés folytán került Bulgária birtokába. Mindaddig, míg ez a vonal jórészt török területen vonult, Bulgária a balkáni háborúban Törökországtól elhódított új országrészeivel csak Törökországon keresztül közlekedhetett vasúton. A határrendezés folytán a terhes és drága átmeneti vámkezelési eljárás Bulgáriára nézve ebben a forgalomban megszűnt és bolgár területen vonuló vasúti vonal áll rendelkezésére az Égei-tengerhez.

Dedeagacstól folytatólag nyugoti irányban a volt szaloniki—konstantinápolyi összekötő vasút vonala halad, melynek 130 kilométeres része Okdzsilár görög-bolgár határállomásig esik bolgár területre. A két vonalat a badoma—feredzsiki rövid összekötővonal kapcsolja még egymáshoz.

Bulgária a tiszta államvasúti rendszer híve; valamennyi vasúti vonala államvasút. A balkán-háborúk és a legutóbbi török-bolgár határrendezés folytán Bulgáriának jutott területeken fekvő magánvasútakat is sietett az ország államosítani, hogy azokat is kizárólag Bulgária közgazdasági érdekeinek szolgálatába állíthassa. A bolgár vasúti hálózat az 1915. év végén 2.460 km.-t tett ki. A bolgár államvasutak vezérigazgatósága Szófiában székel és a bolgár közlekedési miniszter alá van rendelve.

A bolgár államvasutak 1910. évi állapotát és üzleti eredményeit a III. melléklet tünteti föl. (A balkáni háborúk és a világháború miatt az utolsó 5 év statisztikai adatai nem volnának alkalmasak a felhasználásra, mert egészen rendkívüli viszonyokra vonatkoznak. Viszont figyelembe kell venni, hogy a felhasznált hivatalos statisztika még a régi Bulgáriára vonatkozik.)

A bolgár nemzetgyűlés újabban több fontos vasúti vonal kiépítését határozta el. Ezek: a radomir—gorna-dzsumajai vonal a dupnica—bobov-doli szárnyvonallal, mely arra van hivatva, hogy az újonnan hódított területeket Ó-Bulgáriával jobb összeköttetésbe hozza, valamint a bobov-doli kőszénbányák kiaknázását lehetővé tegye, továbbá a pleven—gabrovoi vonal, mely Lovecs és Szevlievo városokat kapcsolja majd be a vasúti forgalomba, ezenkívül Észak- és Délbulgária kölcsönös forgalmát fogja előmozdítani.

Legnagyobb jelentőségű azonban a haszkovo—porto-lágoszi 166 km.-es vonal terve. Ez a vonal kereskedelmi és közlekedési politikai szempontból egyaránt nagyfontosságú volna, mert Új-Bulgárián észak-déli irányban egészen átvonulva, az Égei-tenger felé második kivezető utat biztosítana Bulgária exportja számára. Ez a vonal a Rodope hegységen hatolna keresztül, ezért igen költséges lesz kiépítése, mellyel a berlini »Disconto-Gesellschaft« van megbízva. Ha ez a vonal Sztara-Zagoráig meghosszabbíthatnák, akkor a rumán forgalom számára rendkívül előnyös egyenes vasúti összeköttetés nyílnék meg az Égei-tenger felé.

Közutak dolgában még nemrégén is kedvezőtlen volt a helyzet Bulgáriában. A sok sziklás hegység és rohanó hegyifolyó rendkívül akadályozta a szárazföldi közlekedést. A kultúra emelkedésével lépést tartott az úti hálózat javítása és fejlesztése is. Kivált az utolsó évtizedben tapasztalható nagy haladás, bár még sok a tennivaló ezen a téren. 1910 végén Ó-Bulgáriában 8.625 km. közút volt 14.139 közúti hiddal, míg 3.630 km. közút épülőben volt. Az utak közül 6.394 km. az állami, 2.230 km. pedig a községi utakra esett. Használhatóságukra nézve 3.334 km. jó, 2.829 km. közepes, 2.462 km. pedig rossz útnak minősült.

A bolgár közutakon közúti járműveken kívül lovat, öszvért és szamarat is széltében használnak teherhordásra, sőt a hegyekben emberi erő is használatos e célra.

Új-Bulgária nagy részében egyáltalában nincs műút, a meg-

levő néhány közút pedig oly elhanyagolt állapotban van, hogy könnyű szekerekkel is csak nehezen, nagy költséggel járható. Röviddel a világháború kitörése után 10 millió leványi rendkívüli hitelt vett igénybe a bolgár kormány Új-Bulgária néhány főútvonalának kiépíthetése céljából. A most folyó háború befejezése után az új-bulgáriai úthálózat megalkotása lesz Nagybulgária leg-sürgősebb feladata, mert az anyaországgal való jó közlekedés előfeltétele a hódított területek hasznosításának.

Bulgáriának mint agrár országnak közlekedésében igen nagy szerepet játszanak az olcsó vízi utak.

A Bulgária északi határának jórészét alkotó Duna folyam, mely a Balkán északi vidékeinek ősidők óta használt természetes útvonala, nagy jelentőségű a bolgár forgalom lebonyolításánál. A Duna hajózható folyamhosszából (3.286 km.) 412 km. = 12·5⁰/₀ esik Bulgáriára.

A bolgár dunai kikötők közül a legjelentősebbek Ruscsuk, Lom, Rahovo (Orehovo), Vidin, Szvistov és Szomovit.

Valamennyi bolgár dunai kikötő árúforgalma az 1910. év alatt 504.915 tonna árú és 351.813 utas volt. A dunai forgalom zömét az I. cs. és kir. szab. Dunagőzhajózási társaság és a Magyar kir. folyam- és tengerhajózási társaság járatai bonyolították le. Ezeken kívül a rumán állami folyamhajózás és az Odesszában székelő orosz dunagőzhajós társaság fejtett ki még számbavehető tevékenységet. A világháború után előreláthatólag a nemrég alapított „Bayerischer Lloyd“ bajor gőzhajós társaságnak is jelentős szerepe lesz kivált a német-bolgár dunai forgalom kiszolgálásában, sőt a német közgazdasági érdekeltség már most sürgeti egy újabb, nagyszabású német dunai gőzhajóstársaság alapítását is, melynek egyenesen a balkáni forgalom kiszolgálása volna a hivatása.

Bolgár dunai gőzhajóstársaság még nincs. A balkáni háborúk után a bolgár érdekeltség akciót indított bolgár dunagőzhajózási vállalat megteremtése érdekében, nehogy a bolgár dunai forgalom továbbra is kizárólag külföldi vállalatokra legyen utalva. Egyelőre csak annyi történt, hogy az állam — főleg hadiszerek szállítására való rendeltetéssel — egy-két dunai hajót szerzett be. A világháború után előreláthatólag a hazai dunagőzhajóstársaság felállításának eszméje is megvalósul, még pedig — a bolgár közlekedési politika vezető elvéhez híven — valószínűleg olyképpen, hogy az

állam maga fog folyami hajósvállalatot létesíteni. Így módjában lesz az ország közgazdasági érdekeit ezen a téren is minél hathatóssabban szolgálni.

A bolgár dunai kikötők forgalmának részletes statisztikáját a IV. melléklet tartalmazza.

A bolgár belvizek közül egyik sem hajózható. Egyes sebes vizi folyók fausztatásra, mások részben tutajozásra használatosak.

A tengeri közlekedés dolgában Bulgária helyzete a balkáni háborúban szerzett égei-tengeri partvidékek révén lényegesen megjavult. Ezt megelőzően csak a bármikor elzárható Fekete-tenger felé voltak az ország exportjának kivezető kapui, vagyis Bulgária tengeren mozgó nemzetközi forgalma Európa nyugati államaival csakis a Boszporusz és a Dardanellák tengerszorosokon keresztül mozoghatott. A Dardanellák elzárása a török-olasz háborúban a bolgár közgazdaságra nézve érzékeny hátrányokat okozott.

A balkáni koalíció és Törökország között lefolyt háborúnak egyik indító oka kétségtelül az a törekvés volt, hogy Bulgária kivezető kapukat biztosítson magának a szabad tenger felé, tehát az Égei-tengerre és ily módon függetlenítse forgalmát a török tengerszorosoktól. Ez a törekvés — amint ismeretes — csak fél-eredménnyel végződött, mert a második balkáni háború megfosztotta Bulgáriát Macedónia jó részétől és épen a legértékesebb égei-tengeri kikötőket: Szalonikit és Kavallát Görögország osztályrészéül juttatta.

Bulgária belépése a világháborúba újabb széles látóhatárt nyitott meg a törekvő ország jövő fejlődése számára. Nincs kizárva, hogy a békekötés után kialakuló Nagybulgáriának az Adriai-tenger felé is lesz kijárója. A nemrég még török hűbéres balkáni államocska szemeink előtt úgyszólván máról-holnapra hatalmas országgá alakult át, melynek földjét három tenger hullámai mossák.

A Fekete-tenger nyugoti partjai híján vannak a jó kikötőhelyeknek. Az egyetlen természetből alkotott kikötő ezen a parton Burgász, mely azonban déli fekvésénél fogva Észak-Bulgária forgalma számára félreeső helyen van. Bulgária főkikötőjévé ennél fogva nem Burgász, hanem Várna fejlődött, mely egyszersmind az ország egyik legjelentékenyebb kereskedő városa.

Várna mesterséges kikötőjét 1.200 méteres hatalmas hullám-

gát védi. A kikötő kiépített rakpartokkal, tárházakkal van felszerelve. Mióta Várna Szófiával sinösszeköttetésbe jutott, azóta Várna nemcsak a bolgár kivitelnek, hanem a bolgár behozatalnak is fő-kikötőjévé vált. Ebben a tekintetben csakhamar háttérbe szorította a korábban használt dunai útirányt és Galaczt.

Várna Dedeagacs megszerzése ellenére sem veszíti el jelentőségét Észak-Bulgária nemzetközi forgalmára, főképen gabonakivitelére nézve, mert az a körülmény, hogy ezt az országrészt a Balkán hegyvonulata az Égei-tengertől elválasztja, a forgalomnak Dedeagacs felé való elterelését gátolja. Ezért a bolgár állam elhatározta, hogy a várnai kikötőt a növekedő forgalom igényeihez képest megnagyobbítja, nagy szilosz-raktárakat építtet és a kikötő felszerelését lehetőleg tökéletesíti. E célból az 1914. évre 7 millió levát irányoztak elő, melyből 4 millió leva gabona-tárházakra van szána.

Várnában az 1910. év alatt 4.044 hajó fordult meg 2,024.107 reg. tonnatartalommal. Várna tengeri árúforgalma 270.727 tonnát tett ki.

Burgász kikötője, kivált a balkáni háborút megelőző egy évtized alatt jelentőségben rohamosan növekedett.

Nemcsak Dél-Bulgária gabonakivitele vette Burgászon át útját, hanem a beviteli forgalomban egyre jelentősebb szerep jutott osztályrészéül. Ennek magyarázata az, hogy Burgász csaknem 100 kilométerrel közelebb esik Szófiához, mint Várna s mióta Szófia és Burgász között államvasuti összeköttetés van, nincs oka az államnak mesterségesen Várnán át terelni a forgalmat. Dedeagacs megszerzése folytán Burgász jelentősége megcsökkent, mert Nyugat- és Dél-Bulgária forgalmának egy része kétségkívül az égei-tengeri útirányra fog elterelődni.

Burgász forgalma az 1910. év alatt 5.214 hajóból állott, 1,525.216 reg. tonnatartalommal, melyek 230.935 tonna árút szállítottak.

A fekete-tengeri bolgár kikötők tengeri forgalmának részletes statisztikáját az V. melléklet mutatja be.

Úgy Várna, mint Burgász kikötőjében rendes viszonyok között igen élénk a külföldi hajóstársaságok versenye, mert a Fekete-tenger kikötőibe rendszeres járatokat fentartó nyugateurópai hajóstársaságok útba ejtik a két bolgár kikötőt, melyeket azonkívül az

orosz és a rumán tengerhajózás, az osztrák Lloyd és a magyar keleti tengeri gőzhajózási társaság járatai is érintenek. Burgásznak két előkikötője van: Szozopoli és Anchielo. Ezeket, valamint Meszembria és Bjela révét, csak vitorlás hajók keresik fel, amelyek a bolgár parti hajózást látják el.

Bulgária égei-tengeri partjainak két főkikötő-helye: Dedeagacs és Porto Lágosz. Dedeagács a balkánháborúk előtt Drinápoly és Trácia nyugoti részének tengeri kikötője volt, de Dél-Bulgária forgalmának lebonyolításában is részt vett.

Mostani nagy jelentőségét az adja meg, hogy Bulgária egyetlen égei-tengeri kikötője, melyhez az országot vasuti vonal kapcsolja. Dedeagacs Szófiától 483 km.-re esik; tehát közelebb, mint Várna Szófiától (541 km.) és nem sokkal távolabb, mint Burgász Szófiától (449). A kikötő még nincs kiépítve, vize sekély, a forgalmat csak dereglyék segítségével lehet lebonyolítani. A raktárak is elégtelenek és hiányosak. Dedeagacs a világháború első időszakában a Dardanellák elzárása következtében nagy szerephez jutott. Bulgária nemzetközi forgalmának javarésze, sőt egyideig Konstantinápoly forgalma is Dedeagacson át vette útját.

Dedeagacsot az 1910. év alatt 2.800 hajó kereste fel 890.068 reg. tonnatartalommal.

Porto-Lágosz Gümürdzsina (Szkecse, Eszkidzse) kikötője, a védett lágoszi öbölben. Most még teljesen kezdetleges rév, amelyet a nemzetközi hajójáratok nem is szoktak érinteni. Ha azonban az Ó-Bulgáriából idáig vezető vasuti vonal létesül s ezzel kapcsolatban a kikötőt kiépítik, tetemes forgalomra számíthat.

Valamennyi bolgár tengeri kikötőt a bolgár államvasutak kezelik.

Bulgária egyetlen tengerhajós vállalata a bolgár kereskedelmi hajóstársaság, mely Várnában székel. Két évtizeddel ezelőtt két gőzessel kezdte meg üzemét; ma már hat gőzőse járja a tengert. 20 év alatt 16,619.078 leványi bruttóbevételt ért el és 1,802.906 leványi tiszta nyereséget mutatott ki. A társaság az idegen hajósvállalatok fölényes versenyével kénytelen megküzdeni. Ezért évi 340.000 leványi állami szubvencióban részesül.

A bolgár kereskedelmi hajóraj az 1910. évben 12 gőzösből (4.752 brutto reg. tonnás) és 158 vitorlásból (8.617 brutto reg. tonnás) állott, nem számítva az 5 tonnásnál kisebb vízi járóműveket.

Magyarországnak Bulgáriával való kölcsönös árúforgalmában a dunai útirány áll első helyen. Az 1906—1910. évek forgalmi eredményeinek átlagát véve, a Magyarországból Bulgáriába irányuló forgalom 45⁰/₀-a vasúton, 46⁰/₀-a a Dunán, 9⁰/₀-a pedig a tengeren, viszont a Bulgáriából Magyarországra irányuló forgalom 38⁰/₀-a vasúton, 51⁰/₀-a hajón, 11⁰/₀-a pedig a tengeren szállítattott.

A közvetlen vasúti irány Szerbián keresztül ezidőszerint még nincs megnyitva a polgári árúforgalom számára és valószínű, hogy még huzamos ideig kizárólag hadi célokra lesz lefoglalva. Később is csak korlátozott mértékben lesz az a kereskedelmi forgalom rendelkezésére bocsátható.

A vasúti tarifák kérdése ma még nincs tisztázva. A négyes egyezményen alapuló közvetlen díjszabásokat valamennyi érdekelt állam hatályon kívül helyezte. Azok változatlan visszaállítására aligha lehet számítani.

A Bulgáriával való közvetlen vasúti forgalomban nemzetközi fuvarlevéllel kell az árúkat feladni, mert újabban Bulgária is hozzájárult a nemzetközi árúfuvarozásra vonatkozó berni egyezményhez és így a vele való forgalomban a szóban levő nemzetközi egyezményben lefektetett fuvarjogi szabályok mérvadók.

A bolgár államvasutak helyi árúdíjszabása német fordításban is megjelent s a m. kir. kereskedelmi muzeum útján megszerezhető. Két gyorsárú-osztálya és hat teherárú-osztálya van. A gyorsárú-osztályok közül a drágább fuvarlevelenkint 5.000 kg.-nál kisebb küldeményekre érvényes, míg az olcsóbbat kocsis és fuvarlevelenkint legalább 5.000 kg.-ért való díjfizetés esetén alkalmazzák.

A teherárú-osztályok közül az I. és a II. osztályt teherdarab árúkra, az A₁. osztályt félkocsirakományokra (legalább 5.000 kg.-ért való díjfizetésnél) az A₂ B. és C. osztályokat pedig egész kocsirakományokban szállítandó küldeményekre alkalmazzák.

Az, hogy az egyes árúk mely osztályokba tartoznak, a díjszabásba felvett árúosztályozásból tűnik ki. A rendes árúosztályokon kívül 10 kivételes díjszabás is érvényes, amelyek élő állatok, bor, sör, pálinka, cement, só, petroleum, gabona, hüvelyesek, olajmagvak, őrlemények, vas- és acél, kő, kőszén, haszonfa, romlandó

élelmiszerek és kocsirakományokká egyesített darabárúk szállítására vonatkoznak. E kivételes díjszabások egy része csak a tengeri kikötőkkel való forgalomban érvényes.

Ezenfelül oly bolgár iparosok és termelők, kik az államtól erre nézve kiadott igazolványok birtokában vannak, 15 – 35⁰/_o között váltakozó engedményeket élveznek a címükre érkező vagy általuk feladott küldemények után.

A polgári árúforgalom Magyarország és Bulgária között ezidőszerint a következő útirányokon bonyolítható le:

Vasúton Rumánián keresztül Gyurgyevón, vagy Bazardzsik-Oboristén át. Mindkét útirány oly cikkeknel, melyek átvitelét Rumánia megengedi, a belgrád—nisi közvetlen vasúti útirány megnyitása után is használatos lesz, mert a belgrád—nisi fővonal egymagában nem igen lesz elegendő — a rendkívül nagy hadiforgalom mellett — a polgári forgalom igényeinek kielégítésére.

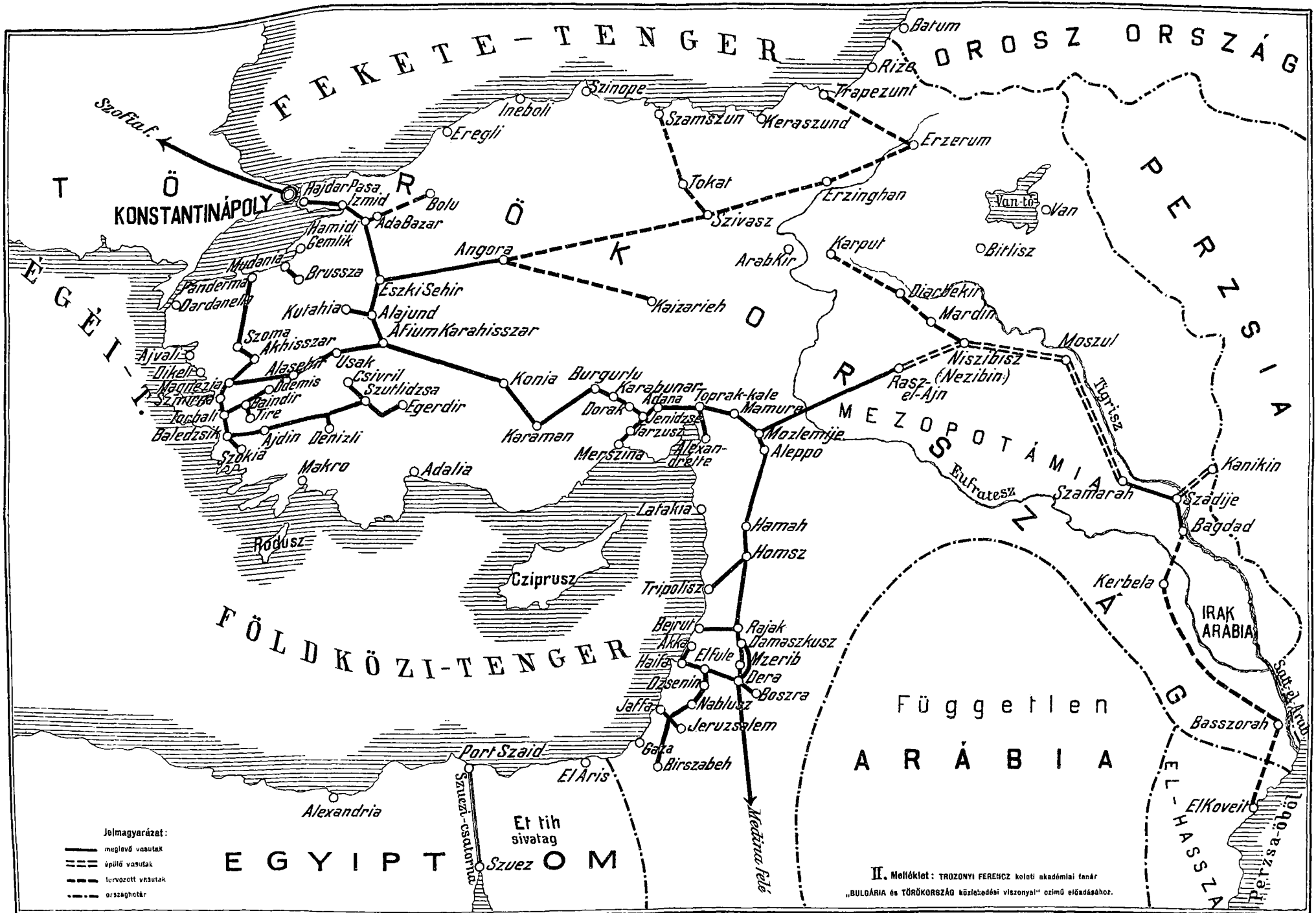
A dunai útirányon a magyar és osztrák dunai hajóstársaságok jelenleg Orsova és Ruscsuk között járatnak személyhajókat, amelyek a gyorsárúkat is szállítják. Teherárúkat egyelőre még nem vesznek fel a társaságok. Az uszályok és teherhajók a katonai hatóságok rendelkezése alatt állanak. Egyes uszályokat a bécsi központi szállítási vezetőség ad bérbe a hozzáforduló feleknek. Nincs kizárva, hogy a közel jövőben változás fog beállani a hajóforgalom dolgában, esetleg a hajóstársaságok újból felveszik a teherdarabárú-forgalom lebonyolítását. A hajószállítás a társaságok rendes díjszabásai alapján történik, de a refakcziák és kivételes díjszabások nem érvényesek s a békében fennálló közvetlen átrakási díjszabások sem alkalmazhatók. Ennélfogva szállítmányozók igénybevétele csaknem elkerülhetetlen. A küldeményeket ezidőszerint kombinált vasúti és vízi forgalomban közvetlenül feladni nem lehet, így speditőrre van szükség, aki a küldeményeknek az átrakó állomásokon (pl. Lombán) való átrakásáról, átszállításáról, vagy esetleg tárolásáról, továbbá új feladásáról, elvámolásáról stb. gondoskodik. Főleg a „Hoffmann S. és V.“, valamint „Schenker és társa“ speditőr-cégek foglalkoznak a balkáni forgalmak közvetítésével. A közvetítés természetesen a szállítási költségek növekedésével jár. A jelenlegi árak mellett azonban a fuvar költségek csak alárendelt szerepet játszanak. Az árú megszerzésének és elszállításának lehetősége a mértékadó tényező.

Magyarországból Bulgáriába vagy Törökországba ezidő szerint leggyorsabban és legkényelmesebben a Berlin, illetve München és Konstantinápoly között újabban gyorsvonatként közlekedő úgynevezett „Balkánvonat“ igénybevételével lehet utazni. A „Balkánvonat“-ot használó utasok számára a m. kir. államvasutak igazgatósága tájékoztató füzetet adott ki, amely minden tudnivalót magában foglal s Budapest nyugoti pályaudvar, Zimony vagy Pozsony állomás személypénztárainál díjtalanul kapható. A füzet a menetrendet és a menetdíjakat is tartalmazza.

Bulgária posta-, távirda- és távbeszélőügyéről a VI. melléklet nyújt részletes tájékoztatást. Budapest és Szófia között közvetlen távbeszélőkapcsolat van. Három perces beszélgetés díja 4 korona. A vonal jelenleg nem áll a polgári forgalom rendelkezésére.

ÁZSIAI TÖRÖKORSZÁG VASUTI HÁLÓZATÁNAK VÁZLATA.

Tervezte: Troznyi Ferencz, rajzolta: Tuza Lajos.

PHOTOLITH. KLÖSZ GY. ÉS FIA BUDAPEST.

Kiadta a m.kin. keleti kereskedelmi akadémia.

BULGÁRIA VALUTAVISZONYAI ÉS BANKJAI.

Írta : Mittelman Nándor.

Minden ország gazdasági berendezkedésének egyik fontos kelléke, hogy a forgalomba kerülő javak értékének megállapításához szükséges mérték törvényes intézményekkel meghatározassék. Miként a javak mennyiségének meghatározására törvényes mértéket állapítanak meg, akként kell lenni törvényes mértéknek arra is, hogy bárki az áruba bocsátott jószágnak ellenértékét pontosan megállapíthassa és viszont az, aki ezt a jószágot megszerzi, se többet, se kevesebbet ne legyen kénytelen érte adni, mint amennyiben az eladóval megállapodott. Épen úgy, ahogy az eladó kívánhatja, hogy 1 q-ban megállapított mennyiség fejében 100 kg-nál többet ne legyen kénytelen adni és a vevő ebben az esetben megkövetelheti, hogy 100 kg-nál kevesebbet ne kapjon ; hasonlóképpen az eladó azt is joggal kívánhatja, hogy a vevőtől a neki átengedett 1 q árú ellenében ennek ellenértékét abban a mértékben kapja meg, amelyet e célból megállapítottak, a vevőnek pedig módjában kell állnia, ezt az értéket az eladóval történt megállapításhoz képest pontosan kiszolgáltatni.

Ez az értékmérő, tudvalevő, a pénz.

Ezért az, aki valamely ország kereskedelmi szervezetével tisztában akar lenni, kell, hogy alaposan ismerje az illető országban a pénzre vonatkozóan fennálló törvényes intézkedéseket.

Ez a mai előadás első részének célja.

Mielőtt azonban erre rátérnék, néhány szóval meg kell emlékezni Bulgária mértékeiről.

A forgalomba kerülő javak mennyiségének meghatározására Bulgáriában az 1888. dec. 18.-ki törvény értelmében hivatalosan

a métermértékrendszer szerinti mértékeket használják. De miként nálunk is, ahol tudvalevően a métermértékrendszer törvényes használata 1876. január 1-je óta van kimondva, még most is sok helyen csaknem mindenféle mértékegységre nézve, sőt törvényesen is a régi mértékeket is használják (telekkönyvben a hold és □⁰, fatereskedelemben az öl, láb, hüvelyek, bor- és dongakereskedelemben az akó, meg a rőf, az itce stb.); hasonlóképen Bulgáriában is az ország belsejében, a nemzetközi forgalmi vonalaktól távolabb eső, különösen törököklakta vidékeken a régi, török mértéket, főleg a török okát (1282 g) használják. Ezenkívül a gabonakereskedelem terén is gyakran akadunk a régi gabonamértékre, amelynek egysége a *kil* (kilé, kila = 240 l.).

Áttérve Bulgária pénzének ismertetésére, könnyen érthetjük, hogy mindaddig, amíg Bulgária török uralom alatt állott, nem lehetett szó arról, hogy az országban törvényes fizetési eszközről — a pénzről — intézkedjék. Mint minden balkán államban, úgy itt is, a török uralom idejében a török pénzekon kívül Európa valamennyi államainak pénzei egyaránt voltak forgalomban. A berlini béke után azonban nyomban hozzáfogtak a gazdasági berendezkedés ezen ágának is a törvényes rendezéséhez. Minthogy Románia már 1867-ben, Görögország 1868-ban, Szerbia 1879-ben fogadta el a *frankértéket*, nem eshetett nehezére a választás Bulgáriának sem és szinte természetesnek kell tartanunk azt az elhatározást, hogy az 1880 : V. 27-i törvénnyel ebben az országban is a frankértéket léptették életbe.

Ez a pénzérték — mint tudjuk — a Franciaországban 1803. márc. 23-án életbeléptetett törvényben gyökeredzik. A nagy forradalom közepette elfogadott pénzegység nevét is a nagy időnek megfelelően választották; a *frank* nemcsak *franciát*, hanem *szabadot* is jelent!

Tudjuk, hogy Franciaországban az afölött már akkor is folyt harcot, hogy a pénz anyagául a nemes fémek közül melyik alkalmasabb, az arany-e vagy az ezüst: akként döntöttek el, hogy e célra mind a két fémet egyaránt elfogadták. Ez a határozat azonban szükségessé tette annak eldöntését is, hogy az egymástól lényegesen eltérő forgalmi értékkel bíró két fém minő arányban alkalmaztassék állandó fizető eszközzül? Mert hiszen, ha az adós tartozását akár aranyban, akár ezüstben egyenlítheti ki, nyilvánvaló,

hogy a kettő közül azt fogja választani, amelyiket a szabad forgalomban olcsóbban tudja beszerezni, viszont azonban a hitelező abban a fémbe fogja követelését igényelni, amelyiket a szabad forgalomban jobban tudja értékesíteni. E két ellentétes érdeket csakis törvényes intézkedéssel lehetett kiegyenlíteni és ebből kifolyóan — az arany és ezüst akkori értékének megfelelően — már egy 1785-ből származó törvényben állapították meg e két fém viszonyát akként, hogy az aranyat $15\frac{1}{2}$ -szer akkorának értékelték, mint az ezüstöt. Innen eredt az a megállapítás, hogy 1 kg (0.9 finomságú) ezüsből 200 frankot, és így 1 kg (0.9 finoms.) aranyból $15\frac{1}{2}$ -szer annyit, vagyis 3100 frankot veretnek.

Mivel az idők folyamán meggyőződtek róla, hogy a métermértékrendszer elterjedésével a nemzetközi forgalom lebonyolítása sok tekintetben könnyebbé vált, Franciaország arra is törekedett, hogy az ő általa megállapított pénzrendszernek, saját országa határain kívül is, mennél több hívet szerezzen. Elsősorban természetesen azon volt, hogy ennek az eszmének a szomszéd államokat megnyerje. Így létesült az 1865. december 23-ki szerződéssel a latin pénzszövetség, amely Franciaország, Olaszország, Belgium és Svájc között jött létre, amelyhez 1868-ban még Görögország csatlakozott. E szerződés értelmében a szövetséges államokban a névtől és a használt szövegtől eltekintve, minden egyébben teljesen megegyező aranyérmeket vernek (100, 50, 20, 10 és 5 frank), ezüsfolyópénzül azonban csak 5 frankosokat. Ezeket az összes államok pénztárai korlátlan mennyiségben kötelesek elfogadni, míg a forgalmi súlyuk aranynál $\frac{1}{200}$, ezüstnél $\frac{1}{100}$ -nál a remédium engedte súly alá nem száll, avagy veretüket el nem veszítették. Emellett váltópénzekül ezüsből 2, 1, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{5}$ frank, nikkelből 25, 10 és 5 centime, bronzból pedig 10, 5, 2, 1 centim értékű érmekeket vernek. Az ezüstváltópénzeket — legalább 100 franknyi összegben — minden állam, amely azokat kibocsátotta, köteles azonos összegű folyópénzben beváltani.

Az ezüst elértéktelenedése miatt, mivel nagy ezüstmennyiségeket verettek ki 5 frankosokká, 1878-ban megszüntették az ezüst ötfrankosoknak magánosok részére való kiveretését.

Részleteiben azóta is módosult ez a szerződés, egészében azonban érvényben van ma is.

Ezt a pénzrendszert — anélkül, hogy szerződésre léptek

volna — elfogadták Spanyolország, Románia, Szerbia, Finnország és Bulgária. Úgy, hogy ez a frankérték ezidőszereint az európai államokban fennálló 8 különböző pénzrendszer közül Európa területének 19·25⁰/₀-jén és lakosságának 28·04⁰/₀-jénél van érvényben.

A már fent említett életbeléptetési törvényen kívül Bulgáriában az érme- és valutaügyet még az 1887:II. 14-i és az 1897. II. 27-i törvények szabályozzák.

Ezek értelmében a pénzegység a lew = 100 stotinka.

Minthogy ez a pénzegység a latin pénzszövetség által elfogadott frankkal teljesen azonos, az aranylewa is 0·29032 g színaranyat tartalmaz és fémértéke 9·516 d-vel, 0·81 márkával, 0·48 hollandi forinttal, ill. 0·9523 magyar-osztrák koronával egyenlő.

Aranyérem (100, 20 és 10 levás) csak kevés van kiverve. Az 1881—1906 közötti időben mindössze 1894-ben verettek 3 millió leva értékű aranyat.

Ezüstből 5, 2, 1, 1/2 levás darabokat vernek szintén a latin pénzszövetség verési szabályai szerint. Ezüstpénzt (nagyobbrészt Körmöczbányán) a fentjelzett időközben összesen 45 millió leva értékben vertek; ezenfelül 7 millió értékű nikkelt (20, 10 stot.) és 3·1 millió leva értékű bronzérmeket (10, 5, 2, 1 stot.) verettek.*) A 2 és 1 stotinkás darabokat a forgalomban nem látni; a néphit szerint azért, mert a papok eldugták; így a legkisebb pénzdarab, amely forgalomban van, tényleg az 5 stotinkás.

Az arany- és ezüstérmek közül a 10 levás arany és a fél levás ezüst széle recézett, a többi érmék szélirata: Bozse, pazi Bulgariu.

Ezüstérmeket 60, nikkelt- és bronzpénzeket 3 leva erejéig kell elfogadni.

Vámokat és adókat aranyban kell fizetni.

A hiányzó belföldi aranypénzeket idegen országok aranyérmei pótolják; ilyenek főleg a franciaországi 20 frankos (köznnyelven Napoleon), az orosz imperial, a török lira, a húszmárkás arany és az angol font sterling (sovereign). Ezeket a bolgár kormány által megállapított állandó tarifa szerint számítják; é. p.

a húszfrankos = 20 arany leva,

a húszmárkás = 24·70

a sovereign = 25·22

a török lira = 22·70 „ „

*) Richard Calwer, Jahrbuch der Weltwirtschaft. 1912.

A magyar-osztrák koronás nem szerepel a tarifában; előfordulás esetén az aranykoronát rendszerint 1·05 levával számítják.

Az ércpénz helyettesítőiként a *Bolgár Nemzeti Bank* (Banque Générale de Bulgarie, Bulgarszka Generalna banka*) által kibocsátott államjegyek szerepelnek. Ez a bank egyike a három tiszta állami jegybanknak, amelyek Európában fennállanak. Kívüle csak az Orosz és Svéd állami bank tisztán állami tőkével alapított jegybankok, míg a többiek vagy olyan magánbankok, amelyeknek az állam mint részvényes vesz részt (pld. a svájci Nemzeti bank) vagy magánbankok, amelyeknek vezetését azonban az állam befolyásolja (ilyen pld. az Osztrák-Magyar Bank), vagy tisztán magánrészvényesek bankja, aminő az Angol Bank.

A Bolgár Nemzeti Bankot még 1879-ben Dondukov-Korza-kow, orosz ideiglenes kormányzó idejében alapították, az Orosz Állami Bank mintájára, eleinte csekély, 2 millió frank alaptőkével. 1885-ben már 10 millióra emelték az alaptőkét. További módosításokat az 1906. évi február hó 10-iki és újabban az 1911. évi március hó 2-iki banktörvények tartalmazznak. Ez utóbbi törvénnyel az alaptőkét már 20 millió frankra emelték, a tartaléktőkét pedig 10 millióban állapították meg.

A bank élén kormányzó (upravitel) és négy tanácsosból álló intézőség áll.

Kizárólagos jegykibocsátási joga alapján kibocsát 1000, 500, 100, 50, 20, 10 és 5 levás államjegyeket, amelyek kényszerfolyammal vannak felruházva.

A kibocsátott jegyek fedezésére arany- és ezüstkészletet köteles tartani. Még pedig az aranyban fizetendő bankjegyek fedezésére az összeg egyharmadrészét, az ezüstben fizetendők részére pedig az összeg felerészét. Ezüsttel csak a 10 és 5 levás bankjegyek fedezhetők. Ezek az ezüst-bankjegyek későbbi keletűek. Az 1899. évi november hó 13-án hozott törvény jogosította fel a bankot, hogy ezüstben beváltható bankjegyeket is bocsáthasson ki. Ezzel a jogával főleg rossz időkben él; amikor az állam pénzügyei megjavulnak, ismét visszatér az arannyal való beváltásra. Legújában még az 5 levás ezüstjegyeknél is megtették, hogy a „szrebro“ (ezüst) szót áthuzatták és nagyobb nyomaték kedvéért ettől balról is, jobbról is odanyomatták a „zlato“ (arany) szót!

*) A cégeket rendszerint bolgár és francia nyelven használják.

A banknak 1915. évi december hó 31-iki kimutatásában a bankjegyforgalom 369,791.621·25 levával szerepel, míg az 1911. évi december hó 31-iki kimutatás csak 111, az 1904. évi december hó 31-iki pedig csak 40 millió bankjegyforgalmat tüntet föl. Az emelkedés eszerint rohamos és nagy.

Az érckészlet 1915. évi december hó 31-én 83,826.534·74 leva értékű volt, ezenfelül azonban külföldi váltókészletet is tüntet fel 58,655.498·75 leva és külföldi üzletfeleknél fennálló követeléseket 204,023.833·67 leva összegben; ebből ugyan a bankjegyfedezet hányada pontosan nem állapítható meg, de annyi mégis kitűnik belőle, hogy aránylag nagy összegű jegykibocsátással szemben megfelelő összegű fedezete is van.

A Bolgár Nemzeti Bank mint jegybank erős kézzel őrökdi az állam pénzviszonyai fölött.

Így pld. a balkánháború kitörése előtt, a hadüzenet napján (1912. okt. 18.) 86¹/₂ millió leva aranykészlettel rendelkezett és így a harmad fedezeti rendszer alapján 259¹/₂ millió leva arany-bankjegyet bocsáthatott ki. Ha ehhez hozzászámítjuk az ezüstkészlet alapján kibocsátható volt 38¹/₂ millió levát és figyelembe vesszük, hogy a háború kitörésekor összesen 122 millió leva bankjegy volt forgalomban, akkor kitűnik, hogy a Nemzeti Bank akkor abban a helyzetben volt, hogy a háború költségeinek terhére 176 millió leva bankjegyet bocsáthatott ki.¹⁾

De igazolja ezt a Bank legutóbbi (1916. februári) kimutatása is. Eszerint u. i. a bank aranykészlete 91,395.000 leva, külföldi bankoknál fennálló követelése 58,665.000 leva, ezüstkészlete saját pénztárában 22,432.000 leva. Ezzel szemben a forgalomban levő bankjegyek közül volt 304,725.000 arany és 65,056.000 ezüst leváról szóló.²⁾

És így a fentemlített harmad fedezeti rendszer alapján 274,185.000 leva aranybankjegyet és a feles fedezeti rendszer alapján 44,864.000 leva ezüstkbankjegy kibocsátására lett volna jogosítva; a nem nagy túllépés a külföldi bankoknál fennálló követelésben eléggé megtalálja fedezetét és különben is a háborús állapotra való tekintettel is eléggé megokolt.

De a forgalomban levő sok papirpénz mellett szinte lehetet-

¹⁾ Weisz Bartenstein, Bulgarien. Land u. Leute.

²⁾ Világ (1916. febr. 19. száma).

len elkerülni azt, hogy az aranyázsio itt-ott elő ne kerüljön. Oly fiatal állam, mint aminő Bulgária, még nem gondoskodhatott kellőképen arról, hogy közgazdaságát minden irányban kellően kifejlessze. Minthogy a természet nyújtotta termelési tényezőit még nem használhatta ki eléggé, azért nem is gyűjthetett elegendő tőkét. Amellett még különösen azt kell figyelembe venni, hogy Bulgária par excellence földművelő állam. A földművelő állam az összes termelők közül leginkább van kitéve a kiuzsorázásnak. Termés csak egyszer van egy évben, néha még az is kimarad; élni pedig az egész esztendőn át kell, munkást is kell fizetni, vetőmagot, gazdasági eszközöket is be kell szerezni, no meg adót is kell fizetni.

Pedig ez az utóbbi Bulgáriában eléggé terhes. Az állam évszázados elmaradottságát rövid néhány esztendő alatt óhajtotta kipótolni. A hadsereg nagy igényei, iskolák létesítése sok költséggel járt, amikkel az állam bevételei nem tudtak lépést tartani. A hiányt állami kölcsönökkel kellett fedezni. Az államadósság, amely 1887-ben mindössze 26,176.755 frankot, tehát fejenként 8·39 frankot tett ki, 1912-ben már 633,293.142 frankra (fejenként 144·25 frankra) emelkedett. Emellett a bevételi források nagyon szűk körre szorítkoznak; innen van, hogy az állami bevételek csaknem 60%-át adók útján kell előteremteni. Igazolja ezt az 1915. évi költségvetés, amely szerint az összes állami bevétel 275,379.886 L., a direkt és indirekt adók pedig 161,819.886 L-t tesznek ki.

Ez az oka annak, hogy a termés előtt a földművelő eladóso-dik abban a reményben, hogy a termésből majd mindent kifizet. Evvel a helyzettel azonban a hitelező legtöbbször visszaél és a kölcsönök adásánál nemcsak a jövőendő termést le szokta foglalni a maga részére a napiárnál jóval alacsonyabb áron, hanem azonfelül kölcsönei után még magas kamatot is szed. Ilyen időkből hiányosan szervezett hitelviszonyok között élő államokban nem ritka a 20—25% kamat. Egy s még inkább több jó termés gyökeresen megváltoztatja a helyzetet a földművelő és evvel együtt — különösen oly országokban, mint aminő Bulgária — az ország javára is. Mert a jó termés nemcsak az ország határain belül érezteti kedvező hatását — felszabadítja az adós termelőt nyomasztó terhei alul és fokozza vásárlókéességét — hanem a termelési többlet kivitele folytán elegendő arany került az országba.

Az ily helyzet a Bolgár Nemzeti Bankot is arra képesíti, hogy az aranyázsíót a magánforgalomban eltüntesse.

Hogyan is keletkezik ez az aranyázsíó?

Az az adós, aki 1000 L-val tartozik, ezt az összeget hitelezőjének a kényszerfolyammal bíró papírpénzben fizetheti, a hitelező ezt a fennálló törvények szerint köteles elfogadni. De attól nem tilthatja el a törvény a hitelezőt, hogy ő adósával abban állapodjék meg, hogy ő a neki járó 1000 L helyett 980 L-t fogad el, ha azt az adós nem papirban, hanem aranyban adja meg. És ha az adós ezt a 980 aranylevát 990 papírleván tudja megszerezni, akkor ő is 10 L-t megtakarított. Evvel a papírleva az arannyal szemben kisebb értékűvé vált; kifejlődött az aranyázsíó. De ez csak addig tart, amíg a papírpénz tulajdonosa nem tud érte ugyanakkora összegű aranyat szerezni; amint annak a lehetősége megvan, sem a hitelezőnek nem áll érdekében követelésénél kisebb összegű aranypénzt kívánni, sem az adós nem fog áldozatot hozni, hogy adósságát papírpénzzel egyenlítsse ki.

Ez az ázsíó az összes keleti piacokon igen fontos szerepet játszik a kereskedelmi forgalomban és sokszor egészen különös gazdasági helyzeteket teremt.

Igy pl. a bécsi Handelsmuseum szófiai levelezője 1914. március 15-én a következőket jelenti: a kereskedők (tudvalevően ez a kettős balkáni háború utáni tavaszról szól) a szükséges fizetési eszközöket 12—14⁰/₀-nyi ráfizetéssel, ázsíóval kénytelenek beszerezni. Mindennemű kivétel hiányában az ázsíó, amelyet azelőtt hét héttel — habár mesterségesen — egészen 22⁰/₀-ra felhajtották, nem száll le a normális magasságra; még most is (tehát március elején) 10—11⁰/₀! A bankok annyi pénzzel — természetesen levával — rendelkeznek, hogy kamatot már egyáltalában nem fizetnek. Ennek oka abban rejlik, hogy a kereskedők a (balkán) háború után, amennyire csak lehetett, kinnlevőségeiket behajtották, emellett még a kereskedők gyakran másfélszer akkora összegeket fizetnek be a bankokba, mint amennyivel külföldön tartoznak és így várják be az ázsíó csökkenését; de el vannak készülve arra is, hogy az ázsíó még jobban felszáll és erre az esetre a befizetett összegekkel biztosítékot kívánnak nyújtani a külföldi hitelezőknek, hogy ezek bevárják a fizetési eszközök ázsíócsökkenését a várható ki-

vitel megkezdése és a tárgyalás alatt levő külföldi kölcsönügylet megkötése esetére.¹⁾

A Bolgár Nemzeti Banknak azonban nemcsak mint jegybanknak van nagy missziója az ország pénzügyeinek szabályozása körül. Bulgáriában értékbörze nincsen (1914. július elején kellett volna megnyitni a szófiai értéktőzsdének. Minden előkészület meg volt téve, de az időközben bekövetkezett nemzetközi bonyodalmak ennek a megvalósítását is megakadályozzák.) És ezért, mint eddig úgy továbbra is a Bolgár Nemzeti Bankra hárul az a kötelesség, hogy a belföldi értékpapírokon kívül külföldi értékek mindennapi árfolyamát megállapítja és nyilvánosságra hozza.

A külföldi váltók közül a Londonra, Konstantinápolyra, Párisra és Berlinre szóló váltókat 1 L-ért, 1 Ltqu-ért, 100 frank, illetőleg 100 márkáért aranylevában csekk vagy látra jegyzik, Bécsre és Budapestre pedig 100 koronáért szintén aranylevában l. u. 8 napra szóló lejáratral. A diszkontszámításnál a hónapokat naptár szerint, az évet 365 naposnak számítják.

A banknak eme jegyzései azután nemcsak a belföldi forgalom lebonyolításának képezik az alapját, hanem a külső kereskedelem érdekeinek is szolgálatában állanak. A jegyzés kiterjed a külföldi érmékre, bankjegyekre és váltókra. Így pld. 1916. január 18-án jegyezték a 20 márkás aranyat 32'00-vel, a 20 koronás aranyat 26'90-cel ; ezekben az árfolyamokban tehát kifejezésre jut a belföldi aranyárszói mértéke, amely eszerint $(100 \text{ M} = 123'457 \text{ fr})$ 29'60/0, ill. $(100 \text{ K} = 105'014 \text{ fr})$ 28'0/0.

Ellenben a külföldi bankjegyek és külföldi váltók árfolyamában a két valuta közötti értékkülönbség nyer kifejezést. Így ha ugyanakkor 100 márka bankjegyet 126.— levával értékelnek, akkor ebben az aranyárszón felül még a márkának a levával szemben való értékelése foglaltatik.

A külkereskedelemben az árakat a két üzletfél egyikének valutájában állapítják meg. Így pl. az a külföldi kereskedő, aki bolgár kereskedővel üzleti összeköttetésbe lép, az árak tekintetében vagy levában, vagy koronában, márkában, svájci, francia stb. frankban fog megállapodni. Ha a megállapodás szerint a kiegyenlítésnek levában kell megtörténnie, akkor a külföldi hitelező ki van téve annak, hogy a követelés kiegyenlítésekor — az arany-

¹⁾ Handelsmuseum 1914. március 5. száma.

ázszió erős hullámozása miatt és tekintettel arra, hogy a hitelezés is rendszerint hosszabb — 4, 6, 9 havi — határidőre történik — jóval kisebb értéket kap, mint amekkora az alku megkötése alkalmával számított, vagyis amekkorát az ár megállapítása alkalmával kalkulált. Nagyon természetes, hogy a külföldi kereskedő kalkulációjánál erre az értékdiffereenciára számítva, az ebből eredhető veszteséget is kénytelen belekalkulálni az egységárakba, ami az árucikket természetesen megdrágítja. Ennek elkerülésére a külföldi kereskedő kiegyenlítésül oly valutát fog keresni, amely kisebb kockázattal jár, sőt lehetőleg olyant, amely fix értékű. E célból a külföldi kereskedő a fakturát saját országának valutájában állítja ki. Egyéb megállapodás hiányában azonban a bolgár vevő az ily összeget az előbb jelzett fix átszámítási árfolyam alapján levában, még pedig *papír*levában fogja kiegyenlíteni s így az eladó ismét csak viseli a diszázszió kockázatát.

Volt idő, amikor ennek elhárítására az összegnek „effektív aranyban” való kiegyenlítését kötötték ki. Ezt a kikötést azonban az adós rendszerint olyformán használta ki, hogy a külföldön a forgalomból kivont kopott aranyérmeket, természetesen a teljes értékénél kisebb összegben szerzett és ezekkel a kopott aranyérmekkel egyenlítette ki a tartozását, természetesen ismét a hitelező érdekeinek rovására.

Ezért jelenleg a kiegyenlítésnek azt a módját kultiválják, hogy a külföldi hitelező a külföldi valutában fakturált összeg kiegyenlítését az adós piacán jegyzett és a hitelező piacára szóló deviza, illetve csekk árfolyama alapján követeli. Tehát pld. a Németországból Bulgáriába importált árú faktúraösszegét oly márkában kell kiegyenlíteni, amely a német piacokra látra szóló deviza árfolyamának megfelel.

S itt reá kell mutatnunk arra a fontos szerepre, amely a Bolgár Nemzeti Banknak avval jut, hogy ő a külföldi devizák árfolyamát — ugyan a külföldi (mint mondják, a bécsi) börzék jegyzései figyelembevételével, de mégis csak önállóan és a leva ázsziójának mérlegelése alapján — naponként megállapítja. Evvel módjában van befolyást gyakorolni a külföldről importált árúk beszerzési értékére is. Avval, hogy a külföldi valutát valamivel olcsóbban értékeli, eléri azt, hogy a belföldi kereskedő olcsóbban jut a belföldi áruhoz. Így pld. ha a márkadeviza árfolyama a Bolgár Nemzeti Bank jegyzése szerint 123·80, akkor:

1.000 — M devizáért jár	L 1.238 —
és ha a behajtó bank $1\frac{1}{2}\%$ behajtási jutalékot	„ 6.19
számít, akkor a hitelező rendelkezésére áll	L 1.231.81

Ezért az összegért már most a németországi hitelező pld. Berlinre szóló csekket kíván, amit, mivel a Bank árfolyama — mint fent kifejtettük — a valóságosnál alacsonyabbra volt szabva — a szabad forgalomban csak valamivel magasabb árfolyamon, tegyük fel 124 — en kapható, s így a hitelező: $1.231.81 : 124 = 993.38$ M-ről szóló csekket kap, amelyet bármely piacon értékesíthet.

Nagy export idején nincsen kizárva az az eset, hogy a szabad forgalomban jóval olcsóbban is szerezhető külföldi piacra szóló csekk, mint amekkora a Bank jegyzése. Volt rá eset, hogy 100 fr Párizsa 97 leváért is volt kapható.

Megjegyzendő azonban, hogy az adós ily értékben csak az esetben köteles fizetni, ha a faktura összegéről kiállított intézvény ily értelmű szöveggel van kiállítva és az intézvényezett ezt a kötelezettséget elfogadási nyilatkozatában vállalja.

Hogy most a háború alatt a bolgár valuta is nagy disparitásba került a nálánál erősebb alapon nyugvó valutákkal szemben, azon nekünk, akiknek valutája hasonló helyzetbe került, nem szabad csodálkoznunk. Inkább az a meglepő, hogy a leva a mi koronánkkal szemben mekkora fölényre tett szert. Míg a balkán háború alatt a hadifelszerelések, élelmicikkek nagyobb behozatala következtében 100 koronáért 118 levát fizettek, most fordítva áll az arány: 100 leváért csaknem 118 koronát kell fizetni! Néhány héttel ezelőtt Szófiában 100 K-ért még 96 levát adtak, utóbbi időben már csak 86-ot számítottak, ez az utóbbi ár pedig 22.11% diszáziót jelent! E sajátságos, reánk nézve eléggé kedvezőtlen helyzetet avval magyarázzák, hogy mi ezidőszert Bulgáriában mindent készpénzzel — természetesen koronával — fizetünk, az ott tartzkodó németországiak is (valószínűleg a márkának koronánkkal szemben meglevő nagy ázsiója miatt), szintén koronával fizetnek, ellenben a Bulgáriába tőlünk behozott árúk értékét nem egyenlítik ki, hanem bankszerűen elszámolják, ezáltal nagy koronakészlet áll elő, amelynek következménye az egyre csökkenő ár.

A devizakereskedelemnek Németországban kezdeményezett és nálunk folytatott szabályozása már is éreztetni kedvező hatását, de tőzsdei szabadforgalom hiányában az árakban még így is

tekintélyes differenciák mutatkoznak. Így pl. az utolsó napokban 100 leva ára Berlinben $77\frac{1}{2}$ márka, ami az ugyanazonapi korona-jegyzéssel egybevetve 100 levára, 108·47 koronának felelne meg, pedig ugyanakkor a levának ára Budapesten 111 korona volt. Az arbitrázs természetesen nyomban véget vetne ekkora árdifferenciáknak, de ennek hiányában a devizaközpontok jegyzései az irányadók!

Áttérve Bulgária bankjainak ismertetésére, ezek közül első helyen áll a már fentemlített Bolgár Nemzeti Bank. Jegybanki jellegén kívül az állam pénztárosa és emellett még a bankügyletek összes ágaival foglalkozik, még olyanokkal is, amikkel jegybankok különben nem igen szoknak foglalkozni: ilyen különösen a betéti- és az árúüzlet.

A váltóleszámitási üzlet lebonyolítása céljából a vezetőség támogatására diszkontbizottság szolgál, amely Szófiában egy igazgatóból, az illető osztály főnökéből és hat tagból áll. A banknak az ország minden fontosabb városában fennálló fiókjaitészeiben is működnek ily diszkontbizottságok.

A mezőgazdasági hitel rendezése és támogatása céljából alapították a Banque Agricole de Bulgarie (Bulgarska zemledelcsezszka banka), amelynek 81 fiókja van és amely a legutóbbi kimutatás szerint 40 milliónál nagyobb alaptőkével és csaknem 4 millió tartalékalappal rendelkezett; évi forgalma (1908) 1,161,951,569·18 leva volt.

1896 óta a póstatakarékpénztári intézmény is működik; 1910-ben 239 pénztárnál befizettek 30,526.733 levát, visszafizettek 27,349.166 levát.

Belföldi tőkével alakult még a Banque Bulgare de Commerce (Bulgarska Trgovska Banka).

Bolgár bankok még ezenfelül Sofiában a Banque de Sofia, a Banque de Commerce bulgare, a Société de Credit „Guirdap“, („Guirdap“ Bulgarska Kreditna Banka), a Banque d'Exportation et d'Importation de Sofia, a Banque de Consignation, Sofia. Ezenfelül az ország fontosabb kereskedelmi helyeinek mindegyikén is találni a maga helyi érdekű egy vagy több bankját is.

A külföldi tőkével alakult bankok közül előkelő helyet foglal el a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank és Banque de Paris et

de Pays-Bas közös alapítása: a Banque Générale de Bulgarie (Bulgarska Generalna Banka), továbbá a Magyar Bank és Kereskedelmi Részvénytársaság affiliált intézete: Société Anonyme Bulgare de Banque et de Commerce, a Wiener Bankverein, a Crédit Anversois és a Banque française de Commerce et de l'Industrie (Rouvier bank) alapította Banque Balcanique (Balkanska Banka), mely főleg a gabonaüzlettel foglalkozik, nemkülönben a Dresdener Bank és a Disconto-Gesellschaft által alapított Banque de Crédit (Kreditna Banka).

Közvetlenül a balkán háború kitörése előtt a Banque Générale de Bulgarie a földhitel igényeinek kielégítése céljából a Banque Générale Hypothécaire du Royaume de Bulgarie cég alatt, a Banque Balcanique pedig ugyane célra Crédit foncier Franco-Bulgar cég alatt új pénzügyintézetet akartak létesíteni. Az erre vonatkozó törvény már a sobranje előtt is volt, de a közbejött zavarok miatt nem került tárgyalásra. Az említett két bank azonban ennek dacára nem mondott le tervéről, csakhogy a változott viszonyok hatása alatt nem külön, hanem együtt alapítottak Crédit foncier de Bulgarie cég alatt földhitelintézetet.

Mint e vázlatosan előadottakból látjuk, Bulgária derekasan iparkodik, hogy Európa államai között a pénz- és hitelviszonyok tekintetében is elfoglalja az őt megillető helyet.

Egyik közgazda jegyezte meg legutóbb, hogy az egészséges valuta nem a törvényhozó akaratának, hanem a munkának terméke. Bulgáriában mindkét feltétel meg van hozzá, hogy egészséges valuta tegyen szert. A törvényhozó megvetette az ehhez szükséges alapot, a nép pedig munkás, józan, takarékos természeténél fogva derekasan hozzájárul, hogy minden egyes polgárának és ezzel országának jólétét előmozdítsa. És ha e fiatal állam a jelenlegi nehéz idők elmúltával a nagy küzdelemből — amint reméljük és szívből kívánjuk — területben megnagyobbodva, önérzetében megerősödve kikerül és ha — ami olyannyira kívánatos — a most dúló harcokat hosszú béke fogja felváltani, úgy minden okunk van arra a reményre, hogy üzleti összeköttetésünk ezzel a most már közvetetlen szomszédunkkal állandó, maradandó és áldásthózó lesz.

BULGÁRIA JOGI ÁLLAPOTAI.¹⁾

Irta: Dr. Berinkei Dénes.

Bulgária, amely a mi igazságos ügyünk mellett rántott kardot s a fegyverbarátságot fiainak vérével pecsételi meg, nemcsak a barátság jogán köti le érdeklődésünket, hanem elsősorban azért, mert minden időkre fényes példája marad annak, hogy az életrevaló nemzeti tulajdonságok; a multnak és a szabadságnak tisztelete, az igazságosságnak és a becsületnek a szívek mélyén szunnyadó érzése nem veszhetnek el nyomtalanul a világtörténelem forrágában, ha akad olyan államférfi, aki a szétszórt emberekben élő tulajdonságunk értékét megbecsüli, a lelkeket egy cél szolgáláiba állítja, s a fejlődés akadályait bölcs előrelátással elhárítgatja.

Ilyen államférfiú gyanánt ragyog fel előttünk Bulgáriának jogi berendezkedésében és intézményeiben, sikereiben és viszonytágaiban Ferdinándnak, a bolgárok királyának alakja.

Az ő nevéhez fűződik Bulgáriának jogi fejlődése, az ő nevéhez fűződnék a bolgár jognak mindazok az intézményei, amelyek arra hivatvák, hogy a nép életében rendet teremtsenek s fejlődését biztosítsák.²⁾

Bulgária helyzete, amikor Ferdinánd mint megválasztott fejedelem az 1887. évben Bulgária földjére lépett, nem volt valami biztató.

Az 1878. március 3-án kötött san-stefanoi békében a névleg

¹⁾ Felhasznált irodalom: Annuaire de législation étrangère; Borchardt, Handelsgesetze des Erdballs; Lers Vilmos, A konzuli bíraskodás; Leske Loewenfeld, die Rechtsverfolgung im internationalen Verkehr; Lindenberg, Das heutige Bulgarien; F. v. Liszt, die Strafgesetzgebung der Gegenwart; Petco N. Petcoff, Bulgarien; Sismanow, Bulgária című cikke a Magyar Jogi Lexikonban; Varga Jenő, Bulgária; Weiss-Bartenstein, Bulgarien.

²⁾ A hely szűke miatt az előadás csak erősen megrövidített alakban volt közölhető.

török, tényleg orosz fennhatóság alatt kontemplált Nagybulgária tervét az 1878. évi berlini szerződés (1879 : VIII. t.-c.) megsemmisítette. A 150.000 négyzetkilométerre tervezett ország 64.000 négyzetkilométerre zsugorodott össze.

A berlini szerződés Bulgáriának szuverénitására nézve úgy rendelkezett, hogy Bolgárország önhatósági és adózó fejedelemséggé alakíttatik ő császári felsége a szultán hűbérurasága (szuverénitása) alatt; lesz keresztény kormánya és belföldi néphada, miliciája.

Bulgária tehát vazallusa, hűbérese marad a török szultánnak s ha autonómiával bír is, de adózik a szultánnak. Csak néphada lehet, de nem rendes katonasága.

A berlini szerződés III. cikke továbbá kimondta a következőket: „A bolgár fejedelem szabadon fog választatni a nép által és a Fényes Kapu által megerősíttetni, a hatalmak beleegyezése mellett. Az európai nagyhatalmak uralkodó családjának egy tagja sem választható meg bolgár fejedelemnek. A fejedelmi méltóság megürülése esetén az új fejedelem választása ugyanezen feltételek és formaságok mellett fog történni.»

Ferdinánd számára tehát, aki a hatalmak beleegyezése és a Fényes Porta által történt megerősítés nélkül foglalta el trónját, még a trón alapjai sem voltak eléggé biztosítva.

A berlini szerződés IV. cikkének rendelkezése szerint a bolgárországi előkelő férfiaknak a fejedelem megválasztása előtt szervezeti szabályzatot kell kidolgozniok a fejedelemség számára. Azokon a vidékeken, ahol a bolgárok török, román, görög vagy más lakossággal vegyesek, a lakosságra és érdekeire tekintettel kell lenni a választási és szervezeti szabályzat kidolgozásánál.

Az V. cikk továbbá kiemeli, hogy Bulgária közjogának alapját a következő határozatok fogják képezni: „A vallási és felekezeti különbség nem hozható fel senki ellen indokul arra, hogy kizárásuk, vagy képteleníttessék polgári és politikai jogok élvezetére, közhivatalok, tisztségek és méltóságok viselésére vagy a különféle üzletek és iparok bármely helyen való folytatására. Minden hitvallások szabadsága és külső gyakorlata biztosítva van úgy a Bulgáriához tartozó polgárok, mint a külföldiek részére és a különféle vallásfelekezeteknek sem egyházi szervezkedése, sem lelki főnökeihez való viszonyaik útjába akadályt gördíteni nem szabad.“

A bolgár nemzet előkelő férfiai ezt az alkotmányt ki is dolgozták, s azt 1879. évben április 16/28-án az akkori nagy alkotmányozó nemzetgyűlés el is fogadta. Ez az alkotmány a bolgár állam alaptörvénye s bizonyos módosításokkal ma is érvényben van. Az alkotmány, amelyet az új fejedelemség számára megalkottak, teljesen demokratikus, nem is lehetett más, mert a török uralkodó-osztálynak elűzése folytán az országban alig maradt más, mint a dolgozó nép, a földművesek és a mesteremberek.

Az új fejedelem tehát már kész alkotmányt talált az országban, ámde ez az alkotmány még sem biztosította kellőleg az országnak belső és külső függetlenségét.

A berlini szerződés VIII. cikke ugyanis az előbb ismertetett rendelkezéseket még megtoldotta a következőkkel:

„A külhatalmak és a Fényes Kapu között kötött kereskedelmi és hajózási szerződések valamint a ma is érvényben levő egyezmények és intézkedések mind érvényben maradnak Bulgáriában és semmiféle változás nem történhetik azokon bármely hatalommal szemben, míg az bele nem egyezett a változtatásba.

A Bulgárián átmenő árúkért semmi átviteli vám nem szedhető a fejedelemségben.

Valamennyi hatalom alattvalója és kereskedelme ott a teljes egyenlőség alapján részesül elbánásban.

A külföldi alattvalók mentességei és kiváltságai, valamint a konzulok hatósági és védelmi joga, úgymint a kapitulációk és a szokás megállapították, mindaddig érvényben maradnak, míg az érdekelt felek közmegegyezésével módosítva nem lesznek.“

Az új fejedelemséget tehát lekötik nemcsak a Törökbirodalomnak kereskedelmi és hajózási szerződése, hanem a kapitulációk, amelyek egyes államoknak biztosítják, hogy a saját maguk joga szerint a saját bíráikkal, a konzulokkal bíraskodjanak állampolgáraik ügyeiben, ami a területi szuverénitásnak egyenes tagadása.¹⁾

Bulgáriának belső és külső szuverénitása tehát akkor, amikor Ferdinánd a bolgár trónra lépett, csak részlegesen nyert elismerést. Így nevezetesen Ausztria-Magyarországnak, Németbirodalomnak, Franciaországnak, Oroszországnak, Nagybritanniának, Olaszországnak, Belgiumnak és Görögországnak konzulai ott saját állampolgáraiknak bizonyos pereiben konzulaik útján a saját joguk szerint

¹⁾ L. bővebben a Törökbirodalom jogi állapotairól tartott előadásomban.

maguk ítélkeztek. Hasonló joguk volt a kapitulációs államokon kívül még Rumániának és Szerbiának is, amelyek ugyan a kapitulációk révén erre nem tarthattak volna igényt, mert a kapitulációk valamikor az ő területükön is érvényben voltak s ők nem kötöttek volt a Törökbirodalommal ilyen szerződéseket.

A kapitulációs jogok tehát ellentétben állottak az állami szuverenitással, amely a hűbéres jelleg folytán különben sem volt meg teljes mértékben. De útját állották a kapitulációk annak is, legalább elvileg, hogy az állam, Bulgária olyan törvényeket hozzon, amelyekben az ő területi felségjoga érvényesül. Ezek a törvények ugyanis alkalmat adtak és adhattak a kapitulációs jogokat gyakorló államok részéről diplomáciai tiltakozásokra.

Az új állam végül hűbéradót tartozott fizetni a török udvarnak s egyszersmind elvállalni tartozott a török államadósságok egy részét. (Berlini szerződés IX. cikke.)

A berlini szerződés XI. cikke szerint az ottomán hadsereg nem fog többé Bolgárországban tartózkodni, azonban az összes régi várakat a fejedelemség költségén egy év alatt le kellett rombolni. Megtiltja a szerződés, hogy Bulgária új várakat építsen. A Fényes Portát feljogosították, hogy szabadon rendelkezék a hadikészlettel s más tárgyakkal, amelyek az ő tulajdonát képezték s amelyek a fegyverszünet alatt a dunai várakban netalán visszamaradtak, valamint azokkal, amelyek Sumla és Várna erősségeiben találtak.

Végül a berlini szerződés XII. cikke kimondta, hogy a muzulmán birtokosok vagy más egyének, akik személyes lakhelyüket a fejedelemség határain kívül vennék, ingatlan javaikat megtarthatják olyformán, hogy vagy bérbeadják vagy harmadik személyek által kezeltetik. Egy török-bolgár bizottság fog a berlini szerződés szerint megbízatni azzal, hogy két év lefolyása alatt rendezze mindazon ügyeket, amelyek az állami és a jámbor-alapítványok (vakuf)¹⁾ birtokainak a Fényes Porta javára leendő eladására, kiaknázására vagy haszonvételére vonatkoznak, szintűgy az ezekben netalán érdekelt magánszemélyek érdekeit érintő kérdéseket is.

A bolgár fejedelemséghez tartozók, ha az ottomán birodalom többi részeiben utaznak vagy tartózkodnak, az ottomán hatóságok és törvények alá esnek.

Nagyjában ezek voltak a berlini szerződés által megszabott

¹⁾ L. a Törökbirodalom jogi állapotairól tartott előadásomat.

állapotok akkor, amikor Ferdinánd Bulgáriában trónra lépett, azzal a különbséggel, hogy a berlini szerződés XIII. és következő cikkei által alakított és Kelet-Ruméliának nevezett azt a tartományt, amely a szultán közvetlen politikai és katonai fennhatósága alatt állva, közigazgatási autonómiát élvezett, 1885. évben egy vértelen forradalom Bulgáriához kapcsolta, amit a török kormány olyan módon vett tudomásul, hogy a bolgár fejedelmet nevezte ki Kelet-Rumélia helytartójává.

Ferdinánd uralkodása előtt zajlott le még az agrárforradalom is, amely arra vezetett, hogy a bolgár parasztok tényleges birtokba vették a török földesuraknak azokat a földjeit, amelyeket azelőtt mint adófizetők vagy mint részesek műveltek. Ezt az állapotot az 1885. évi bolgár törvény szentesítette s megszüntette a parasztok kötelezettségét az eddigi földesurakkal szemben. Csakis azok a török földesurak kaptak kárpótlást, mindössze 800 ezer frankot, akik nem menekültek ki az országból. A 800.000 frankot a parasztok tíz év alatt letörlesztették.

Még vigasztalanabb állapotokat látunk Ferdinánd uralkodásának megkezdése idején az ország belső ügyeinek rendezése terén. Bolgár törvény alig van, e helyett azonban érvényesek a török jogszabályok, amelyek nagyrészen a seri-jogon¹⁾ alapulnak, továbbá az 1869. évi március 9-én kelt török polgári törvénykönyv, a Medzselle és az 1858. évi március 11-én kelt török ingatlantörvény azokkal az ideiglenes szabályzatokkal, amelyeket az 1878. évben az orosz kormányzó Dondukoff-Korsakoff herceg rendeletileg léptetett életbe.

A Dondukoff-Korsakoff herceg orosz főkormányzó által rendeleti úton életbeléptetett szabályok főleg a polgári peres eljárásra és a bünvádi eljárásra vonatkoztak.

A tájékozódás éveit után Ferdinánd fejedelem azonnal hozzálátott ahhoz, hogy államát úgy belsőleg, mint külsőleg jogállammá tegye s megszerezze azokat az attributumokat, amelyek a független államokat megilletik.

A belső konszolidálás munkáját törvényekkel igyekezett hathatósabbá tenni.

A belső konszolidálódásnak munkája mellett Ferdinánd nagy és bámulatraméltó diplomáciai ügyességgel igyekezett Bulgáriát

¹⁾ L. a Törökbirodalom jogi állapotairól tartott előadásomat.

nem egyszerre, hanem lassanként kiszabadítani a török fennhatóság alól s mindent etkövetett arra is, hogy a bolgár törvényhozás elé a kapitulációkból háruló akadályokat a kapitulációs hatalmaknál elhárítsa.

Ennek a csendes, előrelátó és megfontolt diplomáciai munkának eredményei elsősorban az 1899. évben megtartott hágai első békeértekezleten mutatkoztak, amelyre Bulgáriát a Törökbirodalom tiltakozása ellenére meghívták. Bulgária ezen békeértekezleten adta először nemzetközi nagykorúságának jeleit. A Törökbirodalomnak csak annyit sikerült elérnie Bulgáriával szemben, hogy a szerződések bevezetésében, ahol a szerződést kötő hatalmak betűrendben fel vannak sorolva, Bulgária ne vételessék be a betűsorba, hanem a névsor legvégén szerepeljen. Bulgária képviselőinek továbbá az értekezleten nem jelöltek ki külön helyet, hanem őket a török képviselők mellé ültették. Bulgária azonban ennek dacára résztvett a szavazásokban, másként szavazott, mint a Törökbirodalom, előbb aláírta az egyezményeket, mint a Törökbirodalom, sőt azokat azonnal ratifikálta is.

Ezen a diplomáciai sikeren fölbátorodva Bulgária az 1900. év után mind erélyesebben igyekezett a kapitulációk kölöncétől megszabadulni s ebből a célból több európai állammal konzuli, jogsegély és kiadatási szerződések megkötése iránt tárgyalt, amelyeknek megkötése esetén a kapitulációk megszűntek volna s helyükbe a modern jogi elveknek megfelelő nemzetközi jogsegély lépett volna.

A konzuli egyezmény, amint Goluchowski külügyminiszter 1902. május 8-án az osztrák delegációnak költségvetési vitájában kijelentette, Bulgária és Ausztria-Magyarország közt meg is kötött. Hatálybalépésének feltétele azonban az lett volna, hogy a kapitulációk kedvezményében részesülő összes államok is analóg szerződéseket kössenek és a kapitulációkról lemondjanak. Ez azonban egyelőre nem következett be.

Az 1907. évi második hágai békeértekezletre Bulgáriát ismét meghívták. Akkor azonban Bulgáriának sikerült keresztülvinnie, hogy őt a névsorba is a B. betűnél vegyék föl.

A következő évben a Törökbirodalomban az uralomra került ifjútürök párt fel akarta élesztetni mindazokat az immár csak papirosan szereplő jogokat, amelyek az idők folyása következtében

elvesztették jelentőségüket. Ide tartozott a Bulgáriával szemben papiroson levő főhűbéruri jog is. Az ifjú törököknek ez a törekvése azonban szemben állott Európa közvéleményével. Hiszen csak a megelőző évben ismerték el a hágai békeértekezleten Bulgáriát a többi államokkal teljesen egyenlő államnak s a Törökbirodalom eddig sem akadályozta vagy nem tudta megakadályozni Bulgáriát abban, hogy az európai hatalmakkal az ő közvetítésének igénybe vétele nélkül tárgyaljon.

Az események nem is engedték, hogy az ifjú-törökök megvalósítsák szándékukat.

Egy lényegtelennek látszó incidens, nevezetesen az, hogy Bulgária képviselőjét nem hívták meg egy diplomáciai jellegű ebédre, fölébresztette Bulgária gyanakvását és érzékenységet s a keleti vasút személyzetének sztrájkja a következő időben alkalmat adott arra, hogy Bulgária lefoglalja a keleti vasútnak Bulgária területén levő hálózatát. Ez ellen persze a török kormány tiltakozott. A keleti vasút ügyéből, amely vasút tulajdonképpen a Törökbirodalom tulajdonában volt, amelyet azonban Bulgária erkölcsi és gazdasági károsításával egy idegen vállalat kezelt, nemzeti veszedelem fejlődhetett volna ki.

Ferdinánd ekkor érkezettnek látta az alkalmat, hogy gyorsan cselekedjék. Az 1908. évi szeptember 22-én Tirnovóban kikiáltotta Bulgária függetlenségét és fölvette a bolgárok királya címét.

A függetlenség proklamálását igen udvarias formában tudomására hozták a szultánnak, aki az ellen formális tiltakozást jelentett be s ezt a tiltakozást trónbeszédében a török parlament megnyitásakor is megismételte. Az ifjú török kormány azonban, dicséretére legyen mondvá, megértette az idők szavát s nem lépett túl a tiltakozáson, belátván azt, hogy az új Törökbirodalomnak más a teendője, mint az, hogy papirosjogokért harcoljon s a következő évben Bulgáriával tisztességes kiegyezést kötött. Az európai államok pedig Bulgária önállóságát és függetlenségét elismerték.

Bulgáriát immár mi sem akadályozta a nemzetközi egyezmények megkötésében. Megindította újból a tárgyalásokat s ezek eredményeként több állammal konzuli, kereskedelmi, kiadatási és jogsegély szerződéseket kötött, hogy a kapitulációk uralmát jogilag is megszüntesse.

Igy jöttek létre azok a szerződések, amelyek a magyar törvénytárban az 1912. évi XXVII., XXVIII. és XXIX. törvénycikkékként szerepelnek s a konzulátusok, a jogsegély és büntettesek kiadásának kérdését szabályozzák s amelyek következtében 1912. évi augusztus 11-én kapitulációs jogaink Bulgáriában megszűntek.

Bulgária fejlődésére a következő évek nem voltak kedvezők.

A Bulgária önállósága és függetlensége tekintetében bekövetkezett nagy változás szükségessé tette az 1879. évi alkotmány átdolgozását, amely az 1893. évben is szenvedett már bizonyos módosításokat. Az új módosítások az 1911. évi július 11-én közzétett törvénnyel történtek.

A bolgár alkotmánytörvény rövid foglalata a következő:

A bolgár királyság örökös és alkotmányos monarchia, nemzeti képvisellel. Bulgária királya ő Felsége a bolgárok királya címet viseli. Ő szentesíti a törvényeket. Ő a legfőbb hadúr békében és háborúban. A végrehajtó hatalom a királyt illeti; annak közegei az ő nevében és legfőbb felügyelete alatt működnek. A bírói hatalom a végrehajtó hatalomtól egész terjedelmében el van különítve. Az államhivatalnokokat a király nevezi ki, ezek esküt tesznek a királynak és megesküsznek az alkotmányra s felelősek hivataluk körében tett cselekményeikért. Minden a kormány által kinevezett tisztviselőnek igénye van nyugdíjra. A bírák a király nevében hozzák ítéleteiket. A király gyakorolja a megkegyelmezési jogot, de az amnesztia (közbocsánat) joga őt csak a nemzetgyűléssel együtt illeti meg.

Az államot más államokkal szemben való viszonyában a király képviseli. Az ő nevében tárgyalja le és köti meg a kormány az összes más államokkal szükséges szerződéseket. Ezeket a király ratifikálja. Ezeket a szerződéseket a miniszterek bemutatják a nemzetgyűlésnek, mihelyt az ország érdekei és biztonsága azt megengedik.

Mindazonáltal a békeszerződések, a kereskedelmi szerződések és mindazok a szerződések, amelyek az államra kiadásokat rónak vagy amelyek a létező törvények megváltoztatását teszik szükségessé, vagy amelyek a bolgár állampolgárok köz- vagy magánjogait érintik, csak akkor válnak véglegesekké, ha azokat a nemzetgyűlés elfogadja, semmiesetre sem ronthatják le titkos szerződések a nyilvánvaló rendelkezéseket.

Ez az új alkotmány 17. szakasza. Ez a szakasz igen sok vitára adott alkalmat. A régi alkotmány 17. szakasza a fejedelem jogait sokkal szűkebb körben vonta meg a nemzetközi szerződések megkötésénél. A régi 17. szakasz szerint a fejedelem képviselte az országot minden viszonylatban a külföldi államokkal szemben. Az ő nevében, *de a nemzetgyűlés hozzájárulásával* lehetett csak kötni olyan nemzetközi egyezményeket a szomszédhatalmakkal, amelyek az ország igazgatását érintették.

Ebből látszik, hogy a régi alkotmányban a nemzetközi szerződések tekintetében a fejedelem keze nagyon meg volt kötve. Ő csak a szomszédállamokkal köthetett s akkor is csak a nemzetgyűlés hozzájárulásával szerződéseket. A bolgár nemzetgyűlés sokáig vonakodott az új 17. szakaszt elfogadni, amely az államfő jogait a nemzetgyűlés rovására terjesztette ki. Végre elfogadták a szakaszt azokkal a kautelákkal, amelyeket maga a szakasz szövege tüntet fel.

A király rendeletei és intézkedései csak akkor érvényesek, ha azokat az illető szakminiszter ellenjegyzi.

A törvényhozó hatalmat a király gyakorolja a nemzetgyűléssel. Ő szentesíti és hirdeti ki a törvényeket, amelyeket azonban előbb a nemzetgyűlésnek kell tárgyalnia és elfogadnia.

Az államterület közigazgatásilag kerületekre, járásokra és községekre oszlik.

A királynak állandóan az országban kell tartózkodnia.

A királyi méltóság örökös, az elsőszülöttség rendje szerint a bolgárok királyának Ferdinánd Ő Felségének egyenes lemenő fiágában.

Trónraléptekor a fejedelemnek esküt kell tennie az alkotmányra és az ország törvényeire.

A bolgár királynak görög keleti vallásúnak kell lennie. Kivételt az új alkotmány 38. cikke csakis a jelenleg uralkodó királyra nézve enged, ellentétben az alkotmánynak 1893. évi módosításával, amely azt is megengedte, hogy a trón első örököse ne legyen görög keleti vallású.

Az alkotmánytörvény 54. szakasza szerint azok, akik Bulgáriában vagy a külföldön bolgár honosiól születtek, bolgár állampolgároknak tekintendők, hacsak idegen állam honosságát fel nem vették.

A további részleteket a bolgár honossági törvény tartalmazza, amely 1883. febr. 26-án kelt s azóta többszöri módosítást szenvedett. A legutolsó törvény, amely az állampolgárság kérdését rendezi, az 1911. dec. 8-án kelt. E törvény szerint a külföldi honosok Bulgáriában egyévi otttartózkodás után megszerezhetik a bolgár állampolgárságot.

A nemzetgyűlés egy házból áll s kétféle lehet (rendes, obik, novenno) vagy nagy (veliko). A rendes sobranie annyi képviselőből áll, ahányszor 20.000 lakosa van az országnak. Választó minden férfi honpolgár, aki 21. életévét betöltötte s polgári és politikai jogainak élvezetétől megfosztva nincs. Választható pedig az a bolgár honos, aki legalább 30. évét betöltötte és írni-olvasni tud. Az általános választói jog tehát Bulgáriának már az 1879. évi alkotmányában érvényesült. Az a számos választási törvény, amelyet a bolgár törvénytárban találunk, nem a választói jogra, hanem a választási eljárásra vonatkozik. Bulgáriában a választási eljárásnál a szavazás az ú. n. lajstromos szavazási rendszer szerint történik. Ez a lajstromos szavazási rendszer abban áll, hogy nagy választókerületek alakíttatnak s minden egyes választó annyi képviselőre szavaz, ahány képviselőt küld a kerület a nemzetgyűlésre. A lajstromos szavazási rendszernek azonban megvannak a maga hátrányai, amennyiben a lajstromos szavazás mellett a kisebbség nem részesül kellő képviselőben. Az eddigi választási törvényeknek ezen a hiányán akar segíteni az a rendszer, amelyet az 1911. évi febr. 17-én kelt bolgár törvény az országnak 2 kerületében, Tirnovóban és Filippopolyban — próbaképpen — életbeléptetett s amelynek alkalmazásával lehetővé válik, hogy a kisebbség is bejuttassa jelöltjeit a parlamentbe.

A nagy sobranie (veliko narodni sobranie) kétszer annyi tagból áll, mint a rendes sobranie. Ezeket a nép választja akként, hogy minden 10.000 lakosra 1 képviselő jusson. A nagy sobraniet köteles összehívni a király, ha a királyság területe valamely részének átengedéséről, az alkotmány módosításáról van szó. Az első esetben egyszerű szavazattöbbség, a 2. esetben $\frac{2}{3}$ szavazattöbbség kell. A minisztertanácsnak össze kell hívnia a nagy sobraniet, ha új uralkodó választásáról van szó. Ekkor $\frac{2}{3}$ szavazattöbbség kell.

A kormányzás legfőbb közegei a minisztertanács és a minisztériumok. Tíz minisztérium van az új alkotmány 161. cikke szerint.

Ezek: külügy- és vallásügyi minisztérium, belügyminisztérium, közoktatásügyi minisztérium, pénzügyminisztérium, igazságügy-minisztérium, kereskedelmi, ipari és munkaügyi minisztérium, földművelésügyi minisztérium és az állambirtokok minisztériuma, közmunkaügyi és útügyi minisztérium, vasúti, posta- és távírdaminisztérium.

Az alkotmánytörvény kiegészítéseként tekinthetők a miniszterek fölötti biráskodásra, a honosságra, a választási eljárásra és a bírói szervezetre vonatkozó törvények.

Az anyagi magánjog egységes polgári törvénykönyvben mindezideig nincs szabályozva. A polgári törvénykönyvnek csak egyes fejezetei vannak meg különböző törvényekben. A személyjogot immár összefüggő törvény, 1907. december 13-án kelt törvény foglalja magában, amely csekély eltérésekkel a francia polgári törvénykönyvet veszi mintául. Ugyancsak összefüggő törvényben van szabályozva a dologi jog, amely a francia, olasz és török törvénykönyvek elvein alapszik. Ez az 1904. évi január 27-én kelt törvény, amelyet kiegészít a privilégiumokról és jelzálogokról hozott 1908. évi január 19-én kelt törvény.

Az ingatlan viszonyainak szabályozása azért ütközött nagy nehézségekben, mert Bulgáriának a berlini szerződés értelmében megalakítása után érvényben maradtak azok a bonyolódott jogállapotok, amelyeket a török jog teremtett.¹⁾ Rendszeres telek-könyvek ezidő szerint Bulgáriában nincsenek. Ezt pótolja többé-kevésbé a közjegyzők által vezetett jelzálogos könyv (ipoteczna kniga), amelyben az ingatlanok elzálogosítására vonatkozó feljegyzések vannak. Az ingatlanok jelzálogi lekötése a közjegyző előtt történik.

A kataszter létesítését az 1908. január 6-án kelt törvény elrendelte.

A bányák ügyét az 1891. évi bányatörvény rendezi, amely az 1906. évi január 16-án kelt törvénnyel módosított.

A házasságjogot egyházi törvények szabályozzák. E részben igen fontos az 1900. január 31-én kelt exarchátusi szabályzat.

A kötelmi jogot, valamint a magánjognak egyes főbb kérdéseit külön törvények szabályozzák, amelyek életbeléptetése és a gyakorlatban történt kipróbálása lehetővé és könnyebbé fogja tenni

¹⁾ L. a Törökbirodalom jogi állapotairól tartott előadásomat.

a bolgár törvényhozónak az egységes polgári törvénykönyv megteremtését.

A polgári peres- és perenkívüli eljárásnak alapjait, amelyekben a szóbeliség és közvetlenség érvényesül az 1892. évi február 8-án életbe lépett s azóta több rendbeli módosítást szenvedett polgári perrendtartás vétette meg.

Bíróságokként szerepelnek a községi bíróságok (obstinszki szudove), a békebírák (mirovi szudii), mint egyes bíróságok, a kerületi törvényszékek (okrussoni szudilista), a felebbviüeli törvényszékek (appelationi szudilista) és a legfőbb semmitőszék (vrhovnii kaszaczionem szud.)

A büntetőtörvénykönyv az 1896. évi február 2-án kelt s ez év május 1-én lépett életbe. Lényegében azon elveken épül fel, mint a magyar büntetőtörvénykönyv. A bolgár törvényhozó a büntetőtörvénykönyv életbeléptetése után egy évvel a bűnvádi perrendtartást is megalkotta, amely legnagyobb részben a vádrendszeren alapuló 1864. évi orosz büntető eljárás recepciója.

E rövid összefoglalás, amelyet még ki kell egészíteni az ország közigazgatási berendezkedésére, a közbiztonságra és az állami szervezet működésére vonatkozó törvényekkel, bizonyosága lehet annak, hogy Ferdinánd helyesen ítélte meg a helyzetet akkor, amikor bulgáriai uralkodásának első évében egy bizalmasának ezeket mondta: „Ha Európa nem zavarja meg a mi fejlődésünket, bámulni fog a világ, hogy egy kis országban szerény eszközökkel mennyit lehet tenni a népnek jólétére.”

BULGÁRIA KERESKEDELMI ÉS VÁLTÓJOGA.

Írta : dr. Meszlény Artur.

Amennyire igaz az a jellemzés, amelyet a németek nagy közgazdásza, *Schmoller*, a kereskedelemről adott és amely szerint az „*a világgazdaság szervezője és egyúttal ura is*“, és amennyire áll ennek az a folyománya, hogy rendszerint *a kereskedelmi jog az államok jogrendjének legmodernebb és legfejlettebb része*: úgy viszont a kereskedelmi jog osztja leginkább a modern kultúra *uniformizáló* hajlamát is. És bizvást el lehet mondani ma már és még inkább el lehet majd mondani a remélhetőleg közeli békés jövőben, hogy nemcsak a pantalló, a női kalap és a pincér egyforma az egész világon, hanem a kereskedelmi jog is. Ebből az uniformizáló hajlandóságból azonban következik még egy megállapítás. Minél eredetibb, minél ősbibb, minél kezdetlegesebb valamely ország egyéb kulturája és benne egyéb joga, annál ríkítóbba az *ellentét a kozmopolita kereskedelmi jog és az ősi némzeti jog között*. És nincs érdekesebb kontraszt a jog terén, mint egymás mellett érvényben látni *a bolgár család jog őseredeti intézményeit*, amelyekben még félreismerhetetlen nyomai mutatkoznak a *nőrablásnak* és *nővételnek*, ahol a *hozomány* fogalma úgyszólván ismeretlen és a vőlegény ígéri apósának a „*baba haki*“-t az ú. n. kis eljegyzés alkalmával és fizeti meg az ígért vételárt a nagy eljegyzésnél, ahol a vőlegény, ha a lányért túl magas árt kérnek, vagy semmi áron nem adják, se szó, se beszéd, derékon kapja a leányzót, lovára emeli és elvágat vele; — mondom, nincs érdekesebb kontraszt, mint az, amely ez ősi intézmények és a teljesen modern, de éppen ezért szürke és színtompá kereskedelmi jog között fennáll. Fokról-fokra természetesen elhalványulnak az ősi jogszokások

és háttérbe szorítja őket a nemzetközi érintkezéssel lépést tartva az idegen jog, amely a maga elveit a kereskedelmi jogból meríti és viszi át az élet más megnyilvánulásaiba. A küzdelem eldőlt, nem kérdéses, csak előbb-ről vagy utóbb-ról lehet szó. S ha ez talán sajnálatos is nemzeti és érdekességi szempontból, de ez a haladás útja és Bulgária azon hatalmas lendülettel tör előre.

Bennünket magyarokat mindenesetre büszkeséggel tölthet el az a kétségtelen tény, hogy Bulgária éppen kereskedelmi joga megalkotásánál, oly időben, amikor a középeurópai államok mai szoros kapcsolatáról még senki álmodni sem mert, *a magyar kereskedelmi törvényt vette mintául*. Igaz, hogy az 1897. évi május hó 29-én kelt és 1898. évi január hó 1.-én életbelépett bolgár kereskedelmi törvényen felismerhető az időrendi tekintetben közbejött román, illetőleg olasz kereskedelmi törvény hatása is. Ennyiben a bolgár törvény modernebb és több tekintetben tökéletesebb is a miénknél. Alapjában azonban, beosztásában, fogalmazásában és fogalmaiban, rendelkezéseinek tartalmában és irányzatában a mi törvényünket követi. Tartalmazza az egész kereskedelmi-, váltó- és csődjogot, a *tengeri jogot* azonban nem. A bírói gyakorlat tengerjogi kérdésekben a Code de Commerce-t alkalmazza. A Fekete-tenger bolgár partvidékén a parti szolgálatot egy 1906-ban kelt törvény szabályozta.

Addig, míg Bulgária török szuverénitása alatt állt, kérdéses lehetett, mennyiben hatnak ki a bolgár kereskedelmi jogra az ú. n. *kapitulációk*. Eddigi tanulmányaikból bizonyára már méltóztatnak tudni, mik ezek a kapitulációk. A passzaróvici béke óta, mikor Törökország az európai kereskedelem számára megnyílt, a hatalmak Törökországgal iparkodtak olyan szerződéseket kötni, amelyek a saját polgáraiknak Törökország területén bizonyos előjogokat és mentességeket biztosítottak a forgalomban és a hatóságok előtt is. Ezeket elnevezték kapitulációknak talán azért, mert egy vár kapitulálása folytán keletkeztek, vagy mert fejezetekre oszlottak. Idők folyamán a kapitulációk egész külön szokásjogi codexszé alakultak, amelynek előnyeit valamennyi európai nagyhatalomnak polgárai élvezték. Ezekben volt rendezve többek közt a *konzuli bíráskodás* is, melynek életbelépése folytán a kapitulációkban részes hatalmak polgárai közt (pl. angol és magyar alattvaló perében) Törökországban felmerülő perekben nem a török bíróság, hanem az osztrák-

magyar konzuli bíróság, vagy az angol konzuli bíróság ítelt, ahhoz képest, hogy a megtámadott, az alperes melyik államnak volt az alattvalója. A régi bolgár fejedelemséget a kapitulációknak az 1861-iki *francia-török egyezmény* vetette alá mint akkor még török tartományt. Az *orosz-török* háborút befejező *berlini* nemzetközi szerződés értelmében a bizonyos fokú függetlenséget nyert Bulgária Törökország összes nemzetközi kötelezettségeit magára nézve érvényesnek ismervén el, ezzel fentartotta a kapitulációk érvényét is. Abban a mértékben, amint Bulgáriának sikerült magát fokról-fokra *függetleníteni Törökországtól*, veszített ott tért a kapitulációk alkalmazása is, s különösen a *magán- és a kereskedelmi jog terén* sikerült Bulgáriának részben nemzetközi szerződések, részben pedig saját jogalkotása révén a kapitulációk eredeti szigorán sokat enyhíteni.

A kapitulációk formailag 1912-ig voltak érvényben, de a külföld már akkor is ritkán élt velük. Amikor Bulgária 1908.-ban királysággá proklamálta magát és ezzel Törökországtól végleg függetlenné vált, a bolgár kormány nyilatkozatot adott ki, amelyben kijelentette, hogy a kapitulációkat többé nem alkalmazza. Ez a nyilatkozat azonban részünkről elismerést csak az 1912-ben kötött jogsegélyegyezményben nyert, amelyre mindjárt rátérek. A kapitulációk az illető konzuli bíróság illetékességét állapították meg, nemcsak a külföldieknek egymásközti, hanem külföldinek bolgárral való pereiben is, amennyiben nem ingatlan volt a per tárgya. Külön konzuláris egyezmények e rendelkezést azonban legalább a peres eljárásra nézve jórészt hatályon kívül helyezték. Ausztria-Magyarország Bulgáriával „*a polgári eljárás egyes kérdései, a polgári és kereskedelmi ügyekben keletkezett bírósági ítéletek és egyes ségek végrehajtása, valamint a csődök tekintetében*” 1911. évi május hó 31.-én kötött nagyfontosságú *nemzetközi egyezményt*, amely törvénytárunkban mint 1912. évi XXVIII. t.-c. van becikelyezve és azzal a kapitulációkat modern nemzetközi jogi intézményekkel helyettesítette.

Ami az egyezmény érdemleges tartalmát illeti, a polgári eljárás egyes kérdéseire nézve az egyezmény A., B. és C. részeiben (1—10. cikkek) foglalt rendelkezések mintájául az 1909 : XIV. törvénycikkbe iktatott *hágai perjogi egyezmény* hasonló rendelkezései szolgáltak. *Bulgária nem tagja* a hágai perjogi uniónak, amelyhez

Magyarországon kívül még 15 más európai állam tartozik. Magyarországnak nyilvánvaló érdekében állott, hogy a hágai perjogi egyezményben megállapított alapelvek, amelyek ránk nézve a legtöbb európai állammal szemben irányadók, Bulgáriával szemben is érvényesüljenek. Ezt a célt a jelen egyezményben teljes mértékben sikerült elérnünk.

Az 1. cikk a peres és nem peres ügyiratok közlésénél és a megkeresések továbbításánál a hágai perjogi egyezményben megállapított konzuli közvetítés rendszerét állapítja meg (5. bekezdés). A 2. cikkben foglalt rendelkezések a hágai perjogi egyezmény 4. és 5. cikkével azonosak, a 3. cikkben foglaltak pedig a kézbesítési és egyéb megkeresésekre egyaránt kiterjeszkedve, a hágai perjogi egyezmény 11–13. cikkeinek felelnek meg. A 4. cikkben foglaltak az említett perjogi egyezmény 7. és 16. cikkeivel állanak összhangban. Az 5. cikk első mondata a szerződő felek állampolgárainak általános perbenállási képességét biztosítja kölcsönösen; a második mondat a hágai perjogi egyezmény 17. cikkéből vétetett át. A 6. és a 7. cikkben foglalt rendelkezések a hágai perjogi egyezmény 18. és 19. cikkeinek, a 8–10. cikkeken foglalt rendelkezések pedig a hágai perjogi egyezmény 20–22. cikkeinek felelnek meg.

A kereskedelmi forgalom és jog szempontjából különösen fontos az egyezmény D. része (11–26. cikkek), amely a *bíróági ítéletek és egységek végrehajtásáról* szól.

A 12. cikk csak a vagyoni követelések kielégítésére biztosítja a kölcsönös végrehajtást, kivéve az ingatlanokat illető dologi jogok érvényesítésére irányuló igényeket. A 13. cikk kizárja a végrehajtást oly jogviszony vagy igény érvényesítésére, amelytől a végrehajtás iránt megkeresett állam törvénye közrendi vagy közerkölcsi tekinteteből az érvényességet vagy a keresetőséget megvonja. Ez a rendelkezés összhangban áll az új polgári perrendtartás 414. §-ának 5. pontjában foglalt szabállyal. A 14. cikk bírósági határozatokra nézve a végrehajthatóság anyagi feltételeit állapítja meg. E cikk 1. pontja a végrehajtandó határozatot hozó bíróság illetékességét köti ki feltételül, utalva arra, hogy azokat az elveket, amelyek szerint az illetékességnek fenn kell állnia, a 15. cikk tartalmazza részletesen. A 15. cikknek az a rendeltetése, hogy a végrehajtás szempontjából az alapügyben eljáró bíróság illetékes-

ségének vizsgálatára a végrehajtást kérő állam előnyére oly szabályokat állapítson meg, amelyek a végrehajtató fél érdekeit minél hathatósabban biztosítják. A 15. cikk 1. bekezdésében foglalt főszabály szerint az ügyben eljáró bíróságot illetékesnek kell tekinteni, ha a megkeresett állam törvényei szerint abban az ügyben a másik szerződő fél valamelyik bírósága eljárhatott. E szerint hazánk és Bulgária viszonyában a bírósági határozatok kölcsönös végrehajtását megelőző eljárásban nem az úgynevezett konkrét illetékeségvizsgálat, hanem az úgynevezett absztrakt illetékeségvizsgálat irányadó.

Az eddigi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy e rendelkezések folytán a magyar bíróságok ítéleteinek végrehajtása Bulgáriában akadálytalanul megy végbe. A 15. cikk 2. bekezdésének 1–4. pontjai a végrehajtás elrendelésének további megkönnyítése végett bizonyos *illetékeségi okok* részére, amelyek a kereskedelmi forgalom szempontjából különösen fontosak, a megkeresett állam hazai jogától függetlenül szerződésileg biztosítja a kölcsönös elismerést; ilyen illetékeségi okok: a *váltó* vagy csekk fizetési helyének illetékesége (1. pont), a *viszontkereseti* illetékeség (2. pont), kereskedőkre, gyárosokra vagy iparosokra nézve bizonyos gyakrabban előforduló keresetek tárgyában a *szerződés teljesítése helyének* illetékesége (3. pont), végül az előzetesen kölcsönös megegyezéssel *kikötött* illetékeség (4. pont).

A most említett 3. és 4. pontok rendelkezéseit a magyar és az osztrák végrehajtató felekre nézve előnyös módon egészítik ki a zárójegyzőkönyv 2. és 3. pontjában foglalt kikötések; és jelesül a zárójegyzőkönyv 3. pontja a magyar könyvkivonati illetékeség elismerését biztosítja Bulgáriában. A 18. cikk a végrehajtásra irányuló kérelem alaki kellékeit állapítja meg. Az 1. pontban határozottan ki van mondva, hogy a végrehajtandó határozat átküldött kiadványának az indokolást is tartalmaznia kell, mert az indokolás felvilágosítást nyújt azokra a körülményekre, amelyekről a végrehajtás elrendelése függ. A végrehajtási kérelmet az ügyfél a végrehajtás foganatosítására hivatott bíróságnál közvetlenül is előterjesztheti; ha a végrehajtási kérelem bíróságtól származik, továbbítása az egyezmény 1. cikkének 5. bekezdésében foglalt általános szabálytól eltérően, diplomáciai úton történik. A 19. cikk szerint a megkeresett állam illetékes hatósága a végrehajtás elrendelése tár-

gyában a kötelezett fél meghallgatása nélkül határoz, tehát ha magyar bíróságot keresnek meg a végrehajtás iránt, a végrehajtásról szóló 1881 : LX. t.-c. 10. §-a 2. bekezdésében foglalt rendelkezéseknek megfelelő tárgyalás elmarad. A bíróság határozata hozatalánál csak a 11–16. cikkekben megszabott feltételeket vizsgálja hivatalból, ellenben a 17. cikkben felsorolt megtagadási okok vizsgálatába nem bocsátkozik. A 21. cikk szerint, ha a végrehajtást — a 19. cikk értelmében — elrendelik, annak foganatosításához az intézkedéseket haladéktalanul hivatalból meg kell tenni, tekintet nélkül az esetleges felfolyamodásra vagy kifogásra. E cikk a felfolyamodásokon kívül a végrehajtásnak elrendelése után a végrehajtást szenvedő részére kifogásokat is ad oly körülmények alapján, amelyek fennforgása esetében a végrehajtás elrendelése a végrehajtást szenvedőre nézve csakugyan sérelmes lenne. A kifogásokat általában csak a végrehajtást elrendelő végzés kézbesítésétől számított két héten belül lehet előterjeszteni, kivéve a közrendre, a közérkölciségre, a végrehajthatóság utólagos megszűnésére és a megelőző jogerős ítéletre alapított kifogásokat, amelyeknek előterjesztését bizonyos határidőhöz kötni nem lehetett. A kifogás tárgyában a bíróság sommás tárgyalást tart és végzéssel határoz. A kifogás elintézéséig a biztosításon túlmenő végrehajtás a kötelezett fél kérelmére felfüggeszthető.

A 25. cikk az egyezmény szerint végrehajtható határozatokat és egyességeket általában — tehát a végrehajtási eljáráson kívül is — a belföldi határozatok és egyességek érvényességével és hatályosságával ruházza fel, feltéve, hogy azoknak alapján az egyezmény értelmében végrehajtásnak volna helye.

A 26. cikk értelmében *személyfogság* akár mint végrehajtási eszköz, akár mint egyszerű biztosítási rendszabály polgári vagy kereskedelmi ügyekben nem alkalmazható a szerződő felek egyikének állampolgárai közé tartozó idegenekkel szemben olyan esetekben, amelyekben az nem volna alkalmazható az illető ország polgárai ellen. Oly tény, amelynek alapján az országban tartózkodó belföldi a személyfogság megszüntetését kérheti, ezt a hatást a másik szerződő fél állampolgárának érdekében előidézi akkor is, ha ez a tény külföldön állt be.

Ha a szerződő felek egyikének területein csődöt nyitnak és a közadósnek a másik szerződő fél területein ingó vagyona van,

de maga a kö zadós nem az utóbbi területeken van letelepedve, a csődbíróság megkeresésére az említett ingó vagyont *biztosítani, leltározni* és a csődbírósághoz *kiszolgáltatni* kell. Attól a naptól kezdve, amikor az illetékes bírósághoz az említett vagyontárgyak biztosítására vagy kiszolgáltatására vonatkozó megkeresés megérkezik, a kiszolgáltatásnak alávethető vagyonra többé nem lehet érvényes zálogjogokat szerezni. A csődbírósághoz kiszolgáltatásnak nincs helye, ha azokra a vagyontárgyakra, amelyek kiszolgáltatásáról van szó, a fentemlített napot megelőző időben keletkezett tulajdoni vagy más visszakövetelési jogokat, megtartási vagy elsőbbségi jogokat, zálog- vagy más dologi jogokat akár az említett nap előtt, akár e nap után támasztottak. Ugyanez a szabály áll akkor is, ha ilyen vagyontárgyaknak, nevezetesen valamely örökségnek elkülönítését kérték. Ebben az esetben a csődbírósághoz csak azt lehet kiszolgáltatni, ami a fentemlített igények teljes kielégítése után a vagyontárgyakból fennmarad. A követeléseket, még ha ingatlan javakon jelzálogilag biztosítva vannak is, az ingó vagyonhoz tartozónak kell tekinteni.

A kiszolgáltatás alá nem eső ingóságokra és a kö zadósnak összes ingatlan vagyonára nézve a rendelkezési jog minden esetben annak az államnak bíróságait illeti meg, amelynek területén ezek a vagyontárgyak vannak. Ha ezek a vagyontárgyak ott kényszereladásra kerülnek, az eladási árból a jogosított hitelezők kielégítése után fennmaradó többletet a csődbírósághoz kell kiszolgáltatni.

Egyik szerződő állam területein megnyílt csődöknél a másik szerződő állam polgárai közé tartozó hitelezők a belföldi hitelezőkkel teljesen azonos elbánásban részesülnek. Ha a csődnyitásnál feltehető, hogy a másik szerződő állam területein tartózkodó hitelezők is érdekelvők, a csődnyitást a másik országnak e célból kijelölt hirlapjaiban is az ott érvényben álló rendelkezéseknek megfelelően közzé kell tenni.

A kereskedelmi jog terén Bulgáriával ma fennálló nemzetközi viszonyunk vázolósa után most már áttérhetek magának a *bolgár kereskedelmi törvény* főbb irányelveinek rövid ismertetésére.

A bolgár törvény a *kereskedő fogalmát* egészen úgy határozza meg, mint a magyar törvény.

A *kereskedelmi ügyletek* köre kérdésében is a mi jogunkhoz

a bolgár törvény áll legközelebb. Az eltérés a *tárgyi ügyletek* körében az, hogy azok közé egy további pontban felvette a *váltókat* és a *rendeletre szóló papirokat*.

Felemlíti még a *folyószámla- és csekkügyleteket* s azokat nem kereskedők részéről is kereskedelmi ügyleteknek minősíti, *ha kereskedelmi műveletekből erednek*.

Eltérés van továbbá abban a tekintetben is, hogy az *ingatlanra vonatkozó ügylet* is lehet kereskedelmi ügylet, jelesül abban az esetben, ha az *oly vállalkozásnak a folyománya*, amelynek célja *ingatlanok spekulatív forgalombahozatala* vagy továbbeladása.

Ahhoz, hogy bármely nemhez tartozó *kiskorúak* önállóan kereskedelmi üzletet folytassanak, szükséges, hogy 18. életévüket betöltötték legyen, a gyámság alól fel legyenek mentve és az üzlet folytatásához atyjuk vagy ennek hiányában anyjuk beleegyezését bírják. Ha anyjuk nincs, az engedélyt a családtanács és a bíróság jóváhagyásával a gyám adja meg. Az engedélyt jegyzékbe veszik és közzéteszik. A kiskorú kereskedő, ha e kellékeknek eleget tett, ingatlanát üzlete javára további jóváhagyás nélkül elidegenítheti és zálogjoggal terhelheti. Ha a gyám az engedélyt utóbb visszavonja, mikor a kiskorú az üzletet már megkezdte, ez a visszavonás csak bírói jóváhagyás után érvényes. A visszavonás harmadik személyek szerzett jogait nem érintheti. Ahhoz, hogy a törvényes képviselő a kiskorú számlájára az üzletet folytathassa, szintén hatósági jóváhagyás kell.

A nőnek személyi szempontból Bulgáriában általában is nagyobb a férjtől való függősége, mint nálunk. Ennek megfelelően és a mi jogunktól eltérőleg a *feleség* csak férje beleegyezésével lehet kereskedő. Ha köztudomású, hogy a nő kereskedést folytat, úgy ez a beleegyezés vélelmeztetik. Nem tekintendő kereskedőnek az a nő, aki férje üzletéből vett csekélyebb értékű áruk eladásával foglalkozik. Kiskorú férj beleegyezése csak akkor elég, ha maga is kereskedő. Ha a férj a beleegyezést utóbb vonja vissza, mikor már a nő üzletét folytatja, ez csak bírói jóváhagyás esetén érvényes. A visszavonás harmadik személyek szerzett jogait nem érintheti. Korlátlan felelősséggel járó kereskedelmi társaságba való belépéshez a férj külön beleegyezése kell. A kereskedőnő férjétől függetlenül bíróság előtt megjelenhet, üzlete körében kötelezettséget vállalhat, ingatlanát elidegenítheti és megterhelheti. A fele-

ség üzleti szerzeményére az üzleti hitelezőknek kielégítési elsőbbségük van. A házassági szerződés vétkes bukás büntetésének terhe alatt a bíróságnál bejegyzés végett bemutatandó.

A *cégjog* is nagyjában a mi jogunkhoz hasonló elveken épül fel. Ezért e részben csak egyre kívánok utalni: addig, amíg a török kereskedelmi jog volt mérvadó, a Bulgáriában élő idegen kereskedők *csak a konzulátusokhoz beosztott cégjegyzékekbe* vétethették fel magukat; most azonban, ha mint bejegyzett kereskedők akarnak szerepelni, *fel kell vétetniük magukat a bolgár kereskedelmi cégjegyzékbe*, mert másféle bejegyzésnek a törvény joghatályt nem tulajdonít.

A *kereskedelmi könyvek* tekintetében a bolgár törvény kötelezi a kereskedőt, hogy *naplót* (journal) vezessen, mely bevételeit és kiadásait időrendbe bevezetve tüntesse fel, továbbá, hogy leveleket *másolókönyvben* lemásolva őrizze meg, végül még *leltár- és mérlegkönyv* vezetését is megkívánja és azt is megköveteli, hogy a kereskedelmi könyv bírói pecséttel (*paraphirozás*) legyen el látva.

Rendkívül nagy haladást tett az *ipari és kereskedelmi alkalmazottak jogállása* terén a bolgár jog a szociális szempontból is mintaszerű 1905. évi törvény óta. E törvény értelmében 12 éven alóli gyermekeket ipari vállalatoknál alkalmazni nem szabad (kivéve egyes meghatározott esetekben a 10. éven felül). Veszélyes és egészségtelen üzemekben 18 éven alóli munkásokat nem szabad foglalkoztatni. Tiltva van továbbá asszonyok és leányok, valamint 15 éven alóli fiugyermekek részére az éjjeli munka, valamint a bányákban való munka.

A 10–12 éves gyermekek munkaideje nem terjedhet naponta 6 órán túl, a 12–15 évesek maximális munkaideje 8 óra, az asszonyoké 10 óra. Ezen munkaidő közben pihenő órák tartandók úgy, hogy az egyfolytában tartó munka nem terjedhet 5 órán túl. Asszonyoknak és 15 éven alóli gyermekeknek hetenként egyszer szabad napjuk van. Anyák szülés után legalább egy hónapig nem dolgozhatnak (kivéve orvosi bizonyítvánnyal a harmadik hét után). Helyök ezen idő alatt fenntartatik. Azon ipari vállalatok fejei, kik asszonyokat és gyermekeket alkalmaznak, tartoznak minden év elején a hatósághoz nyilatkozatot benyújtani, mely ezt az al-prefektus közbenjárásával a földművelési és kereskedelmi minisz-

terhez teszi át. A miniszter munkafelügyelők által ellenőrzi a törvények betartását, ezek kinevezéséig pedig a városokban alakított munkaügyi bizottságok által, melyek tagjai a polgármester, egy orvos, egy hatósági mérnök, a kerületi iskolafelügyelő, a helybeli munkásterületeknek egy képviselője és esetleg a kereskedelmi és iparkamara titkára.

Szociális szempontból jelentős továbbá az 1910-ben kelt *iparszervezeti és iparpártolási törvény*, mely a *munkavállalók egyesülési jogát* is elismeri és szabályozza, a munkaadók és alkalmazottak közti jogviszony elbírálására *békéltető bíróságokat* szervez s kölcsönösségen alapuló *segélyalapot* létesít.

A bolgár *társasági jog* általában nagy közeledést mutat a magyar joghoz; az eltérések nagyrészt a román jogra támaszkodnak. Így a bolgár jogban is megvan a *betéti részvénytársaság*; továbbá a bolgár törvény is előírja a részvénytőke 30%-ának *közpénztárba való befizetését* és ismeri a *cenzorok* és *ügyvivők* intézményét, megannyi újítás, amely a részvénytársaságok alapítása és üzletvitel körül felburjánzott visszaéléseknek van hivatva gátat vetni és amelynek meghonosításán mi még mindig csak tanakodunk.

A mi közelebből a *betéti részvénytársaságot* illeti: ez alatt a nálunk ismeretlen társasági forma alatt a betéti társaságnak és a részvénytársaságnak egy sajátzerű kombinációját kell érteni. A társaság áll *beltagokból* és *kültagok helyét álló részvényesekből*. A beltagok jogállása a betéti társaság beltagjainak, a részvényesek jogállása a részvénytársaság részvényeseinek jogállásához hasonló. A bolgár törvény szerint a beltagoknak legalább az alaptőke $\frac{1}{10}$ -ét kell jegyezniök. A közgyűlésen szavazati joguk csak a részvényeseknek van, a beltagoknak még akkor sincs, ha részvények tulajdonosai; csupán az alapszabályok módosításához szükséges valamennyi beltág beleegyezése. A cégben legalább egy beltág nevének kell szerepelnie a társaság jellegére utaló toldattal; alapítóként és ügyvivőként a beltagok szerepelnek, a felügyelőbizottság tagjai azonban nem lehetnek. Megszűnésének okai azonosak a betéti társaság megszűnésének okaival. Egyebekben a részvénytársaságokra vonatkozó szabályok irányadók.

A *részvénytársaság* megalakulásához közjegyzői okirat szükséges, mely tanúsítja, hogy az egész alaptőke jegyezve van. El-

terően pl. a román jogtól és egyezően a magyarral, a részvénytársaság alapítása csak aláírás (részvényjegyzés) útján történhetik.

A törvényes előfeltételek fenforgását a járásbíróság ellenőrzi és a cégjegyzékbe való bejegyzést is az fogatosítja.

A törvény meghatározza a részvény *névértékének minimumát* és pedig úgy, hogy az 200.000 frank alaptőkéig 50 fr., azonfelül 100 fr.

Az *ala itók* sem a maguk részére jutalékot, díjat, kamatot vagy más a befizetésekből teljesítendő juttatást, elsőbbségi részvényt vagy kötvényt, sem mások részére a részvények elhelyezéseért jutalékot ki nem köthetnek. Jogosítva vannak azonban az évi tiszta jövedelem legfeljebb $\frac{1}{10}$ részét a maguk javára kikötni, de csak úgy, hogy annak kifizetése vagy levonása a mérleg jóváhagyása előtt nem történhetik.

Az *alakuló közgyűlésen* minden részvény egy szavazatot ad, de 10-nél több szavazatot ugyanaz a részvényes nem gyakorolhat (mint nálunk); a további közgyűléseken a szavazati jog tekintetében az alapszabályok irányadók. Az alapszabályok módosítását, a társaság felosztatását és egyesülését tárgyzó határozatok jogervényéhez az alaptőke $\frac{3}{4}$ részét képviselő részvényesek jelenléte és többsége kívántatik.

Az *igazgatóság* három vagy több személyből áll. Az igazgatóság *felelős*: 1. a részvényesek által teljesített befizetések helyeségeért; 2. az osztalék valóságáért; 3. a törvény által előírt könyvek meglételéért és helyes vezetésért. A tanácskozásnál — hacsak az alapszabályok másként nem intézkednek — legalább a tagok felénél eggyel többnek kell jelen lenni. Ha az igazgatósági tagok száma az előírt minimumra száll le, további lemondás csak a közgyűlésen történhetik. Minden igazgatósági tag *óvadékot* köteles letenni, mely az alaptőke 100-ad része, de legalább 5.000 frank; az alapszabályok azonban megállapíthatják, hogy öt millió frankot meg nem haladó alaptőkénél az óvadék 30.000 franknál, öt millió frankot el nem érő alaptőke mellett pedig 15.000 franknál nagyobb ne legyen. Az óvadék a társaság névértékben számított, névre szóló részvényeiben is letehető. Iparosok és mezőgazdák takarékpénztáraínál, melyeknek alaptőkéje 30.000 frankot meg nem halad, valamint termelő és fogyasztási szövetkezeteknél jelzalog is elfogad-

ható biztosítékul. A felügyelő bizottság (cenzorok) minimális száma három rendes és két pótag; választhatók akár részvényesek, akár extraneusok, de nem igazgatósági tagok és ezek negyedizigleni rokonai és harmadizigleni sógorai. Ha a felügyelőbizottság csak három tagból áll, valamennyinek Bulgáriában lakó bolgár állampolgárnak kell lennie; többtagú felügyelőbizottságban a tagok felénél eggyel többnek kell e kellékekkel bírnia.

A névre szóló részvény be nem fizetett része erejéig az a részvényes, aki a részvényt teljes befizetés előtt továbbadja, mindaddig felelős, amíg az új tulajdonos a részvénykönyvbe bejegyeztetve nincs; az első aláíró a névérték 50^{0/0}-a erejéig az átruházás dacára felelős marad (mint nálunk).

Az alaptőke $\frac{1}{5}$ -ét képviselő részvényeseknek a költségek előzetes letétele mellett joguk van kérni a bíróságtól az ügyvitel szakértői megvizsgálását.

A *külföldi részvénytársaságokkal* és szövetkezetekkel szemben a törvény feljogosítja a kormányt, hogy tőlük az üzlet megkezdése előtt *óvadék* letételét követelhesse. Minden külföldi részvénytársaság köteles egy-, a kormány kívánságára pedig háromtagú *képviselőséget* állítani; utóbbi esetben a képviselők az igazgatóság jogállásával bírnak.

A *szövetkezetek* szabályozása a fővonásokban egyező a magyar K. T.-ben (és nem az 1898:XXIII. t.-c.-ben) foglalt intézkedésekkel. Az igazgatósági tagoknak itt is *óvadékot* kell letenniük, mely azonban kisebb, mint a részvénytársasági igazgatóság tagjaié. Az *alaptőke részvényekben* is meg lehet testesítve, melyek névértéke 50 fr.-nál kevesebb is lehet.

A bolgár jog nem ismeri a magyar jogbeli *kivetési eljárást*. A szövetkezet hitelezői, ha a szövetkezet csődjében teljes kielégítést nem nyertek, bejelentetett és fedezetlenül maradt követeléseik erejéig a csőd befejezése után peres eljárás mellőzésével minden szövetkezeti *tag ellen közvetlenül végrehajtást* vezethetnek és pedig a korlátlan felelősséggel alakult szövetkezeteknél korlátlanul, a korlátozott felelősséggel alakult szövetkezetnél pedig a tag üzlet-részenek értékéig.

Külön szabályozza a törvény a *kötvények kibocsátását* s ezt csak azon összeg erejéig engedi meg, mely az előző évi mérlegben mint tényleg befizetett alaptőke jelentkezik. A kibocsátás

minden esetben csak közgyűlési határozat és kormányhatósági jóváhagyás alapján foghat helyt.

A bolgár *csődjog* mintájául a román kereskedelmi törvénynek a csődre vonatkozó határozmányai szolgáltak. A bolgár jog szerint is *csődöt* csak kereskedő ellen lehet nyitni. A csődöt hivatalból is meg lehet nyitni. A tömeggondnokot a bíróság a kereskedelmi kamarák által erre a tisztre alkalmasaknak talált egyénekről készített jegyzék alapján rendeli ki. A csődbeli kényszeregyezséget a bolgár jog a mi törvényünkhöz hasonlóan szabályozza. A közkereseti és betéti társaság csődje a korlátlanul felelős tagok csődjét is maga után vonja, megfordítva azonban a tag csődje nem jár ipso jure a társaság csődbejutásával.

Az egyes kereskedelmi ügyletek köréből csak a vételre vonatkozó különleges szabályokkal kívánok foglalkozni. Az ügyletek joga amúgyis a váltójog után a legnemzetközibb jogterület: az ügyletek általános szabályai, a vételre, a bizományra, a fuvarozásra, az alkuszi ügyletre, a biztosításra, a közraktárakra vonatkozó szabályok úgyszólván az egész világon lényegükben egyformák. Inkább tehát arról van csak szó, hogy egyes jogok sajátos viszonyaikhoz képest az általános elvektől többé-kevésbé eltérnek.

Miként a mi törvényhozásunk, úgy a bolgár jog is jónak látta a *megrendelések gyűjtését* korlátozni: egy 1905-ben kelt törvény szerint ily célból a kereskedő vagy iparos lakhelyén kívül csak oly kereskedőket vagy iparosokat kereshet fel, kik üzletkörükben az illető árú eladásával vagy felhasználásával foglalkoznak; másnál fölvetett megrendelés nemcsak az iparhatóság által büntetendő kihágás, hanem a megrendelővel szemben magánjogilag is érvénytelen. Az utazó tehát magához a fogyasztóhoz csak külön hívásra mehet el.

Ugyancsak egy 1905-ben kelt külön törvény foglalkozik a magánjellegű *nyilvános árverések* (aukciók) szabályozásával. A törvény alá esik minden oly eladás, melynek célja valamely kereskedelmi vagy ipari vállalatához tartozó árúk vagy egyéb ingóságok *gyors eladása*. A nyilvános árverés csak a következő esetekben engedélyeztetik: 1. a cég tulajdonosának vagy társtagjának elhalálása folytán; 2. a vállalat megszűnése következtében; 3. társaság feloszlása esetén. Az árverés csak a helybeli kereskedelmi kamara beleegyezésével tartható meg, amely az érdekelt kereskedő

kérelmét a hatósághoz véleménye kapcsán átteszi. Az árverések túlságos számának elkerülése céljából a kereskedő, aki üzlete megszüntetése folytán rendezett aukciót, négy év leforgása előtt nem nyithat ugyanolyan üzletet. A törvény nem vonatkozik a bírói árverésre, vásárok alkalmával tartott árverésre vagy olyanra, melynek célja tűzvész vagy árvíz által megrongált árúk eladása.

Az előmunkálatok, melyek eddigelé a *váltójog* nemzetközi egységesítése érdekében tétettek, a *Hágában* 1912. július 23-án kelt nemzetközi egyezményre vezettek.

Az egyezményt 26 állam képviselői írták alá s a többi közt Bulgária is.

A *hágai államértekezlet* által elfogadott munkálat két részből áll: a tulajdonképeni Egyezményből: „*Convention pour l'Unification du Droit relatif à la lettre de change et au Billet à ordre*“, mely 31 cikkből áll és az annak mellékletét képező Egységes Váltó-rendszer szabályból: „*Règlement uniforme sur la Lettre de change et le Billet à ordre*“, mely magát a váltótörvényt tartalmazza. Persze, hogy *mi lesz a háború után ennek a nemzetközi váltójognak a sorsa*, azt senki sem jósolhatja meg. Általában sincs eldöntve, vajjon a háború a most ellenségekkel vált államok között a fennállott nemzetközi szerződések hatályát csupán felfüggeszti-e vagy végkép megszünteti. Ami azonban különösen a váltójogot illeti: itt valószínűleg *mi leszünk azok, akik nem fogunk ragaszkodni a szerződés változatlan fenntartásához*. Ismeretes, hogy a német váltójog köréhez tartozó államok s így mi és Bulgária is, kénytelenek voltak a hágai értekezleten több fontos *engedményt* tenni a *francia* váltójogi rendszernek, mert különben az egyezmény nem jöhetett volna létre. Ha már most ellenségeink gazdaságilag oly mértékben elzárkóznak tőlünk még a háború után is, amint azt tervezik, úgy természetesen a váltóforgalom is köztünk és köztük annyira csökken, hogy nem lesz érdemes megszokott szabályainktól annak a kedvéért eltérni. Valószínűnek tartom azért, hogy a középeurópai államok revideálni fogják az egyezményt és nagyjában a fennálló német váltójog elvein alapuló középeurópai váltójogban fognak megállapodni.

Ez idő szerint persze Bulgáriának is még a régi váltójoga áll érvényben, amely ha nagyjában egyezik is a német és a magyar váltójoggal, a részletekben nincs hiájával az eltéréseknek sem.

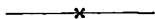
Igy — hogy egynéhány példát emeljek ki — bolgár jog szerint a *fizetési idő* nem lényeges kellék, mert ha nincs kitéve, a váltó l átra szólónak tekintendő.

A váltó csak a lejáratig tekinthető rendeleti papírnak, azon túl tehát nem forgatható s a *lejárat utáni forgatmány* csak köz-törvényi átruházás, nevezetesen engedmény jellegével bír.

Az *óvást* csak a lejáratot követő napon szabad felvenni s addig a fizetés pótolható.

Bulgáriában váltókötelezettséget vállaló *külföldi váltóképessége* a bolgár jog alapján ítéendő meg.

Mélyen tisztelt hallgatóság! Visszatekintve vázlatos fejtegetéseimre, igazat fognak nekem adni abban, hogy miként más tereken, úgy a kereskedelmi jog terén is a *kölcsönösség* az, amely az államok békés és eredményes együttműködését a kultura és a haladás érdekében a leghathatósabban biztosítja. Ahol az egyik csak ad, a másik csak kap, ott a viszony csak az úgynevezett *societas Leonina*, amelyet már a régi római jog érvénytelennek, mert egészségtelennek és károsnak tekintett. Ha Bulgária földrajzi helyzeténél és eddigi történeténél fogva egyelőre talán jogunkból inkább az intézmények átvételére, mint számunkra példaadásra hivatott is, éppen kereskedelmi joga, miként már jeleztem, sok tekintetben fejlettebb és modernebb, mint a mienk. És ezért, amikor majd a mi kereskedelmi törvényünk reformjára kerül a sor, nem fogunk megelégedezni arról, hogy van egy kedves, okos, takarékos, törekvő jó szomszédunk, akinek tapasztalataiból, kísérleteiből és sikereiből sokat, nagyon sokat tanulhatunk.

II. TÖRÖKORSZÁG.

AZ ISZLÁM.

Irta : **Dr. Germanus Gyula.**

Az iszlám vallása és állama, amelynek ma kb. 250 millió hive van, 13 század előtt Arábiában látott napvilágot. Arábia földrajzi alakulatánál fogva — termékeny területek terjedelmes sivatok, sziklás hegyek között — nem játszotta a világtörténelemben azt a szerepet, amelyre nagyságánál és fekvésénél fogva hivatva lett volna. Az ókorban az éhség kiszorította a lakóit az északra fekvő Mezopotámiába és Szíriába és a vad sémi törzsek őt kedvezőbb gazdasági feltételek mellett magas gazdasági és szellemi kultúra megteremtőivé váltak. Dél-Arábia termékeny nyugati szöglete élénk összeköttetést tartott fenn Abessziniával, ahol régibb átvándorlás eredményeképp fajrokon semiták laktak. Dél-Arábia termőföldje gazdagságot, vagyonskülönbséget hozott létre, ami megteremtette az állami szervezetet összes mellékkörülményeivel együtt. A gazdasági élet karöltve járt az emberi szellem fejlődésével, amelyet a külvilággal való közlekedés lehetősége, az Indiával, Perzsiával, Abessziniával, Szíriával és a bizanci birodalommal való kereskedelem erősen elősegített. Dél-Arábia illatszerai, gabonája és természeti kincsei az idegen hódítókat is oda csábították, és a Kr. u. V. és VI. században az abessziniai kereszténység, a perzsa zoroasztrianizmussal erkölcsi és gazdasági harcot vívott Arábiában Dél-Arábia birtokáért. E harcok sejtetni engedik, hogy Arábia területén a primitív ősi kultúra mellett az idegen műveltség is gyökeret vert egyes helyeken ; e műveltség és a kultusz letéteményesei az idegen kereskedők, hódítók, vagy letelepedett békés bevándorlók voltak, de e gyökerekből indultak ki egyes vékony szálak az arab őslakókhoz, akik nem zárkozhattak el teljesen az idegen hatások elől.

A Vörös-tenger elhomokosodása következtében a kereskedelem a szárazföldi utat volt kénytelen választani és ez út mentén Dél-Arábiából északra, közel a félsziget nyugati szegélyéhez, városok — a karavánok állomáshelyei — keletkeztek. Ilyen városok Szabá, Nedsrán, Táif, Mekka, Jathrib, Khaibar, Tebuk stb. E városok közül Mekka kereskedelme mellett annak a körülménynek köszönhetette fontosságát, hogy falai között egy értékes fétist rejtett, a „fekete követ“, amely az égből aláhullva tiszteleltre indította a félénk embereket. E fétist kockaalakú építménybe (ka'ba) illesztették, melléje állították fel többi isteneik szobrai és szertartásokat végeztek körülötte. A Kr. u. VI. században Arábiában, az arab törzsek között a fétisimádás általános volt. Az arab nép kommunisztikus törzsi alapon szervezkedett, a törzs vagyonát és becsületét közösen birta és azt minden egyes tagja a törzsnek életével megvédte. A vagyon és becsület kérdése felett aztán végetlen törzsi harcok szakították szét az arab nép állami szervezetét, melyet sem a mekkai kő közös szentély, sem a gazdasági ráutaltság nem egyesíthetett. A vérbosszú szentsége, a törzsi partikularizmus, a féktelen szabadság és az erkölcsi felelősség egyoldalú felfogása, az isteni büntetésben való hit, a jó és rossznak ethikai megkülönböztetésének hiánya, és végül a sivatag mostoha gazdasági viszonyai a törzsi szervezetnél magasabb egység, vallásos hitnek létrejöttét megakadályozták. Az arab vallás csak városból indulhatott ki, ahol gazdaság, vagyonkülönbség, pártok, egyéni érdekek és fejlettebb társadalom volt meg. Ezért született meg Mohamed vallása a kereskedő Mekkában, és ezért állott Mohamed tanítása ellentétben azazal, amit a pogány arabság jónak, őseik példái által szentesítettnek hitt. Míg Dél-Arábiában a perzsa uralom a zoroasztrianizmust honosította meg, az abessziniaiak keresztény hadai egész Mekkáig nyomultak előre, addig Dél-Arábiában zsidó bevándorlók államot alkottak, amely a nedsráni kereszténységet tűzzel-vassal kiirtotta. Észak-Arábiában elszórtan zsidó törzsek éltek, akik, bár az anyaszággal nem érintkeztek, híven megőrizték zsidó hagyományaikat és vallásukat. Szíriában és Mezopotámiában pedig arab törzsek hűbéres államot alkottak, amelynek vallása a kereszténység volt. A hirai keresztények és különösen a hirai keresztény borkereskedők Arábiába is eljuttatták a kereszténység egy-egy halvány sugarát, amelyet félve ápoltak a zord hegyek között arabiai remetéik és

aszkréták. Arábia talaján a pogány kultusz és pogány *virtus* (muru'a) mellett a zoroasztrianizmus, az abessziniai és bizanci kereszténység és a zsidóság erős gyökereit vert. E forrásokból táplálkozott az a proféta, aki a Kr. u. VII. században saját lelke és izzó agya akaratával az araboknak hitet, vallást prédikált, őket e vallással szervezte és az addig meddő arab fajt a civilizáció képviselőjévé tette. Mohamed vallása emelte ki az arabságot lelki és vagyoni tespedéséből és az iszlám képesítette a keletet, hogy a megvénhedt perzsa, indus és görög kulturát megérthesse és saját gondolkozása szerint átalakítsa. Az iszlám volt a kulturája a Közép-Ázsiából előtörő török és mongol hordáknak, míg ma az iszlám az egyetlen kapocs, amely Afrikában és a polinéziai szigeteken a primitív fétisizmus rabjait lassan az etikai gondolkozáshoz és érzéshez csatolja, ahol más vallási rendszer csak sikertelenséggel küzd. Az iszlámnak az emberiség történelmében tehát jelentős szerep jut.

Mohamed (Ahmed Musztafa) Kr. u. 570-ben született, jelentéktelen családi körben. Ifjúságában pásztor és kereskedő volt, és e minőségben beutazta Észak-Arábiát és Szíriát. A korán egyes fejezetei arra engednek következtetni, hogy tengeren is járt, tehát Egyiptomban is kellett lennie. Utazásainak mély benyomásai későbbi pályájának irányítói voltak. Megismerkedett keresztényekkel és azok elbeszélései révén elsajátított valamit vallásukból, míg Szíria rendezettebb viszonyai élesebb ellentétbe állították szembe Mekka és Arábia vallástalanságát és barbárságát. Huszonöt éves korában nőül vette Khadidsát, egy vagyonos kereskedő özvegyét, aki hontársai előtt nagy tiszteletben állt és így Mohamed kiemelkedett abból a homályból, amelybe őt szegénysége helyezte. Csodálatos, hogy Mohamed negyven éves kora előtt alig szerepelt Mekkában és ezért ifjabb életéről alig tudunk, negyven éves korában váratlanul fellép, hogy Mekka társadalmi és vallási barbárságát eltörölje. Ujításait mint a zsidó próféták, ihlet alakjában nyilatkoztatta ki. Hosszas meditálás eredményeképp egy láthatatlan hangja ütötte meg fülét, amely felszólította, hogy embértársait buzdítsa, ösztönözze és tanítsa. Eleinte nem mert hinni prófétai hivatásában, de midőn az inspirációk rövid szünet után ismétlődtek, háza népe és meghitt barátai előtt bevallotta titkát. Mohamed prófétai pályafutásának kezdete szerény és szűk körben ját-

szódott le. Leghatalmasabban az arabok bálványimádása ragadta meg, és új tanának legelső kinyilatkoztatása ez ellen irányult. Az egyistenben való hit, az egyisten imadásának kötelessége, és az istennek büntető és jutalmazó hatalma voltak Mohamed tanának főoszlopai, amelyekre vallása többi részlete élete eseményeinek hatása alatt felépült. E hit ellentétben állt az arabok hagyományaival és sértette büszkeségüket. Mohamed eleinte titokban nyerte meg híveit. Amíg számban és tekintélyben gyenge volt környezete, nem léphetett fel nyílt prédikációval, de titkos összejöveteleken, társaival való érintkezés folytán részint saját öntudata erősödött, részint kialakult az új tan ritusa. Az ima, amely megszégyenítő volt az arab szemében, fontos szerepet játszott Mohamed vallásában. Az ima ritusa meghatározott formában, ütemre végeztetett és ez volt kiindulása annak az együttes érzésnek, amely mint fegyelem később annyira fölénybe helyezte a mohamedán arabokat nem mohamedán honfitársaiknak.

Mohamed inspirációi rimes prózában és ütemes versben maradtak reánk. Valószínűleg ez volt a formája az arab költők és ráolvasók verseinek is, és Mohamed is e formában gyakorolhatta a legmélyebb hatást hallgatóira. Mekkában a természetű tüneményei az Isten felismerésére, a büntetés jutalom, az ítéletnapjának eljövételének hirdetésére indították. Ez időszakban a költői lendületnek tágabb tere volt, mint később, midőn Medinában már nem kellett intenie, kérlelni és fenyegetni, hanem tekintélyes község élén diktált, törvényeket formált és életével és szavaival példát állított fel. A korán medinai fejezetei száraz, prózai hangú sorai, ismétlések, legendák, zsidó és arab hagyományok gyakran félreértett elbeszélései, amelyek a valóban poétikus mekkai fejezetekkel szemben sivarak.¹⁾

Mekkában a próféta csak kis sikert ért el. Híveinek egy részét kivándorlásra kényszerítették és ezek a „Mária“ című fejezet elrecitálásával Abessziniában azt a hitet keltve, hogy Mohamed a kereszténységet hirdeti, szíves fogadtatásra találtak. Amíg Khadidsa és Mohamed nagybátyja, Abu Talib élt, Mohamed személyét bántani nem merték. Híveinek száma azonban, főleg a szegény osztályból, annyira növekedett, hogy társadalmi forrongástól iarthattak. Ezért Mohamed félve a pogány mekkaiak bosszújától, a szomszédos Jathrib város egymással meghasonlott lakóival lépett össze-

¹⁾ Lásd: Endrei Gerzson: Szemelvények a koránból.

köttetésbe. Ezek hívására hagyta el tiikon Mekkát hű társával Ibn Kuháfával (Abu Bakr) együtt, hogy kívülről, idegen segítséggel legyőzze hitetlen hontársait. Mohamed hirtelen távozása Mekkából teljessé tette a szakítást a pogányok és Mohamed hívei között. De míg a pogányokat semmi pozitív cél nem sarkalta, a törzsi partikularizmus pedig együttes fellépést megakadályozott, addig Mohamed hívei osztály- és törzsi különbség nélkül egy községet alkoítottak, amely a hit erején szerveződve, nagy fölényrel állt a szét-húzó, vezérnélküli mekkai pogánysággal szemben. Ama nehézségeket, amelyeket a kis új község elé a szegénység és nyomor, a medinai zsidók jobb tudása és gúnya, az arabok támadásai kezdetben támasztottak, Mohamed ügyesen legyőzte és saját diadala érdekében értékesítette.

Medinában épült az első mecset. Datolyaszárító csürből alakították át, amelynek teteje pálmatorzseken nyugodott és nem fedte be a tág tornácot teljesen. Az arab építészetben ez az első mecset-forma mindvégig éreztette hatását. Ugyancsak hirdették ki Medinában legelőször az ima idejét, amely előbb naponta kétszer, később ötször volt végezendő. Az ima idejét egy Bilál nevű abessziniai rabszolga a mecset tetejéről hirdette éles hangon és ezzel megteremtőjévé vált az iszlám világ poetikus *ezan*-jának és elődje a *müezzin*-eknek, akik a magas tornyokról (manâret) adják a hívők tudtára a közös istenszolgálat idejét. Medinában keletkezett a *pénteki* ünnepnap és ugyancsak Medinában alakult ki a napi események behatása alatt a korán prózai, törvénytérítő része is.

A mekkai pogányság ellen Mohamed irtóháborút kezdett. Karavánjaikat megtámadta és kifosztotta. E harcok folyamán a mohamedánok *Badr*-nál, a pogányok *Ohod* hegynél győzedelmeskedtek, és Medinát magát is ostrom alá fogták. Mohamed Medinát egy perzsa ember tanácsára sáncárokkal vette körül, amelyet a várostromban járatlan arabok nem tudtak megvívni. Mennél inkább megszilárdult Mohamed tekintélye a medinaiaknál, annál kiméletlenebbül lépett fel ellenségeivel szemben. A medinai zsidótörzseket felkoncoltatta, a szomszédos *Khajbar* zsidó lakosait pedig alávetette. Az iszlám, amelynek lényege az isteni rendelkezésben való hit, lassan harcos sereget teremtett, amelyhez a beduinok nagy számban csatlakoztak, mert győzelmet és zsákmányt reméltek tőle. Mohamed ezért a pogány kultusz számára is tett engedményeket.

Meghagyta a mekkai fekete kő tiszteletét és szentesítette az odaváló zarándoklást. Mekktá tette az iszlám központjává, és ezzel kibékülésre kényszerítette a mekkaiakat, akik Mohamed szervező erejével szemben tehetetlenek voltak. Mekka elfoglalása után Mohamed felszólította a világot, a perzsa szaszanidákat, Egyiptomot és Bizancot, hogy fogadják el vallását. Gúny és nevetség volt jutalma. Egy birodalom vezetője sem látta, hogy az iszlám vezetése alatt egy harcos faj együttes fellépésével uralmukat meg fogja dönteni és alattvalóikat gazdaságilag leigázva, a termékeny területeken arab-izslám államszervezetet létesíteni.

Mohamed vallásának alapja már életében megszilárdult. A későbbi hódítások és azok folytán hirtelen megnövekedett arab világbirodalom gazdasági és társadalmi viszonyai azonban eme alapokon, amelyek az arabiai sivatagban gyökereztek, továbbfejlődtek és bővültek. A történelmi fajok saját egyéniségüket, gondolkodásmódjukat vitték be az izlám kulturájába és alapjellegét megőrizve, a változott földrajzi és történelmi körülményekhez képest átalakították.

Mohamed megsemmisítette az arab bálványimádást és az istennek való felelősségérzetet állította helyébe. A törzseket állammá egyesítette, a házasság- és vagyonjogot szabályozta. Kinyilatkoztatott vallások híveivel szemben türelmesen járt el. Meghagyta őket vallásukban, aminek fejében szőgyenadót fizettek és felvette őket az iszlám államába. Vagyonuk, földbirtokuk fejében az iszlám államkincstárnak jövedelmi adót fizettek, amely elérhette az 50%-ot. Vagyonuk és életük azonban e feltételek mellett sértetlen volt. A pogány arab nem léphetett ilyen türelmi szerződésre az iszlámmal. Át kellett térnie az iszlámra, hogy növelje az iszlám hadsereget, amely a jövődő hódításokat végzendő volt.

Mohamed halála 632-ben a fiatal államot bizonytalanságban hagyta. Az iszlám vallása és törvényei Mohamed közvetítésével Alláhtól származtak. Ki volt e közvetítőt pótolni hivatva? Az utód meghatározása az iszlám első éveiben már viszályokra és forradalomra vezetett, amelyek mindvégig döntő befolyással bírtak az iszlám későbbi fejlődésére. Arab felfogás szerint Mohamedet törzsbeli rokonnak kellett volna követni, ha nem is próféta küldetésben, de a község vezetésében. Mohamednek fia nem volt. Omár, a későbbi kalifa, a beálló torzsalkodásnak úgy vetett véget, hogy

kézszerítással (üzletek megkötésének jele) Abu Bakr-t választotta meg a község fejévé. A szabad választást tette ezzel az iszlám magáévá, de tág teret engedett az arab családi és törzsi harcoknak a kalifa méltóságának megrendítésére.

Az iszlám aranykorszaka az első négy kalifa uralma alatt játszódott le. (632—661.) Ez idő alatt hódították meg az arab seregek Szíriát, Mezopotámiát, Perzsiát, Egyiptomot és Tripolist. E hódításokkal karöltve járt az iszlám evolúciója. A győző arabok a termékeny területeken le akartak telepedni és a községnek járó egyötöd levonása után a fenmaradt földeket maguk között felosztani. Így egy-egy arab harcosra átlag három paraszt rabszolga jutott volna. Omar kalifa azonban nem akarta, hogy a mohamedánok földet bíró nemesség gyanánt a régi lakókat szolgasorba nyomják, és maguk a föld belterjes művelését elhanyagolva, gögös úri osztályt képezzenek. A meghódított területeket kincstári birtoknak jelentette ki, amelynek jövedelme felett az állam rendelkezik. A régi birtokosok tovább művelték a földet, a jövedelmet pedig szerződésileg beszolgáltatták az államnak. Ebből a jövedelemből tartotta ki a kincstár az arab mohamedánokat, akiknek egyetlen megengedett foglalkozása a harc, a hódítás maradt. Az arab moszlim rangja után állami dotációt húzott és ez állami tartáslista élén Mohamed legkedvesebb felesége Aisa állt (12.000 dirhem évente), végén a pepecselő gyermek 100 dirhem összeggel képviselve.

A mohamedán arab csak a vallásadó (zakát) fizetésére volt kötelezve, amelyből a kegyes intézményeket és a szegényeket segítette az állam. Az iszlám aranykorában az állam jövedelme oly nagy volt, hogy a vallásadót nem kellett nagyon szigorúan venni. Amíg tehát erkölcsileg érdekében állt az iszlámnak, hogy mennél több hívőt szerezzen, anyagilag a nemmohamedánok gazdasági kényszerhelyzete előnyösebb volt az iszlám államra nézve. Ezzel az arab-ság az államban a kard aristokratájává lett, amelynek gazdasági érdeke a folytonos hódítás és másvallásuak gazdasági, de nem vallási megnyerése volt. Kezdetben a keresztények kulturális tekintetben is el voltak különítve az araboktól. A sivatag azonban csak bátor harcosokat nevelt, ügyes számfejtőket, hivatalnokokat nem. Ezeket kénytelen volt az iszlám állam a meghódított keresztények és perzsák soraiból venni, akik nagy birodalmaik hivatali gyakorlatát belevitték az arab kormányzásba.

A megnövekedett iszlám jogilag is túlnőtt a próféta személye által szabott határokon. Az iszlám nézete az volt, hogy az új vallás lehetőleg ne avatkozzék be helyi jogszokásokba, de a birodalom növekedésével ez számos, egymással ellentétes jogi felfogást hozott volna létre. Ezért ama jogszokásokat, amelyek a Koránnal ellentétben álltak, megszüntették. A Korán, Mohamed inspirációi voltak az alapja az emberi cselekedetek megítélésének, ezért annak hiteles szövegét meg kellett állapítani. Omár kalifa alatt a Korán kéziratokban kedvenc olvasmánya volt a hódító arab seregeknek, de e kéziratok egymástól különböztek és jogforrás gyanánt való használatuk bizonytalanságot eredményezett. Mohamed maga nem íratta le a szent olvasmányt. Halála után írónok, Zeid ibn Thabit, véglegesen rendezte az egész szöveget, a hosszabb fejezeteket a könyv élére, a rövideket hátra sorozta, holott a rövidebb költői fejezetek, a mekkaiak időben megelőzték a törvényprédikáló medinai hosszú részeket. Othman kalifa e hiteles szöveg elkészítése után az összes létező és egymástól eltérő példányokat bevonta. A Korán isteni kijelentései azonban nem voltak elégségesek a bonyolult élet jogi berendezkedésére, ezért fokozatosan kibővítették a jogforrásokat. Mohamed élete, tettei, szavai példakép gyanánt vették és azokból következtek a felmerülő esetek jogi minősítésére nézve. E célból meg kellett örökíteni Mohamed életét, tetteit és szavait, hogy azok rögzített jogforrás gyanánt szolgálhassanak. A hagyományok óriási szerepet játszanak az iszlámban, mert a Koránon kívül ezek tartalmazzák ama pozitív tényeket, melyek a mohamedán vallást, a polgári és jogi életet irányítják. A hagyományok hitelességének megállapítása a moszlim tudósok elsőrangú feladata volt és a próféta mondásainak és tetteinek elbeszélőit, továbbadót szigorú kritika alá vették, vajjon nézetüket párt vagy egyéni szempont nem befolyásolja és valóságuk elfogadható-e. A leghíresebb hagyomány-gyűjtemények Malik ibn Anasz: *Almuvatta* című műve, Albuchari: *Szahih*-ja és Muszlim gyűjteménye. Fontos szerepet játszott a hagyományok tradícionális megbízhatósága, mert a hagyományt, mint jogforrást, politikai vagy társadalmi célzattal könnyen lehetett hamisítani, azaz az illető áramlat jogosságát igazoló részeket becsempészni. Ilyen politikai nézeteltérésnek, amelynek külső nyomait ma is látjuk, emléke meg is marad a hagyományok hitelességi bírálatában. Sokáig tartott a

küzdelem az iszlám történetében, hogy ki a próféta jogos utóda. A Korán erre nézve nem ad felvilágosítást, sőt a szabad válasziás vagy örökösödés kérdésére sem felel. A „követők“, Ali hivei (sia) az örökösödés elvének igyekeztek diadalt szerezni és ádáz harcot folytattak a szabad választás párhiveivel, amely harcok alatt a hagyománycsempészés és költés is nagy szerepet játszott. A siiták, Ali hivei természetesen szintén elismerik a hagyományt, de egyes adatai hitelességének megítélésében más követelményeket szabnak. Míg a *szunniták* beérik, ha a traditorok elseje a próféta valamelyik társa, a többi pedig erkölcsös férfiú, addig a *siiták* csak ama hagyományokat fogadják el, amelyeknek traditorai a prófétának Fatima leányának valamely leszármazottjai. A két felekezetnek tehát nagyszámú közös hagyománya van, amelyeknek átszármaztatói azonban mások.

A hagyomány és korán szöszzerinti értelmezésén kívül egy harmadik jogforrás is érvényben van a mohamedán világ egy nagy részében, és ez az *Abu Hanifa* által a IX. században alapított iskolához fűződik, mely a szabad véleményt, vagyis az analógiát is elismeri tekintélynek. Ez iskola oly elvet emel érvényre, mely a tradicionalizmus ellenében a szabad fejlődésnek volt támasztója az iszlám rendszerében. Törökország, amely haladás tekintetében a többi moszlim államot jóval megelőzte, lassan az európai jogi felfogás felé közeledik. Eszerint a jog az emberek akarata, amely a viszonyok változásával változhatik és az emberi logika szabad eredménye. Az iszlám jogának főforrása az isten akarata, amely a próféta által adatott az emberiség tudomására.

Az isten akarata mindazoknak szól, akik hisznek a kinyilatkoztatásban, és az iszlám ezen tana megdöntötte az arab törzsi partikularizmust és előbb az arabságot, később az összes mohamedánokat az iszlám jogara alatt kívánta egyenlősíteni. A történelmi és faji emlékek és hatások nem tűntek el. Az iszlám fejlődésében ama fajok fősajátságait tükrözi vissza, amelyeknek vallása lett. Míg az arab Afrikában szorosan ragaszkodik az irott és kinyilatkoztatott betűhöz, a perzsa az esztétikai és misztikus irányban fejlesztette az iszlám tanát; a török faj pedig dinasztikus, állami szervezettel kapcsolta azt össze. Az iszlám történetében az egyes idegen vallásokkal szemben való bánásmód engedékeny volt. A zsidók rítusához az iszlám közel áll (disznóhús tilalma, circumcisio, iconoclasia) a keresztényeket a türelmi adó felmentette a

katonai szolgálat alól, az iszlám jogara pedig megakadályozta a szekták harcait. Számban fogytak a keresztények, mint osztály politikai szerepet nem játszhattak az iszlámban, habár a legutolsó napokig keresztények számos magas állást töltöttek be az iszlám államban.

Az orthodox nézet ugyan nem engedi, hogy az iszlám állam keresztény állammal szövetségre lépjen, de az egymással hadakozó kalifátusok gyakran alkalmaztak bizanci harcosokat a mohamedánok mellett és a keresztes hadjáratok kezdetleges sikere is oda vezethető vissza, hogy az egyiptomi mohamedánok a kereszteseket segítették.

Az iszlám közjog a legfejletlenebb, mivel a Mohamed idejében fennálló viszonyok teljesen megváltoztak. A község, az állam élén az Isten helyettese áll, a kalifa, aki az isteni jog végrehajtója, és az istentisztelet legfőbb vezetője. A község véleményét az iszlám nem ismeri el közjogi forrásnak. Omar kalifa tanácsot alkotott ugyan, de ez a tanács abbeli félelmében, hogy a kisebbséget megölik, nem szavazott. A XIX. századig az iszlám közjogi élete a hivatalok meghatározásából állt. Mivel az iszlám állama vallási közösség, a közösség fejét elmozdíthatták, ha nem teljesítette kötelességét. E jogi felfogás alkalmat adott összeesküvőknek, hogy a nekik meg nem felelő uralkodót a trónról letehessék. Ilyen semmisségi ok a szellemi tehetség tökéletlensége, avagy vakság, és ezt elérendő, trónkövetelőket megvakítottak, hogy uralkodói képesítésétől eleve megfosszák. Modern időkben, Törökországban az iszlám főjogtudósa a *seikh-ül-iszlám* döntvénye alapján foszthatják meg a szultánt trónjától.

Az iszlám vallás hitének külső jelei a férfiaknál a circumcisio, az erkölcsi bizonyítéka ama formulának hangoztatása és szívbeli erősítése, hogy „nincs más isten, csak az Egyisten és Mohamed az Isten prófétája“. Az iszlám vallással járó kötelességek: az ima, amely tiszta lélekkel és tiszta testtel végzendő, arccal Mekka felé fordulva, akár otthon, akár az erre a célra szolgáló mecsetben. A pénteki déli ima a nagy mecsetben (dsámi) végzendő, ahol a pap szónoklatot intéz a néphez, amelyben Isten áldását kéri a kalifára. Ez a pénteki szónoklat ezért a kalifa elismerése és így politikai jelentőségű. 2. A böjtölés Ramadhán hónapban 30 napon át reggeltől estig. 3. Zarándoklás lehetőleg egyszer Mekkába. 4. Szegényadó. 5. A vallásháború a hitetlenek ellen. Tiltva van a disznóhús evése és a borivás, élők ábrázolása, habár mind

e három tilalom a gyakorlatban lassan elveszti hatályát. A hazard-játékokat (sőt a sakkozást) nem nézi jó szemmel az iszlám, mert az ilyen játékosok tanuzása elé akadályokat gördít.

Különös fontosságú az iszlámban a nőkérdés. Az Arábiában uralkodó erkölcstelen női szabadságot Mohamed azzal korlátozta, hogy moszlim négynél több feleséget nem vehet el, de az ágyások számát nem korlátozta. Ma a többnejűség ritka az iszlám világában és ahol az található, gazdasági okokkal függ össze. A többnejűség magával hozta a nők lefátyolozását és különválasztását, amely oly különös képet kölcsönöz a mohamedán tájaknak. A mohamedán házasság jogi szerződés, amely bármely fél által felbontható.

Az utolsó évtizedekben sokszor vitatták, vajjon az iszlám hanyatlása és történelmi szerepvesztettsége bevégzett dolog-e. Nem térhetünk ki a pro és kontra vélemények szembeállítására, hanem röviden vázoljuk az iszlám fejlődése történetét. Fentebb kimutattuk, hogy az iszlámot nem karddal terjesztették hivei, sőt annak idegenek között való terjedése az állam anyagi károsulását jelentette volna. Rábeszéléssel, térítők nem léptek fel érdekében. Kereskedők, akik vad vidékek árúit cserélték ki, inkább szerepeltek ily módon. Gyermekes vásárlása, főleg elszegényedett lakosság körében (Kinában) és ezek áttérítése gyakori eset (janicsárok). Az iszlám elterjedésének nagy szolgálatot tett a többnejűség és a velejáró nagyszámú család. 70–80 gyermek nem tartozott a ritkaságok közé. Érdekes jelenség, hogy az iszlám politikai erejének hanyatlásával a szaporodás is hanyatlott és hogy a szaporodási arányszám magasabb idegen, mint moszlim uralom alatt élő lakosságnál. A többnejűség és az iszlám demokráciájának folyamánya az a nagymérvű fajkeveredés, amely mohamedánok felett uralkodik. A legtisztábban a félszigeti arab beduinok maradtak, mert nagy népvándorlások nem érték területüket. A moszlim fajokat az arab nyelv szentsége tartja együtt, miként egy család gyermekeit, és a próféta halála után csak négyszáz évvel kezdtek az egyes nemzetiségek saját nyelvükön írni, de az arab írásjeleket mindvégig megtartották. Arab betűkkel írnak tehát a törökök, perzsák, afgánok, indiai moszlimok, az afrikai és kínai mohamedánok stb. Így a szent könyvet minden nemzetiség eredetiben olvashatja, hiszen lefordítani isten szavát úgy sem lehet!

Az arab hódítások elsősorban Sziria és Perzsia felé fordultak

és a szaszanidő hatalom megdöntése után Perzsia részévé vált az iszlámnak és annak legkiválóbb szellemi tehetségeit szülte. A perzsák az arabokkal ellentétben Mohamed unokaöccsét és vejét Alit tisztelték és csak őt voltak hajlandók az egyedül jogos kalifának elismerni; habár e perzsa felsőbbtség ideje alatt, az abbasszidák idejében nem Ali, hanem Mohamed nagybátyjának, Abbasnak utódjai uralkodtak. A mongolok a bagdadi kalifátust 1258-ban tették tönkre és kánjaik uralkodtak a kalifátus felosztott területén. A XVI. században a szafavida dinasztia hivatalos vallássá emelte a siizmust. A jelen uralkodóházat, a *kadsarokét*, Mohamed khán alapította 1794-ben. Indiában az iszlám az első hódítások idején terjedt el. Betörések, hadseregek letelepedése és a benszüllött hercegeknek példája adott alkalmat tömeges áttérésre. Hatalmas lendületet adott az indiai iszlámnak a ghaznibeli Szebuktegin dinasztia, amelynek legnagyobb képviselője Mahmud szultán, meghódította Észak-Indiát 1070. körül. A XIII. században az iszlám már Közép- és Dél-Indiára is kiterjedt, de aztán lassan kisebb fejedelemségekre oszlott fel, amelyeket a XVI. század közepén *Akbar* nagymogul egyesített hatalmas birodalmában; ez az iszlám birodalom a XVI. sz. végén feloszlott. Az indiai moszlimok számát ma 75 millióra becsülik.

Egyiptom az iszlám első hódításai közé tartozik. A keresztény lakosság észrevétlenül beolvadt a mohamedán hódítókba. A X. század végéig Egyiptomban a keleti kalifátus részét képezte, amidőn függetlenítette magát Kairo fővárossal. 1517-ben a törökök megszüntették nemcsak Egyiptom függetlenségét, hanem elnyerték a kalifátust is, amelynek székhelye azóta Konstantinápolyban van.

Észak-Afrikában az iszlám az első században terjedt el, és ez a földrész maradt az, ahol ma is tovább terjed e vallás az egyenlítő félvad népei között. Spanyolországból kiszorult a XV. században, de a veszteségért kárpótolta az a térfoglalás, amelyet Ázsiában a maláji szigeteken mai napig eredményesen folytat. Látnivaló, hogy míg az iszlám Európából lassan visszahúzódott, a forró égöv alatt teljes uralomban maradt, és ott az emberiség nagyrészenek állami létet és erkölcsi gondolkozást biztosít. Napjainkban sokat beszélnek az iszlám újraéledéséről, amelyet nem szabad úgy értelmeznünk, hogy politikailag megerősödve ismét diadalmasan fogja hadait Európa zúdíttani, hanem, hogy a moszlimok is alávetik magukat — különösen a törökök, indusok és arabok — az európai civilizációnak.

TÖRÖKORSZÁG GAZDASÁGI VISZONYAI.

Irta : Szende Gyula

Mezőgazdaság.

A török-birodalom túlnyomóan mezőgazdasági ország, melynek ereje és energiája a parasztban gyökeredzik. Csakhogy éppen erre az államfentartó elemre nehezedett legsúlyosabban az abszolutisztikus önkény keze. Ehhez képest a mezőgazdaság helyzete még ma — lényegesen javult körülmények között is — szánsalmasnak mondható. Ennek főoka többek között a mezőgazdaság túlságos anyagi megterheltségében, a munkáshiányban és a rossz közlekedési viszonyokban keresendő. Hogy mennyire igazságtalan és aránytalan a mezőgazdaság megadóztatása, az legjobban az 1911. évi budgetből tűnik ki, amelyben a mezőgazdaságtól különféle címek alatt behajtott adók 10·9 millió török fonttal szerepeltek, akkor, amikor az iparral és kereskedelemmel foglalkozó városi lakosság adója csupán 1·64 milliót tett ki, az arány tehát 1 7 volt, ami távolról sem felel meg a mezőgazdasággal, illetve iparral és kereskedelemmel foglalkozó lakosság arányának. Ennek az oka jórészt a kapitulációkban keresendő, melyek tudvalevőleg megvonják a kormánytól a jogot, hogy az idegen alattvalókat — pedig ezek kezében van az ipar és kereskedelem jórészt — megadóztassa. A kormánynak ilyformán csak három bevételi forrás áll rendelkezésére, úgymint a behozatali vámok, az állami egyedárusítási cikkek jövedelme és a földadó. Még tisztább képet nyerünk, ha a mezőgazdaságot terhelő különböző adónemeket közelebbről szemügyre vesszük. Az „aschar“, vagyis a „termés eredménye“ a természetben teljesítendő tized, a megművelt talaj jövedelmének 12—15

százalékát teszi ki, az állatállományba befektetett tőkét 10⁰/₀ adó terheli, a telkek és beépített területek adója az érték 4—10⁰/₀-át teszi ki. A tizedet a kormány egyébként rendszerint bérbe adja vállalkozóknak, kik viszont albérletbe adják, úgy, hogy nem ritkán 4—5 kézen megy keresztül, amíg — természetesen megfelelően megfogyatkozva — rendeltetési helyére eljut. Azonkívül rendkívül hátrányos a gazdára nézve, hogy kész termését mindaddig kénytelen a mezőn hagyni, míg az adóbehajtó, illetve főbérlő a hozadékról maga is meggyőződött. Ezen urak késői megjelenése gyakran tönkreteszi a termést, vagy legalább is annak egy részét. Természetes, hogy ilyen körülmények között a gazda, főleg azonban az intelligencia alacsony fokán álló analfabéta paraszt, teljesen ki van szolgáltatva ezen közegek önkényének és zsarolásának.

A munkáshiány, — főleg gazdaságilag megfelelően képzett munkaerőben, — általánosan ismert mizériája a török mezőgazdaságnak és stagnációjának egyik főoka.

A nagy kiterjedésű birodalomnak csupán európai — ma már úgyszólván csak Konstantinápolyból és annak „Hinterland“-jából álló része — mondható viszonylagosan sűrűn lakottnak, a többi rész igen gyéren lakott. Így Kisázsiában 18, Kurdisztánban 13, Szíriában 10, Mezopotámiában 4 és Arábiában csak 2 lélek jut egy négyzetkilométerre. E sajnálatos körülménynek okát a hosszantartó külső háborúkban és belső forrongásokban kell keresnünk. Míg egyrészt a háborúk tizedelték meg az ozmán birodalom lakosságának legjavát, az anatóliaiakat, addig másrészt a belső zavargások, főleg az előző abszolutisztikus uralmak alatt oly gyakori örményüldözések, járultak hozzá nagy mértékben a lakosság megritkulásához. Szomorú szerepe jut e tekintetben egyébként a verbajnak és a neomalthuzianizmusnak is. Ez utóbbi a törökök közt még a legsóbb néprétegekben is el van terjedve, míg az örmény és görög lakosság szolgamódra szaporodik. Végül tekintetbe veendő még a keresztények, főleg a görögök tömeges exodusa, mely csak 1914-ben 150.000 főre rugott. A parasztság kiirtásának némileg útját állja az utolsó évtizedek nagyobb mérvű bevándorlása. A muhadzsírok, vagyis mohamedán kivándorlók, illetve menekülők, újabban nagyobb számban özönlöttek be Kisázsiába, főleg a Kaukázusból, Romániából és a többi Balkán országokból. Ezek egy értékes, a modern mezőgazdaságban járatos elemet képviselnek,

főleg az anatóliai vasút mentén telepednek le és különösen alkalmasak arra, hogy elmaradottabb honfitársaik között a kulturát terjesszék.

Ami a közlekedési eszközöket és azok hatását a mezőgazdaságra illeti, úgy megállapítható, hogy az ifjú Törökország összes reformjai közül e téren ért el kétségtelenül legszebb eredményeket. Bárha az utak legnagyobb része még ma is teljesen járhatatlan állapotban van, a vasúti hálózat a birodalom nagy kiterjedéséhez képest igen gyérnek mondható, mindazonáltal az anatóliai, bagdadi vasutak és egyéb fő- és mellékvonalak elismerésreméltó erélyes nagy munkának a gyümölcsei, melyek bárha nagyrészt stratégiai vonalak és így nincsenek kizárólag gazdasági szempontokra tekintettel, mégis éreztetik áldásos hatásukat a mezőgazdaság fejlődésére. Így például az anatóliai vasutak által érintett területek hozadéka gabonában az utolsó 20 esztendő alatt, vagyis ezen vonalak üzembehelyezése óta közel 180%-el emelkedett. Végül rendkívül hátrányosan hat a mezőgazdaság nyugodt fejlődésére a birodalom egyes részeinek, főleg egyes örménylakta vidékeknek, Mezopotámiának, Syria keleti részének és Arábiának rossz közbiztonsági viszonyai. A paraszt e helyeken állandóan ki van téve a nomád kurd és beduin törzsek támadásainak és rablásainak. A bizonytalanság folytán, mely termését, állatállományát, vagyonát állandóan veszélyezteti, csak nagy ritkán termel többet, mint amennyire saját létfenntartására szüksége van, miután a takarékoság, illetve vagyongyűjtés nagy kockázattal jár. Ezen vidékekig az állam hatalma, illetve tekintélye még nem jutott el úgy, hogy a központi kormánynak eddig nem igen sikerült ezeket a garázdálkodó törzseket megfékezni.

Általában véve a mezőgazdaság proszperálásának feltételei e nagy kiterjedésű és nehezen áttekinthető birodalomban hol kedvezőek, hol pedig kedvezőtlenek. Kisázsia időjárása nagyrészt, főleg azonban a keleti örménylakta vilajetekben általában zord, tél és nyár között igen nagy klimatikus eltérésekkel, amelyek igen hátrányosan hatnak a vetemények fejlődésére. Ezzel szemben a talajviszonyok sokkal kedvezőbbek. A kevésbé kihasznált, részben még szűz talaj általában igen termékenynek mondható. Talajkimerülésnek még nyomát sem találjuk. Hátrányosan érezteti hatását, főleg a nyári vetéseknél az általános vízhiány. Ezért

a terméseredmények rendkívül változóak, sőt rossz termések, a melyek nyomában éhínségek járnak, sem tartoznak a ritkaságok közé. Lényegesen kedvezőbbek a viszonyok a folyók völgyeiben és azok torkolata közelében keletkezett alluviális síkokon. Ilyen például Smyrna „Hinterland“-ja úgy Kassaba, mint Aidin irányában, az adanai síkság, Konia vidéke stb. Ezeknek a helyeknek átlagban bő termésük van, mely nemcsak saját lakosságuk ellátására elégséges, hanem feleslegét a szomszéd kerületeknek juttatja, sőt ha a közlekedési viszonyok megengedik, még külföldre is exportálja. Mások a viszonyok Mezopotámiában. Az Eufrát és Tigris vidékének északi, az örmény fensíkkal határos része, vagyis a Diabekr-i vilajet mezőgazdaságra csak helyenként alkalmas. Ezen hegyes rész előtt elterülő vidék ellenben földmégművelésre különösen alkalmas. Tovább délre van a Mossul-i vilajet, ez, valamint az aleppoi kerület keleti része „Steppe“-szerű puszták, melyek még nem látott. Továbbá nagy kiterjedésű sivatagokat találunk a folyóktól távolabb eső vidékeken kevés oázissal. Annál nagyobbak a megművelhetőségi lehetőségek a bagdadi és bassorahi vilajetekben, ahol a szubtrópusi klíma, az alluviális talaj és a bő csapadék, illetve nedvesség együttműködése, a proszperálási lehetőségeknek oly mértékét szolgáltatja, melyet eddig csak sejtünk, de melyet még megközelítőleg sem sikerült kiaknázni. E területek egyébként már ma is saját szükségletüknél jóval többet termelnek. A szomszédos Arábia ismét nagyrészt terméketlen sivatag, mely vízhiány miatt megművelésre teljesen alkalmatlan. Még a tengerpartnak is csak a déli és keleti részén vannak egyes helyeken keskeny sávok, melyek a megművelés szempontjából tekintetbe jöhetnek. Ami végül Szíriát illeti, úgy a nagy kiterjedésű ozmán-birodalomnak ez a része tekinthető a legfejlettebbnek. Arábia felé eső része ugyan szintén sivatag, egynehány nagyobb oázissal, amelyek jelentékeny karavánutak gócpontjait képezik, de annál termékenyebb a partvidék, melynek klímája, szubtrópusi növények kultúrájának rendkívül kedvez, a miért is ez a rész sűrűbben lakott, több, népesebb és relatív nagy kereskedelmi forgalommal bíró helységgel, aminek Jaffa, Haiffa, Beyrouth, Tripolis, Alexandrette stb. De nemcsak a szorosan vett partvidék, a beljebb eső damaszkusi és aleppoi vilajetek is igen termékenyek és saját szükségletüknél jóval többet produkálnak, Damaszkus főleg gabonából, Aleppo pamutból, amiért

is ázsiai Törökország kivitelét illetőleg Smyrna után a syriai kikötők a legfontosabbak,

Megbízható vagy hivatalos kimutatások a mezőgazdaság jelenlegi helyzetéről a megmivelt területek kiterjedéséről, hozamáról stb. nem léteznek. Annyi azonban a különféle konzulátusi jelentések és egyes, gazdaságilag iskolázott utazók egybehangzó jelentése alapján megállapítható, hogy a tényleg művelés alatt álló terület az általában megművelésre alkalmas területnek csak egy kis töredékét képezi, hogy ez 25, vagy talán csak 20%-ot tesz ki, az lényegileg nem nagy fontosságú. Annyi azonban tény, hogy a természeti vagyis klimatikus és talajviszonyok az eddigi mezőgazdasági tevékenységnek még igen nagymérvű fokozását teszik lehetővé. Emellett tekintetbe veendő még az a körülmény is, hogy a tényleg művelés alatt álló területek hozadéka, a felette primitív megművelési technika következtében igen gyenge, tervszerű racionális eljárásról természetesen szó sem lehet. A faeke legprimitívebb formája, a „saban“ van használatban, amely a földet úgyszólván csak hordsolja és alig hatol be 15 cm.-nyire. Ezáltal természetesen egyenetlen barázdák keletkeznek, amelyekben a gazda a magot csak egyenetlenül tudja elvetni. A többit azután teljesen a természetre bizza. A nagy melegtől teljesen kiszáradt föld kapálása, a gyomlálás és általában a föld további művelése teljesen ismeretlenek a török paraszt előtt. Ehhez képest sarlóval vagy primitív kaszával arat, a cséplést pedig a mezőn végzi, a cséplőszánnal, mely a szemek egy részét tönkreteszi. Kivételt csak a koniai és adanai lapályok képeznek, hol európai ekével, a „polluck“-kal és belterjesebb gazdaságokkal is találkozunk.

A paraszt rendszeren csak annyi földet művel meg, amennyire saját létfenntartására szüksége van. Ha nincs saját földje, akkor szövetkezik egy nagybirtokossal, aki a földet, vetőmagot, a szükséges eszközöket, igavonó állatokat és ha kell, készpénzelőleget is rendelkezésére bocsát.

Mindazonáltal megállapítandó tény, hogy a modern mezőgazdasági gépek újabban mindjobban tért hódítanak Törökországban, különösen Kisázsiaiban, ahol a Magyar Bank és Kereskedelmi r.-t. smyrnai fiókja fejt ki már évek óta igen elismerésreméltó tevékenységet. Kitűnő organizációjával működési körét nemcsak Smyrnára, hanem az ország belsejére is kiterjesztette, szép sikerrel. A

kormány egyébként Anatolia több helyén mintagazdaságokat rendezett be, amelyeken a gazdasági gépek alkalmazásának előnyei megfelelően demonstráltak, azonkívül Anatoliában 24 helyen saját költségén állított fel raktárakat mezőgazdasági gépekben. Megjegyzendő, hogy a mezőgazdasági gépek vámmentesen hozhatók be Törökországba.

A török kormány újabban egyébként más tekintetben is intenzívebb gondozásban részesíti a mezőgazdaságot. Megbízható statisztikai adatok híján nem lehet ugyan ennek a hatását a mezőgazdaságra még megállapítani, mindazonáltal bizonyos, hogy a helyzet javult. Főleg kielégítő eredménnyel jártak a koniai síkságon foganatosított nagyszabású mesterséges öntözési munkálatok, melyeket az anatóliai vasúttársaság végzett, olyformán, hogy egy a hegyek között körülbelül 50 km.-nyi távolságban lévő tó vizét levezette. Az 50 km.-nyi főcsatornán kívül még kb. 2.000 km.-nyi mellékcsatornát is építettek. Konia és vidékének hozadéka a legkülönbözőbb mezőgazdasági termékekben ezen melioráció következtében ma tényleg aránytalanul nagyobb, mint volt azelőtt.

Ehelyütt meg kell emlékeznünk arról a nagy kulturális és gazdasági munkáról, amelyet Mezopotámia mesterséges öntözése jelent. Az alkotmányos éra legelső feladatául tűzte ki magának, hogy Mezopotámiát, mely évszázadokon át a legtermékenyebb része volt Törökországnak, mesterséges öntözés, illetve megfelelő csatornahálózat kiépítése által termékenyebbé tegye. Szó volt a Tigris és Eufrát folyók között fekvő, Bagdad-Kut-Feloudja és Hille helységek által alkotott négyszögről, melynek mintegy 6 millió dönumot (egy dönum megfelel 1.600 lépésnek négyzetben) kitevő részét akarták megtermékenyíteni. E területeknek meseszerű termékenyséjük volt a Babyloni kalifák és királyok idejében, már akkor is nagyszabású csatornahálózat segítségével végezték a mesterséges öntözést. Nem kell tehát mást tenni, mint azok példáját követve, a közben kiszáradt és eliszaposodott csatornahálózatot újból és megfelelően kibővítve kiépíteni és az elvetett mag úgymint akkor, százszorosan fogja meghozni gyümölcsét. E terv kiviteléhez meghívta a török kormány annak idején Sir Wiliam Wilcocks ismert angol mérnököt, ki három évi tanulmány után előterjesztette kimerítő tervét a török kormánynak, amely meggyőződve annak helyességéről, elhatározta, hogy a tervbevett reformnak legalább egy részét azonnal foganatba veszi.

Wilcocks terve nemcsak megfelelő csatornahálózat építésére vonatkozott, hanem kiterjeszkedett az Eufrates medrében több, a nilusi gátak mintájára emelendő zsilip építésére is, ami által meggátolta volna a csatornák kiszáradását és eliszapodását. A nagyszabású terv megvalósítása Wilcocks tervei szerint 5 millió török fontot igényelt volna, mely összeg természetesen sokszorosán meghozta volna gyümölcsét. A török kormány azonban nem rendelkezvén a szükséges anyagiak felett, a tervnek csak másfél millió török font beruházást igénylő részét szándékozik egyelőre megvalósítani. A munkálatok tényleg foganatba is vétettek, és azóta szépen haladnak előre. A terv teljes megvalósítása esetén szakértők számítása szerint az ilyformán mesterséges öntözés alá veendő területeken évi 10 millió métermázsa búzát és 2 millió métermázsa gyapotot lehet majd könnyű szerrel termelni, azonkívül a területek alkalmas legelőül szolgálhatnak több millió juhnak és több százezer szarvasmarhának.

Az agrár hitelviszonyok rendkívül kedvezőtlenek. Telekkönyv nincs, tehát jelzáloghitel sincs. A paraszt, hogy hiteligényeit kielégítse, a birodalom elhagyottabb, a fontosabb közlekedési vonalaktól távolabb eső részein, még ma is kénytelen az őt kiuzsorázó pénzemberhez menni. Már ősszel attól veszi kölcsön a vetőmagját és belőle, illetve a tőle vett kölcsönökből él az új termésig. A jó magas kamaton kívül a kölcsönadó rendszerint azt is kiköti, hogy a paraszt a termését csakis az ő közvetítésével értékesítheti, esetleg azt is követeli, hogy a kölcsön törlesztéséig a birtok egy részét biztosíték gyanánt kösse le neki. Ezért nagyjelentőségű a mezőgazdaság jövő fejlődése szempontjából az újabban kielégítő eredménnyel működő Banque Agricole, melyet 1888-ban alapítottak a régebbi „Caisses d'Interêts” helyébe. Központja Konstantinápolyban van és fiókokat tart fenn minden vilajet fővárosban. Jelzálogkölcsönöket, előlegeket, gépeket és vetőmagot ad a parasztoknak, részletfizetésre, 5⁰/₀ kamat mellett és egyéb pénzügyi tranzakciókat is végez a mezőgazdaság részére.

A művelés alatt álló és eke alá vehető birtokterületeknek alig egytizede van magánkézben. A birtokok túlnyomó része egyházi, kegyes alapítványi és közjóléti intézmények tulajdona, tehát holt kézen van.

A mezőgazdasági ismeretek gyakorlati és elméleti terjeszté-

sére, ezidőszelint Törökországban a következő intézmények szolgálnak: Felsőbb gazdasági iskola Halkaliban. Gyakorlati földműves iskolák Brussában, Angorában és Adanában. A sajt és vaj készítésének gyakorlati bemutatását vándortanítók végzik, ezek közül hatot Magyarországra szándékoznak kiküldeni, a különféle tejtermékeket feldolgozó szövetkezetek tanulmányozására. Azonkívül Konstantinápolyban műtrágya-, valamint állati- és növénybetegségek megvizsgálására szolgáló intézetek alapítását is tervezik.

A bevetett terület nagyságára és a terméseredményekre nézve, mint már említettem, megbízható adataink nincsenek. Az egyes konzuli kerületekről szóló konzuli jelentések alapján a m. kir. földművelésügyi minisztérium, ázsiai Törökország 1913. évi termését és a bevetett területek nagyságát a következőképen becsülte meg:

Bebetett terület		Terméseredmény	
Búza	2,600.000 hektár	Búzából	-- -- -- 33,800.000 q
Rozs	230.000	Rozsból	2,990.000 >
Árpa	1,435.000	Árpából	-- 22,960.000 >
Zab ---	160.000	Zabból ---	2,560.000 >
Tengeri	420.000	Tengeriből	-- -- -- 6,300.000 >

Szőlő. A brussai kerületben a szőlők már veszélyeztetve vannak, a peronoszpóra utóbbi időben kezd pusztítani. A szőlő, mint olyan, fontos kiviteli cikkét képezi a kerületnek, 1914-ben a szőlőtermésnek mintegy feléből sajtoltak mustot. A damaszkuszi kerületben a nagyrészt régi szőlőtőkékét még nem helyettesítették újakkal. Azonkívül egy levélbolhaszerű rovar is nagy pusztításokat végez, úgy hogy a hozam e kerületben sem kielégítő. A szőlőt részben friss, részben szárított állapotban exportálják, részben pedig szeszégetési célokra is használják. A belföldi borok nem jó minőségűek, kivéve a palesztinai és a Libanon vidékéről jövő borokat. Palesztinának már az ókorban híres szőlőgazdasága, az arab uralom alatt tönkrement, újabban a zsidó telepések ismét felvirágoztatták úgy, hogy ma újból viszonylagosan jelentékeny borkivitele van. (Rison le Zion.)

Barack. A gabona után Syria legfontosabb mezőgazdasági terméke, az 1914. évi termés kitünő volt, a hozam 150.000 q-t tett ki. A barack részben friss, részben szárított állapotban kerül kivitelre. Utóbbiból készül a „Kamardin“ nevű baracktészta.

Datolya. Mezopotámia legfontosabb mezőgazdasági terméke.

A pálmaültetvények évről-évre emelkednek, főleg Bagdad és Bassora tartományokban. Ugyanily mértékben emelkedik a kivitel is. A termés jó években 3 millió q-t is kitesz, ennek 75⁰/₀-át a termelés helyén fogyasztják és 25⁰/₀-a kerül kivitelre. Kisebb jelentőségű Tripoli de Syrie datolya termelése. Palesztina szubtropikus partvidéke szintén kedvez a datolya kultúrájának.

A *citrom- és narancs*-hozadék jelentékeny Tripoli .de Syrie területben, a kivitel jó években 300.000 ládára rug, ennél sokkal fontosabb azonban Palesztina narancstermése. Egyedül Jaffa évente kb. 1,500.000 láda narancsot exportál. A nagy kiterjedésű narancsligetek főleg zsidó és német telepesek kezében vannak. Az átlagos hozam narancsban 150 millió, citromban 10 millió db.

Mogyoró. Az 1912. évi hozadék 320.000 q volt. Ebből esett Keraszundra 135.000. Trapezuntra 85.000 métermázsa.

Mandula. Főleg Palesztinában és Syriában terem, az átlagos hozam 85.000 q. *Gránátalma* Syriában, *cedrus-gyümölcs* Palesztinában és Damaszkuszban. Ugyanott szent *Jánoskenyér* is. Trapezunt és környéke általában híres gyümölcstermeléséről.

Alma, körte, barack, dió, szilva is terem nagy mennyiségekben Trapezunt tartományban, a hozam közel egy millió q.

Mazsola. Az 1914. évi termés nem felelt meg a várakozásoknak és pedig a mozgósítás és a keresztény lakosság tömeges kivándorlása által előállott nagy munkáshiány következtében. A termés csak 45.000 tonna volt, holott az átlagos hozam normális években 100.000 tonna szokott lenni.

Ugyanez áll *füգére* nézve is, melynek termése pláne csak 20.000 tonna volt, holott *füգéből* is átlagban 100.000 tonna terem normális években. Gyári *füգékben*, úgynevezett hordasban, a termés szintén csak 4.300 tonna volt. Úgy mazsola, mint *füգe* csaknem kizárólag Smyrnán és Vourlán keresztül jut kivitelre. A *füգe* azonkívül a damaszkuszi vilajetnek is fontos termékét képezi.

Pamutban az aidini vilajet 1914-ben csak 30.000 bálát produkált, mert a sáska nagy pusztításokat végzett az ültetvényekben. A normális átlagos hozam 40.000 bála szokott lenni. Lényegesen nagyobb fejlődést mutat a pamutkultúra Adana és Mersina vidékén, melynek évi termése 100.000 – 150.000 bála között ingadozik. Miután az aidini vilajet klímája és talajviszonyai különösen kedvezőek a pamutkultúrának, úgy a hatóságok, mint a lakosság

mind nagyobb gondot fordít ezen Törökország gazdasági életében oly nagy szerepre hivatott kultúra fejlesztésére. Ezenkívül a pamut még Palesztina szüptropikus parti lapályain és az aleppoi vilajet egyes részein is jól proszperál.

Ópiumban a normális produkció körülbelül 1,000.000 kg.

Valonea. Az 1914. évi termést Aidinban körülbelül 550.000 q-ra becsülték.

Dohány. Az 1914. évi termés aromatikussá Ayassouluk dohányban 7 millió kilogramm volt. Trapezunt termése 7·2 millió kg. volt. Jelentékeny a dohánytermése Syriának is. Említendő a latakjai, libanoni és saidani minőségek. Beyruth kivitele 1912-ben 230.000 kg volt. Magában Syriában természetesen ezen mennyiség-nél sokkal több fogyott.

Oliva-olajban Törökország hozadéka 770.000 q-ra és olajbogyókban kb. 4 millió q-ra tehető. *Szezam.* Tracia, Tripolis és Jeruzsálemben bír nagyobb fontossággal, azonkívül az aidini és a brussai vilajeteknek van nagyobb termelésük. Az összhozam 380.000 q-ra tehető.

Mák. 1914-ben az aidini vilajetnek rekordtermése volt. A hozam 32.000 zsákot tett ki.

Rizs. Mezopotámia azon részén, ahol az öntözési viszonyok kedvezőek, jól prosperál. A bevetett terület kb. 60.000 hektár, a hozam $1\frac{3}{4}$ millió q.

Hagyma. Tripolis de Syrie évenként átlag 35.000 zsákot exportál.

Bab. Az aidini vilajet évi átlagos termése kb. 400.000 q. Termel még babot Tripoli de Syrie is, valamint Trapezunt is, de ezek jóval kisebb mennyiségben. A hozam mind a három hüvelyesből egész Törökországban kb. 1,800.000 q.

Mezőgazdasági termékek közül még említendő az *édes gyökér*, melyet az Eufrat és Tigris völgyében főleg Mossul vidékén nyernek nagy mennyiségben és mely fontos kiviteli cikkét képezi Mezopotámiának. Syria nagyobb mennyiségben termel még *kendert*, *burgonyát*, *takarmányrépát*, *ánízst* (utóbbit pálinkafőzés céljaira), végül *lenmagot* és *tragant gummit*.

Rózsakertészettel már régen foglalkoznak Kis-Ázsiában, főleg a brussai kerületben, amely átlagban 2—2 $\frac{1}{2}$ millió frank értékben termel *rózsaolajat*.

Erdészet.

A hajdani óriási kiterjedésű kisázsiai erdőségekből az évszázadokon át űzött céltalan és rendszertelen erdőirtás folytán alig maradt valami. Csak olyan helyeken találunk még nagyobb kiterjedésű összefüggő erdőségeket, ahol terep vagy más nehézségek az indolens paraszt elé oly nehézségeket gördítettek, amelyeket áthidalni nem tudott, vagy amelyek a fák kivágását túlságosan megdrágították. Az a körülmény, hogy a törököknek nincs meg az erdő védelme és kultúrája iránt a kellő érzéke, egyébként szorosan összefügg azzal, hogy az állattenyésztés érdekeit sokkal többre tartja és azt jobban is favorizálja. Ha a juhnyáj legeltetése, nagy kiterjedésen való szabad mozgása megkívánja, a legnagyobb lelki nyugalommal irtja ki az erdőt megfelelő kiterjedésben, a fákat ledönti és mindazt csak azért, hogy juhait megfelelő új legelőkhöz jussanak. A kirgiz például, ha a földjét bérbeadja, kiköti magának, hogy a bérlőnek nem szabad a területén erdőt ültetnie és ezt azzal motiválja, hogy a fák által elveszti áttekintését a juhnyáj felett és azonkívül a gyapjú minősége is szenved, ha az állat a fákhoz dörgölődzik. Ilyen és hasonló felfogásokkal szemben persze nincsen a török hatóságoknak, — melyek az erdővédelem tekintetében a legjobb intencióktól vannak eltelve, — könnyű helyzetük. Ha itt-ott erősebb rendszabályokhoz kell nyulniok, bizony ellenséges hangulattal, sőt ellentállással is találkozhatnak a lakosság részéről. A kormány legújabb rendeletét, — mely szerint egészséges fát igaz hívőnek nem szabad kivágnia, — úgy játszik ki, hogy a fát a tövében kiégetik, ami által persze beteg lesz és akkor a rendelet megsértése nélkül ledönthető. Az erdőkben találhatók: vörös-, fehér- és feketefenyő, tölgy-, hárs- és bükkfa, cedrus-, szil-, kőrisfa stb. Legfontosabb erdei terméke Anatóliának a *valonea*, melyből egyedül Smyrna átlag 400.000 q-t exportál egy évben. Kivitelre kerül azonkívül *fenyőhéj*, *gubacs*, *édesgyökér*, *babérlevél* stb. Megemlítendő még Szíriában és Palesztinában a libanoni cedrusfa is.

Állattenyésztés.

A kisázsiai fensíkok és a mezopotámiai síkság „Steppe“-szerű jellegének megfelelőleg, ezen területek nagy része inkább az állattenyésztésben találja megélhetési bázisát. A hegyi lakosság még

ma is részben nomád pásztoréletet él. Ehhez képest az állattenyésztés persze a lehető legkezdetlegesebb. Az állatállomány Törökországban, legújabb becslések szerint a következő:

ló... ---	1,200.000
öszvér	100.000
szamár	1.500.000
szarvasmarha	7,150.000
bivaly	750.000
juh	23,000.000
kecske ---	12,800.000
angora-kecske	3,750.000
teve ---	450.000

A legjelentékenyebb tehát a *juhok* és *kecskék* száma, a melyek a legmostohább klimatikus viszonyokat is jól tűrik és semmiféle ápolást vagy gondozást nem igényelnek. A nagyobb gondozást igénylő és érzékenyebb szarvasmarha- és bivalyállomány jóval kisebb. A *szarvasmarha* kizárólag igavonó állat, ezért és megfelelő legelők hiánya miatt nagyrészt csenevész, gyenge. A mi fogalmaink szerinti istállók Törökországban alig ismeretesek és bármennyire paradoxonnak hangzik is, mégis igaz, hogy éppen ezek a legmostohább klimatikus és helyi viszonyokkal küzdő juhok és kecskék adják a világ legkeresettebb és legfinomabb gyapját. Az anatóliai *angora-kecske* gyapja, a *mohair* világhírű. Az egész éven át a szabadban legelő, teljesen magára maradt állatokat, melyek ki vannak téve a legzordabb magaslati klímának, a nappal és éjjel közötti igen nagy temperaturabeli különbségek a gyakori szélviharoknak stb., a természet védi meg legbiztosabban azzal, hogy megfelelően vastag és hosszúszőrű bundát ad reájuk. Az anatóliai gyapjú jellemző finomságát és puhaságát pedig onnan nyeri, hogy az állatok e vastag bunda alatt a forró nyári napokon erősen izzadnak.

Ebben a vonatkozásban Kisázsia klimatikus viszonyai jóval kedvezőbbek Spanyolországénál, melynek, a fensíkokon legelő merinói juha tudvalevőleg szintén kitűnő minőségű gyapjút ad. A juhoknak a nagykiterjedésű birodalom minden részén fontos szerepe van a háztartásokban. Míg a magasabban fekvő vidékek kizárólag ruházkodási célra és a nomád pásztorok azonkívül a sátrak bevonására is használják a gyapjút, addig a lapályok iparilag is feldolgozzák, szőnyegek, különböző szövetek előállítására. Ami végül

az élelmezést illeti, úgy mindenki, aki Előázsiát bejárta, tudja, hogy a juh és kecske ebben a vonatkozásban mily nagy szerepet játszik. Bátran elmondhatjuk, hogy ezek a vidékek más húst nem is ismernek. Azonkívül a juh és bárány még ma is az izlám legfontosabb áldozati állata, csakúgy, mint volt Ábrahám idejében, az akkori nomád törzseknél.

A *lóállomány* Törökországban nagyon megapadt. A háborúk a legértékesebb anyagot abszorbeálták. Jelentékenyebb a lótenyésztés még Syriában, Palesztinában és Mezopotámiában, ahol a lovak használata általános. Itt is különbséget kell tennünk az elsatnyult városi ló és a beduinok lovai között, mely utóbbiak képviselik a tulajdonképeni arab fajlovakat. Különösen az Arábiával határos területek beduinjai tenyésztnek elsőrendű lovakat, melyek néha 6.000 frankot is megérnek.

Legelterjedtebb teherhordó állatok főleg a hegyes vidékeken az *öszvér* és *számár*. Syriában, Palesztinában és főleg Arábiában a *teve*.

A *szárnyas állomány* főleg a lapályos részeken jelentékeny. Egyedül a brussai vilajet 1913-ban 745.000 kg. tojást exportált.

A *selyemhernyótenyésztés* Törökország egyes vilajeteiben jelentékeny. Így pl. a brussai vilajet gubóprodukciója 1913-ban 1,132.000 kg. volt, melynek legnagyobb része az ottani selyemszövődékekben került feldolgozásra. Tráciában a háború a szederfaültetvények legnagyobb részét tönkretette, úgy hogy a selyemhozadék 1913-ban a rendesnek mintegy 50%-a volt.

A *méhtenyésztés* szélteben el van terjedve, de különösen Angora környékén honos.

Bányászat.

Törökország gazdag természeti kincsekben és főleg a bányászatra vár igen nagy jövő. A diabekri (Kurdistan) bánya egyike a világ leggazdagabb *réz-bányáinak*. Rézbányák vannak azonkívül Adana mellett is. Ugyanott *ólom* és *ezüst* is található. Jelentékeny a Fekete-tenger melletti herakleai *szénbánya*, mely 1912-ben 73.400 waggon szenet termelt. Szene jó minőségű és főleg a fekete-tengeri hajózást, valamint Konstantinápolyt látja el. Kisebb szénbányák vannak az a drinápolyi vilajetben is. Eskischehir az egyedüli helye a világnak, ahol *tajtéket* nyernek. *Krómvasban* Török-

ország képes volna egyedül az egész világ szükségletét ellátni. A só Törökország elsőrangú kiviteli cikke lehetne, ha meg volnának a megfelelő kiaknázási lehetőségek. Nagy mennyiségben található továbbá *arany, ezüst, nikkell, higany, vasérc, antimon, horgany, kén, ólom* stb. Ezen ásványi termékeknek részbeni kiaknázását már a háború előtt is hat nagyobb angol, német és francia vállalat végezte. Mezopotámiában, a „jövő országában“ nagy kiterjedésű és bő *petroleumforrásokra* bukkantak, melyeknek a Bagdad-vasútnak, valamint a török iparnak fűtési anyaggal való ellátása szempontjából nagy fontosságuk van. Végül említést érdemel még a *márvány*, melyben különösen a kisázsiai partvidék gazdag.

Ipar.

Ha kezdetlegesen mondjuk Törökország mezőgazdaságát, még fokozottabb mértékben áll ez az ország iparára. A primitív nyersárú-termelésnek a folytatása a középkori feldolgozási technika. Amit a török, az arab, az örmény, a nagyobb városoktól távoleső helyeken saját gazdasága részére és saját szükséglete kielégítésére termel, arra csak minimális munkát fordít. Gabonáját csak ritkán őrli meg igazán, leggyakrabban csak morzsolja, ami által a korpa és egyéb emészthetetlen alkatrészek is belevegyülnek. A ruházat előállításra is a lehető legprimitívebb. A juh bundáját pl. úgy, amint az állatról lenyuzzák, minden további feldolgozás nélkül, egyszerű szárítás után mindjárt használatba veszik.

Mesterségeket csaknem kizárólag a keresztény elem folytat. A cipő, topánka és papucskészítés bázisipar. Ugyanott dolgoznak a bádigosok, rézművesek és lakatosok is. A műipart az arany- és ezüstművesek filigráns munkájukkal, a műasztalosok csonttal és gyöngyházzal kirakott műbutoraikkal, késművesek, himzők stb. képviselik. Fontosabb kézműveságazatok még a timár, szaffiános pék, kötélkészítő, szücs, nyerges, szappanfőző, stb.

Az ország kulturáltabb helyein, főleg a nagy városokban és azok közelében bizonyos cikkekben úgy minőségileg, mint művészi kidolgozás tekintetében elsőrangú háziipar fejlődött, ki a pamut- és gyapjúszövészetben, elsősorban azonban a világhírű *szőnyegkészítésben*. Egyedül Szmyrna átlag 15.000–20.000 q súlyú szőnyeget exportál egy évben. Meg kell azonban állapítanunk azt is, hogy a háziipari cikkeknek előállítása évek óta csökkenőben van, s nem

egy helyen már csak halvány nyomait mutatja a régebbi virágzó háziipari kulturának. Oka ennek a külföldi, főleg angol és holland-árúk versenyében keresendő, mely a birodalom számos piacán alacsony áraival, a belföldi árút kiszorította.

Röviddel azelőtt fogtak hozzá Szmyrna és Adana „Hinterland“-jában az ott termelt pamut ipari feldolgozásához. *Fonógyárakat* alapítottak, amelyek közül legnagyobb a „Comptoir Industriel du Levant“, mely az anatóliai pamutból fonalakat készít 4—24 számig és ezekből évente átlag 50.000 db. „cabot“-ot állít elő. Említendő még a jedikulé-i *pamutfonógyár*, mely angol alapítvány, ugyancsak nyersfonalakat készít 4—12 számig, évi produkciója körülbelül 2.000 csomag. A *szövésszeti* üzem még a gyárakban is nagyrészt kézimunkán alapul, úgy, hogy itt szigorúan véve, nem annyira mechanikai üzemű gyárakkal, mint inkább kézművesüzemekkel van dolgunk, amelyeknél éppen úgy, mint a háziiparoknál, a női és gyermekmunkaerő játsza a főszerepet. Férfimunkás ezen üzemeknél csak kevés van alkalmazásban és az is csak a nehéz munka ellátására. A helyzet tehát e tekintetben ugyanolyan, mint volt a német és az angol pamutipar legkezdetlegesebb stádiumában.

A legfontosabb iparág a *szőnyegkészítés*, mely a belföldi, kitűnő minőségű és e célra kiválóan alkalmas gyapjút dolgozza fel. A többi nyersárút, aminők a különböző növényi festékek, azonban már kiszorították a különböző kátránytermékek, alizarin és anilin festékek, melyek eljutottak már a legkisebb és legtávolabb eső műhelybe is. A dessineket és mintázásokat illetőleg még az európai vezetés alatt álló nagy gyárak is konzervatív módon ragaszkodnak a régebbi ízléshez, az előállítási technika is még mindig a régi. Egyébként a szőnyegkészítés túlnyomólag még háziipar. Még a „The Oriental Carpet Manufactures Co.“ című smyrnai angol szőnyegtröszt üremeiben is túlsúlyban van a háziipar a gyári üzem felett és abban is túlnyomólag női és gyermek munkaerőt találunk. E hatalmas vállalatnak számos háziipari üzemén kívül van több *fonógyára* is, melyek közül megemlítendő a pandermai, mely szintén szőnyegek gyártásával foglalkozik. Nagyobb szőnyegkészítő telepek vannak a brussai vilajetben is.

A *selyemszövészet* azelőtt Törökországban magas színvonalon állott. Mai jelentősége lényegesen alábbszállott. A török selyem-

ipar is főleg saját nyersárúját dolgozza fel, termékeivel azonban már a külföldre alig gravitálhat, sőt még Konstantinápolyban is igen erős küzdelme van a jóval olcsóbb külföldi versennyel. A selyemipar központja a brussai vilajet, ahol három szövőgyár van. A negyedik röviddel azelőtt kénytelen volt üzemét beszüntetni. Ugyszintén kénytelen volt üzemét beszüntetni a drinápolyi selyemgyár is.

A textilipar terén említendő még a karamursali *posztógyár* több állami *fez-*, *posztó-* és *fehérműgyár*, valamint a trapezunti *mechanikai szövőde*.

Gyári üzem képezi a kizárólagos alapját a *cigarettaiparnak* is, melyet az állam tudvalevőleg a dohányjövedéki társaság útján monopolizál. Ez az ipar is kizárólag saját ipara nyersárúját dolgozza fel, ezért sújtotta azt érzékenyen egyes területek, főleg Cavalla, Xanti, Dedeagacs stb. elvesztése, melyek tudvalevőleg igen fontos dohánytermő vidékek. Mindazonáltal úgy európai Törökország megmaradt részén, mint Kis-Ázsiában még mindig oly nagy kiterjedésű dohányföldek vannak, hogy a meglehetősen jelentékeny cigarettaipar szükségletét teljesen fedezni és biztosítani tudják. Ebben az iparágban is főleg női és gyermekmunkaerő nyer alkalmazást.

Az élelmiszer iparágak közül megemlítendők a következők: *Malomipar*. Mint már említettem, igen kezdetleges. Egynéhány Konstantinápolyban, Smyrnában és még egy pár nagyobb városban, mint Angorában, Eski Schehirben stb. lévő gőzmalomtól eltekintve az üzemek a lehető legprimitívebbek. Gőzüzemű malomtelep kb. 40—50 van az egész birodalomban. Ugyanannyira tehető a motorerővel hajtott malmok száma is. Azonkívül van több száz vizimalom, szélmalom és kézi erővel hajtott jelentéktelen kis telep. Az 1913-ban Konstantinápolyban alapított *kenyérgyár* szép eredménnyel dolgozik. *Söripar* jelentékeny. A konstantinápolyi egyesült Bomonti Nektár-féle sörgyárak évi produkciója 100—150.000 hl. Ez a társaság 1913-ban alapította Smyrnában az „Aidin” sörgyárat. Jelentékeny az angol tőkével alapított „Zenith Brewery Co. Limited” is. Az *olivaolaj*-gyártás igen nagy szerepet játszik Törökország gazdasági életében, főleg Syriában. Ugyanott számottevő *konzervgyártás* is van. Az aidini vilajetben főleg Smyrna környékén van több *lukumgyár*, mely részben exportra is dolgozik. A

drinápolyi vilajetben van több *cukorkagyár*, sőt szó van arról is, hogy Siwasban legközelebb az első *cukorgyárat* is üzembe helyezik. (Hirlapi hírek szerint e gyár ez év január havában már üzembe is helyeztetett.)

Bőripar. Számtalan kis cserzőműhely van a birodalomban. Nagyobb telepek vannak Konstantinápolyban és környékén, Smyrnában és környékén, a trapezunti, brussai, aleppói és ismídi vilajetekben.

Fémipar, vasöntődék és gépgyárak. Nagyüzemek e szakmában Törökországban nincsenek, inkább csak műhelyekről beszélhetünk, melyek főleg hajók javításával, gépekhez való pótalkatrészek és különféle öntöttvasból készült cikkek előállításával foglalkoznak.

Építőipar. Több kisebb-nagyobb *téglagyár* közül legjelentékenyebb a tuzlai, melynek $2\frac{1}{2}$ millió frank alaptőkéje van és teljesen modern berendezésű. Azonkívül van az országban számtalan kis téglavető. Az 5 millió frank alaptőkével alapított „Constantinople Suburban Estates and Aerolith Building Co.” *homoktégglák* előállításával is foglalkozik. A *cementgyárak* közül legjelentékenyebb a pár évvel ezelőtt alapított „Arslan” és az Eski Hisar-i gyár, melyek mindegyike kb. 25—25.000 q cementet és 10—10.000 q hidraulikus meszet termel. A tervbe vett üzemkibővítések után az évi cementprodukció kb. 60—60.000 q-ra lesz emelhető.

Üvegipar. A pascha bagschei üveggyár 1912-ben kénytelen volt üzemét beszüntetni.

Vegyészeti ipar. A pascha bagschei *gyertyagyár* eredményei nem kielégítőek, már több ízben kénytelen volt üzemét beszüntetni. Ugyancsak nehézségekkel küzd az Aranyszarv közelében angol tőkével létesített *szappangyár* is.

Bútorgyártás. A nagyvárosokban, főleg Konstantinápolyban és Smyrnában a szükségletet egyszerű kivitelű bútorokban nagyrészt a helyi ipar fedezi, úgy hogy a behozatal azokban csökken. Egyes asztalos műhelyek jobb kivitelű árut is állítanak elő.

Utazási és kézi *bőröndöket* is részben a belföldi kézműipar szállít.

Smyrnában van több telep, mely *illatszereket* állít elő és jól bevezetett külföldi gyártmányok ügyes utánzása által a külföldi árúnak erősen érezhető versenyt csinál.

Szeszipar. Számos szeszégető van az országban. Smyrnában egynéhány telep *likőrök, rum, cognac* és *pálinkák* előállításával is foglalkozik.

A *nyomdaipar* meglehetősen virágzik. Minden jelentékenyebb városban van több nagyobb könyv- és könyomdai vállalat.

Végül még megemlítendőek a bányákkal kapcsolatos ipari üzemek.

* * *

Az elmondottakból azt látjuk, hogy az ipar Törökországban ezidőszerint még nem képezi a gazdasági élet egyik önálló faktorát. Jórészt még a mezőgazdaság függvénye és csaknem kizárólag annak termékeit dolgozza fel. Egynéhány nagyobb cigaretta-, szőnyeg- selyem- és sörgyártól eltekintve, szó szoros értelemben vett nagyiparról nem beszélhetünk. Az iparfejlesztési problémát tulajdonképpen csak az ifjú-török uralom tette aktuálissá. Abdul Hamid idejében is létesült ugyan az országban több fegyver-, lőpor-, selyem stb. gyár, egy nagy, egészséges ipar eszméje és terve azonban csak az ifjú-törökök nemzetesítési tendenciájából indult ki. 1909-ben nyújtottá be a kormány a parlamentnek az első iparfejlesztési törvényt, mely azonban csak 1914-ben emelkedett törvényerőre, illetve lépett életbe. Általában véve megállapítható, hogy Törökországban az iparfejlesztés lehetőségeinek megvannak az alapfeltételei, elég, ha e tekintetben utalunk a birodalom nagy — persze teljesen kiaknázatlan — természeti kincseire, főleg bányatermékekben. Szén, vasérc, só, petroleum stb. van bőven, csak tőke és vállalkozási szellemre van szükség ezen kincsek megfelelő értékesítéséhez. Az ország pl. gabonát exportál és lisztet importál, nyers bőrt hoz ki, ellenben kikészített bőrt hoz be, nagy a petroleum-importja, pedig ott vannak a nagy petroleumföldök Mezopotámiában. És ilyen példát még sokat lehetne felemlíteni. Kedvező momentum azonkívül a bányák előnyös geográfiai helyzete, nagyrészt a tenger, vagy pedig hajózható folyók mellett, mely körülmény a termékek megfelelő értékesítését lényegesen megkönnyíti.

Másrészt azonban kétségtelen az is, hogy találkozunk számos oly momentummal is Törökországban, mely viszont egy nagyobb-szabású ipar fejlesztésének gátat vet. Ilyenek többek közt a tőkehiány, hiány megfelelően iskolázott szakmunkásokban, a lakosság igénytelensége, stb. stb.

Némileg érezhető még ezidőszerint a szénhiány is, ez a baj azonban el fog tűnni, mihelyt a meglévő gazdag szénbányákat alaposabban ki fogják aknázni és főleg ha majd a mezopotámiai gazdag naftaforrásokat is az ipar szolgálatába fogják állítani. Addig is azonban az ország főleg a fejlettebb technikai felszereléseket és nagyobb tőkét igénylő iparágakban továbbra is az európai behozatalra lesz utalva.

Egy nagyobb szabású ipar létesítésének és fejlődésének egyébként Törökországban a fentebb felsorolt okokon kívül ezidőszerint még útját állja a gazdasági decentralizáció is. A legégetőbb feladat volna tehát a gazdasági erők központosítása, azok nagyobb-mérvű fejlesztése, a parasztság erősítése, a szárazföldi és víziutak javítása, a vasúti hálózat megfelelő kibővítése, megfelelően iparilag iskolázott munkaerőkről való gondoskodás, stb. A török általában nem alkalmas állandó jellegű ipari munkára. Nem barátja a hosszabb és rendszeres munkának, pár napi munka után több napi pihenőt tart és keresetét elkölti. A primitív közlekedési eszközök folytán a nyersárúbeszerzés megfelelően körülményes és drága. Ezzel szemben kétségtelenül lényegesen fogja emelni és javítani az iparfejlesztés esélyeit a kapitulációk felfüggesztése, mely a behozatali vámok megfelelő emelését fogja lehetővé tenni. Március 2-án szavazta meg a török parlament az új specifikus vámtarifát. Az eddigi értékvám helyébe egy specifikus súlyvám lép, mely minden cikkre nézve külön-külön állapítja meg a vámtételt. Átlagban kb. 30%-os értékvámnak felel meg. Ez egyrészt megfelelő vámvédelmet fog nyújtani a belföldi iparnak, másrészt az államot is nagyobb bevételekhez fogja juttatni.

Az iparfejlesztési törvény jellegét is egyébként a nemzeti gazdasági politika adja meg. Kedvezményeiben csakis a nyersárúkat feldolgozó vállalatok részesülnek, a bánya- és közlekedési vállalatok nem. A törvény szerint, a kedvezményeket igénybevevő gyárnak igazolnia kell, hogy 1.500 török font tőkével és legalább 20 munkással dolgozik. Ez esetben a következő kedvezményekben részesül: Az összes telkek és épületek után 15 évi adó- és illetékmentesség, a szükséges gépek és építőanyag vámmentes behozatala, a nyersárú után fizetett vámok visszatérítése, amennyiben azok iparilag feldolgozva ismét kivitelre kerülnek. Állami szállításoknál a kedvezményekben részesülő gyárak a külföldi gyárak-

kal szemben előnyben részesülnek még az esetben is, ha 15%-kal drágábban ajánlanak. Ezzel szemben kiköti a törvény, hogy az állami kedvezményt igénybevevő gyárak bennszülött munkásokat alkalmazzanak, mely kikötés azonban a közismert török szakmunkáshiány folytán alig tartható be. Egyébként pedig a törvény feltételei nagyjában ugyanazok, mint a bolgár iparfejlesztési törvényé.

Kereskedelem.

A Kelet városaiban a kereskedelmi forgalom a bazárokból bonyolódik le. Oda viszi a környék parasztja termelési feleslegét eladásra és ott találja meg mindazt, amire neki viszont szüksége van. A nagy városokban, mint pl. Konstantinápolyban, Smyrnában, Damaskusban, Aleppóban, Bagdadban a bazárok az ú. n. bazárnegyedben vannak koncentrálva. Egész utcák bazárokból állanak. A török, az igazi ozmán nem foglalkozik kereskedelemmel, nincsen meg hozzá sem a kellő kvalifikációja, sem a hajlandósága. A kereskedők legnagyobb része Törökországban görögökből, örményekből és ú. n. spanyol zsidókból áll. Az utcák sarkán ülő, — a kelet városaiban annyira tipikus — pénzváltó is örmény vagy görög. A nagykereskedelem is csaknem kizárólag azok kezében van. A külföldiek között, a török külkereskedelemben első helyen állottak a háború előtt az angolok, második helyen a németek. A vezető szerep a török kereskedelemben a görögöké és pedig úgy az exportban, mint nagyrészt az importban is. A spanyol zsidó elemnek, melynek annak idején Szalonikiben döntő szerepe volt, ma Kisázsiaiban távolról sincs már olyan befolyása. Syriában és Mezopotámiában a bennszülött elem nagyobb mértékben jut érvényre. Bár ott is a görög és egyéb külföldi cégek kezében van a kiviteli kereskedelemnek jó része, mégis találkozunk nagyobb arab cégekkel is, melyek a kiviteli és behozatali kereskedelmet a bennszülött lakosság között közvetítik. Az idegen elemek befolyása a kereskedelemben török nemzeti szempontból nem mondható kedvezőnek. Nincsen még egy számottevő ország a földön, amelyben a kereskedelem annyira nem nemzeti volna, mint a török birodalomban. Ennek természetes következményeképpen a kereskedelemből eredő nem éppen jelentéktelen jövedelmek, ideértve a hajózás, vasút, biztosítás stb. nyereségeit is, a helyett, hogy

a nemzeti jólétet, a nemzeti vagyont gyarapítanák, kivándorolnak az országból. Az idegen nagy fölénye gazdasági ismeretek és kereskedelmi tudás terén, természetesen megfelelően kifejezésre jut a bennszülött paraszt teljes függőségében. A kereskedőtől veszi fel a paraszt a szükséges kölcsönöket és ezzel szemben kötelezi magát, hogy termését a piaci áraknál jóval alacsonyabb árakon engedi át neki. Gyakran fordul elő, hogy ilyformán a paraszt birtoka lassacskán átmegy a hitelező tulajdonába. Különösen Syriában gyakori a panasz, hogy az ottani nagykereskedők ily úton-módon már számottevő földterületek birtokába jutottak.

A „Direction Générale des Contributions indirectes“ által publikált utolsó statisztika szerint Törökország 1911. évi kereskedelmi forgalma a következő volt:

Behozatal .	. 4.256 millió piaszter.
Kivitel	2.208 „

A behozatalban a külföldi államok a következő arányban vettek részt:

Anglia --- ---	848 millió piaszter
Ausztria-Magyarország	765
Franciaország	392
Németország ---	390
Olaszország ---	365
Oroszország ---	280
Bulgária	200
Belgium	167

A kivitelben :

Anglia	537 millió piaszter
Franciaország ---	440
Ausztria-Magyarország	219 »
Egyiptom ---	159
Olaszország	148
Németország---	130
Egyesült-Államok	101 „

A monarchia beviteli cikkei közül felemlítendőek első helyen a cukor, melyből 1912-ben több mint 9.500 waggont exportáltunk Törökországba. Második helyen áll a fa, körülbelől 7.350 waggonnal. Továbbá említendő: papir- és papíráruk, agyag- és porcellán-

árúk, üvegárúk, pamutszövetek és fonalak, vas és vasárúk, gyufák, vegyszeti cikkek stb.

Behozatali cikkek.

Törökország behozatali cikkei között első helyen áll a *cukor*. Az egész török birodalom évi cukorszükséglete 10 ezer waggonra tehető, melyet, miután az országnak saját produkciója még nincsen, kizárólag behozatal útján kell fedeznie. Ennek, mint már fentebb említettem, 95⁰/₀-át Ausztria és Magyarország szállítja. Konstantinápolynak és környékének évi szükséglete 4.000 waggonra tehető. Ausztria és Magyarországon kívül cukrot szállít még kisebb mennyiségben Oroszország, Belgium, Egyiptom, Németország és Franciaország. A legkelendőbb cukorfajták a melis pilé és konkassé nagy darabokban, kockacukor két-három kilós süvegekben, kristálycukor stb. Konkassét Ausztria és Magyarország egyaránt, pilét és kockacukrot főleg Ausztria, kristálycukrot viszont nagyrészt Magyarország szállít. Oroszország is kristálycukrot, Belgium és Franciaország süvegcsukrot, Egyiptom nádcukrot szállít. A csomagolás konkassénál és kristálycukornál egyszerű vagy dupla zsákokban történik. Előbbi fajták rendszerint 84, utóbbi 100 kg. zsákokban kerül szállításra. Az 1³/₄, 2, 2¹/₂ és 3 kg.-os süvegekből 40–50 db.-ot csomagolnak egy ládába. Végül a kockacukrot 25 és 50 kg.-os ládáknak szokták szállítani. Cukrot Törökországban „sous palan” feltétellel szoktak eladni, ami annyit jelent, hogy a címzett az árút a hajó fedélzetéről tartozik elvinni, holott más árúkat a hajó parancsnoka rendszerint az érkezési kikötő vámhivatalának szokott átadni és a címzettek azokat onnan viszik el. Nehogy a gőzösöknek soká kelljen a kikötőkben vesztegelniök, míg az árúk tulajdonosai az átvételnél jelentkeznek, a cukrot kis mahonokba, ú. n. salapuriákba rakják. Egy ily 10 tonnát befogadó kis salapuria bérleti és felügyeleti díja naponként 25 piaster szokott lenni. Olyan esetekben, amikor a konnosszamenteket a címzett pontosan beváltja, ez a rendszer be is válik. A kereskedő tranzitárúját a mahonokból tovább elhajóztatja és megtakarítja a magas hamalik díjakat, a ki- és újra berakással járó költségeket és a rendkívül magas raktárbéreket. Másképpen áll a dolog persze spekulációs üzleteknél. Ilyen esetekben gyakran fordul elő, hogy a címzettnek nem sikerül az árút megérkezés előtt eladnia, ami igen jelentékeny költségekkel és kamatveszteségekkel jár.

A török cukorüzletet egyébként Fiume, de elsősorban Trieszt irányítja. (Fiumének inkább az Anglia felé irányuló exportban van vezető szerepe.) Az osztrák és magyar finomítók csak legritkább esetben adnak el közvetlenül a levantei kereskedőnek, hanem rendszerint trieszti bankok vagy exportcégek közvetítésével. Ezek a bankok, illetve exportcégek nagy raktárakat tartanak a Keleten legkelendőbb cukorfajtákból és a Kelet főbb helyein, elsősorban azonban Konstantinápolyban lévő ügynökeik útján adnak el.

Ennek a rendszernek meg van a török vevő szempontjából az a nagy előnye, hogy a cukrot, melyre szüksége van, sürgönyi lehvására a legrövidebb idő alatt (Konstantinápolyban pl. a Lloyd gőzöseivel legfeljebb 10 nap alatt) megkaphatja. Azonkívül a trieszti és fiumei cukorexporttörök rendszerint különféle keleti cikkeket is importálnak, úgy hogy nem ritkán a csereüzletnek egy bizonyos neme fejlődik ki.

Cukorkaárúban a szükségletet a belföldi produkció csaknem teljesen fedezi. Csak a finom minőségeket szállítja Anglia és Németország kis mennyiségben. *Csokoládét* csaknem kizárólag a Svájc szállít. Német, francia, angol cégek részesedése jelentéktelen. A szükséglet egyébként elég nagy.

Rizsben a behozatal 300—400 ezer zsákra tehető. A hántolatlan rizsnek körülbelül 50%-a Rangoon, 20%-a egyiptomi és 10—10%-a hollandi és japán eredetű. Hántolt árút Trieszt, Fiume, Hamburg, Bréma és Génua szállítanak.

Lisztben a behozatal jelentékeny. Egyedül Konstantinápoly évente átlag 500.000 zsákot importált a háború kitörése előtt. Ennek 40%-a román, 35%-a orosz, 15%-a bolgár és 10%-a más, főleg francia eredetű volt.

Szeszben azelőtt az osztrák és magyar árú dominált a keleten, újabban az orosz árúnak sikerült sok helyütt az osztrák és magyar árút kiszorítani. Az orosz import szeszben 10.000 hordóra à 700 kg., vagyis 70 ezer q-ra tehető. Az osztrák és magyar import ennek fele. Jelentéktelen mennyiségeket szállít még Olaszország és Németország. Az importált szesznek körülbelül 50%-át raki és egyéb pálinkák, likőrök stb. előállítására használják.

Szeszes italok. Dacára annak, hogy az izlám vallás szigorúan tiltja a szeszes italoknak a szent városokba való behozatalát, az import mégis számottevő. Behozatalra került Görögországból mastix-

pálinka és konyak, Angliából viski és likőr, Franciaországból finom konyak és likőr. Olcsóbb minőségű konyakot szállít Magyarország is, főleg palackokban, hordókban a behozatal csekély. *Sörben* a folyton emelkedő fogyasztás dacára a behozatal nem nagyon jelentékeny, mert a belföldi söripar főleg az egyesült Bomonti-Nektár gyárak, nemcsak Konstantinápoly és Smyrna lokális fogyasztását látják el, hanem a birodalom legtávolabb eső vidékeire is eljuttatják áruikat, melyek jó minőségűek és olcsók. A szállítást jórészt palackokban, kisebb részben hordókban eszközlik. A behozatalban első helyen a müncheni sör áll, azután következik a kőbányai és kevés pilseni. Behozatalra kerül még kis mennyiségben angol sör is. Általában az olcsóbb minőséget keresik. Egy ládában 48 palackot (à 7 deciliter) csomagolnak. A kőbányai sör Törökországban, főleg Konstantinápolyban egyébként igen kedvelt. Vannak telepek, melyek kizárólag csak kőbányai sört árusítanak. A háború előtt közvetlenül Konstantinápolyig közlekedő hűtőkocsikban hetenként kb. 1 kocsirakomány kőbányai sör került behozatalra. *Borban* a behozatal egészen minimális. A fogyasztás is jelentéktelen. Különben is egyes belföldi borfajták, főleg a palesztinai telepések borai, így pl. a Richon le Sioni borok igen kedveltek. A behozatalban részesedik Görögország, Olaszország, Franciaország és Egyptom.

Ásványvizekben sem számottevő a behozatal, mert a csekély szükségletet jórészt a belföldi vizek, — melyek közül különösen az alasíri forrás említendő, — kielégítik. A behozatalra kerülő külföldi ásványvizek közül legfontosabbak a Giesshüblí és a Vichy. Gyógyvizek közül főleg a Hunyadi János említendő.

Kávében a behozatal 100.000 q-ra tehető, ennek 85⁰/₀-a braziliai kávé, főleg Santos, a drágább Rio minőség kevésbé keresett. Azelőtt Trieszt dominált a Keleten a kávéüzletben is. Utóbbi időben azonban tranzit kereskedelmi jelentőségéből sokat veszített, főleg amióta a nagyobb braziliai exporteuröknek saját ügynökeik vannak a fontosabb levantei kikötőkben és amióta fél rakományt, (125 zsákot) is szállítanak. (Azelőtt ugyanis 250 zsák volt a minimális közvetlen elhajózási mennyiség egy-egy címzettnek.) Syria és Palesztina rendszeren alexandriai közvetítők útján vásárol. A Yemenből származó Mokka-kávéből egészen jelentéktelen mennyiségek kerülnek fogyasztásra. A *teaüzlet* jelentékeny. Újabban a fogyasztás emelkedik. Egyedül Smyrna évi fogyasztása 5000 ládára

tehető. Főleg az olcsó minőségeket és a törmelék teát vásárolják. Egyrészt London, Amsterdam és Hamburg, másrészt Bombay és Colombo jönnek mint szállítók tekintetbe. Egyes elhajózók nagyobb bizományi-raktárakat is tartanak Smyrnában.

Konzervekben a behozatal számottevő. Hús- és főzelékkonzerveket Franciaország és Anglia, halkonzerveket Olaszország, Franciaország, Anglia és Norvégia, szardiniát Portugália, Franciaország és Norvégia, paradicsomkonzervet Olaszország, gyümölcskonzerveket Anglia, Svájc és az Egyesült-Államok szállítanak. *Sózott halakat* Hollandia, Norvégia és Skótország szállítanak. *Konzervvajban* utóbbi időben a magyar árú hatásos versenyt csinál a dán és olasz árúnak. A belföldi természetes vaj árának rohamos emelkedése folytán a művaj és növényzsír behozatala is nagyobb arányokat ölt. E cikkeket főleg Franciaország és az Egyesült-Államok szállítják 200 kg.-os hordókban. *Kondenzált tejet* kizárólag a Svájc szállít.

Textilárúk. Szövetek. A monarchia behozatala jelentékeny, bárha az egyenruhák megváltoztatása és a kakiszövet bevezetése óta főleg egyenruhaszövetekben Anglia behozatala a monarchia rovására lényegesen emelkedett. Ezzel szemben divatszövetekben főleg Ausztria mindjobban tért hódít. A bieliczi szövetek keresettek. Úgynevezett „Brassova” szövetek iránt a kereslet állandóan nagy. E szöveteket tudvalevőleg a brassói, nagydisznódi és környékbeli posztógyárak gyártják, újabban német és más külföldi gyárak ügyes utánzatai érezhető versenyt csinálnak az erdélyi árúnak. Az angol szövet régi hírnevéből sokat veszített és a behozatali szükségletnek alig egyötöd részét látja el. Körülbelül ugyanennyi esik a francia behozatalra is. (Roubaix) Belgium és Németország részesedése a divatszövetek behozatalában kb. 10—20%, míg Ausztriára és Magyarországra kb. 40% esik. *Pamutárúkban* a behozatal igen jelentékeny. Újabban annyiban állott be változás, hogy most már jobb minőségek is keresettek. Olcsó árúknak azelőtt Olaszország dominált, de a török-olasz háború óta, az osztrák és magyar iparnak sikerült az olasz versenyt kiszorítani. Áll ez főleg *cabot*-okra, *zephyrek*-re és az úgynevezett „*Kaki Drill*” nyári egyenruhaszövetekre, melyeket azelőtt kizárólag Olaszország szállított és melyeknél az osztrák ipar a török-olasz háború óta, az olasz árúra kirótt 100%-os vámemelésből eredő előnyt meg-

felelően kihasználja. Mind a három cikkben osztrák és magyar gyártmányok uralják a piacot, csak az olcsóbb minőségű zephirekből és cabotokból szállít Németország és Anglia is kisebb mennyiségeket. *Shirtingben* Anglia úgyszólván az egyedüli szállító. Rendesen 40 yard hosszú, 28—36 inches szélességű árút szállít. Olcsó *flanelleket* főleg Olaszország szállít. Középmínőségűeket Anglia, jobb minőségűeket Ausztria-Magyarország és Németország. A tarka és rikitó minták, valamint az ú. n. duplex-árúk a legkedveltebbek. Legkeresettebbek a 40—50 m. hosszú és 70 cm. széles darabok. *Vichyben* és *Oxfordban* sikerült az osztrák iparnak egy pár évvel ezelőtt a francia versenyt kiszorítani. Ujabbban azonban a francia verseny ismét érezhetővé vált. E cikkek egyébként jelentőségükből veszítettek, amióta a falusi lakosság körében a jobb öltözködés iránti hajlandóság mindjobban terjed. *Bútorszövetekben* a szükséglet 70%-át Olaszország szállította, azonkívül Belgium, Franciaország, Ausztria-Magyarország és Németország jönnek tekintetbe. Mindenféle minőségek kelendők, a legolcsóbbtól a legdrágáig. Nehéz és drága gobelinek is behozatalra kerülnek, persze kisebb mennyiségben. A darabokat rendesen 50—60 m. hosszban és 120—130 cm. szélességben szállítják. *Satint* és zsebkendőket pamutból Anglia és Ausztria-Magyarország szállít. *Pamutharisnyában* a behozatal 70%-a német, 15%-a japán eredetű. Egyes magyar cégeknek is voltak ugyan egy néhány nagyobb szállításai e cikkben, mindazonáltal részesedésünk a behozatalban ez időszert még egészen jelentéktelen. Egyébként a belföldi ipar kezd e cikkben tért hódítani. *Cérnában* a szükséglet igen nagy. Első helyen persze Anglia áll, de azért osztrák és magyar gyártmányok is számottevő mennyiségben kerülnek behozatalra. A gombolyagok rendszerint 400 yardosak. Cégeink több eredményt érhetnének el, ha a reklámra nagyobb gondot fordítanának. *Pamutfonalakban* osztrák és magyar gyárak sikerrel versenyeztek manchesteri cégekkel. Azelőtt az olaszok részesedése is számottevő volt. A legkeresettebb számok 12-es, 14-es, 16-os egészen 26-ig. A behozatalra kerülő árú részben fehérített, részben fehérítetlen. *Gyapjúárúkbán* az osztrák és magyar behozatal nem jelentékeny. *Selyemárúkbán* a behozatal az utóbbi években lényesen csökkent. Az olcsó minőségeket Olaszország, a középfinom és finom minőségeket Franciaország, Svájc és Ausztria (főleg sálakat) szállít.

totta. A rendeléseket részben utazók veszik fel, a legtöbb esetben azonban a kereskedők maguk utaznak Európába és felkeresik az illető gyárat. *Nyersselymet* China és Japán, himzőselymet Németország szállít.

Jutaárúkbán az osztrák és magyar behozatal utóbbi időben lényegesen emelkedett főleg azért, mert cégeink a török piac igényeihez alkalmazkodtak, holott az angol és indiai cégek régebbi típusaiktól eltérni nem akarnak és azonkívül nagy elfoglaltságuk miatt csak nagyon lassan szállítanak. Az olasz verseny csaknem teljesen eltűnt, a belga verseny pedig jelentéktelen. Cégeinknek be kellene rendezkednie a következő súlyú és méretű zsákok gyártására is: $28 \times 48''$ $2\frac{1}{2}$ lbs. $24 \times 54''$ $3\frac{1}{4}$ lbs. és $45 \times 75''$ 4 lbs. Ezek közül gyáraink csakis a $3\frac{1}{4}$ lbs.-os zsákokból szállítanak keveset, míg a másik két minőséget India valósággal monopolizálja. A legkeresettebb hessian szövetek a 80, 85, 95 és 100 cm. szélességűek. Ezeket osztrák és magyar cégeken kívül Anglia is szállítja. *Ponyvákban* a szükségletet Ausztria, Magyarország és Németország fedezi. A legkeresettebbek a 3– $3\frac{1}{2}$ m. szélességűek. E cikkben egyébként a belföldi produkció is emelkedik. *Sátorvásznat* ugyancsak Ausztria-Magyarország és Németország szállít. A rendes nagyság 1.65 négyzetméter barna színben.

Női konfekcióban a főüzletet Németország és pedig Berlin csinálja. A berlini cégek e szakmában hosszú, 9 havi hitelt adnak és még azután is pénztári engedményeket engedélyeznek. A kereskedők minden évben 1–2-szer felkeresik a berlini cégeket és rendeléseiket személyesen adják fel. *Gyermeekruhákat* Ausztria szállít. Hazai szakmabeli cégeink dolga volna, hogy kellő propagandával bírják rá a török kereskedőt, hogy európai üzleti útját szakítsa meg egy pár napra Budapesten is és keresse fel a számottevő cégeket. A *férfikonfekció* üzletet Konstantinápolyban, az ott etablirozott három osztrák cég csinálja. *Fehérneműekben* az osztrák cégek uralják a piacot, újabban az angol verseny is érezhetővé vált, ami annak tudható be, hogy sokkal nagyobb és hatásosabb reklámmal dolgozik. *Fez.* E cikk már évek óta Ausztria kezében van. A szükséglet utóbbi években kisebb, mert a hadsereg a fez részbeni helyettesítésére egy praktikusabb sisakot, az ú. n. „Enverit”-et vezetett be.

Papírárúk. Papírárúkbán az osztrák és magyar cégek állnak

első helyen, melyek főleg irodai, cigaretta-, csomagoló- és nyomdapapírt szállítanak. Svédország újságpapírt, Franciaország szalmapapírt, Németország levélpapírt és borítékot szállít.

Üvegárúkbán az üzletmenet az utóbbi években gyenge volt. Ausztria és Magyarország kivisz közönséges öblösüveget, csiszolt- és préselt üveget, gablonzi cikkeket és palackokat. Részesedése az összimport 50⁰/₀-ára tehető, a másik 50⁰/₀ Németországra, Angliára és Belgiumra esik. Service-okban a kereskedő rendszeren selejtárút vásárol, igen olcsó árakon, ugyancsak osztrák és magyar gyáraknál. Táblaüvegben Belgium uralja a piacot. Átmenetileg a belga üvegmunkások sztrájkja alatt ausztriai gyárak is szállították e cikket, de a sztrájk megszűntével a szállítások abbanmaradtak, főleg az óriási tengeri fuvarkülönbségek miatt. Utóbbi években az osztrák táblaüveg-kartellnek sikerült még egy néhány üzletet kötniök. Lámpaüveget főleg Németország, valamint osztrák és magyar gyárak szállítanak. Tükörüveget főleg Ausztria és másodsorban Németország és Belgium.

Cement. A török összbehozatal 1912-ben körülbelül 5.700 waggont tett ki, ebből Konstantinápoly részesedése körülbelül 2.000 waggon. Behozatalra kerül főleg francia, belga, angol, osztrák-magyar és német árú. Az osztrák és magyar cementgyárak exportja Törökországba ez évben körülbelül 1.300 waggon volt. A csomagolás rendszeren zsákokban vagy 100–150 kg.-os erős fahordókban történik.

Fát főleg Ausztria és Magyarország exportál Galacson át, különösen bányafát. Jelentékeny kivitele van még Romániának, Svédországnak, Norvégiának és Oroszországnak. Épületfában a behozatal csökkent; kivéve a földrengés sújtotta vidékeket, amelyeken a barakképítésekhez nagy szükség volt épületfára. Bútorgyártásra szükséges keményfa behozatala emelkedőben van. Jelentékeny Jaffa behozatala narancsládákhoz szükséges 6 mm. vastagságú fadeszkákban is. *Fagyapot.* A jelentékeny tojásexport folytán nagy a szükséglet fagyapotban. Egyedül Smyrna körülbelül 100 waggont importál évente. A monarchia a szükségletnek körülbelül $\frac{1}{3}$ -részét fedezi. *Parketták.* Az utóbbi évek csekély építkezése következtében e cikk behozatala is csökkent. A monarchia 1912-ben egynehány waggont exportált Törökországba. *Hajlított bútort* már régóta csaknem kizárólag Ausztria és Magyarország szállítanak. Német-

ország kivitele e cikkben nem jelentékeny. Németország inkább közönséges fabútorokat és kosárbútort szállít bőrathuzattal.

Vas és vasárúk. Ausztria és Magyarország részesedése a behozatalban jelentékeny. Főleg drótszegekben (1912-ben 233 waggon), rúdvasban (151 waggon), drótokban (48 waggon) és *vaszománc-edényekben* (10 waggon). *Drótszegekben* a magyar iparnak jelentékeny szerep jutott a török piacokon. Főleg a 15–20 és 21-en felüli számokat veszik. E cikkben egyébként jelentékeny Belgium behozatala is, úgyszintén szállít Belgium *rúdvasat, sineket, vasbádogat* és *vastartókat* is. *Email-edényekben* az osztrák-magyar vasbádogedény-kartell uralja a piacot, de szállítanak kartellen kívüli osztrák és magyar gyárak is. Ujabban német gyárak részesedése is számottevő. *Vasfűrészfűrészeket* főleg Németország és az Egyesült-Államok szállítanak. *Csavarokat* Németország, Belgium és kis részben Ausztria szállítanak. A normális típusok kelendők mindenféle nagyságban. *Acélt* Ausztria és Magyarország, *sarlókat* Ausztria szállítanak. Tekintetbe jön még Svédország is mindennemű kommerc-vasárúra nézve. *Rézből* való csöveket, rudakat és bádogokat főleg magyar gyárak szállítanak, kisebb mértékben szerepel a német, angol és újabban a francia ipar is.

Kefeárúk. Egynéhány jól bevezetett német gyártmány mellett a magyar ipar termékei a legkeresettebbek. A magyar kefe úgy ár, mint minőség tekintetében a követelményeknek teljesen megfelel.

Lámpaárúkban úgy az osztrák, mint a magyar ipar jól be van vezetve a Kelet piacain. Olcsóság és a keleti ízlésnek megfelelő kivitel folytán gyártmányainkat mindjobban keresik. Főleg a függőlámpákat öntöttvasból és bronzból, továbbá asztali lámpákat és az egészen olcsó fali lámpákat vásárolják. Utóbbiakhoz való lapos égőket osztrák, magyar és német cégek szállítják, úgyszintén lámpaüvegeket is, melyekből a 3, 5, 8 és 11-es nagyságok a legkelendőbbek. Ausztrián és Magyarországon kívül lámpaárúkat szállít még kis mennyiségben Németország, Olaszország és Belgium.

Kalapok. Úgy nemez-, mint szalmakalapok tekintetében Olaszország dominál. Anglia és Ausztria részesedése kisebb.

Keztyű. Gyapjából készült téli keztyűket Németország szállít. Bőrkezttyűkben a fogyasztás csekély, ezt csaknem kizárólag osztrák cégek látják el.

Línoleumban a piacot az angol ipar uralja.

Bőr- és bőrárúk. Fő cikk a talpbőr, melyet részben a belföldi termés fedez. A behozatalban első helyen állnak Németország és Franciaország, azután Olaszország, Belgium, Magyarország és Ausztria. A magyar bőr, mely azelőtt fontos szerepet játszott a Kelet nagyobb helyein, utóbbi időben, sajnos, lényegesen visszament, ennek oka jórészt abban rejlik, hogy a talpbőr-kartell árait túlságosan felemelte, s így a külföldi versennyel szemben túldrága lett. *Felsőbőröket* a fentebb felsorolt országokon kívül Amerika is szállít. A talpbőrök rendszeren 60—80 kg.-os bálákban kerülnek szállításra. Egy-egy bál 10 félbőrt tartalmaz. Croupont főleg Belgium és Németország szállítanak. Chevreauxt Franciaország és Amerika, Box Calf-ot Franciaország és Németország. *Cipőkben* a behozatal nem jelentékeny, főleg a francia és angol árút keresik.

Festék. A kereslet föld- és egyéb festékekben jelentékeny. A behozatalt főleg Németország, kisebb mértékben Ausztria-Magyarország és Franciaország látják el. Anglia csak olajfestékekben jön tekintetbe.

Szappan. Pipereszappant Németország, Ausztria és Magyarország, finomabb árút Franciaország szállít. Közönséges mosószappant a belföld állít elő. *Hamuzsirt* kizárólag Ausztria és Magyarország szállítanak. 1914-ben kb. 8.000 hordó (à 100 kg.) került behozatalra. Mazsola fehérítésére használják. *Kén.* Miután a birodalom nagy kiterjedésű kénbányái ezidőszereint még exploítálva nincsenek, az ország kénytelen a szőlészethez és mazsola kénezéséhez szükséges ként Sziciliából importálni. 1914-ben a behozatal 60.000 zsákot (à 50 kg.) tett ki. *Gyufákban* a szükséglet igen nagy. Behozatalra kerül elsősorban osztrák, azután svéd, olasz, angol és kevés magyar árú. Az olaszok főképen viaszgyufát szállítanak. *Gyertyát* elsősorban Belgium szállít. Kisebb a részesedése Olaszországnak, Franciaországnak és Hollandiának.

Petroleum fontos behozatali cikket képez. Normális időben a petroleum Törökországban olcsóbb, mint bármely más behozatalra szoruló országban, mert a román, orosz, német és amerikai finomítók igen éles versenyben állanak egymással a török piacokon. Osztrák és magyar finomítók részesedése minimális, ami főleg a túl magas fuvardíjtelekben leli magyarozatát. Az árú rendszeren 1 pud súlyú bidonokban, vagy 2 ily bidont tartalmazó

ládákban kerül szállításra. A behozatal több millió ily ládára rug. *Kenőolajat* és *parafint* főleg Románia szállít.

Mezőgazdasági gépek. Az üzlet főleg magyar cégek kezében van. Utóbbi időben jelentékenyen emelkedett az Egyesült-Államok és Kanada részesedése is. A szükséglet mezőgazdasági gépekben évről-évre emelkedik. Főleg Anatóliában, ahol a mezőgazdasági departement igazgatója, a Smyrnából kiágazó két vasuti fővonal mentén, ú. m. Aidin és Kassaba irányában a gépekből rendszeres mozgó kiállításokat rendez. Ezek a vonatok minden nagyobb állomáson megállanak, ott több napig tartózkodnak és alkalmat nyújtanak a földbirtokosoknak és gazdáknak, hogy a kiállított gépeket megtekinthessék és azok előnyeiről a magyarázatok és felvilágosítások alapján meggyőződhesse. Behozatalra kerülnek *cséplőgépek, lokomobilok, aratógépek, triörök, ekék, kévekörtők*, stb. Egyedül az aidini vilajet 1914-ben kb. 2^{1/2} millió frank értékű mezőgazdasági gépet és alkatrészt importált.

Varrógépeket Amerika és Németország szállít. Túlnyomólag a kézzel hajtott kis gépeket veszik.

Kerékpárok. Jobb árút Németország, középminőségű árút angol cégek gyártanak.

Automobilok. Legkeresettebbek az olcsó amerikai kocsik, azonkívül angol, német és olasz márkákat is vesznek. Általában a behozatal jelentéktelen, aminek oka a rossz állapotban levő utakban keresendő, a melyek a nagy kiterjedésű birodalomnak csak egyes részein teszik lehetővé az automobilok, főleg a nehezebb kocsik és járművek használatát. A háború után előreláthatólag nagyobb lesz a szükséglet már azért is, mert a jelenleg, a hadvezetés által requirált kocsik, a háború után bizonyosan hasznavehetetlen állapotban lesznek, úgy hogy azokat majd pótolni kell. Ezért tanácsos volna, ha hazai cégeink már most megtennék a szükséges előkészületeket, hogy annak idején majd ők is kivehessék részüket a szállításokból.

Kötélárúkat Németország, Ausztria-Magyarország, Olaszország s a Svájc szállít. A szükséglet jelentékeny. A kenderárúkat újabban gyakran helyettesítik jutaárúval is. *Zsákok.* Úgy új, mint használt zsákokban a behozatal jelentékeny. Nagyrészt közvetlenül Kalkuttából veszik. Jelentékeny mennyiségeket szállítanak hamburgi importcégek is.

Kiviteli cikkek.

Mazsola. Kisászsiai, főleg azonban az aidini vilajet legfontosabb kiviteli cikkei közé tartozik. 1914-ben a termés ugyancsak 4.500 waggon volt, aminek főoka főleg a mozgósítás és a keresztény lakosság tömeges kivándorlása által előállott nagy munkáshiányban keresendő. A normális hozadék sokkal nagyobb szokott lenni. Nagy nehézségeket okozott azonfelül a nagy kén- és rézgálchiány is, mely cikkekre pedig a szőlő konzerválása, a szemek tetszetősebbé és tartósabbá tétele szempontjából nagy szükség van. Normális években az aidini vilajet kb. 90.000 zsák ként és 800 waggon rézgálicot szokott importálni. A mazsolából nem kerül a termelt összmenyiség kivitelre. Egy részét, főleg a silányabb minőségűből, magában az országban dolgozzák fel a szeszfinomítók. Ha a török kormány — ami nincs kizárva — a jelenlegi túl magas szeszbehozatali vámot, háború után is fenn fogja tartani, akkor biztosra vehető, hogy a mazsolaprodukciónak legalább 25%-a a szeszfeldolgozás céljaira az országban fog maradni, a mi természetszerűleg az exportra kerülő árú megfelelő drágulását fogja maga után vonni. Az üzlet nagyrészt egynehány igen nagy exportőr kezében van. A szállítások főleg Anglia és az angol gyarmatok, illetve Ausztrália, valamint az Egyesült-Államok felé irányulnak, nagyrészt bizományi alapon oly formában, hogy az exportőr a szállítással egyidejűleg konoszemént ellenében intézvényezi a londoni vevőre, bizományosra vagy brokerre a küldemény értékének 70—80, sőt 90%-át is. A maradék az árú eladása után kerül elszámolásra. Jelentékeny vevője e cikknek továbbá Németország, Ausztria, Magyarország, Hollandia és Olaszország is. Az angol és amerikai import az összkivitelnek kb. 60%-át, a kontinentális import pedig kb. 40%-át teszi ki. A mazsola kénezve, vagy kén nélkül, szárral, vagy szártalanítva, különböző nagyságú, de túlnyomólag 10—12 kg.-os ládákban kerül forgalomba.

Füge. Az aidini vilajet termése fűgében 1914-ben kb. 1.600 waggont tett ki. Tehát e cikkben is az eredmény az átlagos hozamnál jóval kedvezőtlenebb volt. A füge exportja is legnagyobb részben Amerika és Anglia felé irányul. Feldolgozott fűgét főleg Németország és Ausztria-Magyarország vásárolnak. E cikket is nagyrészt bizományi alapon adják el. Az aidini vilajetnek vannak nagy

kiterjedésű, új, fiatal fügeültetvényei, melyeknek csak 1–2 év múlva lesz hozadékuk, úgy hogy a termésmennyiségek előreláthatólag emelkedni fognak. Egynéhány évvel ezelőtt „Smyrna Fig Packers Co. Ltd.” címmel egy nagy társaság alakult Smyrnában, melynek célja volt, hogy magához ragadja az egész füge-üzletet, ami azonban nem sikerült neki, úgy hogy jelentősége ma nem nagyobb bármely más fügeexportőrénél. Gyári fügeből, ú. n. hordasból is csak 430 waggon termett 1914-ben, vagyis a normális hozamnak alig 50%-a. E cikket csaknem kizárólag Ausztria és Magyarország vásárolja fügekáv gyártására.

Pamut. Az aidini vilajet 1914. évi termése 30.000 bála volt. Normális évek átlagos termése 40.000 bála szokott lenni. A pamutültetvények nem terjednek a kívánt mértékben, aminek oka részben a gyakori sáskajárásban keresendő. Sokkal jelentékenyebb a Messina—adanai kerület fejlődése a pamuttermelés terén. A termés e kerületben 100.000—150.000 bála szokott lenni. A kereskedelemben előforduló minőségek az extrissima, extra fort és az extra minőségek. A török pamutot normális időkben Franciaország, Spanyolország, Németország, Ausztria, Magyarország és Olaszország vásárolják.

Ópium. Anatólia 1914. évi termése kb. 4.000 q volt. Ennek 40%-át Amerikába szállították bizományi alapon. Sok ópiumot vesz Anglia is (30%), kisebb a behozatala a többi nyugati és közép-európai államoknak, valamint Japánnak. Úgy Amerika, mint Anglia az importált ópium legnagyobb részét újból exportálja Chinába, Indiába stb. Ezt az üzletet kellő szervezet és tőke mellett Törökország közvetlenül is megcsinálhatná.

Valonea. A valonea 1914. évi termését az aidini vilajetben 1 millió kantarra, vagyis 550.000 q-ra becsülték. Ebből azonban munkáshiány miatt csak kb. 50%-ot tudtak behordani. Ehhez hozzászámítandók az előző évről maradt készletek, melyek 275.000 q-t tettek ki. 1914-ben kivitelre került kb. 300.000 q, ennek kb. a fele angol kikötőkbe.

Árpából egyedül az aidini kerület kb. 2 millió q-t visz ki és pedig 50%-ot Angliába, 30%-ot Franciaországba és 20%-ot Olaszországba.

Nyers bőrök. Az aidini vilajet produkciója 1914-ben kb. 2,300.000 darab volt. Ebből gödölyebőr 500.000, kecskebőr 100.000,

juhbor 1 millió, tehén- és marhabor 100.000 drb. stb. A gödölyebőröket nagyrészt Németország és Ausztria-Magyarország vásárolják. Kecseborból, főleg 1·5—1·6 kg.-os, I. minőségű nyári könnyű árúból, Amerika és Olaszország vesznek kisebb mennyiségeket. Nehéz árút (160—180 kg. súlyban) Anglia és Amerika vásárolnak. Ugyanoda jut kivitelre a másod minőségű téli kecssebor is. A nagyrészt szárazon sózott juhboröket Amerikába szállítják, a bőröknek kb. $\frac{1}{3}$ része levegőn szárított árú, melyet Németország és Ausztria-Magyarország vásárol. Nagy mennyiségeket vesz London téli cserzett juhborökből is.

Dohány. Aromatikus Ayassouluk dohányból az aidini vilajetben 1914-ben 70.000 q termett. A dohány kiváló minőségű. Legnagyobb vevője az anatóliai dohánynak, az American Tobacco Company és annak fiókja az Export Leaf Company. Azonkívül nagy mennyiségekben vásárolja a dohányt normális időkben Anglia, Németország és Olaszország is. Jelentékeny a trapezunti vilajet dohányprodukciója is. Innen körülbelől 15.000 q jut kivitelre főleg Alexandriába és Rotterdamba.

Olívaolaj. Az aidini vilajet produkciója 1914-ben körülbelül 350.000 q volt. A birodalom összhozadékát 7—800.000 q-ra becsülik. Az olajnak több mint a fele az országban kerül fogyasztásra és nyer alkalmazást a szappanfőzésnél. A többit exportálják a világ minden tájára.

Sézam. Az átlagos hozam normális években Aidinben 35.000 zsák szokott lenni, mely csak részben jut kivitelre Bulgáriába, Orosz-, Francia- és Olaszországba. Jelentékenyebb produkciója és kivitele van e cikkben Szíriának és Palesztinának is.

Bab. Az aidini normális hozam körülbelől 400.000 q szokott lenni, mely mennyiség csaknem teljesen kivitelre kerül és pedig 70% Franciaországba és 30% Spanyol- és Olaszországokba.

Bor. Anatólia átlagos produkciója 40.000, Syria és Palesztináé 20.000 hektoliterre tehető. Ennek 75%-a Hollandiába, 10%-a Németországba, 5%-a Franciaországba, 2% a Ausztria és Magyarországba jut kivitelre.

Mogyoróban a trapezunti kerület jön tekintetbe, főleg Kerasszund vidéke, ahonnan 1911-ben 64.000 q jutott kivitelre. Ebből 45.000 q héjmentes és 19.000 q héjas árú. Ausztriára és Magyaror-

szágra ezen mennyiségekből 12.000, illetve 4.000 q jutott. Ebben bennfoglaltatnak a Németországba tranzitált árúk is.

Narancsban Palesztina kivitele átlagban 7 millió frank értékű. Tripoli de Syrien keresztül is körülbelül 300.000 láda jut évente kivitelre.

Datolya. Az Irak legfontosabb gazdasági termékét képezi. Főleg a bagdadi és basszorai vilajetekben a pálmaültetvények állandóan gyarapodnak, ugyanígy emelkedik a kivitel is. Jó években a termés 3 millió q-ra rúg, melynek $\frac{3}{4}$ -része a belföldön kerül fogyasztásra. A kivitel európai Törökország, India, Egyiptom és Franciaország felé irányul. A szállítás 60 kg.-os zsákokban vagy 30 kg.-os ládákban történik.

Succus. (Édes gyökér.) Főleg a damaszkuszi vilajetből jut kivitelre, vagy poralakban vagy rúdalakban. Előbbit főleg Amerika, utóbbit Egyiptom vásárolja, E cikkben nagy kivitele van Mezopotámiának is, főleg Amerikába.

Állati belek. A damaszkuszi vilajetből nagy mennyiségű sózott juh- és kecskebél jut kivitelre, főleg Marseillebe és Triesztbe. Jelentékeny Mezopotámia kivitele is főleg Amerika felé.

Szappan. Palesztina és Syria 7—8 millió frank értékű szappant exportál évente.

Gyapjúban legnagyobb kivitele van Syriának (11.000 q) és Mezopotámiának körülbelül 5 millió frank értékben. Az export főleg Franciaország, Anglia, Amerika és Németország felé irányul.

Általános tudnivalók.

A Törökországgal üzleti összeköttetésbe lépni szándékozóknek tanácsos, ha a következőket tartják szem előtt:

1. Kerülendő a török vevővel való közvetlen érintkezés, hanem tanácsos jól bevezetett, megbízható képviselő intervencióját igénybe venni. A vevő is szívesebben látja ezt a rendszert, mert nem szeret levelezni, hanem inkább egy csésze kávé mellett köti meg az üzletet az ügynökkel. Az ügynök megválasztásában természetesen különös óvatossággal kell eljárni.

2. Rendelések felvétele céljából tanácsos, megbízható, franciául beszélő utazót kiküldeni, lehetőleg kétszer egy évben, ú. m. február-márciusban és szeptember-októberben, feltéve természetesen, hogy megbízható helyi ügynökről már előzetesen történt

gondoskodás. 1913-ban pl. Damaszkuszt felkereste 30 német, 20 francia, 7 angol és 5 olasz utazó. A monarchiából mindössze két utazó járt lent (alighanem mind a kettő osztrák volt).

3. Nem tanácsos árút bizományba küldeni. Ugyancsak különös óvatossággal kell eljárni a hitelezés terén. Csak olyan vevőnek szabad hiteleznünk. a kinek anyagi viszonyairól megbízható ügynökünktől és más helyről is megnyugtató információt kaptunk. Akkor is ajánlatos az ügynökkel legalább részbeni delkrederét vállaltatni.

4. Fontos szempont a jó csomagolás, mert rendszerint hosszú útról, esetleg több helyen eszközlendő átrakásról, sőt néha karavánúton való teveszállításról van szó.

5. Az árakat lehetőleg cif kell kalkulálni és frankokban kifejezni.

6. Teljesen mintának megfelelően kell szállítani, nehogy a vevőnek ürügyet szolgáltatassunk a szállítmány visszautasítására. Ugyancsak szigorúan kell betartani a szállítási határidőt is.

7. Nagyon kell ügyelni a cégek nevére, minthogy bizonyos vagy hasonhangzású nevekből a nagyobb helyeken néha száznál is több cég van. Papadopoulos-t, Papazian-t, Achmed-et, Abdullah-t a nagyobb helyeken minden utcában találunk. Ezek közül rendszeren egy-két elsőrendű cég van, a többi gyenge, esetleg csaló, aki kihasználja a jóhangzású nevet.

8. Információkkal szolgálnak a nagyobb helyeken levő cs. és kir. osztrák-magyar konzulátusok, melyekhez legcélszerűbb az illetékes kereskedelmi kamarák útján fordulni. Felvilágosítást és útbaigazítást adnak azonkívül a m. kir. kereskedelmi múzeum levelezői is. Béke idején Törökországnak következő helyein van a m. kir. kereskedelmi múzeumnak levelezője: Konstantinápoly, Adana, Aleppo, Angora, Bagdad, Beyrouth, Jaffa, Konia, Mersina, Samsun, Smyrna és Trapezunt.

TÖRÖKORSZÁG VÁMTARIFÁJA.

Irta : Takács János.

A most érvényben levő török vámtarifa első rendelkezése az, hogy az általános vámtarifa behozataláig a vámilletékek az áruk értéke után szedetnek be.

Ezzel egyidejűleg elrendeltetett, hogy a behozatali áruk után azok piaci értékének megfelelő 8°/o-os vámilletéket kell szedni.

1907. évben azonban az európai nagyhatalmak hozzájárulásával ezen 8°/o-os beviteli értékvám azon évi június hó 25-től kezdve 7 év tartamára 11°/c-ra emeltetett fel. Nálunk ez a hozzájárulás „A török beviteli értékvámok felemeléséhez való hozzájárulásról” szóló 1907. évi XXXII. törvénycikkkel van becikelyezve.

A most folyó nagy háború alkalmával tudvalevőleg a török birodalom a kapitulációk megszüntetését kimondotta és ezzel egyidejűleg az értékvámokat 11°/o-ról 15°/o-ra emelte fel.

A szivarok, a bagódohány és a burnót még ennél is magasabb százaléku vámmal vannak megróva és pedig:

a szivarok és a bagódohány az érték 75°/c-ával;

a burnót pedig:

ha értéke kilogrammonként 19·50 Piaster, vagy ennél kevesebb, 19·50 Piasterrel, ha drágább, becslés szerinti értékének 100°/o-ával.

Az arany- és ezüstárúk, valamint a drágakövek vámilletéke nem érték után, hanem darabszám, illetőleg tisztasúly szerint van megállapítva és pedig:

Zsebóráknál:

1. aranytokokban darabonként

10 P-rel

2. ezüsttokokban, aranyozva is, darabonkint	4 P-rel
Drágaköveknél, nyersen csiszolva, vagy félig csiszolva :	
3. a gyémánt, smaragd, nemes opál, rubin és saphir-nál gr.-kint	30'
4. a nemestopáz-, türkisz- és más k. m. n. n. drágaköveknél gr.-kint .	2
5. a finom gyöngyöknél nem szerelve gr.-kint	3
6. arany-, ezüst- és platinaárúknál, gyémánttal, gyöngyökkel, korállokkal és más drágakövekkel kapcsolatban kg.-kint	200
7. ezüstárúknál, aranyozva is, kg.-kint	45
8. egészen aranyból és platinából való árúknál kg.-kint	200
9. lapokká vert valódi arany- és ezüstenél (arany-ezüstfüst), könyvecskékben ezek súlyával együtt kg.-kint	30
Aranyból és ezüsből való drótoknál, pilliknél és bouillonoknál a csévék súlyával együtt :	
10. ha valódiak, kg.-kint	25
Arany- és ezüst fonadékoknál, selyem, pamut és más anyagokból való szálakkal :	
11. ha valódiak, kg.-kint	15 „

Ezeknél, ha tára levonás útján állapítják meg a tisztasúlyt a tára : ládáknál és hordóknál 20⁰/o-kal ; a kosaraknál 13⁰/o-kal és báloknál 9⁰/o-kal van megállapítva.

A pénznem, melyben a vámilletéket fizetni kell : a Piaster, amely 40 parara oszlik. Egy piaster kb. 22 fillér.

A mezőgazdasági ipar előmozdítása céljából az ilyen üzemekben használatos gépeknek és eszközöknek, mint amilyenek : az ekék, arató- és kaszálógépek, lóvakarók, szénakazalozók, szénaprések, boronák, kézi- és gőzcséplőgépek, lokomobilok, vetőgépek és hasonlók vámmentes behozatala meg van engedve.

Amennyiben a török birodalomban ezidőszert az érték-vámok vannak meghonosítva, ezek megállapíthatása végett az árúk bevallásánál a hitelesített fakturát is be kell mutatni. Az árúk származása is igazolandó, még pedig az illetékes politikai vagy vámhatóság igazolásával ellátott bizonyítvánnyal. E bizonyítványt az ottoman császári konzulátusnak láttamozni nem szükséges.

A megvámolás alkalmával a nyomtatványok, iratok, levelező-

lapok s hasonlókat cenzurálás alá estek. 1908. évi július 11 óta azonban a cenzurának ily iránybani működése megszűnt.

*

A török birodalomba bevinni tilos:

1. Lőport és más robbanószert, hadifegyvereket és ezek alkatrészeit, valamint a hadi municiót.

2. Leveles dohányt és vágott pipadohányt hólyagokban és más alakban. (Külföldi Tumbeki — Narghiledohány — csak a Tumbeki gondnokság útján hozható be.)

3. Sót.

4. Ártalmas anyagokat.

5. Külföldi ezüstpénzeket.

6. Könyveket, iratokat stb., melyek az erkölcsöket és a közrendet sértik.

7. Haschischt.

Újabban bebozatali tilalom alá helyeztetek: a saccharin, valamint a magas portának 1913. évi január 22.-én kiadott 277. sz. körrendelete szerint a török szultánnak arcképével ellátott játékkártyák is.

*

Az áruk kivitelénél minden cikk értékének 1⁰/₀-át fizeti kiviteli vámilleték gyanánt.

Az 1913. évi február 10.-én kiadott irádé szerint azonban 4 évre elrendeltetett, hogy a 200 okát (egy oka 1·28 kg.) meghaladó mennyiségben kiszállított bor, sör, rakia, konyak és egyéb italok után kiviteli vámot nem kell fizetni és a már befizetett szeszadó is visszatérítettik.

Kivinni tilos: angora kecskéket, régiségeket és Haschischt, valamint 1910. évi május 30-tól kezdve 1·40 m-nél magasabb lovakat és öszvéreket.

Ha forgalmi korlátozás alá eső áruk csempészet tárgyát képezik, azok elkobozottnak és a bűnös még a kiszabott bírságot is megfizetni köteles.

*

A törökbirodalom az egyetlen Európában, amely az átviteli vámokat alkalmazza. E rendelkezésnek megfelelően a tranzitált

vagy a szabályszerű határidő alatt a külföldre visszaszállított áruk vám címén értéküknek 1⁰/₀-át fizetik.

Ha tehát az importáló fél a behozatal alkalmával az érték-vámot már megfizette és a megvámolt árút a megvámolástól számított hat hónapon belül visszaszállítja: az 1⁰/₀ átviteli vám levonásával a befizetett beviteli vámmilleték visszatérítését igényelheti.

Ha azonban a török birodalom egyik kikötőjéből a másikba tengeri úton szállíttatnak áruk, ezek értéküknek 2⁰/₀-át fizetik és e fizetség a származásra való tekintet nélkül minden árra kiterjed.

TÖRÖKORSZÁG KÖZLEKEDÉSI VISZONYAI.

Irta : Trozonyi Ferencz.

Törökország európai részének egyetlen főpályája a budapest—konstantinápolyi fővonal török területre eső része: a kuleli-burgasz—konstantinápolyi vonal (282 km.), melyből az alpullu—babaeszkü—kirk-kilisszei szárnyvonal (46 km.) ágazik ki. E vonalak a török állam tulajdonában vannak, de a vasutak üzemét az állam „a keleti vasutak üzemének vitelére alakult társaság“-nak adta bérbe az 1958. évig. E társaság részvényeinek többségét a balkán háborúk idejében magyar és osztrák bankokból összeállított konzorcium vásárolta össze. A társaság üzemében még néhány év előtt 1216 km.-es tekintélyes hálózat állott, de a balkáni államok hódításai folytán mindössze 328 km.-re apadt le hálózata. A keleti vasúttársaság állami jövedelembiztosítást nem élvez, sőt ellenkezőleg bruttó bevételeinek tetemes részét a török államnak köteles átengedni. (Pl. az 1910. évben 16,904.069·40 frank bruttó bevételből 3,342.990·04 frank volt az állam részesedése.)

A drinápolyi villajet forgalmi helyzete a legutóbbi török-bolgár határrendezés következtében lényegesen rosszabbodott, mert Törökország többi részével vasúton csak bolgár területen keresztül közlekedhetik. Ezért újabban szóba jött egy török területen át vonuló oly vasúti vonal építése, mely Drinápolyt az Égei-tengerrel kötné össze és a Szároszi-öböl valamely alkalmas pontjánál végződne. A rég tervezett muratli-rodosztói szárnyvonal még nem épült ki.

Törökország ázsiai részének jelenlegi vasúti hálózata a következő vasúti vonalakkból áll:

1. *Mudania—Brusszai vasút.* Északnyugotanatolia legjelentékenyebb kereskedő városát, Brusszát köti össze Mudania márvány-tengeri kikötővel. A vonala keskenyvágányú (100 centiméteres

nyomtávú) 42 km. hosszú. Állami kamatbiztosítást nem élvez. A vonal Anatólia belsejébe benyúló hosszú vasúti vonal kezdő szakaszának volt szánva, de csonka maradt. Jórészt belga és francia tőkéből épült.

2. *Szmirna—Kaszabai vasút és folytatása.* (709 km.) Fővonala Szmirnától Afium—Karahisszárig terjed, hol az anatóliai-vasút vonalához csatlakozik. (422 km.) Kéi szárnyvonala Szmirnától Burnabadig (5 km.) illetve Magneziától Szomán át Panderma égei-tengeri kikötőig (282 km.) vezet. A törzshálózat, mely a szmirna—alasehiri (169 km.) magnezia—szomai (92 km.) és szmirna—burnabadi (5 km.) vonalakból áll (266 km.) a török államé és csak üzemét viszi a társaság. A többi rész a francia tőkével létesült társaságé. A társaság állami jövedelembiztosítást élvez. A vasút igen jelentős, mert Szmirnát gazdag hátsó területével köti össze és Pandermán át a legrövidebb összeköttetést biztosítja Konstantinápoly és Szmirna között. (26 óra.)

3. *Szmirna—Ajdini vasút.* (606 km.) Fővonala Szmirnától Egerdirig terjed (468 km.). Szárnyvonalai: Torbali—Tire (47 km.), Baidir—Ödemis (25 km.), Szutlidzsa—Csivril (35 km.), Paradis—Budzsak (2 km.), Gondzseli—Denizli (9 km.), Szmirna—Szediköi (2 km.) és Baledzsik (Balasis)—Szokia (22 km.).

A hálózata igen jelentős, mert rendkívül termékeny vidékeken vonul keresztül és Szmirna forgalmának tetemes részét közvetíti. A társaság angol. Állami jövedelembiztosítást nem kap.

4. *Merszina—Tarusz—Adanai vasút.* Vonala (67 km.) Merszina földközi tengeri kikötőtől Tarzuszon át Adanáig vezet és a gazdag kilikiai síkság terményei számára nyit utat a tenger felé. Eredetileg angol társaságé volt, mely állami kamatbiztosítás híján pénzügyi zavarokba jutott. Végül is az anatóliai vasúti-társaság megszerezte részvényeinek többségét, szanálta a vasút pénzügyeit és saját kezelésébe vette annak üzemét. A vasút jenidzse—adanai vonalrészét a bagdadi vasúti-társaság a pályatulajdonossal közösen használja. A merszina—adanai vasút jelentősége nagy mértékben fokozódott azáltal, hogy a bagdadi vasút alakjában folytatást nyert az ország belseje felé. Viszont a bagdadi vasút forgalmának Merszina kikötő egyik kivezető kapuja lett a Földközi-tengerre.

5. *Damaszkus—Hamai vasút és folytatása.* (682 km.). Hálózata kéi részből áll. A régi keskenyvágányú (105 cm.) hálózat, az

ügynevezett haurani vasút (249 km.) Sziria, főkikötőjét Bejrutot közi össze Rajak és Damaszkus érintésével El-Mzerib-bel, míg az újabb rendes vágányú hálózat (433 km.) Rajaktól Homsz és Hama érintésével Aleppóig húzódik és Homsztól Sziriai-Tripolisz földközi tengeri kikötőig vezető szárnyvonalával együtt Észak-Sziria közlekedési útőerét alkotja.

A bejrut—rajak—damaszkusi vonal rendkívül nehéz üzemű, mert a vonalnak a Libanon és az Antilibanon hegységein kell keresztülhatolnia. E vonal részben fogaskerekű vasuti üzemre van berendezve. A vasút francia társaságé. A rendesvágányú hálózat állami jövedelembiztosítást kap. Mindamellett a társaság, mely a libanoni közúti vasút bejrut—mamiltejni 22 km.-es vonalának üzemét is viszi, nem képes kielégítő jövedelmezőséget biztosítani a részvényeseknek. Ennek jórészt a rossz pénzügyi alapozás az oka. A hálózat közgazdasági jelentősége nagy.

6. *Palesztinai vasút.* 87 km.-es keskenynyomtávú (100 cm.) vonala Jaffa földközi-tengeri kikötőtől Jeruzsálemig vezet. Francia társaságé, mely azonban állami jövedelembiztosítás híján állandóan nagy nehézségekkel küzd. A vasútat főként turisták és zarándokok használják.

7. *Hedzsazi vasút.* (1699 km.). Damaszkusból indul ki a török állami keskenyvágányú (105 cm.) hedzsazi vasút, melynek fővonala Medinában végződik és 1305 km. hosszú. Egy szárnyvonala Deraatól Haifa és Akka kikötőig vezet (180 km.), egy másik Deraatól Baszráig (34 km.) halad, míg egy harmadik Alfulé állomástól Dzsenin és Nablusz érintésével a török-egyiptomi határ közelében fekvő Bir-esz-szebaig újonnan épült meg, mintegy 180 kilométer hosszúságban. A hedzsazi vasút fővonalát tovább fogják építeni Mekkáig. (Medina—Mekka kb. 500 km.) A hedzsazi vasutat az egész világ mohamedánságának adományából a török állam építette ki török katonákkal német mérnökök vezeteése alatt. Célja a medinai és mekkai zarándoklások megkönnyítése és a birodalom központjától távol eső hedzsazi tartomány szorosabb hozzáfűzése a birodalomhoz. Az egyetlen vasút, amely kezdettől fogva a török állam üzemében áll. Gazdasági jelentősége csekély, de annál nagyobb a stratégiai fontossága, kivált az Egyiptom ellen irányuló hadműveletek és az arab törzsek fékentartása nézőponijából.

8. *Hodejda—szanaai vasút és folytatása* (328 km.). Jemen tartomány keskenyvágányú (75 cm.) vasuti vonala, mely Hodejda vörös-tengeri kikötőt Szanaa-ával, a tartomány főhelyével köti össze. Francia társaság tulajdona. Valószínű, hogy csak mintegy felerésze épült még ki a tervezeti vonalnak.

9. *Anatoliai vasút* (1.044 km.) Míg az előbb felsorolt török-ázsiai vasútak a hedzsazi vasút kivételével, — mely utóbbi azonban szintén excentrális fekvésű, — mind arra valók, hogy egy-egy tengeri kikötőt a hátsó területtel összekössenek, addig az anatóliai vasút és a folytatásaként épülő bagdadi vasút együttvéve a gerincét alkotják Ázsiai-Törökország jövőendő vasúti hálózatának és arra vannak hivatva, hogy a birodalom szívét, Konstantinápolyt, az ország belsejével összekapcsolják. Az anatóliai vasúttársaság német alkotás. A Deutsche Bank finanszírozta, épügy, mint utóbb a bagdadi vasutat is. Fővonala Hajdár-Pasától a szeldzsuk szultánok ősi székvárosáig, Koniáig vezet (757 km.). Szárnyvonalai az észki-sehir—angorai (263 km.), arifie—adabazári (9 km.), alajund—kutahiai (10 km.) és hajdárpassa—fenerbagcsei (5 km.) vonalak. Ezenkívül a társaságnak joga van adabazári vonalát Boluig, angorai vonalát pedig Kajzárije-ig (Cezaria) meghosszabbítani. Az anatóliai vasút különböző szakaszai különböző mérvű állami jövedelembiztosítást élveznek.

A hálózat jelentősége kivált a bagdadi vasút kiépülése folytán rendkívül megnövekedett. Az anatóliai vasút építette ki a hajdárpassai és derindzsei (Iszmid közelében) tengeri kikötőket is, melyek raktárai kivált a társaság nagy gabonaforgalmának lebonyolításánál tesznek jó szolgálatokat.

10. *Bagdadi vasút.* (A hálózat kész része kb. 1.000 km.) A sokat emlegetett bagdadi vasút az anatóliai vasút fővonalának folytatása. Fővonala Koniától kezdődik és ha teljesen kiépül, Adana, Aleppo, Dzserablusz, Niszibisz, Moszul, Szamarráh, Szadije, Bagdad, Kerbela, Baszorah érintésével El-Koveitben a Perzsa-öböl partján fog végződni. Hosszúsága kb. 2.400 km. lesz. Ebből azonban még csak mintegy 1.000 km. készült el, 687 km. épül, a bagdad—basszorah—koveiti 710 km.-es végső szakasz építéséhez pedig hozzá sem fogtak. Elkészült a konia—aleppoi szakasz az Amanusz hegységben fekvő iszlahije—mamurei 54 km.-es, továbbá a Taurusz-hegységben lévő dorák—karapunári 42 km.-es vonal-

szakasz kivételével. Ezen a két rövid szakaszon 76 alagutat kell építeni. Az iszlahije—mamurei rész talán még 1916 vége felé elkészül, de a dorák—karapunári rész befejezése csak két év múlva várható. Készen van továbbá a szamarah—bagdadi 130 km.-es szakasz. A középvonal Rasz-el-Ajn és Szamarra között 591 km. hosszúságban még hiányzik. Építését az anyagbeszerzés nehézségei miatt teljesen abba kellett hagyni és csak a világháború után lehet újra kezdeni. A bagdadi vasút szárnyvonalai közül legjelentősebb Toprak-Kaletól Alexandretta—földközi-tengeri kikötőhöz vezető szárnyvonal (60 km.), mely már forgalomban van, továbbá a szadije—kanikini tervezett vonal (130 km.), mely Perzsia felé teremt majd összeköttetést. Ezeken kívül még 630 km.-t meghaladó egyéb szárnyvonalakat terveznek. A bagdadi vasút, melynek kiépült részei az anatóliai vasút üzemében vannak, tetemes állami támogatást élvez. Jelentőségével alább bővebben foglalkozunk.

A meglevő vasutakon kívül meg kell emlékeznünk azokról a vasúti tervekről is, amelyek még meg nem valósulhattak, de érdeklődésünkre nagyon is számot tarthatnak. Olasz társaság nyerte meg az Adalia Földközi-tengeri kikötőtől Burdurig vezető vonal kiépítésének engedélyét. Az orosz befolyás jelentkezése sem maradt ki. Még Abdul-Hamid szultántól kieszközölte Oroszország azt az ígéretet, hogy Anatólia északkeleti részében csakis orosz vállalatok kaphatnak vasútépítési engedélyt, ha ugyan maga a török állam nem építi meg a szükséges vonalakat. Később Oroszország erről az előnyről Franciaország javára lemondott és a világháború kitörése előtt ezen a vidéken több vasúti vonal kiépítésére kaptak francia társaságok koncessziót.

A fentebbi 1—11. pontok alatti ismertetésből egész kalleidoszkopikus képet nyerünk Törökország 6.652 km.-es vasúti hálózatának birtokviszonyairól. Egyetlen állam vasúti ügye sincs úgy átszöve politikai elemekkel, mint Törökországé. A nagyhatalmak 4 évtized óta valóságos versengést fejtettek ki a török vasúti engedélyek elnyerése körül. Nem azért, mintha a vasútak mindig előnyös tőkebefektetésnek bizonyultak volna, hanem azért, hogy minél nagyobb érdekeltséget biztosítsanak maguknak és a török birodalomnak hiába remélt megdőlése után — (Törökországnak száz felosztási tervét ismerjük) — erre az érdekeltségre hivatkozva, minél nagyobb részt kaparíthassanak meg belőle. Talán egyedül Német-

ország volt az, mely Törökországban is pusztán gazdasági érdekeit tartotta szem előtt és nem áhítozott területszerzésre. A helyzet kedvezett ezeknek a sötét terveknek. Törökország szegény és közgazdasági fejlődésében elmaradt ország. A dermesztő hamidianuskorszak minden modern haladástól elzártan keleti tunyaságban, tespedésben tartotta. Önmagától képtelen lett volna vasutakat építeni és adminisztrálni. A közlekedés javítására azonban mégis szükség volt.

Igy a nyugoti államoktól felvett török államkölcsönök fejében a hitelező pénzcsoporthoz értékes vasuti és kikötőépítési koncessziókat eszközölhettek ki a török kormánytól. Tudták, hogy Törökországban nagyobb szerepkört töltenek be a vasutak, mint Európában. Az idegen vasuti vállalat ott úrrá lesz a vasút egész vidéké fölött, melynek forgalmát monopolizálja és saját nemzetének gazdasági befolyása számára lefoglalja. A gazdasági befolyással karöltve fejlődik ki a politikai befolyás. Így alakultak ki Török-Ázsia földjén a francia, angol, német, olasz, orosz érdekszférák vasuti vonalakkal, tengeri kikötőkkel kapcsolatban.

Törökország belépése a világháborúba alapos változásokat okozott ezeken az állapotokon. A török állam lefoglalta és jórészt saját üzemébe vette a törökországi francia és angol vasutakat, az ellenséges államok polgárainak kiadott vasuti és kikötőépítési engedélyeket pedig megsemmisítette. Az ügy végleges elrendezése természetesen a világháború kimenetelétől függ.

Visszatérve a bagdadi vasút hálózatának kérdésére, újabban ismételve találkozunk oly állítással, hogy a világháború kitörésének igazi oka a bagdadi vasút koncessziója volt, mert állítólag a németek a bagdadi vasút segélyével Indiában akarták megsemmisíteni az angol világbirodalmat. Ez nagy túlzás.

A német térfoglalás Előázsiában a bagdadi vasúttal kapcsolatban bizonyára hozzájárult azoknak az ellentéteknek a kiéleződéséhez, amelyek Anglia és Németország között a világpiacon való érvényesülés körül keletkeztek, de mégis nem eredő oka az érdekellentéteknek, amelyeknek területe nem egy földdarab, hanem az egész föld, mint a világ gazdaság és világgazdaság színtere.

Az bizonyos, hogy a bagdadi vasút német kézben kezdettől fogva nagy szálla volt Anglia szemében. Anglia mindent elkövetett, hogy az Indiába vezető tengeri utat kontrollja alatt tartsa. Ezt el

is érte. De Anglia világhatalmi állását még jobban erősitené egy kompakt szárazföldi blokk megteremtése, mely Egyiptomot Arábián, Délperzsián és Beludzsisztánon át Indiával összekötné. E célból Anglia régi vágya az arab császárság megalkotása a britt uralkodó jogara alatt. Ennek a törekvésnek útját egyengetné egy Kairótól Bombay-ig vezető angol vasuti vonal. Vitatásra sem szorul, hogy ezzel a Konstantinápolytól a perzsa határig vezető német vasút ellentétes.

Az imperialista törekvés magyarázza meg Anglia ellenséges magatartását a bagdadi vasúttal szemben, holott a bagdadi vasút tisztán közlekedéspolitikai jelentőségét véve, nem árthat Angliának. Ugyanis minden transzkontinentális vasút a maga távolságrövidítő hatásánál fogva jelentős haladás a közlekedés terén. Az ily vasuti vonal mintegy világközlekedési közkinccs, melynek előnyeit — a földrajzi helyzettől függő korlátok között — minden nemzet élvezi. Így van ez a bagdadi vasúttal is, mely egész Európát, tehát Angliát is közelebb fogja hozni Indiához.

A bagdadi vasút nem támaszthat érzékeny versenyt a suezai csatornai útiránynak sem. Ezt a tengeri szállítás rendkívüli olcsósága magyarázza meg. Az indiai tömegtermények zöme, főleg a rizs és a gyapot, nem bírja meg még a suezai csatorna magas illetékét sem, sőt a gőzhajók fuvardíját sem, hanem vitorlásokon Afrika megkerülésével kerül Európába; szó sem lehet tehát arról, hogy ezek a tömegcikkék a bagdadi vasút és az anatóliai vasút drága fuvardíjait több ezer kilométeres távolságokra megbíráják. A világverseny kiélezettsége számos értékes iparcikket is az olcsó tengeri útirányok igénybevételére készítet. A vasuti önköltség folytonos nagymérvű emelkedése a vasutak tarifáit jelentékenyen fel fogja szöktetni, holott ezzel szemben a tengeri hajódíjak a háború után csökkenő vagy legalább is stagnáló és később is csak kis arányban emelkedő tendenciát mutathatnak. A jövőben a tengeri útirányok versenyereje csak növekedhetik. Az indiai forgalomnak tehát csak igen kis része, kivált a személyforgalomnak egy része fog a bagdadi vasútra elterelődni.

Tehát csakis világhatalmi érdekek, a német gazdasági expanzivitás növekedésével szemben való irigy féltékenykedés és az attól való félelem, hogy a halálra ítélt Törökország sztratégiai és közgazdasági téren nagyon is meg talál erősödni, vezethették

Angliát, amikor évek során át intrikált a bagdadi vasúttal szemben. Így pl. Anglia Törökországtól azt követelte, hogy a vasút fővonala jó darabon a Földközi-tenger partján vonuljon és Alexandretta kikötő is érintse, hogy Anglia — szükség esetén — a tenger felől kényelmesen szétrombolhassa a vonalat. Abdul-Hamid ebben nem engedett, hanem a tengerparttól 60–70 km.-es távolságban való vonalvezetés mellett döntött. Alexandretta kikötővel szárnyvonal biztosítja az összeköttetést.

Anglia követelte azt is, hogy a vonal ne Basszorahban a Schatt-el-Arab folyam mellett végződjék, amely még török terület, hanem Koveitben a perzsa-öböl mellett, a brit protekturátus alatt álló el-koveiti sejk területén és a basszorah—koveiti szakasz angol, vagy legalább is nemzetközi vasút legyen. Németország az építés siettetése érdekében ez utóbbi követelésnek deferált.

Így Anglia biztosította magának, hogy a vasút perzsa-öbölí kijárója angol kontroll alatt legyen. A basszorah—koveiti szakasz kiépítése egyébiránt fontos követelmény, mert Basszorah a Satt-El-Arab torkolatához még körülbelül 100 km.-nyire fekszik és a folyam alsó folyása annyira elhomokosodott, hogy mélyjárású tengeri hajók nem juthatnak föl Basszorahig.

A bagdadi vasút Németországra és monarchiánkra nézve újabban közgazdaságpolitikai nézőpontból nagy fontosságúvá vált. Ez az angol-német érdekellentétek lassú kiéleződésének folyamánya. Ugyanis a modern tudományos felfogás szerint a modern gazdaságpolitikai nagyhatalom előfeltétele a planetáris földrajzi elhelyezkedés a földgömbön, vagyis a föld mérsékelt és tropikus égőveinek átfogása. A mérsékelt égöv iparúzésre alkalmas területét oly subtropikus zónának kell kiegészítenie, mely az exotikus ipari nyersanyagokat szolgáltatni képes és az iparúző lakosság táplálására is alkalmas. Az összefüggésnek biztosítottak kell lennie, hogy azt más nagyhatalmakkal való fegyveres konfliktus ne veszélyeztethesse. Az összefüggés lehet kontinentális: ilyen pl. az Unió birodalma és lehet a tengeri hegemonia által biztosított: ilyen a brit világbirodalom. Németország ennek a planetáris fekvésnek híján van, mert a meglevő gyarmataihoz vezető utak fölött Anglia gyakorolja a hatalmat. A sokat emlegetett német, osztrák, magyar, bulgár, török gazdasági blokk, ezt a planetáris fekvést kontinentális összefüggés alakjában szerezne meg elsősorban a blokk szer-

vező és vezető állama Németország, másodsorban monarchiánk számára.

A subtropikus zónát ebben az alakulatban Török-Ázsia alkotja. Mivel pedig az még kiaknázatlan terület, csak a kiaknázás legelemibb előfeltételének, a modern közlekedésnek megteremtésével válhatik hasznossá a központi hatalmak közgazdasága számára.

Az anatóliai vasút mint zsákpálya még egyszerű tőkebefektetés volt a német pénzfölösleg számára. A bagdadi vasút, mint az előázsiai hálózat gerince, már német nagyhatalmi érdek.

A „Berlin—Bagdad” mottója tehát nem tartalmatlan jelszó, hanem a német gazdasági nagyhatalom jövőendő munka-programmjának besűrítése.

Előázsia gazdasági fejletlensége miatt belátható időn belül nem volna képes arra a szerepbetöltésre, amely ebben az alakulatban reá várna. Törökország saját termelése az ország gabona-, gyapot- és rizsszükségletét sem képes fedezni. Már pedig Németországnak arra van szüksége, hogy magát, sőt a monarchiát is lehetőleg függetlenítse a gabona, gyapot és rizs tekintetében a csupán tengeren elérhető termelőhelyektől. Csakhogy ehhez nem elég a bagdadi vasút kiépítése. A bagdadi vasút még csak a gerince lesz egy nagy közlekedési hálózatnak, mely a fővonal kiépülése után vár a megalkotásra. Ezenkívül közutak, kikötők, csatornázás, gátépítés, mocsárlecsapolás, művi öntözés, a közigazgatás, közoktatás és közegészségügy, az egész közgazdasági élet, de főként a mezőgazdaság modernizálása, az ország benépesítése kulturára fogékony telepésekkel az előfeltétele annak, hogy Török-Ázsia gazdag és produktív földterületté változzék.

E célból a háború lezajlása után a legintenzívebb munkálkodásnak kell megindulni Törökországban a központi hatalmak vezetése és irányítása mellett, de így is hosszú ideig eltarthat, míg az évszázados mulasztások helyreépíthetők lesznek.

A küszöbön álló korszakos irányváltozás Törökország közgazdasági életében Törökország lakosságára nézve kétségtől a jólétnek, az életstandard emelkedésének, a fogyasztási képesség fokozódásának forrása lesz.

A török vasutak állapotáról és üzleti eredményéről teljes és megbízható adatok nem igen állnak rendelkezésre, mert az utolsó 6 v hézagos adatai az egymást követő háborúk miatt abnormális

forgalmi helyzet képét tükröztetik vissza, túlságosan visszanyulni a múltba pedig azért nem lehet, mert a hálózat éppen az utolsó 6 év alatt számos fontos vasúti vonal kiépítésével gazdagodott.

A török vasutak árúdíjszabásai általában tetemesen magasabbak, mint az európai vasutak tarifái szoktak lenni. Ezt a gyér forgalom okozza. Némely vasúti vonal forgalmát erősen befolyásolja a tevés karavánokkal való szállítás, mely sok helyütt még mindig sikeres versenyt folytat a vasúttal.

Törökország közúti közlekedése rendkívül elmaradt. Kiepített műutak a birodalom nagyságához mérten csak elenyésző kis számban vannak. A meglévő kevés műút is jórészt hadászati érdekből épült.

Az ifjú törökség érzi, hogy a jó közúti közlekedés megteremtése a török birodalom életbevágó érdeke. Az első alkotmányos kormány mindjárt működésének kezdetén hatalmas útépitési programot dolgozott ki. Ebből azonban édes-kevés valósult meg eddigelé; legutóbb egy francia társaság kb. 9.000 kilométeres úthálózat kiépítésére kapott engedélyt, de a világháború kitöréséig alig 450 km.-nyi út kiépítésével készült el. A konzuli jelekntések telve vannak panaszokkal a közutak hiánya fölött.

Török-Ázsiában még mindig nagy szerep jut az ősi karavánutaknak. Ezek állatoktól kitaposott keskeny ösvények, melyek csakis teherhordó állatok és gyalogosok közlekedésére alkalmasak, ellenben közúti járóművek számára rendszerint nem használhatók. A török karavánok teherhordó állata főleg az egypúpú teve (dromedár), mely rendkívül igénytelen, nagy erőfeszítéseket kibíró állat. Jó úton 200 kg., rossz úton 100 kg. terhet visz. Ilyen terheléssel az út minőségéhez és az időjáráshoz képest naponta 20–30 kilométert tesz meg a hosszú libasorban vonuló karaván, mely néha több száz tevéből is áll, nem számítva a karavánhoz tartozó lovakat, öszvéreket és szamarakat. A legforgalmasabb karavánutakon tonnakilométerenkint 35–60 fillért tesz ki a szállítási költség, a vasutak 3–10 fillér között váltakozó fuvardíjaival szemben.

A török úthálózat fejletlensége a rendkívül nagy távolságokat figyelembe véve, a tömeges szállítást nagyon hosszadalmassá, fáradságossá, költségessé és sok esetben lehetetlenné teszi.

Törökország folyami hajózása szintén a kezdet kezdetén áll. Összes belvizei közül egyedül a Satt-el-Arabon, továbbá a Tigrisz és az Eufrát alsó folyásán járnak gőzhajók.

Törökország tengerhajózása és kikötői. A török birodalom közlekedésében a tengeri hajózásnak a szárazföldi közlekedési utak elégtelensége folytán jelentős szerep jut. A török tengeri kikötők forgalmát jórészt idegen hajósvállalatok közvetítik, mert a török kereskedelmi hajóraj még kisarányú. Az 1911. évben 120 gőzös (66.878 netto registertonna) és 963 vitorlás (205.641 netto tonna registertonna) szerepelt a török hajóajstromokban.

Törökország tengeri kikötőit a következőkben ismertetjük:

a) *Márvány-tengeri kikötők:* Konstantinápoly Törökországnak, sőt az egész Levantenek első, legnagyobb és legjelentősebb kikötővárosa az Aranyszarv és a Boszporus mellett. Az Aranyszarv 11 km. hosszú, keskeny szarvalakú öböl, mely a világnak egyik legtágasabb, legbiztosabb természetes kikötője. A part közelében húzódó magaslatok a szeleket felfogják és csendes vizet biztosítanak. Vize oly mély, hogy a legnagyobb hadihajók is csaknem minden részén a part mellé álhatnak, mely ki van építve. Az Aranyszarvban van a konstantinápolyi kikötő és rév. Az Aranyszarvon vaspontonokon nyugvó két hajóhid vezet át, melyeknek középső harmada kimozdítható a hajók átjárására. A konstantinápolyi kikötő 3 részből áll. A rév az új hajóhid és az Aranyszarv bejárata között terül el. A hajók zöme itt foglal helyet. Nagy részök a parttól távol vet horgonyt. Részben azért is, hogy a magas rakpartilletéket megtakarítsa. Csak egyes hajók kötnek ki a galatai rakpartok mellett. Azok mentén vannak a főbb hajóügynökségek irodái, a révhatóság épülete, a vámhivatal stb. Galata Konstantinápoly üzleti negyede. Ezért a tengerhajózással kapcsolatos ügyleteket is ott bonyolítják le. Az új és régi hid között elterülő rész a kereskedelmi kikötő. A bejutás nehézsége miatt kevés hajó használja. Többnyire fával, gabonával rakott vitorlások és szenes gőzösök. A régi hidtől északra eső rész a hadi kikötő. Kizárólag a török hadi flotta és a javításra szoruló gőzösök számára való. Itt van az arzenál is. Az Aranyszarv helyi közlekedését egy angol tőkével létesült hajósvállalat látja el. A Konstantinápoly vidékével, a Herceg-szigetekkel, a Márvány tenger kikötőivel való közlekedést egy angol tőkével alapított hajóstársaság, a „Navigation Ottoman” bonyolítja le, mely a Fekete-tengeri kikötőkbe, Egyiptomba stb. is járatokat tart fenn. A másik helyi hajózási vállalat a „Sirket-i-

Hairije“ főleg a Boszporuszon közlekedik. Konstantinápoly rendszeres hajóösszeköttetésben van az európai és levantei kikötőkkel. Évente 35.000 hajó keresi föl vagy hagyja el, 13,600.000 regiszter tonnatartalommal. Ezek $\frac{3}{4}$ része azonban csak tranzitálja a kikötőt rakodás nélkül. Konstantinápoly világkikötő. Forgalmi jelentősége azért nagy, mert kedvező fekvése a Levanténak legfőbb kereskedelmi gócpontjává teszi. Ez a szerepe újabban valamelyest korlátozódott, mert a vasuti és hajóösszeköttetések fejlődése folytán számos olyan város és vidék, mely azelőtt kizárólag a konstantinápolyi közvetítő kereskedelemre volt utalva, függetlenítette magát attól.

Hajdar-Pasa. Mint az anatóliai vasút márványtengeri végpontja, igen jelentős. Tulajdonképpen Konstantinápoly ázsiai kikötőjének tekintendő. *Mudania.* Brüssza kikötője. *Panderma.* A Szmirna felé vezető vasúti vonal kiépítése folytán forgalmasnak ígérkező, jó kikötő. *Dardanella* (törökül Kale-i-Szultanije). A Dardanellák tengerszoros ázsiai partján fekszik. Itt vizsgálják meg a török hatóságok a Földközi tenger felől jövő hajókat. *Gallipoli* és *Rodosztó* a Márvány tenger európai partján mezőgazdasági terményekből mutatnak fel némi forgalmat.

b) Fekete-tengeri kikötők. Közös hibájuk, hogy hátsó területeikkel nincs vasuti összeköttetésük, az ország belsejébe vezető útjaik pedig teljesen elhanyagolt, kiépítetlen állapotban vannak. Ezenkívül a kikötők nincsenek kiépítve és modern kikötőberendezésekkel ellátva. *Eregli (Hereklea)* és *Zungulda* a közeli köszénbányák forgalmát bonyolítják le. *Ineboli.* Kasztamunisz rossz kikötője. Termékeny hátsó területe van. *Szinope, Szamszun* és *Keraszund* révei gyenge forgalmúak és fellendülésük csak az ország belsejébe vezető utak rendbehozásától várható. *Trapezunt.* Anatólia második legfontosabb kikötője, nagy mogyoró kivittel. A perzsa transitó-forgalom szempontjából is jelentős. Forgalmas karavánút köti össze Erzerumon át a perzsiái Tebrisszel. Törökország újabban elhatározta, hogy Északkeletanatóliát egy Angorától Szivasz és Erzinghan érintésével Erzerumig vezető vasúttal fogja a közforgalomba bevonni. A fővonalból Szivasztól Tokaton át Szamszunig és Erzerumtól Trapezuntig vezető szárnyvonalak építését tervezik. Ha ezek a tervek megvalósulnak, Trapezunt, mely eddig is első volt a török fekete tengeri kikötők között, előreláthatólag

nagy fellendülésnek indul. Ma az út Trapezunt és Erzerum között 6 napig tart és 300 koronába kerül. Az árúkat lovak vagy öszvérek viszik nagy nehézségek árán. A vasút itt új életet teremtené. Trapezunt évi forgalmának értéke évi 36 millió koronára tehető.

c) *Földközi tengeri kikötők: Szmirna.* Kis-Ázsia legjelentősebb kikötővárosa és kereskedelmi gócpontja. Gyönyörű öböl mélyén fekszik. Kikötőjét egyetlen hosszú szabad hullámgát védi. Nagy réve mindig tele van hajókkal. Kikötője mellett több kilométeres rakpart húzódik, mely a forgalomnak főere. Ez a kai, melyen a vámház, a hajóügynökségek hivatalai is vannak. A város északi részén van az ajdini vasút pályaudvara, mely a burnabadi öbölben a tengerig vezető vágánnyal van ellátva. A kasszabai vasút pályaudvara a város közepén fekszik és nincs összeköttetésben a tengerparttal. Szmirna a kisázsiai forgalomnak egyik kivezető kapuja. Nagyforgalmú karavánutak végpontja. Fontos beviteli kikötő is. Tengeri áruforgalmának értéke az évi 200 millió koronát meghaladja. *Adalia.* Amíg hátsó területével vasúti összeköttetésbe nem jut, nem számíthat jelentékeny forgalomra. *Merszina* és *Alexandretta*, mint a bagdadi vasút földközi-tengeri kivezető kapui szép jövő elé néznek. *Latakia* dohányforgalma élénk. *Tripolisz* (Szíriában) a Homszba vezető vasúti vonal kiépítése óta forgalma növekedett. *Bejrut.* Szíria kereskedelmi központja és legnagyobb kikötője. Mesterséges kikötőjét számos nemzetközi hajójárat érinti. Tengeri áruforgalma évi 72 millió korona értékű. Kiváló déligyümölcs- és gyapóforgalma élénk. *Haifa.* Jelentőségét a hedzsaszi vasút vonala adja meg. *Jaffa.* Kivált turista és zarándokforgalma élénk.

d) *Vörös-tengeri kikötők.* *Janbo-el-Bahr* Medina elég jó kikötője, *Dzsiddah* Mekka kikötője rossz névvel. Kereskedelmi forgalmuk csekély. *Hodejda.* Jemen főkikötője élénk kávéforgalommal, mert Jemen kávékivitelének zöme a biztos kikötőjű Hodejdán át megy, nem pedig *Mokkán* át, amely utóbbinak szintén elég jó kikötője van.

A Törökország és Magyarország közti áruforgalom normális viszonyok között azon csekély hányad kivételével, amely a közvelesen vasúti útirányon Belgrád—Szófián át mozog, az adriai és a duna—feketetengeri útirányokon bonyolítatik le. Triestből és Fiuméből az „Osztrák Lloyd” hajózási társaság tart fenn rendsze-

res járatokat a török kikötőkbe, míg a dunai irányon az osztrák és magyar dunai hajóstársaságok Galacig viszik az árukát s ott kerülnek azok tengeri hajókra. A magyar-keleti tengerhajós társaság Galacból, ha pedig a Duna jégzár miatt járhatatlan, Konstantinápolyból rendszeres járatokat tart fenn Konstantinápolyba. A Konstantinápolytól délre eső kikötőkbe Konstantinápolytól kezdve ismét az „Osztrák Lloyd“ hajóin mozog a forgalom. Mindezen útirányokon mérsékelt díjtételeket tartalmazó közvevény díjszabások érvényesek. Törökországba jelenleg legkényelmesebben és leggyorsabban a Balkán-vonat használatával lehet elutazni. Rendes viszonyok között Konstantinápolyba való utazásnál a Rumánián át vezető útirány is használatos. Konsztancáig express-vonat jár, onnan Konstantinápolyig pedig a rumán állami tengerhajózás tart fenn rendszeres hajójáratokat. A török vasutakon az utazás meglehetősen hosszadalmas és körülményes, a vonatok lassan haladnak, éjszakai közlekedés a vonalak legtöbbször nincs, úgy hogy éjszákára az utazást félbe kell szakítani. A háború természetesen még nehezebbé teszi az utazást. A hadicélokra való igénybevétel a polgári forgalmat nagyon szűk térre szorítja és a szénhiány miatt akárhány vonalon hetenkint csak egy vonatpár közlekedik.

A hedzsázi vasút személyszállító vonatai csupa III. osztályú kocsikból állanak. Csak külön megrendelésre soroznak egy I. osztályú kocsit a vonatba, amelyért azonban rendkívül magas díjat kell fizetni. A hedzsázi vasút délebbi fekvésű vonalain egyébiránt csakis az iszlám-vallás követőinek szabad utazniuk.

A török posta- és távirdaintézmény újabban európai színvonalra emelkedett. Az idegenek előjogainak eltörlésével kapcsolatban a Törökországban korábban fenntartott idegen állambeli postahivatalok működését megszüntették úgy, hogy jelenleg már az egész szolgálatot a török császári posta- és távirda látja el. A török telefonintézmény csak most van fejlődőben. 1914. óta Konstantinápolyban jól működő telefonszolgálat van és más nagy városokban is tervezik a telefon bevezetését. Az 1911/12. évben Törökországban 1632 postahivatal és 1486 táviróhivatal működött. A táviróvonalak hossza 48.026 km., a huzalhosszúság 80.304 km. volt. A feladott táviratok száma így alakult:

Belföldi...	9,372.612 drb
Külföldi	1,049.150

Transito	50.870 drb
Szolgálati	617.128 „
A postaintézmény bevétele volt...	21,481.807 frank
„ kiadása „	18,089.640
A táviróintézmény bevétele volt	9,987.120
kiadása	13.240,293

FÜGGELÉK

Trozonvi Ferenc „Bulgária közlekedési viszonyai“ című cikkéhez.

III. Melléklet.

Statisztikai adatok a bolgár államvasutak 1910. évi állapotáról és eredményeiről.

1. A hálózat hosszúsága ---	1.694	km.
ebből 100 □-km.-re esik	1·8	
ebből 10.000 lakosra esik ---	3·9	„
2. A vasuti kocsik száma---	4.258	darab
3. A vasuti mozdonyok száma	162	„
4. A hálózat értéke	247,252.018·00	leva
5. A járóművek értéke---	32,998.800·00	
4. és 5. összege	280,250.818·00	„
6. A közlekedett vonatok száma ---	34.195	vonat
7. A szállító/t utasok száma ---	3,069.917	utas
8. A szállított árúk mennyisége	1,477.092	tonna
ebből gyorsárú	6.472	
ebből teherárú	1,470.620	
A gyorsárúforgalom megoszlása:		
helyi forgalom	5.292	
nemzetközi forgalom: kivitel ---	206	
bevitel---	786	
„ „ átvitel ---	188	
A teherárúforgalom megoszlása:		
helyi forgalom --- --- ---	1,311.506	„
nemzetközi forgalom: kivitel	65.315	tonna
bevitel	85.668	
átvitel	8.131	

9. Teherárúforgalomban szállított még élő állat kocsirakományokban	3.618	waggon
10. Összes szállítási bevétel	21,883.486·20	leva
ebből 1 km.-re esik:	12.918·00	
utasok szállításáért befolyt	9,390.629·15	
podgyász	422.040·67	
árúk „ „	12,070.816·38	
a belforgalomból eredt ---	19,687.087·03	
a nemzetközi forgalomból eredt --- ---	2,196.399·17	
11. Egyéb eredetű bevételek	749.473·45	
12. Összes bevételek (10 + 12)	22,632.959·65	
13. Összes kiadások	15,392.711·00	
ebből 1 km.-re esik:	8.786·00	
ebből a központi igazgatásra esik	990.308·00	
a forgalomra	3,348.728·00	
a fentartásra	5,111.235·00	
„ a vonatmozgósításra	5,942.440·00	
14. Az üzleti haszon	7,240.249·00	
ebből 1 km.-re esik	4.133·00	„
15. Az üzleti hányad	68	százalék
16. Az üzleti haszon a befektetett tőke	2·71	százaléka

IV. Melléklet.

A dunai bolgár kikötők forgalma az 1910. évben.

1. Valamennyi kikötő forgalma együttvéve (beleértve Szilisztriát és Tutrakánt is, melyek ma már Rumániához tartoznak).

		Hajók száma	Hajók regiszter tonnatartalma	Árúforgalom tonnákban	Utas-forgalom
Érkezett	vitorlás	1.076	273.306	—	—
	gőzös	9.017	1,631.637	—	—
	összesen hajó	10.093	1,904.943	203.148	167.660
Távozott	vitorlás	1.060	271.585	—	—
	gőzös	9.018	1,631.791	—	—
	összesen hajó	10.078	1,903.376	301.767	184.153
Összes forgalom ---		20.171	3,808.319	504.915	351.813

2. Az áruforgalom megoszlása az egyes dunai bolgár kikötőkben az 1910. évben. (A forgalom nagyságának sorrendjében.)

Kikötő	Érkezett tonna	Elvitetett tonna	Összesen tonna
Ruszcsub	55.149	50.487	105.636
Lom	27.128	44.780	71.908
Orehovo ---	9.825	54.161	63.986
Vidin ---	18.463	40.306	58.769
Szvistov	31.300	23.346	54.646
Szomovit ---	36.615	15.897	52.512
Szilisztria	14.881	36.535	51.416
Tutrakán	4.199	25.954	30.153
Nikopol	5.566	10.301	15.867
Besli	22	—	22
Összesen	203.148	301.767	504.915

3. A dunai bolgár kikötők hajóforgalma lobogók szerint az 1910. évben. (A hajók tonnatartalmának sorrendjében.)

Sorrend	A lobogó nemzeti-sége	Érkezett hajók		Távozott hajók	
		száma	tonna-tartalma	száma	tonna-tartalma
1	osztrák-magyar ---	7.231	1,501.678	7.227	1,500.405
2	román---	764	146.512	763	146.328
3	orosz ---	1.355	127.147	1.355	127.147
4	görög ---	163	64.164	165	64.939
5	bolgár ---	473	35.781	462	34.936
6	török ---	48	10.715	48	10.715
7	francia ---	15	7.344	15	7.344
8	olasz ---	14	6.852	14	6.852
9	német ---	14	2.310	14	2.310
10	angol ---	3	1.768	3	1.768
11	szerb ---	13	672	12	632
	Összesen ---	10.093	1,904.943	10.078	1,903.376

V. Melléklet.

a) A fekete-tengeri bolgár kikötők és Dedeagács tengeri forgalma az 1910. évben.

1. Valamennyi fekete-tengeri kikötő forgalma együttvéve (beleértve Balcsik és Kavarna kikötőket is, melyek ma már Rumániához tartoznak).

		Hajók száma	Regisztr-tonna-tartalma	Árúforgalom tonnákban
Érkezett	vitórlás	4.337	62.276	—
	gőzös	2.01	1,928.670	—
	összesen hajó	6.838	1,990.946	266.410
Távozott	vitórlás	4 322	61.748	—
	gőzös	2.498	1,926.744	—
	összesen hajó	6.820	1,988.492	336.344
Összes forgalom...		13.658	3,979.438	602.754

2. Csupán Várna kikötő forgalma.

		Hajók száma	Regisztr-tonna-tartalma	Árúforgalom tonnákban
Érkezett	vitórlás	992	20.997	—
	gőzös	1.033	983.200	—
	összesen hajó	2.025	1,014.197	133.703
Távozott	vitórlás	986	24.299	—
	gőzös	1.033	985.611	—
	összesen hajó	2.019	1,009.910	137.024
Összes forgalom		4.044	2,024.107	270.727

3. Csupán Burgasz kikötő forgalma.

		Hajók száma	Regisztr-tonna-tartalma	Árúforgalom tonnákban
Érkezett	vitórlás	1.847	16.102	—
	gőzös	763	746.128	—
	összesen hajó	2.610	762.230	117.568
Távozott	vitórlás	1.843	16.109	—
	gőzös	761	746.877	—
	összesen hajó	2.604	762.986	113.367
Összes forgalom		5.214	1,525.216	230.935

4. *Dedeagacs* égei tengeri kikötő forgalma az 1910. évben. (Akkor még Törökországhoz tartozott).

		Hajók száma	Regisztr-tonna-tartalma
Érkezett	--- vitorlás	1.035	17.933
	--- gőzös	365	427.131
	--- összesen hajó	1.400	445.064
Távozott	--- vitorlás	1.035	17.933
	--- gőzös	365	427.131
	--- összesen hajó	1.400	445.064
Összes forgalom		2.800	890.068

5. A fekete-tengeri bolgár kikötők hajóforgalma lobogók szerint az 1910. évben. (A hajók tonnatartalmának sorrendjében.)

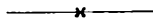
Sorrend	A lobogó nemzetisége	Érkezett hajók		Távozott hajók	
		száma	regisztr-tonna-tartalma	száma	regisztr-tonna-tartalma
1	osztrák-magyar	242	382.618	243	383.153
2	bolgár	3.757	335.139	3.746	336.731
3	orosz	224	248.322	225	249.042
4	angol	133	240.440	129	233.873
5	görög	400	226.562	398	225.733
6	német	124	194.045	124	194.045
7	francia	88	134.130	88	134.130
8	hollandi	46	80.168	46	80.168
9	török	1.765	67.435	1.760	66.787
10	belga	29	43.733	30	45.450
11	olasz	16	26.171	16	26.171
12	dán	9	9.964	10	10.990
13	svéd	1	2.215	1	2.215
14	rumán	4	*) 4	4	*) 4
Összesen		6.838	1,990.946	6.820	1,988.492

*) *Jegyzet.* Nyilvánvaló hiba a hivatalos statisztikában.

VI. Melléklet.

Statisztikai adatok a bolgár posta, táviró és távszóló 1910. évi állapotáról és eredményeiről.

A posta- és táviróállomások száma	350	
A postaügynökségek és vándorpostaügynökségek száma ---	1,853	
A postai útvonalak hosszúsága	24.838	km.
A postai járatok által megtett utak hosszúsága	8,305.569	„
A szállított levelek száma	32,840.862	darab
A szállított ujságok száma	22,196.166	
A szállított postai csomagok száma	474.378	
A szállított pénzes levelek és csomagok száma	72.690	„
értéke	75,708.175	leva
A szállított postai megbízások száma ---	650.110	darab
értéke	62,713.834	leva
A táviró-vonalak hosszúsága	5.935	km.
A táviró-huzalok hosszúsága	12.760	„
A leadott táviratok száma	1,966.358	darab
A távbeszélő-állomások száma ---	27	
A távbeszélő-készülékek száma	2.511	darab
A távbeszélő-vonalak hosszúsága	1.991	km.
A távbeszélő-huzalok hosszúsága	9.718	„
A távbeszélő-hálózat értéke---	1,958.000	leva
A távbeszélő bevétele ---	414.859	
A posta-táviró és távbeszélő összes bevétele---	7,014.000	
összes kiadása ---	4,514.000	
tiszta haszna	2,500.000	

TÖRÖKORSZÁG VALUTAVISZONYAI ÉS BANKJAI.

Írta : Havas Miksa.

Törökország mai valutarendszerét 1844-ben Abdul Medzsid szultán létesítette.

Törökországban pénzegység az arany török font (török lira, oszmanli liraszi, arany medzsidje, livre turque Ltq.). Ennek súlya 7.2163 gramm, finomsága 11/12, tehát olyan finom, mint az angol aranypénz. A magyar, az osztrák, a német és a francia arany érmek finomsága 9/10, a török pénzé tehát valamivel nagyobb. Az arany lira színsúlya 6.6149 gramm, azaz ennyi színarany jut egy-egy török fontra.

A török fontot beosztják 100 piaszterre (gurusra), a piasztert 40 parára. Régebben a parát még beosztották három ászpernra, ez azonban ma már használatban nincs.

Ha ismerjük az arany font színfém tartalmát és más arany-pénzek színfém tartalmát, úgy igen egyszerű számítással megállapíthatjuk, hogy egy-egy arany fontban levő tiszta aranyból hány arany korona, hány arany márka, hány arany frank, hány arany sovereign verhető, eltekintve a pénzverés költségeitől. Az eredményt az aranyfont pari értéke.

Ezek a pari értékek a következők:

1 törökfont	=	21.6972 koronával
1	=	18.456 márkával
1	=	22.785 frankkal
1	=	18.0679 shillinggel
1	=	10.937 hollandi forinttal
1	=	4.3963 dollárral
1	=	8.5445 rubellel.

Ezekből a számokból megállapíthatjuk, hogy a külföldi pénznek mennyi a pari értéke török fontokban kifejezve. Az eredmények a következők:

100 korona	=	460.88	arany piaszterrel
100 márka	=	541.83	
100 frank	=	438.88	
1 sovereign	=	110.69	
100 hollandi forint	=	914.31	
10 dollár	=	227.46	
100 rubel	=	1170.34	

A török fontnál a remédium súlyban és finomságban 2⁰/₀, ez azt jelenti, hogy a török pénzverő forgalomba hozhat olyan arany érméket is, amelyeknek finomsága, avagy súlya az előírt finomságtól avagy súlytól 2⁰/₀₀-kel eltérhet. Ilyen remédiumot valamennyi állam megállapít, hisz a legpontosabb gépekkel való dolgozásnál, a leggondosabb kezeléssel is előfordulhatnak kisebb eltérések az előírt finomságtól, avagy súlytól. A pénzverésre előkészített rudak finomságát megvizsgálják és ha az eltérés a megengedett remédiumnál nagyobb volna, úgy a rudat újra beolvasztják. Minden egyes érmedarabot a forgalombabocsátás előtt lemérnek és csak azokat a darabokat hozzák forgalomba, amelyek súlya a remédium figyelembevételével az előírásnak megfelel. Ezt a lemérést szellemesen megszerkesztett, igen pontosan működő gépekkel végzik. Aranyból forgalomba hoznak 50 piaszteres darabokat is, ezek neve *ellilik*; továbbá 25 piaszteres darabokat, ezek neve *miszir*. Ezek a kisebb darabok elég ritkák.

A belső forgalomban pénzegység az ezüst medzsidije (*jirmi-gurus*), amely egyenlő 20 ezüst piaszterrel. Ennek a pénzdarabnak súlya 24.055 gramm, finomsága 0.830 gramm, színsúlya 19.966 gramm.

Ezüstből forgalomba vannak még a következő darabok:

10 piaszteres	=	onluk (on gurus),
5 „	=	beslik (bes gurus),
2	=	ikilik (iki gurus),
1	=	kirk para (40 para),
¹ / ₂	=	jirmi para (20 para).

Rézből vernek 40, 20, 10 és 5 parás darabokat.

Régebben billon-ból (csekély finomságú ezüstötvény) vert darabok a forgalomban már ritkák. A Banque Imperiale Ottomane-tól közreadott „Tableau des Monnaies Turques“ írja: „Il existe aussi des anciennes pièces de Piastres 5, $2\frac{1}{2}$ & $1\frac{1}{4}$ appellées *altılıks* & *bechliks*, mais ou les rencontre rarement en circulation.“

Normális viszonyok mellett 1873 óta a török font=108 ezüst piaszterrel, az ezüst medzsidije pedig=19 arany piaszterrel. A szaraf (pénzváltó) 1 török fontért csak $107\frac{1}{2}$ piasztért adott.

Kis-Ázsiában a terménykereskedésben a török fontnak értéke piaszterben kifejezve egészen más volt. Például a valonea (cserző anyagot tartalmazó növény) üzletben egy török font 125 piaszter, a déligyümölcs-üzletben egy török font 128 piaszter, a mindennapi szükséglet kielégítésére szolgáló cikkeknel (ruha, kenyér, ital) egy török lira 178–182 piaszter. Ez volt a *csüürük* para (rohadó para).

Az árúk értékét megadják piaszterekben, ezekben a most említett váltó piaszterekben (piaster change). Azután a váltó piaszterek értékét a szokásos kulcs szerint átszámítják arany piaszterre, pl. minden 125 váltó piaszterért csak 100-at kalkulálnak és az eredményt fizetik ki török fontokkal.

Syriában megint másképp kalkulálják az arany fontot, épen ezért a török birodalommal folytatott kereskedelembe minden egyes esetben szigorúan kutatni kell, hogy tulajdonképpen milyen piaszterről is van szó. A helyi viszonyok pontos ismerése nélkül a külföldi vevőt, vagy az eladót károsodás érheti. Ennek elhárítására az európai kereskedők a törökországi bizományosokkal lehetőleg világosan s kimondottan kikötik, hogy az elszámolás vagy arany török fontban történjék, vagy frankban, vagy márkában. Ha az elszámolás külföldi valutában történik, úgy még azt is meg kell mindig említeni, hogy a külföldi pénznemet a mindenkori váltóárfolyam alapján számítják át török pénzre.

Meg kell még azt is említenünk, hogy a vámdíj kifizetésénél a török fontot $102\frac{1}{2}$ piaszterrel számolják. A vámokat Törökországban az árú értéke után állapítják meg, tehát nem az árú súlya szerint. Alapul veszik a beérkezett fakturát, természetesen megvan a kellő ellenőrzés, hogy a faktura ne legyen fiktív. Épen ezért minden fakturára reá kell vezetni a következő bizonylatot:

Nous certifions que cette facture est authentique et qu' elle est la seule émise par notre maison pour les marchandises y mentionnées.

A mindennapi életben a körülmények szerint a külföldi pénzek értéke ingadozó és ez a mindenkori árfolyamban nyert kifejezést.

Az arany- és ezüstkereskedelemben Törökországban súlyegység az okka, amely egyenlő 400 drachmával=1282·95 grammal. Eszerint 1 kg=311·783 drachmával, *1 okka színaranyból 192 török fontot vernek.*

A pénzverés díja $\frac{3}{80}/0 - 6\frac{1}{20}/0$, a benyújtott arany mennyisége szerint.

Az államjegyek irányában rendkívül nagy a bizalmatlanság. Ugyanis Törökország pénzügyének történelmében épúgy megtaláljuk azokat az igen szomorú emlékeket, mint akár melyik európai állam pénzügyének történelmében, amelyek a papírpénz elértéktelenedésére figyelmeztetnek. Az államjegyek devalválódásából az egyes országok lakosait rendkívüli nagy károk érték, úgy hogy pénzügyének rendbentartására kissé kényes ország az állami papírpénztől tartózkodott. Csak a folyamatban levő háború törte meg ezt az elvet, amikor a szomorú emlékek dacára egyes modern államok is kénytelenek voltak a papírpréshez fordulni.

A papírpénznél mint elrettentő példára a nagy francia forradalom assignataira szokás hivatkozni. Ezekről mondotta Kossuth Lajos 1848. augusztus 24-i ülésen, amikor a magyar papírpénz kibocsátását tárgyalták: „Az assignataak azért váltak veszélyesekké, mert kibocsáttattak in infinitum s mindemellett mégis sikerük volt, mert csakugyan meg lőn mentve a haza“. Ez az elv nyilvánul meg napjainkban is, amikor egyes államok a veszély közepette a nehéz emlékek dacára papírpénzt bocsátanak ki.

Törökországban rossz emlékek fűződnek a *Kajme* szóhoz, ez a papírpénznek a neve. Sok-sok veszteséget okozott a török alattvalóknak a *Kajme*. A balkán-háború alkalmával Törökország nem is bocsátott ki papírpénzt, hanem helyett a kincstári utalványokkal próbálkozott. Ezeket adták fizetés fejében, természetesen a beváltásra való kötelezettséggel. A beváltás azonban nagyon, de nagyon lassan haladt, úgy hogy tulajdonkép ezeket a korábbi utalványokat csak most váltják be, most, amikor nagy há-

ború miatt újabb utalványokat kénytelenek kibocsátani. Az utalványok beváltásánál kegyetlenül megnyilvánul a régi török rendszer hagyománya, mert ezeket csakis befolyásos emberektől váltják be és igen gyakran a névérték alatt. Önként értődik, hogy ilyen körülmények között az utalványokkal nagy az üzérkedés. Egyes befolyásos egyének olcsó pénzért összevásárolják ezeket, hogy azután befolyásuk súlya alatt a kincstárnál haszonnal beválthassák. Bizonyos fizetéseknel elfogadják ezeket pl. a temetések díjánál.

A folyamatban levő mindent felforgató háború Törökországnak is meghozta az új papírpénzt. Ezeket Németországban nyomtatják és Németország jóállása alatt állanak.

Németország és Ausztria-Magyarország a háború tartamára hónapról-hónapra kölcsönöket ad Törökországnak. Ezeket a kölcsönöket folyósítják a most említett papírpénzben és részben in natura kapja Törökország munició, fegyver és ágyú alakjában.

Az ércpénz a forgalomból úgyszólván eltűnt. Az aranypénzt teaurálták, kincstelenítették, azaz elrejtették, épúgy mint az európai országokban. De részben eltűnt a forgalomból az ezüst medzsidje is, úgy hogy akarva nem akarva a papírpénz lett a fizető eszköz. A fellépő nehézségek még arra is kényszerítették a kincstárt, hogy a papírpénzt két darabra szétosztva hozza forgalomba, vagyis az egy fontos államjegyet kettészelték, a fél darabokat számozták és aláírták és így használják azokat fizető eszközül. Az európai Törökországban még csak boldogulnak a másképp sem kedvelt papírpénzzel, de már Kis-Ázsiában a nép ezeket egyáltalán nem akarta elfogadni. A kis-ázsiai hadtest főparancsnoka tényleg elment Konstantinápolyba és ott a kormánytól kierőszakolt nagyobb mennyiségű ezüstpénzt és azt elvitte magával Kis-Ázsiába, hogy azzal fizethesse katonái zsoldját.

Bankjegy is van Törökországban. Normális viszonyok között ezeket sem kedvelte nagyon a török, különösen nem a messze vidék. A bankjegyek kibocsátására kizárólagos joga van a Banque Imperiale Ottomane-nak. Ezek a bankjegyek egyharmad részben érccel fedezendők és kívánatra bármikor arannyal beváltandók. A háború előtti napokban kereken egy millió török font bankjegy volt forgalomban. Míg béke idejében a bankjegyeknek arannyal való beváltása simán megtörtént, a mostani nehéz időkben különösen a kereskedői világ előnyben részesítette a bankjegyet az

államjegyek felett, úgy hogy az arany- és ezüstpénznek elrejtése mellett még a bankjegyeket is elrejtették és csakis akkor hoznak abból valamit forgalomba, amikor a bankjegyek boldog tulajdonosa már nagyon is megszorult, úgy hogy a háború alatt bankjegyet alig látni Törökországban.

Törökországban régebben különös szerep jutott a szarafoknak, vagyis a pénzváltóknak. Ugyanis Törökországban mindig igen kevés volt az aprópénz; mert ha a kincstár valamely nyomás alatt aprópénzt hozott is a forgalomba, a szarafok azt legott megszerzték, a forgalomból kivonták. Tették ezt azért, hogy a pénz váltásánál a nagyközönség rájuk legyen utalva és így módjukban álljon a pénzváltásnál díjat szedni. Az idegenre ez a török szokás nagyon kómikus benyomást tett, mert a pénzváltás díját nemcsak a szarafok szedték, hanem az egyes üzletekben is meg kellett fizetni. Ha tehát akár a bazárban, akár az Orosdi-féle áruüzletben valamit vásároltunk, meg kellett fizetni nemcsak a vásárolt áru értékét, hanem még a pénzváltás díját is, sőt ha később a kereskedőtől visszakapott ezüst medzsidijével akartunk újból fizetni, megint számítottak pénzváltási díjat.

Ebben a pontban javulás állott be, részint azért, mert az új-törökök becsületes rendszabályokat iparkodtak életbeléptetni, részint pedig azért, mert épen a háború hatása alatt az ezüst- és aranydarabok, amint említettük, eltűntek a forgalomból.

A háború előtt a bankok terén az első helyet foglalta el a már említett Banque Imperiale Ottomane. Ez a bank az angolok és franciák alapítása, részvénytőke 10,000.000 angol font. Szabadalma 1925-ben jár le. Arról, hogy a háború után ennek a banknak viszonyát hogyan rendezik, ma még nem beszélhetünk. A részvénytőkének fele be van fizetve. Ez a bank volt, hogy úgy mondjuk, az állam ügynöke. Az állam ügyelt a bankra, de a bank is vigyázott az állami gazdálkodásra. Ennek a banknak üzletköre a következő:

Értékpapírok vétele és eladása. Előlegek konosszamentekre. Csekk-üzlet. Előleg értékpapírokra és árúkra. Börze-ügyletek. Távirati átutalások. Hitellevelek. Árúk megőrzése és kezelése. Szelvények beváltása. Nyilvános aláírások közvetítése. Pénzek vétele és eladása. Különösen foglalkozott követelések behajtásával és tartozások kifizetésével. A behajtás díja az adós telepe szerint nagyon

különböző $3^0/00$ és $1\cdot12^0/0$ között váltakozik. A behajtás díja aszerint is módosul, hogy török pénzben vagy idegen valutában adják meg a megbizást. Ha idegen pénzben történik az elszámolás, akkor a behajtás díja valamivel olcsóbb, mert a bank az árfolyamon is keres. Így pld. Edirnére a behajtás díja $3^0/00$, vagy $1/8^0/0$, Bejrutra $11/2^0/0$ vagy $1/8^0/0$, Jeruzsálemre $1/4^0/0$, Konstantinápolyra mindkét esetben $1/2^0/0$.

Hosszú ideig nagy szerepe volt a Credit Lyonnais-nek. Jómódú törökök itt helyezték el pénzüket, még pedig nem mint kamatos betétet, hanem mint egyszerű letétet kamat nélkül. Sőt még az is előfordult, hogy vagyonkezelésért a bank őrzés- és kezelési díjat is felszámított.

A kamatszedésre ugyanis bizonyos kellemetlen felfogások uralkodtak. És igen gyakran a kamatszedést uzsorának minősítették.

A Kórában olvasható: „Azok, akik uzsorát szednek, nem támadnak fel halottaikból, de úgy fognak felkelni, mint akit a sátán fertőzött meg érintésével. Azokkal is ez történik meg, akik azt mondják: az adás is uzsora; pedig Allah megengedte az adást és eltiltotta az uzsorát. Aki Allah intelmére tartózkodik ezentúl az uzsorától, az bocsánatot nyer a multakért, de aki visszatér az uzsorához, az a pokoli láng társává válik és örökké ottmarad. A hívők féljenek Istentől és adják vissza az uzsorából azt, ami megmaradt.

Ha az adós nehézséggel küzd, várjon a hitelező a tőkére, amíg az könnyebben fizetheti, de ha alamizsna gyanánt elfogadjátok, jobb a ti számotokra. Őh hívők, ha egymáshoz kötitek magatokat adóssággal bizonyos időre, úgy írjátok le. És hívjatok tanunak két szomszédot (két férfit, de ha nem volna két férfi, akkor legyen egy férfi és két nő, azok közül, akik tanunak választandók. Ha az egyik nő félreért, a másik emlékeztetni fogja. A tanuk ne utasítsák vissza, bármikor hivatnak. És írjátok le, akár nagy az adóssága, akár kicsi, a határidőt is. És ne rejtsetek el az írást, mert az elrejtőnek gonosz a szíve.“

A kamatszedést teljes szigorral eltiltotta Mohamed, de azért az uzsora rendes szokás volt és maradt. Mohamed tanácsát képletes módon játszá ki, amennyiben a pénzt kölcsönző egy marék kölest vesz fel és így szól az adóshoz: a kamat fejében e marék köles árát kell fizetned, amelyet neked eladok. Az adós az eladási üzletet elfogadja.

Ezzel függött össze a Credit Lyonnais-nek kitűnő üzlete, mert így jutott ez a bank számottevő összeghez kamat nélkül. A Credit Lyonnais-nak üzletét megrontotta egy kicsit a Wiener Bankverein, amely a keleten berendezkedett és hozzászoktatta a kereskedő világot a kamatozó takarékkönyvecskékhez. A Wiener Bankverein Törökországban erős működést fejt ki.

A Wiener Bankvereinnak Konstantinápolyban fióktelepe van, amely a banküzlet valamennyi ágát kultiválja. Nevezetesen a rendszeres folyó banküzleten kívül foglalkozik ipari vállalatok finanszírozásával, áruüzlettel, nagy mértékben export- és importüzlettel és élénk exportot létesített Ausztria-Magyarországba hitel és előleg nyújtásával.

Összeköttetést tart fenn Törökországgal a Magyar Általános Hitelbank, valamint a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank. Ezeknél az összeköttetéseknél jelentékeny szerep jut a Deutsche Bank alapításának, a Deutsche Orient-Banknak, ez a bank létesítette a háború folyamán az Orientalische Handels-Gesellschaftot, amelynek feladata Törökországból nyersárúkat behozni Ausztria-Magyarországba és Németországba. A vasúton érkező árukból $\frac{5}{11}$ rész Ausztria-Magyarorszáé és $\frac{6}{11}$ rész Németorszáé, a hajón érkező áruknak fele pedig a monarchiáé, fele Németorszáé. A monarchia részére vásárolt árukat azután Magyarország és Ausztria egymás között megosztja.

Törökország többször küzdött fizetési zavarokkal. Ez a körülmény létesítette a török államadósságot kezelő nemzetközi bizottságot (Dette Publique), mely kezelésbe vette az állami jövedelem egy részét, nevezetesen a dohány- és sójövedéket, a halászati és selyemtenyészési adókat, italadót, bélyegilletékeket. Az állampapírok kamatainak és annuitásainak kifizetése után fenmaradó részt a török kincstárnak átadja. Általában a múlt század hetvenes éveiben a pénzügyi zavarok rendezése után Törökország pénzügyei teljesen egészségesek, a kamatokat a nyolcvanas évek óta pontosan fizeti és az újabb kölcsönök jól vannak fundálva.

A pénzügyekre nagy befolyása van a *Vakuf* (egyházi javak) kezelőségének, amelynek vagyonát két milliárd frankra becsülik. 1908-ban Bosznia és Hercegovina annexiója alkalmával mi is hozzájárultunk a Vakuf vagyonához hatvan millió koronával.

A bankok közül felemlítendő a Banque de Salonique 20,000.000

frank alaptőkével, melynek egész működése a háború után nyer majd szabályozást, a Banque National de Turquei, egy millió török font alaptőkével.

Tekintve, hogy Törökországban a kereskedés nagy része görögök kezében van, erősen dolgozott a Banque d'Athenes, amely persze most a háború alatt csendben visszavonult. Megemlítendő a Banque Agricola, alaptőkéje $5\frac{1}{2}$ millió angol pound.

A francia Credit Foncière d'Orient alaptőkéje 10,000.000 frank, Banque Russe alaptőkéje 50,000.000 rubel.

Figyelmet érdemel a Deutsche Bank és a Deutsche Orient-Bank, mert ezek a keleten erősen dolgoznak, a hatalmas és tőkében erős Deutsche Bank itt is érvényesülni akar és érvényesülni fog.

A magyarországi pénzügyintézetek közül Törökországban csakis a Magyar Bank- és Kereskedelmi részvénytársaság fejt ki erősebb tevékenységet. A Magyar Banknak több kirendeltsége van és ezek közül a konstantinápolyi kirendeltség már banküzletekkel is foglalkozik. Inkasszódij $1\frac{1}{2}\%$ és a költség. Postatakarékpénztár még nincsen.

A bankok mind megannyian foglalkoznak a szelvény-arbitrázs-szal.

A török váltótörvény megegyezik a francia törvénnyel, de gyorsított eljárás nincsen, a váltót kötelezvénnyek tekintik.

Váltóbélyeg.

100 piaszterig	10 para
100—1.000	20 „
1.000—2.000	1 piaszter.

Ezután minden 2.000 piaszterért 1 piaszter, de 10.000 piaszteren felül minden 5.000 piaszterért $2\frac{1}{2}$ piaszter. 100.000 piaszteren felül minden 10.000 piaszterért 5 piaszter.

Külföldön kiállított, külföldre szóló, de Törökországban forgalomba hozott váltóknál a bélyegilleték felére redukálódik.

Csekkre 20 parás bélyeg kell.

Hitelleveleknél	10.000 piaszterig	5 piaszter
„	10.000—50.000	10 „
„	50.000 piaszteren felül	20 „

Váltóknál, ha azok külföldi pénznemre szólnak, reáírandó „fizetendő Berlinre“ (Bécsre, Párisra) jegyzett látra szóló árfolyam alapján.

Részvényeknél értékpapírbélyeg^{1/2}% a névértékből, a kötvényeknél 10 para, minden 100 piaszter névértékért. Ha a névérték török pénzben nincs megadva, úgy az átszámítandó a következő tételekkel:

1 török font	=	100—	piaszterrel
1 frank	=	4·40	„
1 rubel	=	11·75	„
1 márka	=	5·40	„
1 korona	=	4·50	»
1 dollár	=	23—	„
1 hollandi forint	=	9.—	„
1 egyiptomi font	=	114—	„
1 rupia	=	7·50	„

A börze Galatában van. A levelezésben a görög naptárt is használják. A hónapokat 30 nappal, az évet 360 nappal számítják.

Váltóárfolyamok.

Váltóárfolyamok 1913-ban a következők voltak:

Londonra	látra	109 ⁹ / ₁₆	aranypiaszter	1 angol fontért
Franciaországra	„	23·33	frankért	1 török font
Németországra	„	18·65	márkáért	1 „
Ausztria-Magyarországra	„	22·05	koronáért	1 „
Oroszországra	„	8·66	rubelért	1 „
New-Yorkra	„	4·45	dollárért	1 „

Angliára szóló jegyzés tehát direkt jegyzés. Az árfolyam megadja 1 angol font névértékű látra fizetendő váltó árát aranypiaszterekben. Az ilyen jegyzéseknél a nagyobb szám mutatja a drágább árfolyamot.

A többi piacra vonatkozó jegyzés indirekt jegyzés, ezeknél a

kisebb szám mutatja a drágább árfolyamot. Ha a márka-váltó árfolyama tegnap 18:65 volt, ma meg 18:55, akkor a márka-váltó drágult, mert ma már 18:55 M-ért kell fizetni 1 török fontot, míg tegnap 1 fontért 18:65 márkát lehetett venni.

A háború alatt a külföldi pénzek a török pénzhez viszonyítva erősen devalválódtak, vagyis 1 török fontért jóval több koronát, márkát kell fizetni, mint amennyi a török fontnak a pari értéke. Ezt a szokatlan körülményt csakis az árúknak bevitelében és kivitelében jelentkező nagy eltéréssel magyarázhatjuk. Ugyanis a háború alatt Törökországból sok nyersterményt vittek ki Ausztria-Magyarországba, Németországba és emiatt keresetté vált a török pénz és ez a körülmény a török pénznek árát külföldi valutában kifejezve jelentékenyen fokozta. Törökországnak nagy árúkivitelét kellőképpen nem ellensúlyozta az árúbevitel, mert Ausztria-Magyarországból, Németországból a háború folyama alatt igen kevés árút vittek be és ezt a kevés árút is beszámították Törökországnak adott háborús kölcsönbe, úgy hogy ezeknek értékét ma még pénzben megtéríteni nem kellett.

Törökország területe kb. akkora, mint Ausztria-Magyarország, Franciaország és Németország együttevve és ezen a nagy területen kereken 21,000.000 lélek lakik. A fejlődésnek tehát még nagy tere van, különösen ha figyelembe vesszük a kis-ázsiai földek termékenységét.

Törökország külföldi államadóssága 1914–15. pénzügyi esztendőben 130,000.000 török font volt, amelyhez még hozzájárul a régi és az új kormányok által felvett függő adósságok, kereken 50,000.000 font értékben. 1914-ben Párisban vettek fel 22,000.000 török fontnyi adósságot, úgy hogy Törökország mai államadóssága összesen 200,000.000 török fontra tehető, természetesen a folyamatban levő háború adósságai nélkül. Evvel a háború szerencsés befejezése után Törökország meg tud birkózni.

Mesés kelet tüneményes országa, sóhajtvá köszöntlek, 400 esztendőn át tartó emelkedés alatt egymást téptük, zúztuk és erős kezed hatását megéreztük. Törökország sorsában akkor állott be a fordulat, amikor a mi hadseregünk Budát visszafoglalta és ettől az időponttól kezdve Törökország hanyatlik, zsugorodik. A nehéz időkben is megnyilvánult a testvéri érzés, 1849-ben ott találtak menedéket a mi menekülőink és Oroszország minden nyomása

dacára Anglia támogatásával a gyenge ország, a beteg ország védelmet adott a hontalan magyaroknak. Nem volt tehát frázis a *Kardas* (testvér); megnyilvánult igazán és talán megnyilvánul a jövőben is. Törökország a lejőn meg tudott állni, a vérzivatarok összehoztak bennünket és Törökország megmutatta, hogy élni akar. Egy ellensége van e gazdag és szép birodalomnak és ez a *Kejf*. Nem lehet ezt más nyelvre lefordítani, mert ebben az egy szóban sok-sok minden benne van, az édes semmitevés, a közöny, a fatalizmus, a mindent elfelejtés, az agynak és testnek feltétlen mozgatlansága, az óhajtás teljes hiánya. Ha ezt Törökország legyőzi, akkor Törökország élni fog.

A TÖRÖKBIRODALOM JOGI ÁLLAPOTAI.¹⁾

Irta: Dr. Berinkey Dénes,

Két év múlva éppen 200 esztendeje lesz annak, hogy hadjáratunk a török ellen, amelyet Savoyai Jenő és Pálffy János vezettek, a pozsareváci békével befejeződött. Ez a békekötés volt a legkedvezőbb azok közt, amelyet Ausztria-Magyarország valaha a portával kötött. A miénk lett az egész Bánát, Szerbiának egy része — Nándorfehérvárat beleértve — egészen a Moraváig és Drináig. Sikerült ugyanabban az évben Törökországgal egy igen kedvező kereskedelmi szerződést is kötnünk. Ezeknek a szerződéseknek értelmében a két szerződő fél országainak alattvalói — *a magyarok külön is meg vannak említve* — egymás területén néhány árúcikk, a fegyverek és puskapor kivételével, szabadon kereskedhetnek. A behozatali és kiviteli vám három százalék. III. Károlynak jogában áll az egész Törökbirodalomban bárhol konzulátusokat felállítani. A mi kereskedőink a Törökbirodalomban, tényleges szolgálatukban álló cselédségükkel, együtt minden adótól mentesek. A magyarok és osztrákok egymásközi pereiben a konzulok ítéleznek saját törvényeik és szokásaik szerint; ezek tárgyalják le a Törökbirodalomban elhalt magyar és osztrák állampolgárok hagyatékát.

Az 1718. évi pozsareváci szerződés határozmányait megerősítette az 1739. évi belgrádi békeszerződés, az 1747. évi konstanti-

¹⁾ Felhasznált irodalom: Annuaire de législation étrangère; Aristarchi bey, Législation ottomane; D'Ohsson, Tableau de l'Empire Ottoman; Eichler, Das Justizwesen Bosniens und der Herzegovina; Endres, Die Türkei; Lers Vilmos, A konzuli bíraskodás; Leske-Loewenfeld, Die Rechtsverfolgung im internationalen Verkehr; Franz v. Liszt, Die Strafgesetzgebung der Gegenwart; Savvas Pasa, Théorie de droit musulman; Vámbéry Rusztem, A büntetőjog tankönyve.

nápolyi egyezmény, az 1784. évi szened, továbbá 1791. évi szisztovói béke, nemkülönben az 1862. évi kereskedelmi és hajózási szerződés.

Az 1740. évig a Törökbirodalommal kötött szerződéseket kapitulációknak szoktuk nevezni.

E szerződések alapján a Törökbirodalomban a legutóbbi időkig konzuli bíraskodást gyakoroltunk. S bár formailag ezek a szerződések máig is érvényesek, mert a kapitulációknak 1914. szeptember 9-én a porta részéről történt egyoldalú megszüntetése ellen az összes érdekelt hatalmak tiltakozást jelentettek be, a kapitulációknak a török fejlődést gátló érvénye felett mégis megkondult a halálharang.

A Törökbirodalom az abdulhamidi-rendszer megszüntetésével új utakra tért s hatalmának és fejlődésének fordulópontjához jutott. Sokszor állott ez a hatalmas birodalom súlyos válságok előtt, de mindig talált utat arra, hogy a bajokból, megfogyva bár, de törve nem, kiemelkedjék.

Bölcs számolás az élet viszonyaival már a letűnt évszázadokban is megmutatta, hogyan lehet nagyobb és nagyobb erőt kifejtenie; remélnünk kell tehát, hogy a Törökbirodalom e sorsdöntő órában is meg fogja találni a jogi formákat ahhoz, hogy az európai politikában az eddiginél is hatalmasabb tényezővé váljék.

Ezért rázta le magáról a kapitulációk bilincseit is.

Mit jelentettek a kapitulációk a Törökbirodalomra?

Megkötöttséget az állam kereskedelmi és pénzügyi politikájában, az állam szuverénitásának és politikai egyenjogúságának tagadását.

Tizenhét állam alattvalói élveztek a kapitulációk alapján olyan jogokat a Törökbirodalomban, hogy kereskedést folytathattak, meggazdagodhattak s míg a török állampolgár adót fizetett, addig az idegeneknek a török állam részére egy fillért sem kellett fizetniük. Nem tartoztak az idegenek a városokban sem fogyasztási adót fizetni. Idegen államok postahivatalokat tartottak a Törökbirodalomban s ebből csak nekik volt milliókra menő hasznuk, de a török államnak nem. Igazi ipart teremteni a Törökbirodalom nem tudott, merí ezt csak védvámokkal lehet elérni, védvámokról pedig a kapitulációk mellett szó sem lehetett.

A kapitulációk formális eltörlése után a Törökbirodalom

az 1330. choubat 23-án (21 Rébi ül Akhir 1333.) kelt ideiglenes törvénnyel rendezte a Törökbírodalomban lakó idegen állampolgárok viszonyait. E rendezés röviden abban áll, hogy ezentúl a külföldi állampolgárok is minden polgári és büntetőügyben a török törvények és török bíróságok alá kerülnek, kivétel csak a személyi állapotot tárgyazó perekre, a házassági perekre, a törvényesítésre, örökbe-fogadásra, cselekvőképességre és ingó dolgokból álló hagyatékokra nézve van, amelyekre egyelőre — hacsak a felek maguk nem fordulnak a török bíróságokhoz — az eddigi állapot marad érvényben.

Az 1908. évben továbbá visszaállították az 1876. évi török alkotmányt, amely annak idején csak három ülészákon állott érvényben, mert annak idején 1878. február 14-én a parlamentet feloszlatták volt s 1878-tól 1908-ig a török parlament nem volt egybehíva.

Ez a parlament 2 házból áll, a szenátusból (*hujet-i-ahan*) és a képviselőházból (*hujet-i-mebuszán*). A szenátus tagjait életfogytiglan a szultán nevezi ki. A szenátus tagjainak száma a képviselőház tagjai számának $\frac{1}{3}$ -adát meg nem haladhatja.

A képviselőket titkos szavazással választják. Minden 50.000 férfi lakosra jut egy képviselő.

Az új parlament a törvényeknek egész sorát alkotta meg már, amelyeknek célja az, hogy a Törökbírodalomban is, amennyire leheletes, a viszonyokat modern elvek szerint szabályozzák.

Ezeknek a törvényeknek hatásáról még korai volna beszélni; azok sorozata nincs még befejezve.

Ezek a törvények különben sem érintik azokat a jogviszonyokat, amelyeket jelen előadásom tárgyául kiválasztottam.

A Törökbírodalom joga nagy részben vallásos jog, amely a serin alapszik.

A *seri*, a törvény, összefoglaló fogalom azokra a szabályokra, amelyek a mohamedánok vallási életének dogmatikáját, szertartásait, nyilvános és magánéletét rendezik.

A *seri* ősforrása a *korán*.

A korán azonban annak a népnek patriarchális természetű viszonyaira volt szabva, amelyből a vallás alapítója kikerült. Értethetővé válik így, hogy az izlam terjedésével a koránban foglalt szabályok többé nem voltak kielégítőek s nem szolgálhattak azoknak a vitás kérdéseknek megoldási alapjául, amelyek a vallási és jogi életben fölmerültek.

A korán mellett tehát vissza kellett nyulni azokra a hagyományokra, amelyek a próféta életéről fenmaradtak s azokra a nyilatkozatokra, amelyeket ő írásba nem foglalt, csak szóbelileg tett meg, végül vissza kellett nyulni a próféta cselekedeteire. Az ilyen úton előálló tételek, a *hadisz* és *szunnet* alkotják a seri-jognak második forrását.

Ehhez a két forráshoz harmadik forrásként csatlakoznak a négy első imámnak, azaz Mohamed első négy közvetlen utódjának Abubekr, Omer, Oszmán és Ali kalifáknak és a mucstehidáknak egyértelmű nyilatkozatai és határozatai. A mucstehidák alatt értjük az egyes szekták alapítóit és az ő legkiválóbb tanítványait.

Végül a seri-jog negyedik forrásaként jön számba a *kijas*, amely az iszlám jogtudósainak analog esetekre vonatkozó döntéseit jelenti, amelyek még a fetvagyűjtemények előtti, amelyekről alább szó lesz, keletkeztek.

A seri-jognak ez a négyes kútfejét a hanefiták, azaz a Török-birodalomban uralkodóvá vált szekta, amely tanait a nagy imámnak Abu Hanife-nek, híres fiainak Juszuftnak és Mohamednek tanításaira vezeti vissza, teljes mértékben elismeri. A szunnita főszektának, amelynek a hanefita szekta csak egyik ága, még három más ága is van, a malekiták, séfiiták és hanbaliták. Ezek közt a szekták között abban áll a főkülönbség, hogy a seri negyedik forrásának, az emberi észnek, amely a jogtudósok magyarázataiban megjelenik, minő hatást tulajdonítanak.

Emellett a négy forrás mellett az oszmán-birodalomban a seri-jognak még egy ötödik forrására is rá lehet mutatni, nevezetesen a szokásra *âdet*. Az oszmán-birodalomban ugyanis, amely hatalmát a Balkánfélszigetre is kiterjesztette, mindazokban az esetekben jogforrás jelentőségével bírt a szokás, amikor a seri-jog többi forrásából a felmerült vitás kérdést megoldani nem lehetett. Ennek a szokásnak azonban nem volt törvényrontó ereje.

Azt a seri-jogot, amely ezekben a forrásokban foglaltatik, két részre szokták osztani. Dogmatikus vagy elméleti részre, ennek neve *ilmi kelam* és gyakorlati részre, ennek neve *ilmi fikh*. Az ilmi-kelam-ba tartoznak a vallási tételek, a dogmák, az ilmi-fikhbe tartoznak a gyakorlati jellegű szabályok, tehát a szertartási és a jogi szabályok.

Az ilmi-kelam, azaz a hitelvi szabályok kiszolgáltatására az

imam, az ilmi-fikh szabályainak kiszolgáltatására a bíró (*hakim* vagy *kadi*) van hivatva.

A szultán mint kalifa népének legfőbb imamja a legfőbb világi és egyházi hatalom birtokosa, aki egyszersmind e hatalmak gyakorlására is jogosítva van.

A gyakorlati életben az ilmi-fikh szabályainak összefoglaló megjelölésére a *seri* szót szokták használni. A *seri*-nek eszerint kétféle értelme van, általában véve jelenti a vallásos szabályokat, amelyekbe a hitelvi és gyakorlati szabályok is beletartoznak, szűkebb értelemben véve azonban csak ezeket a gyakorlati szabályokat jelenti, amelyekbe a szertartási és jogi szabályok tartoznak.

A következőkben a *seri* szót én is ebben a szűkebb értelemben használom.

A *seri* szempontjából nagy érdemeiket szereztek maguknak azok a főiskolák (medresze), amelyeket II. Mohamed Konstantinápoly elfoglalása után a róla elnevezett moséban alapított. Innen kerültek ki a hittudósok és jogtudósok, akiket összefoglaló névvel *ülemá*-knak szoktunk nevezni.

Az ülemák élén áll a *sejk ül iszlám*, mint a legfőbb egyházi méltóság, a szultán vallási szuverénitásának megtestesítője. A *sejk ül iszlám* vezetése alatt áll az az iroda, ahol a *fetvékat* készítik, azaz azokat a válaszokat, amelyek a *seri*-re vonatkozólag felmerült vitás kérdésben tájékoztatásul szolgálnak.

A vallás rendes szolgálói kívül az ülemákhoz tartoznak a bírák is, akik külön főiskolákban, medreszékben nyerik kiképzésüket.

Az ülemáknak egyik osztályát *mufti*-knak nevezik. Ezek a muftik középhelyet foglalnak a vallás tulajdonképeni papjai és a bírák között. A muftik élén szintén a *sejk ül iszlám* áll.

Ezek a muftik, akik rendszerint tanári szerepet töltenek be valamely mohamedán főiskolán, azzal is foglalkoznak, hogy magánfelek vagy a közigazgatás nyilvános szervei által hozzájuk intézett vitás kérdésekre, akár csak a római jogtudósok, válaszokat, *fetvékat* adnak. Ha egy ilyen *fetvát* a bíróság előtt előmutat a fél s azt a bíró is magáévá teszi, ezzel az ügyben a jogi kérdés el van döntve. Az ilyen *fetva* mindenestre szakértői véleményként jön számba.

A *seri*t még az oszmán birodalom keletkezése előtti időben is sokan összefoglalták s ezek az összefoglaló munkák, amelyek

közt kommentárszerűek is vannak, nagy gyakorlati jelentőségűek voltak.

Legnagyobb nevezetességre vergődött a seri-t összefoglaló munkálatok közül a II. Szulejmán szultán alatt kiadott az a munka, amelyet a haleb-i sejk, akit ép ezért Ibrahim Halebinek neveznek, az összes régi munkák figyelembevételével adott ki. Ibrahim Halebi ezt a munkát Mülteka el ebhurnak nevezte el, ami annyit jelent, mint a Tengerszoros összefolyása. Ez a Mülteka el ebhur, vagy röviden Mülteka, amely körülbelül egyidőben keletkezett Verbőczy Hármaskönyvével, épúgy, mint a Hármaskönyv, nagy gyakorlati jelentőségre vergődött s mind a mai napig ez a seri-jognak legkiválóbb összefoglalása. A Mülteka eredetileg arab nyelven íródott, Mehmed Mefkufadi azonban törökre is lefordította. A Mültekának újabb kiadásai csak abban különböznek a régiektől, hogy az újabb kiadásokba fel vannak véve azok a fetvák is, amelyet a jogtudósok Ibrahim Halebi óta osztogattak.

Ezeknek a fetváknak van több külön gyűjteménye is, amelyek közül leghasználatosabb Ali Effendi-é.

Nem kell azt képzelni, hogy a Mülteka a seri-t a mi fogalmainknak megfelelő szisztematikus feldolgozásban adja. A szertartási és jogi szabályok össze vannak itt keverve, egy és ugyanazon jogi kérdésre, pl a családjogra vonatkozó szabályok a Mültekának különböző könyveiben, így a 6., 7., 8., 14., 17., 38., 39. könyvben találhatók.

A Mülteka összesen 57 könyvre van beosztva s ezek mindegyike kazuisztikus alakban foglalkozik valamely szertartási vagy jogi kérdéssel.

Különös fontossága van a Mülteka 48. és 13. könyvének, amelyek a tulajdonnal és a szent háborúval foglalkoznak.

Minden olyan dolgot, amivel valaki szabadon rendelkezhetik, *mülk*-nek neveznek. A *mülk* azonban jelenti magát a jogot is, amelynél fogva valaki valamely dologgal szabadon rendelkezhetik. A szabad rendelkezés alatt a birtoklást, az eladás, elajándékozás, átörökítés és alapítványrendelés lehetőségét érti a Mülteka. Azt mondhatjuk ezek szerint, hogy a *mülk* megfelel a tulajdon fogalmának.

Ami a földet illeti, a korán kijelentése szerint a »föld az istené, annak adja örököül, akinek akarja.« A föld tehát a khalifáé, mint istennek helytartójáé.

Ez azonban még nem zárja ki, hogy a földtulajdont magánosok is megszerezhessék. A khalifa ugyanis megengedheti, hogy magánszemélyek a földről rendelkezhessenek. Ilyen engedélyre azáltal szerezhet a muzulmán magánszemély jogcímet, hogy a földet megmunkálja. Jogcím lehet a magántulajdon engedélyezésére a zsákmányjog (ganimet) is, amely a szentháború kihirdetésével lép életbe.

Aki a holt földet, amely nincs senkinek birtokában s amelynek eddig nem lehetett hasznát venni, megmunkálja, életre kelti, ezáltal már magántulajdont, műlket szerez.

Ha már most a szentháborúban a muzulmánok művelt földet hódítanak meg, ez a föld vagy tizedköteles vagy adóköteles lesz. Tizedköteles föld (usrije) az a föld, amelyet a muzulmán harcosok meghódítottak vagy amelyet az illető országnak a hódítás előtt iszlám vallásra áttért lakosai a khalifától magántulajdonba kaptak annak fejében, hogy évente a jövedelem tíz százalékát fizetik. Ezzel szemben adóköteles (charadzsije) az a föld, amelyet a föld eddigi művelőinek adófizetés kötelezettsége mellett magántulajdonba engedtek át. Az adó a jövedelem $\frac{1}{10}$ -étől kezdve a jövedelem feléig terjedő mértékben (charadzszi mukasszeme) vagy évi átalányösszegekben (eharadzszi muvezzaf) lehet megállapítva.

Ezen eredeti szerzősmódokon kívül még szerződés útján vagy öröklés útján lehet tulajdont szerezni. Ezekről a szerződsmódokról a Mültekának más fejezeteiben van szó.

A Mülteka 19. könyve szabályozza az alapítványok (vakuf) kérdését. Nyilvános és ájtatos célra ugyanis fel lehet ajánlani a magántulajdont. A magántulajdon tárgyát képező föld így kikerül a forgalomból s mindörökre azt a célt szolgálja, amelyet az alapító megjelölt.

Azoknál a nagyszerű alapítványoknál fogva, amelyeket egyesek és uralkodók évszázadok folytán létesítettek, a vakuf az oszmán birodalom legjelentősebb jogintézményévé vált, amire nézve jellemző, hogy az alapítványok ügyét ma is külön minisztérium, az ú. n. evkafminisztérium kezeli.

Fontos a Mülteka 21. könyve, amelyben a kölcsönről van szó. A kölcsön fejében kamatot kikötni tiltja a seri. A kamatvételi tilalom arra vezetett, hogy ezt a tilalma megkerüljék. Erre szolgál az ú. n. *devri-seri* szerződés, amely abban áll, hogy a kölcsön-

vevőnek valamely nagyon csekély értékű tárgyat adnak el a kölcsönadáskor s ennek a tárgynak a vételárát úgy állapítják meg, hogy az a fizetendő összes kamatok összegével legyen egyenlő.

Érdekes a 20. könyvben tárgyalt *bej-szerződés* is, amely abban áll, hogy valakinek valamely dolgot egy más dologért átengednek. Az adásvétel és a csere eszerint egyaránt a *bej-szerződés* fogalma alá tartoznak. Ezt a *bej-szerződést* szintén a *seri-jog* kijátszására használták fel. A *seri-jog* ugyanis csak a *kézizálogot* ismeri, a *jelzálogot* nem. Ingatlanra tehát úgy adnak kölcsönt, hogy az ingatlant megveszik azzal a kikötéssel, hogy a vételár visszafizetése ellenében az ingatlan tulajdonjoga visszaszáll az eladóra, helyesebben a kölcsönvevőre. Ki lehet azt is kötni, hogy a vevő, helyesebben a kölcsönadó mindaddig, amíg a vételárt, helyesebben a kölcsönösszeget vissza nem fizetik, az ingatlan hasznait húzza akár részben, akár egészben. Ez az úgynevezett *bej-bil-wefa* (*firagh-bil-wefa*) szerződés, amely megfelel a mi zálogos birtokunknak, amelyet az 1848. előtti magyar magánjog ismert. Lehetséges azonban olyan szerződést is kötni s ezt *bej-bil-istiglal*-nak (*firagh-bil-istiglal*) hívják, hogy az eladó (a kölcsönvevő) megmaradjon a föld haszonélvezetében. Ezek a szerződések tehát részben a *kézizálog* formájába öltöztetik az ingatlanra adott kölcsön biztosítékát, részint a kamatvételi tilalom kijátszására szolgálnak.

A Mültekának 11., 12., 52., 53. és 54. könyvei büntetőjogi rendelkezéseket tartalmaznak. A Mülteka szerint csakis a következő bűncselekmények vannak: lopás, betörés, utonállás, emberölés, orgyilkosság, testi sértések, rágalmozás, erőszakos nemi közösülés, házasságtörés, iszákosság, árulás, hitehagyás. Részletesen intézkedik a Mülteka a vérboszúról és annak megváltásáról, a vérdíjról is.

Végül a Mülteka a magán- és büntetőjog anyagán kívül felöleli a polgári peres és bűnvádi eljárást is.

A *seri*, az *iszlámnak* ezen általános érvényű törvényes joga mellett az oszmán birodalomban még egy külön jog fejlődött ki, amelyet ellentétben a *seri*-vel világi vagy állami jognak nevezhetünk.

Amikor ugyanis Oszmán az 1300. év körül megalapította az oszmán birodalmat s ez a birodalom tért nyert az égei és Márvány-tengerig, majd a Balkán félszigeten is gyökeret vert s innen

Európába előrenyomult, az az erő kifejtés és erőfentartás, amelyet ép a seri kívánt meg, oly viszonyokat és olyan szükségleteket teremtet, amelyekre a seri egyáltalán nem volt alkalmazható. A fejlődő és harcoló birodalomnak szüksége volt olyan törvényekre, amelyek a birodalomnak katonai és polgári szervezetét és közigazgatását rendezik. Erre az állami és világi törvényhozásra maga a seri jogosítja föl az uralkodókat, a khalifákat.

Az uralkodók által alkotott ezeket a szabályokat görögből átvett szóval *kanun* névvel foglalták össze, azokat a gyűjteményeket pedig, amelyek a kanunokat tartalmazzák, *kanunname* megjelöléssel illették.

Ezek a kanunok egyes szultánoknak fermánjaiban, parancsleveleiben jelentek meg. Ilyen kanunok létesítették a birodalomnak pénzügyi, büntetőjogi, rendőri, közigazgatási és különösen hűbéri törvényeit. A seri-jogban teljesen ismeretlen ez a hűbérrendszer, amelyet I. Murad, II. Szulejmán és I. Ahmed létesítettek, vált az oszmán birodalom hatalmi forrásává.

A leghíresebb kanungyűjtemény II. Szulejmáné, akit ép ezért a Kanuni, törvényhozó melléknévvvel illetnek. Ez a kanungyűjtemény állott érvényben egészen a legújabb időkig, amikor t. i. a reformtörvényhozás el nem kezdődött.

Különös fontossággal bírnak II. Szulejmánnak eme törvényei a földbirtokviszonyokra.

Kitűnik ezekből a törvényekből, hogy a meghódított európai tartományokban csak az ingó dolgok és a városokban és falvakban fekvő házak, kertek és szőlők vehetők feltétlenül magántulajdonba, *mülk*-be. Minden egyéb művelt föld az államé. (Erazii emléket, erazii mirije v. röviden *mirije*.) Az állam azonban nem tartja meg magának a föld használatát, hanem csak a földbirtok feletti tulajdonjogot (*rekabe*). A földek használatát az állam átengedi az egyeseknek birtok, *teszaruf* gyanánt. A nem művelt föld, erdő, legelő, puszták stb. fölött az állam szintén fenntartja magának a tulajdonjogot, a földek használatát azonban átengedi a községeknek vagy közhasználatra bocsátja. Ha valaki ily földet megművel, már nem szerezhet mülköt, magántulajdont, mert az állami tulajdon előtérbe lép; a föld tehát a megművelőnek csak birtokában lehet.

Ha már most valaki ily állami tulajdonban álló földet birtokol, jogosítva van azt a felszínen mezőgazdaságilag kihasználni,

akár úgy, hogy azt maga műveli, akár jobbágyok, kmet-ek által művelheti. Ez a jog a legujabb időkig csak apáról-fiúra, egyes helyeken kivételes szokás folytán az atyáról a leányra is átszállt, ha fiúk nem voltak.

A birtokos az ilyen föld után, ha ő is a hódító muzulmánok közé tartozik vagy a hódítás *előtt* tért át, *tizedet*, ha pedig nem muzulmán vagy csak a hódítás után tért át, *adót* tartozik fizetni. Az adó a jövedelem egy tizedétől a jövedelem feléig terjedhet vagy évi átalányösszegben állhat, amelyet esetleg dülönként kell fizetni (rezmi csift.)

Ezt az adót, a charadzsot vagy csiftet nem szabad össze tévesztetni a fejadóval (dzsizje). A charadzs v. csift földadó; a fejadó azonban a személyes biztonságért fizetett védelmi illeték.

Ha már most valaki állami ingatlanon, mirijén épületet emel, azon ületvényeket teremt s másnemű beruházásokat eszközöl, ezek az épületek, beruházások az ő magántulajdonává, műlkjévé válnak. Ily esetben az állam elveszteni a természetben várt szolgáltatásokat, a felülepítmények tulajdonosának tehát az igénybevevő föld után az állam részére földjáradékot kell fizetnie.

Az állam tulajdonjogából folyik már most az a jog, hogyha valaki nem műveli a földet, azt attól el lehessen venni és másnak adni birtokul. Innen folyik az a jog is, hogy az állam megtilthassa azt a művelési módot, a földnek olyan használatát, vagy a földdel való olyan rendelkezést, amely az államot megfosztja az ő jövedelmétől. Az állam tehát megtilthatja, illetve a saját engedélyéhez kötheti az ingatlanok adás-vevését, alapítvánnyá tételét, megszabhatja ezekre az ingatlánokra az örökösödési rendet, örökös nélkül maradt ingatlanokat bevonhat ép úgy, mint a nem-művelt ingatlanokat s ezeket birtokbalépési illeték (*tapu*) lefizetése mellett másoknak adhatja birtokába.

Az állami földeken talált mindennemű érc és ásvány az államot illeti s az állami tulajdont képező ingatlant csak a khalifa adhatja magántulajdonba, műlkbe.

Csak abban van az eltérés a serijogtól, hogy a meghódított föld nem lesz az illető magántulajdona, hanem a khalifáé. Az ekképen korlátolt örökösödési jogot akként korrigálták, hogy az állami tulajdont képező, de magánbirtokban levő ingatlanra vonatkozólag elsőbbségi jogot adtak bizonyos rokonsági fokoknak arra,

hogyan a tapu lefizetése ellenében a birtokos nélkül maradt ingatlan megszerezhessék. Sőt IV. Murad 1629-ben ilyen tapu-jogsultakká teszi rokonok nemlétében a társtulajdonosokat is, majd a szomszédokat, a falubelieket. Csak ha ezek nem akarják a tapu-t lefizetni, veheti birtokba az ingatlanokat a tapu lefizetése ellenében egy más falubéli lakos.

A szabad tulajdon (mülk) mellett tehát egy más fogalom képződik ki, a mirije, ami korlátolt tulajdont jelent.

A mirije fogalmának kiképzése nem maradhatott hatás nélkül az európai tartományokban a birtokviszonyokra. A mirije fogalma lehetővé tette, sőt előidézte, hogy a meghódított tartományok összes földjei muzulmánkézre jussanak, mert a muzulmánok voltak az uralkodó osztály s így ők, mint vagyonos emberek könnyebben szerezhették meg a földeket, mint a nem-muzulmánok. A jobbágyok osztálya ehhez képest a nem-muzulmán lakosságból bővült, mert vagyontalanságánál fogva csak így juthatott földhöz.

Az iszlám állameszme szempontjából ennek igen nagy jelentősége van, mert a muzulmán elem erősítése kezdet fog a nem-muzulmán elem gyengítésével anélkül, hogy a földműves osztály kevesbednék.

Ez a szempont azonban csak történeti távlatban világlik ki előttünk s annak idején a törvényhozó aligha ébredt annak tudatára. A hűbéri, jobbágyügyi intézmény megteremtésére inkább pénzügyi és politikai okok vezettek.

Amint ugyanis Szulejman kanunnaméjából meggyőződhetünk, a tapasztalat feltárta azt az igazságot, hogy az oszmánok által előbb meghódított tartományokban a seri-jognak az az elve, hogy a meghódított föld magántulajdonba ment át és így ezekre az ingatlanokra korlátlan rendelkezési szabadság és korlátlan örökösödési rend volt, a födbirtok elparcellázódására vezetett. A födbirtok elparcellázódása azonban azzal a következménnyel járt, hogy arról a tizedet és az adót hovatovább nehezebben lehetett behajtani.

De a meghódított földnek szabad magántulajdonba jutása nemcsak az adó behajtását nehezítette meg, hanem kártékonyan befolyásolta annak a jövedelemnek nagyságát is, amelyet az állam a födbirtokból húzhatott. Ott ugyanis, ahol mülkként szereplő födbirtokról van szó, a rendelkezési jog szabadsága, a törvényes és végrendeleti örökösödés korlátlansága csak ritkán teszik lehe-

tővé, hogy a földbirtok visszaszálljon az államra, míg ellenben az állami tulajdonban levő mirije ingatlanoknál a korlátozott örökösödési rend, a birtoknak nem-művelés címén bevonása s az állami engedély szüksége az elidegenítésnél az állam részére nagy jövedelmet biztosítanak, mert ez minden új tulajdonostól beszédheti a taput.

A föld után az államnak jutó jövedelem pedig abban az időben, amikor ipari vállalkozások nem voltak, nemcsak azért volt fontos, hogy abból a közigazgatás költségeit fedezni lehessen, hanem egyenesen azért volt az állam létezésének egyik feltétele, mert az oszmán birodalom mindig harcban állott s ezek a jövedelmek alkották az oszmán hűbéri intézménynek alapját.

Ez a hűbéri intézmény, amelyet az Oszmán dinasztíának első uralkodói létesítettek, idővel az iszlám hatalmi állásának főtényezőjévé vált.

Az örökös hódítások és területnagynyobbdások korszakában gondolni kellett arra, hogy az újonnan meghódított tartományokat a lehető legegyszerűbben úgy rendezzék be, hogy ezek megfelelhessenek annak a feladatnak, amely minél nagyobb haderőnek előteremtésében állott.

Kíváncosnak látszott tehát, hogy állami tulajdonként szereplő földek igazgatását ne az állam maga vegye kezébe, hanem ezt a közigazgatást azon személyek révén létesítse, akik hadiszolgálat teljesítésére voltak hivatva.

Ehhez képest az állami tulajdonban levő földek egy részének jövedelmét összekötötték bizonyos hivatalokkal, úgy hogy az illető hivatalra kinevezett egyén fizetését ezek a jövedelmek tették ki. Az ilyen földbirtokot nevezték *chassz*-nak s ez a név később átment a javadalmazás ezen módjának megjelölésére. Ezek a jövedelmek azonban nemcsak az illető hivatalnok fizetésére, hanem arra is szolgáltak, hogy ezekből az illető annak a kerületnek, amelynek élén állott, közigazgatási költségeit is fedezze.

Az állami tulajdonban levő földek nagyobb részének jövedelmét pedig hűbéres birtokok létesítésére fordították.

Az a muzulmán, aki ilyen birtokot kapott, köteles volt a birtok jövedelme ellenében bizonyos számú felfegyverzett katonával katonai szolgálatot teljesíteni.

Ezeket a katonai hűbéreket nagyokra (ziamet) és kicsinyekre (timur) osztották.

Nagy hűbérbirtok volt, amely legalább 20.000 aspert hozott, kis hűbér, amely ennél kevesebbet jövedelmezett. A hűbérurakat a hűbérek nagysága szerint zaim-nak vagy timarli-nak nevezték, később azonban a hűbérúr fogalmára a sépahi, *spahi* kifejezés lett használatos. Spahi annyit jelent, mint lovas.

Egy olyan kerületet, amelyben több hűbéri birtok feküdt, *sandzsáknak*, zászlónak nevezték. A sandzsák, a zászlóalj élén állott a sandzsákbég; több sandzsák együttvéve képezett egy helytartóságot (*vilajet*). A vilajet élén állott a *beglerbég* vagy *pasa*.

A beglerbéget és a sandzsákbéget nemcsak a hűbérbirtokról kiállított katonaság katonai igazgatása és vezetése illette, hanem az illető terület polgári igazgatása is, úgy hogy ekként a hűbérintézmény vált az ország közigazgatási felosztásának alapjává.

A spahiknak nem volt bíraskodási joguk a kerületükbe tartozók fölött, de jogosítva voltak a tizedet, az adót, a taput, a földjáradékot és mindennemű illetéket beszedni. Ők adtak engedélyt az ingatlan birtokának átruházására s a birtokot, ha annak ura veszett vagy azt nem művelték, nem tarthatták meg maguknak, hanem a tapu lefizetése ellenében kénytelenek voltak a tapu-jogosultaknak kiadni.

A hűbéruraság nem öröklődött át atyáról fiúra, a hűbéradományozáshoz mindig újabb rendelet kellett.

A hűbérúrnak tehát a hűbér nem volt tulajdona, ő azon csak az állam képviselője volt.

A meghódított tartományok előbbi tulajdonosai tovább művelhették ugyan engedély mellett a földjüket, de ez már többé nem volt szabad tulajdonuk, hanem állami tulajdon.

A fennálló szabályok ellenére is megtörtént, hogy a spahik az ily ingatlanokat megüresedés esetén magukhoz vonták, sőt az is megtörtént, hogy a spahik erőszakkal kényszerítették a szabad parasztot, hogy nekik a tizedet, adókat stb. úgy fizesse, mintha ő hűbéres lenne.

Idők folytán persze e hűbérek körül még több visszaélés támadt. Egyes hűbérekről az állam felejtkezett el, másoknál hűbéradományozó leveleket hamisítottak, a hűbéreket csereberélték, szóval úgy kezdték tekinteni a hűbéri birtokokat, mintha azok szabad jövedelmek lettek volna. Több sikertelen kísérlet után, amely e hűbérbirtokok rendezésére irányult, az 1839. évi nov. 3-án kelt hatti

serif kimondta a hűbériség eltörlését s akként rendelkezett, hogy ezentúl ezeknek a birtokoknak a jövedelmei az államot illetik meg, hűbérurak pedig mentesek lesznek a honvédelmi kötelezettségtől.

Hogy mennyire nem ismerték a hűbérbirtokok rendezése alkalmával azoknak eredeti természetét, mutatja az a körülmény, hogy a török kormány az eddigi hűbéruraknak kárpótlásul az államkincstárból járadékokat fizetett.

A hűbériség eltörlésével meg volt adva az alap a reformtörvények meghozatalára, amelyekkel az alábbiakban foglalkozom.

Az 1839. évi nov. 3-án kelt gülhanei hattı-serif vagy másként tanzimattörvény és az 1856. évi febr. 18-án kelt hattı humajum szakított az iszlámnak azzal a jogi felfogásával, hogy a szultán a hívőknek feje és a hitetlenek uralkodója s e régi elv helyére a modern államhatalmat tette s az alattvalói viszony helyett az állampolgárságra alapította a polgárok jogi helyzetét. Kimondták e törvények a polgároknak teljes egyenlőségét vallásra való tekintet nélkül, a közhatalom gyakorlásánál érvényesítették a felelősség elvét, rendes pénzügyi igazgatást és hadkötelezettség teljesítését helyezték kilátásba.

A közigazgatási, pénzügyi és igazságügyi törvények közzétételére megalapították a törvényhatárt, *Desztur*-t.

Mindazokat az állapotokat, amelyeket ilyen új törvény szabályoz, *nizam*, *nizamije* megjelöléssel illették, megkülönböztetésül a *seri*-től és a *kanun*-tól.

Ezek elé a reformok elé azonban akadályok gördültek azok részéről, akik a *seri* alapján állva, minden reformot károsnak, minden újabb törvényt szentségtörésnek tekintettek.

Azokon a jogvidékeken, amelyeket a *seri* nem szabályozott, legkönnyebbnek látszott a reformokat keresztülvinni.

Amint már előbb láttuk, ilyenek a birtokviszonyok. A birtokviszonyok szabályozása idők folytán teljesen kicsúszott a *seri*-jog alul. A földbirtokra állami törvényhozás érvényesült. Ugyanez áll bizonyos mértékben a büntetőjogra is, amely csak elvileg tartja meg kapcsolatát a *serivel*. Tagadhatatlan volt továbbá, hogy a kereskedelmi jog terén is állami törvényhozásnak kellett fellépnie, mert a *seri* nem tartalmazott rendelkezéseket a csak később keletkezett forgalmi viszonyokra.

Másként állt a dolog a *serinek* azzal a részeivel, amelyek

a hitelvekkel kapcsolatos magánjogi szabályokat tartalmaztak. Növelte a nehézséget az, hogy a vallások egyenlőségét a reformtörvényekben elismerték s így a nem-muzulmánokat nem lehetett többé a seri szabályai alá vonni. A mohamedán hitet nem akarták alapjaiban megrendíteni akkor, amikor ez volt az uralkodó osztály vallása, másrészt azonban a reformtörvények modern elveit sem akarták papiroson hagyni. Ebből szinte megoldhatatlannak látszó probléma keletkezett.

Ennek a problémának megoldását akként kísérelték meg, hogy a seri-jog szabályait két csoportba sorozták. Az egyik csoportba tartoznak azok a szabályok, amelyek a muzulmánok polgári és családi életére, a másik csoportba azok a szabályok, amelyek a muzulmánoknak más muzulmánokkal és nem-muzulmánokkal való érintkezésére vonatkoznak. Az első csoportba tartoznak tehát a házasságra, a szülők és gyermekek közti viszonyra és az örökösödésre vonatkozó szabályok, a második csoportba tartoznak a dologi, kötelmi jogi és eljárási szabályok.

A szabályoknak ezt a második csoportját — legalább formászerűleg — kivetköztették vallásos jellegéből s állami törvényekbe vették föl.

Konstantinápolyban összehívták a legtudósabb ülemákat és állami tisztviselőket s feladatukká tették, hogy az eddigi megjelent kommentárokból és fetvagyűjteményekből válogassák ki azt az anyagot, amelyet polgári törvénykönyvbe lehetne foglalni.

Ezeknek a munkálatoknak az eredménye lett a török polgári törvénykönyv, a *Medzselle*, amely 16 könyvre osztva, folytatólagoosan tétetett közzé az állami törvénytárban.

Emellett a bíráskodás ügyét is rendezni kellett akként, hogy egyrészt az egyházi bíráskodás érvényben maradjon a házassági, családi és örökösödési ügyekre, a többi ügyekre nézve pedig polgári bíróságok szerveztessenek.

Az új szervezés alapjai az 1868. évi *vilajettörvényben* és az 1871-i és 1879. évi bírósági szervezeti törvényben, valamint az alább jelzendő egyéb törvényekben vannak lerakva.

Ezek szerint a törvények szerint a vilajet élén áll a *vali*, a kormányzó, mint a polgári közigazgatás minden ágának feje. A vilajet, a kormányzóság kerületekre oszlik, amelyeket *liva*-nak vagy *szandzsák*-nak neveznek. A kerületek közigazgatása élén áll a

mutesszarif. A kerületek járásokra oszlanak (*kaza*); a járások köz-igazgatását vezeti a *kajmakam*. Nagyobb járásokban még aljárások is vannak (*nahije*), ezeknek élén áll a *mudir*. A legalsó, legkisebb politikai tagozat a helység (város, mezőváros, falu). A falu élén áll a falusi bíró, *muktár*. A városok esetleg kerületekre oszlanak (*máhale*). Ezeknek a szerepe olyan, mint az aljárásoké.

Az igazságügyi szervezet eredetileg ehhez a közigazgatási beosztáshoz símult.

Minden egyes kázában van kadi, bíró. Ez a kadi gyakorolja, mint egyes bíró az egyházi, *seriát bíraskodást*. A seriat bíraskodás hatáskörébe tartoznak azok a perek, amelyek a házasságtörést, házasság felbontását, törvényes eltartást, a jus talionis-t, vérdíjat, testi megnyomorításért járó fájdalomdíjat, magzatölésért járó büntetést, örökösödési igényeket, hagyatékfelosztást, végrendeletet, távollévő és eltűnt személyek jogviszonyait tárgyazzák. A kadi ítétele ellen a seriat bíraskodás keretében felebbezésnek nincs helye.

Kizárólagosan polgári, nizambíraskodás elé tartoznak azok a bűnügyek, amelyek nem tartoznak az egyházi bíróság elé, továbbá a kamatfizetési, kártérítési és bérfizetési kötelezettséget tárgyzó perek és a szerződésekből eredő perek.

A többi perek, amelyek nincsenek ily kizárólagossággal sem a seriatbíróságok, sem a nizambíróságok elé utalva, *elvíleg* a nizambíróságok elé tartoznak ugyan, de a felek kölcsönös egyetértéssel alávetethetik magukat a seriatbíróságnak.

A rendes polgári bíróságok s ebben az értelemben a polgári jelző az egyházi bíróság ellentétét jelenti, kétfélék, kereskedelmi bíróságok vagy *tidzsaret*-bíróságok és tulajdonképeni polgári ügyekkel foglalkozó bíróságok, *hukuk*-bíróságok. A hukukbíróságokat nizambíróságnak is szokták nevezni, a nizam szót itt szűkebb értelemben használva. Helyesebb is talán ez a kifejezés, mert ezek a nem kereskedelmi ügyekkel foglalkozó bíróságok nemcsak polgári ügyekkel (*hukuk daireszi*), hanem büntetőügyekkel is (*dsezá daireszi*) foglalkoznak.

Minden kázában, járásban van az 1878. évi u. m. *Teskilat törvény* szerint egy elsőfolyamodású törvényszék (*mahkemeszi*), amelyet aszerint, amint a vilajet székhelyén levő városban vagy pedig más járásban van, fővárosi, illetőleg kerületi törvényszéknek neveznek [merkez-i vilajet bedajet mahkemeszi — livá bedajet mahkemeszi].

A kázá-bíróságok az 5.000 piaszteren aluli ügyekben, illetőleg ingatlanoknál évi, legfeljebb 500 piaszter hozadékra irányuló peres kérdésekben felebbezés kizárásával véglegesen ítéleznek.

A kázábíróságok elnökeként (reisz) szerepel az a kadi, aki az egyházi bíraskodást mint egyes bíró gyakorolja.

Másodfokon a vilajet székhelyén levő főtörvényszékek (isztilnáf mahkemeszi) ítéleznek.

Harmadfokon ítélezik a konstantinápolyi legfőbb bíróság (mahkeme i temjiz).

Az eddig ismertetett bíróságokon kívül meg kell említeni a községi bíraskodást, amelynek hatáskörébe a 150 piaszteren aluli perek s bizonyos kihágások tartoznak. Ezt a községi bíraskodást falu, községekben a vének tanácsa (ichtiár medzsliszi) a nahijekben a nahije tanácsa gyakorolja.

Az 1910. évben már az új török parlament — módosította a bírósági szervezetet annyiban, hogy kimondia, hogy ezen-túl ott fognak törvényszékeket felállítani, ahol arra szükség van s a közigazgatási beosztást külön választják a bíróságok elhelyezésétől.

Ki van fejlődve a közigazgatási bíraskodás (1871. jan. 22.) is. A közigazgatási és bírói hatóságok közti összeütközések eldöntésére külön bíróság (ichtiláf-i merdzsa endzsumeni) van szervezve. Az államtanács igazságügyi osztálya pedig 3 instanciára van beosztva, amelyek mindegyike bíraskodást gyakorol.

A közigazgatás a bíraskodástól el van különítve, a bíró független és elmozdíthatatlan. A közigazgatási hatóságok nem avatkozhatnak a bírósági és a bíróságok közigazgatási ügyekbe. A teskilát törvény eltörölte azt a régi rendszert, hogy a bírának nem egyházi ügyekben hozott ítéletei csak akkor voltak végrehajthatók, ha politikai hatóságok az ítéletet az ő mudzsibindzséjükkel jóváhagyták.

A magánjog kérdéseit rendező törvények közül elsősorban érdemel figyelmet az 1857. évi ingatlantörvény. Ez a törvény a Szulejman ideje óta kiadott kanunok összefoglalása.

E szerint a törvény szerint, amely maig érvényes, csak házra, házhelyre, udvarhelyre és féldunumig terjedő kertre (dunum = 1.000 négyszög méter) lehet korlátlan tulajdont, *mülköt* szerezni. E szabály alól csak akkor van kivétel, ha az állam maga adja az ingatlant valakinek korlátlan tulajdonába.

Minden egyéb ingatlan tágabb értelemben vett állami tulajdon, *mirije*.

Az uralkodó az állami tulajdont a tapu lefizetése ellenében birtokába, használatába adhatja egyeseknek, így korlátozott tulajdon-jog keletkezik. Megteheti azonban az uralkodó azt is, hogy az ingatlan nyilvános vagy vallásos célra szánja (ez a nemtulajdonképeni *vakuf* (*tahsissat*)). Teheti azt is, hogy az ingatlan közhasználatra, községi birtokul rendeli. Ez a *metruke*. A holt földet (*mevat*) szintén átengedheti az uralkodó egyeseknek tizedköteles *mirije* gyanánt.

A korlátlan tulajdont a tulajdonos jótékony vagy vallási célra rendelheti; ez a tulajdonképeni *vakuf*, másként *sahihe*.

Az az ingatlan, amelyet az állam nem ad ki magánosoknak, állami tulajdonban marad.

Ezek szerint az ingatlan, amely alapítványul lekötött, lehet мүлк vagy *mirije*. Vakufnak nevezik azonban az olyan *mirije* ingatlanokat is, amelyeknek jövedelméből a tized, az adó és egyéb illetékek szedése az alapítványt illeti, amelyek tulajdona az államé, birtoka pedig egyes személyeké. A vakufintézmény ilyenformán a hűbéri intézmény fenntartójává válik, mert most a vakuf szedi egyes földeken az illetékeket a régi hűbérúr helyett.

A *mirije* ingatlanokra az örökösödési rend korlátozott s azokról végrendeletileg rendelkezni nem lehet, ellentétben a мүлк-ingatlanokkal, amelyekre nézve az örökösödés a legtávolabbi rokonokig s ilyenek hiányában végrendelkezés is meg van engedve.

A *mirije* ingatlanok eredetileg csak szülők és gyermekek vagy gyermekek és szülők közt képezték törvényes örökösödés tárgyát. A többi rokonnak csak elsőbbségi joga volt a tapu lefizetésére. Az 1867. évi törvénnyel az örökösödési jogot kiterjesztették az eddigi tapu-jogosultakra (atyai ágon testvérek, féltestvérek, unokák, házastárs, anyai ágon a testvérek, unokák), ezek az örökösök azonban a tized fizetésén kívül a tized másfélszeresét tartoznak 5 évi egyenlő részletben fizetni. Tapujogosítottakká tették a мүлк örököst, a társtulajdonost és az ugyanazon faluban lakókat. Ha ezek közül senki sem tart igényt az ingatlanra, az államra szállott ingatlanokat árverésen adják ki birtokba annak, aki a legnagyobb összegű tapu-t igéri.

Arról, hogy valaki a tapu-t lefizette, okíratot kap s ez az okírat az, amellyel az ingatlan birtokát igazolni lehet.

A мүlk-ingatlanokra azelőtt a kadi állította ki a tulajdont igazoló okmányt, amelyet *hudzset*-nek neveztek, az ú. n. *emlak*-törvénnyel azonban ezt megváltoztatták s most azok a külön hivatalok, amelyek a tapu lefizetéséről állítanak ki okmányt, jogosítva vannak a мүlk-okmányokat is kiállítani.

Az ingatlanok elzálogosítása мүlk ingatlanokra a bej-bil-wefa, mirije ingatlanokra — a hatóság engedélyével — a firág-bil-wefa és a firág-bil-istighlal szerződésekkel történt. Ezen az új törvények annyiban teitek változtatást, hogy az elzálogosításról a tapu-hivatalok jegyzőkönyvet vesznek föl s a tapu-okmányt a hitelezőnek adják. Később szokásba jött, hogy a hitelezőnek nem a tapu-okmányt, hanem külön erre a célra készített záloglevelet (rehin-tapu) adtak ki.

Az 1870. évi törvénnyel az elzálogosításnak ezt a módját a мүlk-ingatlanokra is kiterjesztették.

Az elzálogosítás előtt a falu vénjeit kihallgatják, hogy nincs-e az ingatlan elzálogosítva vagy nem került-e árverés alá.

Magától értetődik, hogy ily körülmények közt az ingatlanviszonyok tekintetében számos vizsátság támadt. Ennek kikerülésére a török kormány az ingatlanokat összeíratta. Ezek az összeírások könyvekbe vannak vezetve. Ezek azonban nem igazi telek-könyvek, mert csak a birtokállást tüntetik föl s mellettük a tapu-rendszer még mindig virágzik.

A vakuf-ingatlanok nagyon bonyolult viszonyainak rendezése céljából számos törvényt hoztak. Ez ideig azonban a nagyjelentőségű vakuf-kérdést nem sikerült kielégítőleg megoldani.

Az 1855. évben továbbá megalkották, közhasznú munkálatok létesítésére a kisajátítási, 1869-ben az erdő- és bányatörvényt.

Az erdőtörvény az első törvény, amelyben az állami uradalom gondolata előtérbe tolul. Megkülönböztet ugyanis a törvény magán- és állami erdőket.

A bányatörvény módosította a seri-jognak elveit, amelyek szerint minden ásvány az uralkodót illeti. Módosította a bányatörvény az ingatlantörvény elveit is, amelyek szerint úgy állott a dolog, hogy a мүlk-ingatlanokon talált ásványok a tulajdonost, a metruken és mevaton talált ásványok $\frac{1}{5}$ részben a találót vagy kutatót, $\frac{1}{5}$ részben az államot, a mirije ingatlanokon talált ásványok pedig az államot illetik. A vakuf tehát csak akkor szerezhetette meg az ásványok tulajdonjogát, ha мүлкje volt.

A bányatörvény szerint a tulajdonos kutathat ásványok után a maga földjén s ezt a kutatást másnak is megengedheti, de az állam fentartja magának a jogot, hogy a kutatási jogot a tulajdonos akarata ellenére is másra ruházza. Az állam a bányák kiaknázásának jogát kettős fizetséghez köti, köteles a bánya üzem-bentartója évi fix összeget fizetni, amely a műlknél és a tulajdonképeni vakufnál a tulajdonost, más ingatlanoknál az államot illeti, köteles továbbá a bánya üzem-bentartója az évi nyersjövedelem után az államnak 1—5%-ig terjedő évi illetéket fizetni.

A török polgári törvénykönyv, a Medzselle nem új jogszabályok gyűjteménye, hanem a seri-jog egyes magánjogi természetű tételeinek szisztematikus összefoglalása. A Medzselle azokkal a kérdésekkel foglalkozik, amelyeket a Mültekából már kiemeltünk. Dologi és kötelmi jog, eljárási jog és általános jogalkalmazási szabályok vannak csak ebben a törvénykönyvben. A Medzselle megalkotói kinos gondossággal örködték azon, hogy azokat a szabályokat, amelyek az új jogfejlődéssel nem egyeztek meg, a Medzselléből kihagyják.

A büntetőjogot az 1858. évi büntetőtörvénykönyv szabályozza, amelyet az 1911. évben alapos revízió alá vettek. Ez a büntetőtörvénykönyv a francia Code seriat-hoz ism. A nehézséget az okozza, hogy egyes bűncselekmények miatt két bíróság is hivatva van az eljárásra, a seriat-bíróság és a világi bíróság, amelyek két különböző ítéletet is hozhatnak. Ha két különböző súlyú ítélet jön létre, a súlyosabbat hajtják végre.

Ha ezek után fontolóra vesszük, hogy a művelt földeknek 75%-a vakuf-ingatlan, továbbá, hogy az 1911. évben a földművelő lakosság 10·9 millió török fonttal 6/7-ét szolgáltatta az egész adójövedelemnek, ha továbbá meggondoljuk, hogy a vakuf, mint kötött birtok akadálya a magánbirtok egészséges fejlődésének és a telepítésnek, ha végül tekintetbe vesszük, hogy a nagybirtokok bérbe vannak adva s a bérlők nem rendelkeznek elég tőkével, valamint hogy a tized is bérbe van adva s így a bérlő fizeti pénzben a tizedet s ő szedi be természetben a földművelő néptől a tizedtermést, ami uzsorára vezet: fel kell ismernünk azt, hogy a Törökbírodalom olyan agrár állam, amelynél a földbirtokviszonyok rendezése óriási fontosságú.

Ezt a nagy feladatot kell megoldania az ifjú-török kormánynak, hogy a Törökbírodalmat nagyobbá, hatalmasabbá és boldogabbá tegye.

TÖRÖKORSZÁG KERESKEDELMI ÉS VÁLTÓJOGA.

Irta : dr. Meszlény Artur.

A Törökországban fennálló jogot vagy annak egy részét ismeretelni merész vállalkozás. Nemcsak a nyelvi nehézségeket kell leküzdeni, hanem meg kell birkózni a jogforrások hiányosságával és azok tudományos feldolgozásának csaknem teljes hiányával. Az eljárás, amelyet e részben követtem, az volt, hogy ama tanulmányokon kívül, amelyeket a m. kir. Keleti Kereskedelmi Akadémia tanszékében és 1914-ben megjelent „Kereskedelmi és Hiteljog” című kézikönyvem megírása közben mintegy hivatásszerűen folytattam, alapvető forrásmunkául a *Borchardt* szerkesztésében megindult „Die Handelsgesetze des Erdballs” című nagy gyűjteményes munkának a török kereskedelmi joggal foglalkozó kötetét vettem, amelyet két irányban egészítettem ki: egyfelől *Achmed Resid* és *Oromaki Papadopoulos* egyetemi tanároknak 1909-ben (mohamedán időszámítás szerint 1315-ben) Stambulban török nyelven megjelent három kötetes kézikönyvéből, másfelől pedig ama rendkívül értékes közlésekből, amelyeket *Osman Halim bejnek*, a konstantinápolyi semmitőszék elnökének köszönök és amelyekért e kiváló szaktekintélyű jogtudósnak e helyen is ki kell fejeznem legőszintébb hálámat. A kutatás e módszere mellett, azt hiszem, remélhetem, hogy az e tanulmány tárgyára vonatkozó fontosabb jelenség nem került el a figyelmemet.

Az iszlám területének jogát még ma is az a *szoros összefüggés* jellemzi, amely a műveltség bizonyos fokán a vallás s a köz- és magánélet egyéb nyilvánulásai között és jelesül *a vallás és a jog*

között fennáll. A *Korán*, ez a költői szépségekben és mély életbölcsességben egyaránt gazdag biblia, a világi jognak is alapvető forrása. Miként a szultán az összes muzulmánok főpapja, úgy az *egyházi hatóságok egyúttal világi ügyekben is ítélkező bíróságok*, amelyek természetesen a világi ügyekre is a Koránt és annak autentikus értelmezését alkalmazzák. Lesz alkalmunk a kereskedelmi jog ismertetésénél több ízben is rámutatni arra, hogy a török vallási jog a kereskedelmi ügyek elbírálására is bizonyos hatással van.

A *török kereskedelmi törvényt*, mely a Code de Commerce I. és III. könyvének igen hiányos és hibás fordítása, *1850-ben hirdették ki*. Ehhez csatlakozott az *1860-ban* közzétett és főként a kereskedelmi ügyekben való *bírói szervezetet* szabályozó, de számos anyagi rendelkezést is tartalmazó „*függelék a kereskedelmi törvényhez*” és végül *1862-ben a kereskedelmi bírósági perrendtartás*. Időközben *ezt a törvényt hatályon kívül helyezték* és helyébe lépett az új polgári perrendtartás.

Noha maga a kereskedelmi törvény Törökország viszonyait alig veszi figyelembe, mégis az a jogelv vert gyökeret, hogy a törvényt nem a francia, hanem a török magánjogból kell magyarázni és kiegészíteni.

A *tengeri jogot* kódexszerűen az *1864-ben* közzétett *tengerjogi törvény* szabályozza, amely ugyan szintén a francia mintára támaszkodik, de mégis már önállóbb alkotás. *Kisebb hajóösszeütközésekből* eredő jogkérdések *békeltetés* útján való elintézésére egy *1885-ben* kelt törvény Konstantinápolyban a révhivatalt, vidéken a révkapitányokat mondja ki illetékeseknek. Ha egyezség létre nem jön, Konstantinápolyban a tengerészeti bíróság, vidéken a kereskedelmi bíróságok döntenek.

A *kereskedő fogalmát* illetőleg a török jog nagyjában azonos álláspontot foglal el a miénkkel. Eltér annyiban, hogy *nem* szükséges, hogy valaki *saját nevében* foglalkozzék kereskedelmi ügyletekkel, tehát a kereskedelmi alkalmazott is kereskedő. A török jog a kereskedő ily értelmű meghatározásához még hozzáfűzi: „és *erről írásbeli okiratokat állítanak ki*”. A török jog ezzel nem akarja másképp meghatározni a kereskedő fogalmát, mint ahogy azt egyéb jogok is meghatározzák. E kitétel magyarázatát a török polgári perjog története adja meg. Törökországban addig, amíg a külön

kereskedelmi bíraskodást el nem ismerték, kereskedelmi ügyekben is *muzulmán vallási bíróság* volt illetékes. *Ezelőtt csak tanukkal* lehetett bizonyítani. A jelzett szavak ehhez képest azt akarják kifejezni, hogy a kereskedelmi bíróság előtt, ellentétben a seriát-bírósággal, okiratokkal is lehet bizonyítani, ami viszont a kereskedőnek azért az ismérve, mert a kereskedelmi bíróság előtt csak kereskedő perelhető.

A török kereskedelmi törvényben hiába keressük annak a megállapítását, hogy mi a *kereskedelmi ügylet*. Ott más törvény állapítja meg a kereskedelmi ügylet fogalmát, még pedig a *perrendtartási törvény*. Ez kimondja, hogy kereskedelmi bíróság előtt tárgyalandók le azok az ügyek, amelyek kereskedőknek *személyi viszonyait* érintik (pl. a cégét), úgyszintén az oly ügyletekből származó perek, amelyeket a törvény maga *kereskedelmi ügyleteknek* minősít. A török jog szerint *csak tárgyi kereskedelmi ügylet van*. Az abszolút, azaz tárgyi kereskedelmi ügyletek között felsorolja mindenféle árúk és termények megvételét avégből, hogy természetben vagy feldolgozva tovább adassanak vagy bérbe adassanak; a kereskedelmi célra szolgáló gyárak, vállalatok minden ügyleteit; a fuvarozási szerződést; mindenféle ügynöki tevékenységet, még ha ingatlanokra vonatkozik is; a bank-, váltó- és courtage-ügyleteket, a nyilvános bankintézetek ügyleteit akkor is, ha nem tartoznak a bankügyletek körébe; váltókat és utalványokat. Ezeket azonban csak akkor, ha idegen helyre szólnak. Ugyancsak a rendeletre vagy bemutatóra szóló számlákat, utalványokat, minden tengerjogi ügyletet.

Ki űzhet Törökországban kereskedést?

A török jog egyáltalán nem ismeri a 18., 21. éves korhatárt. Fiúk 12, leányok 9, mindkét nembeli gyermekek legkésőbb 15 éves korukban már cselekvőképesek, de vagyonukat csak akkor kapják kézhez, ha a vallási bíróság határozata őket éretteknek nyilvánítja. Ezekről az általános szabályoktól eltérőleg *kereskedő csak az lehet*, aki 21. életévét betöltötte, vagy aki 18. évét betöltvén, érte törvényes képviselője kezességét vállal és ezt a kereskedelmi bíróság jóváhagyja.

Amíg a kapitulációk érvényben voltak, a *külföldi* a saját joga alatt állott és a saját konzulátusánál tartozott igazolni a tör-

vényes előfeltételeket. A kapitulációk érvényének a most dúló világháború során monarchiánk hozzájárulásával történt megszüntetése óta a külföldinek a jogállása kétséges. Általában az a nemzetközi jog elve, hogy a cselekvőképességet annak az államnak a joga szerint kell megítélni, amelynek az illető személy a polgára. De pl. éppen a váltójogban egyes államok ezen a szabályon túltették magukat.

Abban a kérdésben, *mennyiben folytathat kereskedést a nő*, a törvény kifejezett intézkedést ugyan nem tartalmaz; a gyakorlat azonban a török nőt kereskedőnek el nem ismeri.

A *könyvvezetés* tekintetében a törvény kötelezi a kereskedőt, hogy *naplót* (journal) vezessen, amely bevételeit és kiadásait időrendben bevezetve tüntesse fel, továbbá, hogy leveleit *másoló-könyvben* lemásolva őrizze meg.

A naplónak külön fel kell tüntetnie a kereskedő *háztartásában* elköltött összegeket is.

Végül még azt is megköveteli, hogy a kereskedelmi könyv *bírói pecséttel* (paraphirozás) legyen ellátva.

A török jog azonban, ellentétben *pl. a mi jogunkkal is*, a kereskedelmi könyveknek *csak kereskedők közt tulajdonít bizonnyító erőt*.

Kereskedelmi társaságokként a török jog felsorolja a *közkereseti*, *betéti* és a „*névtelen*“ társaságot (részvénytársaság), mely utóbbit *egyéni céggént* kezeli s *célja szerinti megjelölését* kívánja. Elismeri és szabályozza továbbá az *alkalmi egyesülést* is. A szövetkezeti formát nem ismeri.

A K. T.-nek a *részvénytár aságokra* vonatkozó szabályait egy *1882-ben* kelt külön törvény egészíti ki. Részvénytársaság alapításához a szultán *fermánjában* foglalt előzetes *engedély* szükséges, amelyet az alapítóknak kell megszerezni s amelyet azután ezek a megalakult társaságra ruháznak át. Ennek megszerzése után *be kell mutatni az alapszabályok tervezetét* a kereskedelmi miniszter útján a szultánnak, aki, ha azt jóváhagyja, *irádét* bocsát ki, amelynek alapján a társaság megalakulhat. A társaság megalakultnak tekintetik, ha az egész alaptőke *jegyezve van* s annak 10⁰/₀-a *tényleg be van fizetve*. A *névérték felének* befizetése után kibocsátathatók a *végleges részvények*. Ennek megtörténteig a részvények

csak névre szólhatnak s 10⁰/₀ befizetése előtt át nem ruházhatók. A névre szóló részvények *átruházása* úgy történik, hogy a társaság az átruházást a részvény szélére rávezeti és a részvénykönyvbe bejegyzi.

Az *igazgatóság* a közgyűlés által választott 5—11 tagból áll, akiknek nem kell részvényeseknek lenni. A *közgyűlés* határozatképes, ha az alaptőke $\frac{1}{4}$ -része képviselve van. Az *alaptőke* 50⁰/₀-kal *felemelhető* s a vonatkozó határozathoz a közgyűlésen az alaptőke $\frac{2}{3}$ -részének képviselve kell lennie. Az államtanács 1896-ban kelt határozata értelmében a *közgyűlések törvényszerűségét* a kereskedelmi miniszter kiküldöttje ellenőrzi.

A török kereskedelmi törvénynek sajátossága volt az a minden kereskedelmi társaságra érvényes szabály, hogy a társaságra vonatkozó peres ügyek a rendes bíróság jogköréből ki vannak véve és *választott bíróság* hatáskörébe tartoznak.

Egy újabb törvény azonban hatályon kívül helyezte a kereskedelmi törvény 40. és köv. §§-ainak a társasági tagok közt felmerült vitás ügyekre vonatkozó kényszerű választott bírósági eljárást tárgyazó rendelkezéseit és az ily perek most már a rendes kereskedelmi bíróságok elé tartoznak.

A *külföldi részvénytársaságok* török képviselőiségei és fiókjai nem állanak a török jognak a részvénytársaságokra vonatkozó szabályai alatt s jogállásuk egyáltalán, de különösen a kapitulációk megszüntetése (l. fent) óta, teljesen szabályozatlan. Annyi bizonyos, hogy működésük semmiféle engedélytől vagy bejelentéstől nem függ. *Ingatlant* külföldi részvénytársaságok Törökországban nem szerezhetnek, nem azért, mert külföldiek — ez csak azon államokhoz tartozókra nézve akadály, melyek, miként Románia és Montenegró, az erről rendelkező 1867-iki törvényhez fűzött zárljegyzőkönyvet nem írták alá, — hanem azért, mert a török valólási jog, melynek alapján ez a kérdés eldöntendő, a jogi személy fogalmát nem ismeri. Külföldi intézetek ezért ingatlanaikat rendszerint valamelyik igazgatójuk nevére iratják. A porta különben már 1888-ban s újabban ismét 1893-ban *tervezetet* dolgozott ki s küldött meg az érdekelt államok képviselőinek, mely e kérdést részletesen rendezi.

A kereskedelmi törvénynek *csődjogi* részét egy immár tíz évnél régibb törvény helyezi hatályon kívül és pótolja újabb ren-

delkezésekkel. E törvény értelmében a *közjegyzők kötelesek* minden fizetés hiánya miatt felvett *óvást* a kereskedelmi bírósággal *közölni* avégből, hogy ez *hivatalból megnyissa a csődöt* a kereskedő ellen, aki fizetési kötelezettségeinek nem tett eleget. *Nem kereskedő ellen* csődnyitásnak egyáltalában nincs helye. *Tömeggondnokul* ügyvédek vagy bejegyzett kereskedőket kell kinevezni. A csődeljárásban az *államügyész* is részt vesz. A csődnyitás kérdésében határozó bíróság a *döntést felfüggesztheti* a vagyonbukott ellen folyamatban lévő bünvádi eljárás befejezéséig, de ennek bevárása nélkül is határozhat. A büntető bíróság a *vétkes bukás kérdésében nem köteles figyelembe venni* az adós részéről kötött *kényszeregyességet*. A bíróság köteles a *kényszeregyesség jóváhagyását megtagadni*, ha az adós tartozásainak legalább 30%-át fel nem ajánlja.

Az *adós rokonai* az unokatestvérig bezárólag csődhitelezőkként csak úgy léphetnek fel, ha követeléseiket a közadósna közjegyző által hitelesített elismerésével és a közadós kereskedelmi könyveivel képesek igazolni. A törvény minden fajta kereskedőnek megtiltja a tulajdonukban álló *ingatlanok átruházását* vagy harmadik személyek javára való *megterhelését*, hacsak az erre vonatkozó nyilatkozatot a kereskedelmi bíróságnál be nem jegyeztették és a telekkönyvnel be nem jelentették. Megszabja, hogy a kereskedő, aki *üzletét átruházza* avégből, hogy annak folytatásával maga felhagyjon, köteles ezt megelőzőleg a hirdapokban közzétenni.

A *vétkes bukás és hamis bukás* tényálladékát a törvény újból és lényegesen kiterjesztett keretben szabályozza.

A *kereskedelmi ügyletek* joga a török jogban is az általánosan elfogadott keretek közt mozog. Csak egyes részletekben van eltérés. Így a *kártérítés* tanában a török jog különbséget tesz a közt, vajjon a kárt az adós szándékosan okozta-e vagy nem; első esetben teljes kártérítésre kötelezi, míg utóbbi esetben csak annak megtérítésére, amiben a felek megállapodtak vagy feltehetőleg megállapodtak volna.

A *fuvarozó felelősségét* a török jog lényegesen korlátozza, jelesen: 1. a fuvarozó *nemcsak erőhatalom, hanem más fontos ok* alapján is *mentesül* a felelősség alól; 2. a fuvarozó a *közvetlen szállítmányozóért és fuvarozóért* csak akkor felelős, ha azt a *feladó beleegyezése nélkül* vette igénybe. Ellenben az árú elveszéséért

és megsérüléséért — erőhatalom vagy különös ok esetét kivéve — felelőssé teszi a *közönséges bérfuvarozót* is.

A *váltójog* nemzetközi egységesítése tárgyában Hágában 1912. július 23-án kelt nemzetközi egyezményt az ahhoz hozzájárult Törökország is aláírta. Miként ismeretes, az egyezmény értelmében megalkotandó új váltótörvény létrejöttét az időközben kitört világháború nálunk is megakasztotta. Ugyanez a helyzet Törökországban is, úgy hogy ott a régi kereskedelmi törvényben foglalt váltójog van érvényben, amely lényegében a francia Code de Commerce-et követi.

Messze vezetne, ha a francia rendszerű váltójog részleteibe bocsátkoznám s ezért csak azt az alapvető eltérést emelem ki, amely eme váltójogi rendszer és a mi váltójogunk között a *fedezet váltójogi szerepe* tekintetében áll fenn.

A francia és az azt követő jogokban *az intézvényszerű a fedezet erejéig már azon az alapon felelős a váltóbirtokosnak, hogy lejáratkor nála fedezet van. Fedezet pedig akkor van, ha az intézvényszerűnek lejáratkor a kibocsátó vagy a rendeltetéses irányában legalább a váltóösszeggel felérő lejárt tartozása áll fenn, vagy ha az intézvényszerű valamely dologi biztosítékot (árúkat, értékpapírokat stb.) fedezetként elfogadott. Ha tehát fedezet van, az intézvényszerű a váltót lejáratkor kifizetni tartozik akkor is, ha a váltót nem fogadta el; s viszont a kibocsátó és forgatók szabadulnak, ha igazolják, hogy lejáratkor az intézvényszerűnél fedezet volt.* Ez esetben tehát a váltóbirtokosnak csak *az intézvényszerű elleni egyes váltókeresete* marad fenn. Ez a fedezeti igény teszi lehetővé az el nem fogadható váltók (*lettres non acceptables*) nagyobb forgalomképességét és elterjedését is.

Amikor ezek szerint a fedezet megléte az intézvényszerűt elfogadás nélkül is felelőssé teszi, magának az *elfogadásnak* is lényegesen más a *váltójogi hatása*, mint nálunk. A német-osztrák-magyar váltójog értelmében az elfogadó az elfogadás által válik váltóadóssá. Addig, míg a váltót nem fogadta el, ő fizetésre csak ki van jelölve, de még akkor sincs arra váltójogilag kötelezve, ha azt a váltón kívül megigérte volna. Mihelyt azonban az intézvényszerű a váltót elfogadta, annak kifizetésére váltójogilag is kötelezve van („*chi accetta paghi*“). És pedig feltétlenül, függetlenül az alapul fekvő jogviszonytól és jelesül a fedezeti viszonytól.

A francia jogterületen a Code de Commerce kijelentése szerint az elfogadásnak csak az a hatása, hogy: *l'acceptation suppose la provision*. Más szóval *a forgatókkal szemben az elfogadás vélelmet állapít meg* arra nézve, hogy a kibocsátó vagy az, akinek számlájára a váltó kiállított, az intézvényszerzettnek fedezetet adott; ha ellenben az elfogadást megtagadták, a kibocsátó bizonyítani köteles, hogy az intézvényszerzettnek a lejáratkor fedezete volt, ellenesetben a fedezet erejéig biztosítást köteles nyújtani. Látjuk tehát, hogy a francia jogrendszerben az elfogadásnak nincs az az alapvető szerepe, mint nálunk, hanem a súlypont a fedezetről való gondoskodás köteleességén fekszik.

A fedezet ez eltérő koncepciójából foly az a másik alapvető különbség is a két jogterület között, amely a *kibocsátónak az elfogadóért való felelősségére* vonatkozik. A francia-török jogrendszer szerint, mely a kibocsátó kötelezettségének súlypontját abba helyezi, hogy lejáratra az intézvényszerzettel fedezetről gondoskodik, a kibocsátó mentesül, ha igazolja, hogy fedezet volt, és pedig *mentesül még abban az esetben is, ha a váltót elfogadták*. Ilyenkor a váltóbirtokos csak az intézvényszerzett ellen fordulhat. A mi jogunk, mint ismeretes, a kibocsátót feltétlenül felelőssé teszi az elfogadóért.

Egyebekben a török jog *az elfogadás érvényéhez kifejezett elfogadó nyilatkozatot* követel.

A *telepített váltó elfogadásánál* az az eltérés, hogy amennyiben a kibocsátó a váltóban nem jelölte ki a telepest, a török jog szerint *az elfogadó köteles telepest kijelölni*, míg a mi jogunk szerint ez neki csak joga, s ha azzal nem él, azt tesszük fel, hogy ő maga kívánja a telep helyén a fizetést teljesíteni.

A *váltókellékek* tekintetében a török K. T. *nem* követeli a *váltó elnevezést*, de ehelyett *megkívánja az érték* kitételét és a *rendeleti záradékot*.

A török jog az *utóforgatmányt* teljes értékű forgatmánynak s az így forgatott váltót látra szólónak tekinti.

Az *óvást* csak *a lejáratot követő napon* szabad felvenni s addig a fizetés pótolható.

A *csekkjogra* vonatkozólag egy ideiglenes törvényhozói intézkedés, amely legújabbán kelt, a kereskedelmi törvény részeként törvényerőre emeli a hágai csekkjogi államértekezlet által kidolgozott csekkjogi tervezetét.

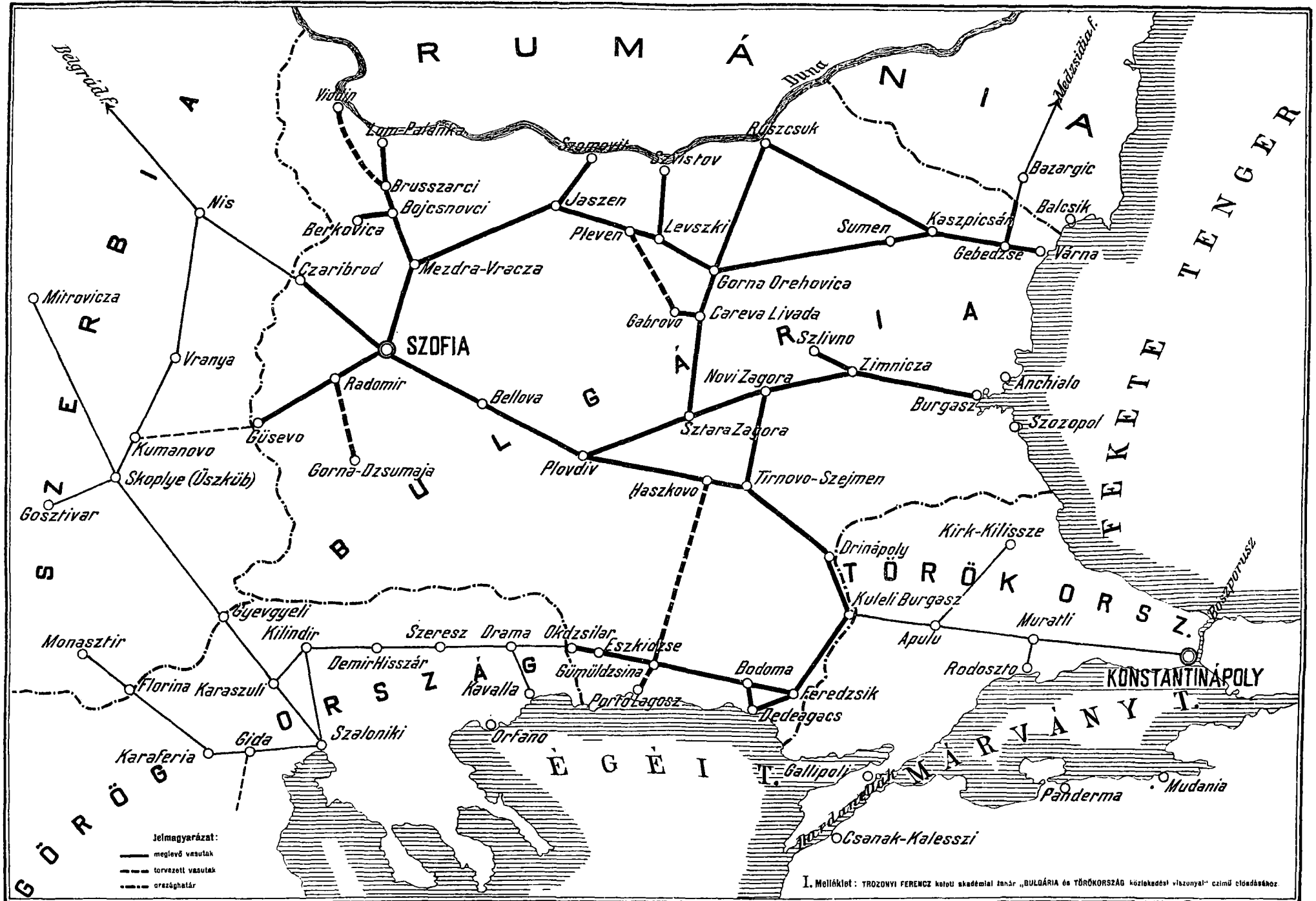
Futólagos szemlénk jogi téren is tanúsítja azt a közismert tényt, hogy amennyire Törökország egyáltalában behatolást engedett az európai eszmeáramlatoknak, azokat eddig túlnyomó részben a francia kultúrából merítette. A középeurópai hatalmak tömörülése remélhetőleg ebben a tekintetben nagy változást fog hozni, és máris vannak bizonyos előjelek arra, hogy Törökország a jövőben jogi téren is karöltve óhajt haladni szövetségeseivel. Mint legközelebb nyugoti szomszédjára, mi reánk vár a feladat, hogy az első szárnypróbálgatásoknál támasza és vezetője legyünk. Bizton hiszem, hogy e téren is megálljuk a helyünket.

TARTALOM.

	Oldal
Néhány szó intézetünkről. (Bevezetésül.) Irta: Dr. Kúnos Ignác	III.
I. Bulgária :	
Magyar-bolgár őstörténeti érintkezések. Irta : Strausz Adolf	3
Bulgária gazdasági viszonyai. Irta : Szende Gyula	13
Bulgária vámtechnikája és vámtarifája. Irta : Takács János	51
Bulgária közlekedési viszonyai. Irta : Trozonyi Ferencz ...	67
Bulgária valutaviszonyai és bankjai. Irta : Mittelman Nándor	81
Bulgária jogi állapotai. Irta : Dr. Berinkey Dénes	95
Bulgária kereskedelmi és váltójoga. Irta : Dr. Meszlény Arthur	107
II. Törökország :	
Az iszlám. Irta : Dr. Germanus Gyula... ..	125
Törökország gazdasági viszonyai. Irta : Szende Gyula	137
Törökország vámtarifája. Irta : Takács János... ..	173
Törökország közlekedési viszonyai. Irta : Trozonyi Fenencz	177
Törökország valutaviszonyai és bankjai. Irta : Havas Miksa	197
A Törökbirodalom jogi állapotai. Irta : Dr. Berinkey Dénes	209
Törökország kereskedelmi és váltójoga. Irta : Dr. Meszlény Arthur	229

BULGÁRIA, MACZEDONIA ÉS TRÁCZIA VASUTI HÁLÓZATÁNAK VÁZLATA.

Tervezte: Trozanyi Ferencz, rajzolta: Tuza Lajos.

PHOTOLITH. KLÖSZ GY. ÉS FIA BUDAPEST.

Kiadta a m.kir. keleti kereskedelmi akadémiá.

770_OGYK_000342527_04686378

Nagy Ferenc
Bulgária és Törökország gazdasági és jogi viszonyai
1916

<https://go.ogyk.hu/ogy01-000342527>

A digitalizálás az Országgyűlési Könyvtár Digitalizáló Műhelyében készült a "[DTT – Magyar Jogi Portál](#)" projekt (2018) keretében.

Attribution (CC-BY-4.0)
Nevezd meg!